

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

MİRZA CELİL MEMMEDKULUZÂDE’NİN HİKÂYESLERİ
AKTARMA, DİL VE ÜSLÛ İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Ömer ÇİÇEK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Fatma ÖZKAN

ANKARA - 2011

ONAY

Ömer ÇİÇEK tarafından hazırlanan ‘MİRZA Celil Memmedkuluzâde'nin Hikâyeleri-Aktarma, Dil ve Üslûp İncelemesi’ başlıklı bu çalışma, 15.02.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fatma ÖZKAN(Danışman)

Prof. Dr. Leyla KARAHAN

Doç. Dr. Ekrem ARIKOĞLU

ÖNSÖZ

Modern Azerbaycan edebiyatının önemli simalarından biri olan Celil Mehmetkuluzâde, edebiyat hayatına atıldığı ilk andan itibaren Azerbaycan edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Celil Mehmetkuluzâde, sadece Azerbaycan edebiyatında sesini duyurmakla kalmamış; adeta bütün Doğu halklarının sesi olmuştur. İçinde bulunduğu toplumun sorunlarını, Batı'ya duyurmayı başarmıştır. Yazar, hayatının her anında toplumun sorunlarını dile getirmeyi vazife olarak bilmiştir. Edebiyat ile geniş halk kitlelerine ulaşmayı başaran yazar, köylü, işçi, kadın, okur-yazarlık, kötü rejim gibi sosyal meseleleri tenkit etmiştir. 20. asır Rus realist yazarlarının, özellikle de Gogol'un çizgisinde ilerleyen Celil Mehmetkuluzâde, bütün eserlerinde gerçek hayattaki insan tipini vermiştir ve bunu yaparken de dili en sade biçimde kullanmıştır.

Celil Mehmetkuluzâde 20 Nisan 1906 yılında yayımlamaya başladığı Molla Nasreddin dergisi aracılığıyla, halka kendi sesini duyurmuştur. Molla Nasreddin Dergisiyle yazar, toplumun aksaklıklarını, eski düzenin bozukluluğunu, han zulmünü, yöneticileri eleştirme fırsatı bulmuştur.

Celil Mehmetkuluzâde okuyucusuna mizahi bir edayla ders vermeye çalışmıştır. Yazarın tiyatrolarında, köşe yazılarında, hikâyelerinde mizah önemli bir yere sahiptir. Celil Mehmetkuluzâde, Azerbaycan modern hikâyesinde mizahi bir dille dönemin insan profilini vermiştir.

Yaptığım çalışmada Azerbaycan edebiyatın büyük simalarından biri olan Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerini, dil ve üslûp bakımından incelemek istedim. Her yazarın ve şairin kendine has bir ifade tarzı vardır. Celil Mehmetkuluzâde gibi bir şahsın söyleyiş özelliğini, işlediği konuları, kahramanlarını, tiplerini gün yüzüne çıkarmayı, ifade ediş tarzındaki zenginliği gözler önüne sermeyi amaçladım. Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerini dil ve üslûp bakımından incelemedeki asıl gayem, yazarın genellikle tiyatro eserleriyle ön plana çıkmış olması ve hikâyelerinin tiyatro

eserlerine göre ikinci plana itilmiş olmasıdır. Yazarın hikâye türünde verdiği ürünlerin en az tiyatro türünde verdiği eserler kadar başarı olduğunu göstermeyi amaçladım. Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerinin tiyatro eserlerinin gölgesinde kalmıştır. Buna istinaden hikâyelerindeki asıl mana ve zevki ortaya koyma düşüncesi, böyle bir çalışma yapma fikrinin ortaya çıkmasına vesile oldu. Yapılan çalışma sonucunda ise Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerinin tiyatro eserlerinden pek farkı olmadığı anlaşıldı. Her kısa hikâye yazarın kaleminde adeta bir tiyatro metni niteliğindedir.

Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerinin dil ve üslûp bakımından incelemeyi esas alan bu çalışma Önsöz ile başlamakta, Giriş bölümüyle devam etmektedir. Yapılan çalışma beş bölümden oluşmaktadır:

İlk bölüm de yazarın hayatı, eserleri, dil ve sanat anlayışı açıklandı. Yazarın Molla Nasreddin Dergisi'ndeki faaliyetlerine de kısaca değinildi.

İkinci bölümde hikâyelerin Türkiye Türkçesine tercümesi verildi. Bu kısımda orijinal metne sadık kalmak istedik. Ancak birebir çevirilerde yazarın söyleyiş özelliklerinin kaybolduğunu gördük ve kelimelerin birebir anlamından ziyade anlatım özellikleri vermeye çalıştık.

Üçüncü bölüm, Azerbaycan Türkçesinin ses ve şekil özelliğinin verildiği bölümdür. Araştırmalarımızın sonunda üslûp çalışmalarının çoğunda ses ve şekil özelliklerine değinilmediğini gördük. Bizim bu bölümü dâhil etmemizdeki amacımız, hikâyelerin 20. asır Azerbaycan dilinin teşekkül zamanında yazılmış olması ve modern Azerbaycan dili ile eserlerin dili arasında gözle görülen bir farkın olup olmadığını ortaya koymaktır. Bunun yanında yazarın, eserlerinde kahramanlarını yeri geldiğinde Azerbaycan ağızlarıyla konuşturması ses ve şekil özellikleri kısmını çalışmamıza dahil etmeyi gerekli kıldı. Modern Azerbaycan dili ile eserlerde görülen farklar dipnot ile açıklandı.

Dördüncü bölüm, Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerinin içeriği incelendiği bölümdür. Bu bölümde incelenen hikâyelerin kısa özeti verilmiştir. Hikâyelerde işlenen konuların teması çıkarılmıştır.

Beşinci bölüm, Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerinin biçimsel özelliği incelendiği bölümdür. Bu bölümde olay örgüsü, kişiler, anlatıcı, zaman ve mekân, hikâyelerin dili ve kelime dünyası, cümle yapısı, anlatım teknikleri incelenmiştir.

Sonuç bölümünde on üç hikâyenin incelenmesi sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Hikâyelerden hareketle yazarın üslubu ortaya konulması amaçlanmıştır, her eserinde geniş yer verdiği sosyal tenkit gözler önüne serilmiştir.

Araştırma konusunda bana yardımcı olan, çalışmanın her aşamasında güvenini hiç eksik etmeyen, her konuda yardım eden, çalışma sırasında metot ve teknik rehberliğinde bulunan Prof. Dr Fatma Özkan Hanım'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ömer ÇİÇEK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Mirza Celil Mehmetkuluzâde'nin Hayatı ve Eserleri	4
--	---

İKİNCİ BÖLÜM

HİKÂYESLER

1.POSTA KUTUSU	11
2.KİŞMİŞ OYUNU	19
3.ZEYNEL USTA	30
4.İRAN'DA HÜRRİYET	43
5.BERBER	61
6.PİRVERDİ'NİN HOROZU.....	64
7.KURBANALİ BEY	67
8. KUZU	88
9. ENDİŞE	94
10. KONSOLUSUN HANIMI	99
11. HANIN TESPİHİ	105
12. ZIRLAMA	110
13. RUS KIZI.....	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN SES VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

A. Ses Özellikleri	123
1. Ünlülerle İlgili Ses Değişimleri.....	123
1.1. Ünlü Değişimleri	123

2. Ünsüzlerle İlgili Ses Değişmeleri.....	124
2.1.Ünsüz Değişmeleri.....	124
2.2. Ünsüz düşmesi	127
B. Şekil Özellikleri	128
1. İsimler	128
1.1. İsim Çekim Ekleri	128
1.2. Çokluk Eki.....	128
1.3. Aitlik Eki	128
1.4. İyelik Ekleri.....	128
1.5. Hâl Ekleri (İsmin Halları)	129
1.5.1. Yalın Hâli (Adlıg Hal)	130
1.5.2. İlgî Hâli (Yiyelik Hal).....	130
1.5.3. Yükleme Hâli (Təsirlik Hal)	131
1.5.4. Yönelme Hâli (Yönlük Hal).....	131
1.5.5. Bulunma Hâli (Yerlik Hal).....	132
1.5.6. Çıkma Hâl Eki (Çıxgışlıg Hal)	132
1.5.7. Vasıta Hâli	133
1.5.8. Eşitlik-Benzerlik Hâli	133
1.6. Soru Eki	134
2. Fiiller	134
2.1. Şahıs Ekleri.....	134
2.1.2. İkinci Tipteki Şahıs Ekleri.....	135
2.1.3. Üçüncü Tipteki Şahıs Ekleri.....	136
2.2. Fiillerin Çekimleri	136
2.2.1. Bildirme Kipleri.....	138
2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman (Şuhûdi Keçmiş)	138
2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman (Nəgli Keçmiş)	139
2.2.1.3. Şimdiki Zaman (İndiki Zaman Formaları)	140
2.2.1.4. Gelecek Zaman (Gələcək Zaman)	141
2.2.1.5. Geniş Zaman (Ğeyri- Ğeti Gələcək)	141
2.2.2. Tasarlama Kipleri.....	142
2.2.2.1. Emir Kipleri	142

2.2.2.2. Şart Kipi.....	143
2.2.2.3. İstek Kipi.....	143
2.2.2.4. Gereklilik Kipi.....	144

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELİL MEHMETKULUZÂDE’NİN İNCELENEN HİKÂYELERİNİN İÇERİĞİ

4. Hikâyelerinin Muhtevası	145
4.1. Hikâyelerin tanıtımı	145
4.1.1. Poçt Ğutusu.....	145
4.1.2. Kışmış Oyunu	146
4.1.3. Usta Zeynal	147
4.1.4. İran’da Hürriyyet	148
4.1.5. Dəllək	149
4.1.6. Pirverdinin Xoruzu	149
4.1.7. Ğurbanəli Bəy.....	150
4.1.8. Ğuzu.....	152
4.1.9. Nigarançılığ	152
4.1.10. Konsolosun Hanımı	153
4.1.11. Xanın Təsbehi	153
4.1.12. Zırrama.....	154
4.1.13. Rus Ğızı.....	154
4.2. Temalar	145
4.2.1. Cəhalet	155
4.2.2. Han Zulmü	163
4.2.3. Dini İstismar.....	165
4.2.4. Kadın	167

BEŞİNCİ BÖLÜM

HİKÂYELERİN BİÇİMSEL ÖZELLİĞİ

5.1. Olay Örgüsü.....	169
5.2. Kişiler.....	178
5.3. Anlatıcı.....	186

5.4. Zaman ve Mekân	189
5.5. Hikâyelerin Dili ve Kelime Dünyası	196
5.5.1. Hikâyelerin Dili	196
5.5.2. Kelime Dünyası	198
5.5.2.1. Kelime Türleri ve Sıklıkları	198
5.5.2.2. İsimler	198
5.5.2.2.1. Sıfatlar	198
5.5.2.2.1.1. Niteleme Sıfatları	198
5.5.2.2.1.2. Belirtme Sıfatları	202
5.5.2.2.1.2.1. İşaret Sıfatları	202
5.5.2.2.1.2.2. Sayı Sıfatları	202
5.5.2.2.1.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları	202
5.5.2.2.1.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları	203
5.5.2.2.1.2.2.3. Kesir Sayı Sıfatları	203
5.5.2.2.1.2.3. Soru Sıfatları	198
5.5.2.2.1.2.4. Belirsizlik Sıfatları	198
5.5.2.2.1.2.5. Sıfatların Derecelendirilmesi	204
5.5.2.2.2. Zamirler	204
5.5.2.2.2.1. Şahıs Zamirleri	205
5.5.2.2.2.2. Dönüştürme Zamirleri	205
5.5.2.2.2.3. İşaret Zamirleri	205
5.5.2.2.2.4. Soru Zamirleri	206
5.5.2.2.2.5. Belirsizlik Zamirleri	206
5.5.2.2.3. Zarflar	207
5.5.2.2.3.1. Nitelik Zarfları	208
5.5.2.2.3.2. Zaman Zarfları	210
5.5.2.2.3.3. Yer Yön Zarfları	211
5.5.2.2.3.4. Azlık-Çokluk Zarfları	211
5.5.2.2.3.5. Soru Zarfları	211
5.5.2.3. Deyimler ve Atasözleri	212
5.5.2.3.1. Deyimler	212
5.5.2.3.2. Atasözleri	213

5.5.2.4. Cümleler.....	214
5.5.2.4.1. Anlamına Göre Cümleler.....	215
5.5.2.4.1.1. Olumlu Cümleler	215
5.5.2.4.1.2. Olumsuz Cümleler	216
5.5.2.4.1.3. Emir Cümleleri	217
5.5.2.4.1.4. Hitap Cümleleri	217
5.5.2.4.1.5. Soru Cümlesi	218
5.5.2.4.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler.....	219
5.5.2.4.2.1. İsim Cümleleri	219
5.5.2.4.2.2. Fiil Cümleleri	220
5.5.2.4.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	220
5.5.2.4.3.1. Kurallı Cümle	220
5.5.2.4.3.2. Devrik Cümle	221
5.5.2.4.4. Yapısına Göre Cümleler.....	222
5.5.2.4.4.1. Basit Cümleler.....	222
5.5.2.4.4.2. Birleşik Cümle	223
5.5.2.4.4.3. Ki'li Cümleler	223
5.5.2.4.4.4. Sıralı Cümle	224
5.6. Anlatım Teknikleri	224
SONUÇ	227
KAYNAKLAR	233
ÖZET	239
ABSTRACT	240

KISALTMALAR

ev	: Çeviren
edit	: Editör.
s.	: Sayfa numarası

TARANKRİPSİYON İŞARETLERİ

- x** : Gırtlaktan çıkan hırıltılı h sesidir.
- ğ** : Art damak kalın g sesidir.
- ə** : Açık e sesidir. Türkiye Türkçesindeki e sesinden daha açık telaffuz edilir.

GİRİŞ

19. asrın sonu 20. asrın başında tüm dünyayı etkileyen savaşlar olmuş, büyük devletler yıkılmıştır. Ümmetçilik döneminden milletçilik dönemine geçilen asırda insan tipi değişmiştir. İlerlemiş olan çağa ayak uyduramayan insanlar, bu dönem Doğu dünyasının hemen hemen her yerinde görülmeye başlamıştır. Çağ artık değişmiş, insanın çağdan değil, çağın insandan beklentileri ortaya çıkmıştır. Böyle bir dönemde dünyaya gelen Celil Mehmetkuluzâde, o dönem yazarlarının birçoğunda olduğu gibi içinde bulunduğu çağın sıkıntılarını, edebiyat vasıtasıyla dile getirmiştir. Eski edebî türler belli bir geleneği yansıttığı için halkın sıkıntılarını dile getirmeye yetmemiştir. Bu dönemde, Sovyet dönemi Rus edebiyatından birçok tür Azerbaycan edebiyatına girmiştir. Yeni dönemde Azerbaycan edebî hayatına giren yeni türler, halkın sıkıntılarını dile getirmeye başlamıştır.

Sovyet dönemine gelince modernleşme çabaları daha da artmış, Azerbaycan halkı şehirlerinde yabancı milletlerden insanları görmeye başlamıştır. Gelen yeni düzen karşısında halkın bir kısmı çağı yakalayabilmiş, bir kısmı ise çağın çok gerisinde kalmıştır. Böyle bir dönemde Azerbaycan'ın aydınları, halkı bilinçlendirmek, onları uyandırmak için edebiyatın numunelerinden yararlanmıştır. Yararlanılan bu türlerden biri de hikâye türüdür.

Azerbaycan Türkçesiyle vücuda getirilen hikâyelerde konularının kaynağını halkın söze kanaat, fikre genişlik ölçüsüyle yarattığı minyatürlerden, marşlardan, latifelerden, özellikle de masallardan almış ve bu türün dünya literatürüne geçen numuneleriyle de şöhrete ulaşmıştır.¹ Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyeleri bu hakikatle incelendiğinde, bu hususun doğruluğunu görmekteyiz.

Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyeleri dilini halk edebiyatından, şeklini Batı edebiyatından almıştır. Onun kaleminde her tip, bir kesimi temsil

¹ Makas Zeynelâbidin, Azerbaycan Çağdaş Hikâye Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yayınları Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi, 1991, Ankara

etmektedir. Yazarın kullandığı dil, halk edebiyatı türünün dedim dedi'li deyişlerine benzemektedir. Bu, özellikle **Poçt Qutusu**'nda ve **Kışmış Oyunu**'nda karşımıza çıkmaktadır.

Hikâye türü, bir sanatçı için çağının meselelerini ortaya koyan, aynı zamanda yazarın sanat hünerini gösterdiği bir türdür. Hikâye türünde az söz ile çok manayı, okuyucuyu sıkmadan anlatmak gerekir. Bunu yaparken de okuyucuyu eğlendirilmelidir. Celil Mehmetkuluzâde de bunu en iyi bir şekilde başarmıştır.

Celil Mehmetkuluzâde, hikâyelerinin konusunu günlük yaşamdan alır. Yazar içinde bulunduğu dönemin tiplerini eleştirir, eleştirirken de düşündürür. Celil Mehmetkuluzâde, bütün bunları yaparken olaya mizah unsurunu katar.

Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyeleri, bir tarafı millî unsurlarla bezenmişken, bir tarafı çağdaş hikâye şekilleriyle çevrilmiştir. Yazarın hikâyelerinde günlük hayatın, anelerin, dini ritüellerin izlerini görmek mümkündür. Yazar, bazen Halime Hala'ya ekmek pişirtir, bazen Sadık'a aynayı görünce salâvat getirtir. Celil Mehmetkuluzâde iyi bir gözlemcidir. Gözlemlediklerini hikâye formatına en iyi şekilde oturtur.

Çalışmamızda üslûp incelemesi yapılırken bir takım sıkıntılarla karşılaştık. Bu sıkıntıların en önemlisi, Türk edebiyatında üslûp konusunun nasıl inceleneceğine dair kesin bir yargının olmamasıdır. Bu meseleyi çözmek için araştırmaya başladık ve araştırma sonucunda Prof. Dr. Şerif AKTAŞ'ın eserine ve Cemal YILDIZ 'ın yüksek lisans tezine ulaştık. Bahsettiğimiz çalışmaların ışığında bir çalışma ortaya koymaya çalıştık.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, her edebî eserin kendi içinde organik bir bütün olduğunu söyler ve edebî eser kendi içinde bir bütün hâline geldiği zaman güzellik ve mükemmeliyetin ortaya çıkabileceğini savunur.² Her eser kendi içinde bir bütündür ve her eseri, kendine has özelliklerle incelemek gerekir. Celil Mehmetkuluzâde'nin incelenen hikâyeleri sanki bir romanın parçalarıymış gibidir. Bir hikâyede adı geçen kahramanı, diğer hikâyedeki

² KAPLAN, Mehmet, Hikâye Tahlilleri, Dergâh yayınları, 2008, İstanbul

kahramanların arkadaşı olarak görmekteyiz. Aynı isim başka hikâyede bir anda köy halkından bir sima olarak karşımıza çıkar.

Hikâye incelemeleri konusunda hiç şüphesiz, yazarın içinde bulunduğu dönemi göz ardı edemeyiz. Bu konuda Prof. Dr. Mehmet Kaplan “Edebî eser, hiç şüphesiz onu vücuda getiren yazarın hayatı ile tarihi ve sosyal çevresiyle yakından ilgilidir” demektedir. Yaptığımız çalışmada hikâyelerdeki üslûbu ortaya koyarken, yazarın içinde bulunduğu sosyal şartları göz önünde bulundurmaya çalıştık.

Üslûp çalışmalarında birçok metot bulunmaktadır. Cemal Yıldız “*Üslûp ve Üslûp İnceleme Metotları*” adlı yüksek lisans tezinde yurt dışı üslûp incelemelerinde bu konuyu::

- 1) Anlambilimsel Metot
- 2) Tasviri Üslûp İnceleme Metodu³ olarak ayırmıştır. Yapılan çalışmada her iki metodu da uygulamaya çalıştık.

³ YILDIZ CEMAL, *Üslûp ve Üslûp İnceleme Metotları*, 1991, İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Mirza Celil Mehmetkuluzâde'nin Hayatı ve Eserleri

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyat sahasının önemli simalarından biri olan Celil Mehmetkuluzâde, küçük hikâyeleri, tiyatro eserleri, mizahi yazılarıyla devrine damgasını vurmuş bir yazardır. Azerbaycan edebiyat araştırmalarına göre, 20. asır Azerbaycan edebiyatındaki realizm üslûbunu anlamak için Celil Mehmetkuluzâdenin eserlerine bakmak gerekir. Onun eserlerinin konusu, günlük hayattaki insandır ve o insanın meseleleridir.

Azerbaycan edebiyat dünyasında Mirza Celil Mehmetkuluzâde, çeşitli isimlerde anılır. O Azerbaycan edebiyatında, seçkin bir yazar, gazeteci, tiyatro yazarı, Molla Nasreddin mektebinin kurucusu, eleştiri ve gerçeklik yönteminin yaratıcısı olarak bilinir.⁴

Celil Mehmetkuluzâdenin kullandığı mahlaslardan biri **Molla Nasreddin**'dir. Bu mahlas, aynı zamanda yazarın kullandığı imzalardandır. Eserlerinde mizah unsuruna geniş yer veren yazar, uzun yıllar Molla Nasreddin dergisini çıkarmış ve bu derginin ismini de mahlas olarak kullanmıştır. Yazar, bütün edebiyat hayatı boyunca Azerbaycan edebiyatında Molla Nasreddin adıyla anılmıştır.

Celil Mehmetkuluzâdenin “mirza” adıyla anılır. Mirza sözcüğü Azerbaycan edebiyatında okuma-yazma bilen, sanat yaratıcılığı ile ilgilenenlerin adlarına ön ad olarak verilir⁵. Yeni bir edebiyat okulunu kuran, küçük hikâyelerin ustası olarak şöhret kazanan, geri kalmış toplumla mücadele eden bir dergiye önderlik eden Celil Mehmetkuluzâde'ye halk, “mirza” adını taşıma onurunu vermiştir.⁶

Celil Mehmetkuluzâde, 22 Şubat 1866 yılında Nahçıvan'da dünyaya gelmiştir. Yazar yedi yaşına gelince Nahçıvan'da medrese eğitimine

⁴HABİBBEYLİ, İsa, Seçkin Azerbaycan Yazarı Celil Mehmetkuluzâde, Erzurum, 1994, s. 2

⁵ALTAYLI, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, (Cilt 1-2), MEB. Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1994.

⁶ HABİBBEYLİ, İsa, Seçkin Azerbaycan Yazarı Celil Mehmetkuluzâde, Erzurum, 1994, s. 2

başlamıştır⁷. Mirza Celil önce, Hacı Molla Bağır'ın, sonra da Molla Ali'nin mektebinde eğitim görmüştür. Ancak gördüğü bu eğitim Celil Mehmetkuluzâde'yi tatmin etmemiştir. Yazar hayatının bu sıkıntılı dönemini bitiremediği **Hâtırâtım** adlı eserinde anlatır.⁸

Mirza Celil Mehmetkuluzâde dört yıl eğitim gördükten sonra üç yıl Rus okulunda Arapça, Farsça, Rusça öğrenimi görmüştür. Celil Mehmetkuluzâde, 1879–1882 yılları arasında dil derslerinin yanında tarih, coğrafya, matematik, müzik dersleri almıştır. Okuldaki zengin edebiyat ortamından yaralanmıştır. Arkeolojik kazılara, gezi ve gözlemlere katılmıştır. Bütün bunlar Celil Mehmetkuluzâde'nin dünya görüşünü geliştirmiştir.⁹

1887 yılından başlayarak Gürcistan'ın Gori şehrinde Kafkasötesi Öğretmen Okulu'nda beş yıl tahsil görmüştür. Celil Mehmetkuluzâde'nin Gori okulunda aldığı eğitim, onun tiyatroya ilgisini arttırmış ve kalemine işleklik kazandırmıştır.¹⁰

Celil Mehmetkuluzâde öğretmen okulundayken dram derneğine katılmış, orada çeşitli roller almıştır. Yazarın dram derneğindeki aldığı eğitim, edebiyat hayatını etkilemiştir.

Mirza Celil Mehmetkuluzâde, Gori'deki eğitimini tamamladıktan sonra on yıl boyunca öğretmenlik mesleğini sürdürmüştür. İlk öğretmenlik mesleğini Erivan'ın Uluhanlı Köyü'nde yapmıştır. 1887- 1890 yılları arasında Şerur Vilayeti'nin Baş Noreşan Köyü'nde öğretmenlik mesleğini sürdürür. 1890 yılında Nehrem Köyü'nde öğretmenlik hayatını devam ettirir. Celil Mehmet öğretmenlik yaparken, edebiyatı göz ardı etmez. Köy öğretmeniiken çeşitli eserler verir. 1889 yılında **Çay Destgâhı** adındaki iki perdelik alegorik manzumesini, 1892 yılında **Kışmış Oyunu** kısa hikâyesini, 1892 yılında **Danabaş köyünün Okulu** ve 1894 yılında **Danabaş Köyünde Olup Bitenler** adlı romanını yazar. Celil Mehmetkuluzâde öğretmenlik yaptığı

⁷ CAFER, M., Celil Mehmetkuluzâde, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1966, s. 5

⁸ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Haz. Vilayet Muhtaroglu, c. 4, Ankara, 1993, s. 153-171

⁹ MEHMETKULUZÂDE, Hamide, Mirza Celil Hakkında Hatirelerim, Bakü, 1981, s.6

¹⁰ ÖZKAN, Fatma, Azerbaycanda Yenilikçi Bir Öncü: Celil Mehmetkuluzâde Hatıralar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 5

yıllardaki yazma aşkını “Yazmak istiyorum, çok yazmak istiyorum, fakat niçin ve kimin için yazayım bilmiyordum.”cümleleriyle anlatır.¹¹

Yazar, Nehrem Şehri’nde yedi yıldan fazla öğretmenlik yapar ve bu yıllarda birçok dost kazanır. Muhammet Tağı Sıtkı, Eyneli Sultanov, Mehmetkulubey Kengerli, Kurbanalibey Şerifov gibi birçok özgür düşünceli insanla tanışma fırsatı bulur. İş arkadaşı Tigran Sergeyeviç ile yakın dostluk kurar. Meslektaşından Ermeniceyi öğrenir ve Ermenî edebiyatını tanıma fırsatını bulur. Ermeni yazar Şirvanzâde ile dostluk kurar. Onların dostlukları o kadar ilerler ki, birbirlerine eserlerini hediye ederler. Şirvanzâde Haos adlı eserini Celil Mehmetkuluzâde’ye hediye eder.¹²

Mirza Celil Mehmetkuluzâde Nehrem Köyü’nde yalnızca eğitim ile ilgilenmemiştir, aynı zamanda kız çocuklarının okula gönderilmesi için halkı ikna etmeye çalışmıştır. Köy halkını aydınlatmak için **Novoe Vremya** (Yeni Zaman), **Kafkas**, **Tercüman ve Hab’ül-metin** gazete ve dergilerini Nehrem Köyü’ne getirmiştir. Modern tarımın öğretilmesi için Tiflis’ten demir pulluk getirtmiştir.

Mirza Celil Mehmetkuluzâde, Nehrem’de çalışırken, Nehremli **Halime Hanım** ile evlenir. Bu evlilikten **Münevver** adlı kızları dünyaya gelir.

1898 yılında Halime Hanım vefat eder. Bunun üzerine Celil Mehmetkuluzâde, Eriven’a yerleşir. Yazar, Ervan’daki hayatını avukatlık yaparak geçirmek istemiştir. Celil Mehmetkuluzâde, kendi kendine hukuk tahsilini yapar. Modern hukuk kitaplarını alır ve okur. Ancak istediği gibi bir iş bulamayınca tekrar devlet dairelerine başvurur.¹³

Erivan’da yazma arzusunu devam ettiren yazar, **Yan Tüteği** ve **Posta Kutusu** adlı hikâyelerini yazar.

Celil Mehmetkuluzâde, yakın arkadaşı olan Mehmetkulubey Kengerli’nin kız kardeşi Nazlı Hanım ile evlenir. Nazlı Hanım, çok hassas ve kıskanç, ince ruhlu bir kadındır. Nazlı Hanım’ın sağlığı bozulur ve vefat eder.

¹¹ M. Cafer, Celil Mehmetkuluzâde, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1966, s.6

¹² MEHMETKULUZÂDE, Hamide, Mirza Celil Hakkında Hatirelerim, Bakü, 1981, s.11

¹³ M. Cafer, Celil Mehmetkuluzâde, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1966, s.6

Bunun üzerine Celil Mehmetkuluzâde, Tiflis'e göç eder.¹⁴ Bundan sonra celil Mehmetkuluzâde'nin Tiflis'teki sanat günleri başlar.

Celil Mehmetkuluzâde, Tiflis'e geldikten sonra yoğun bir şekilde sanat hayatına atılır. Yazar, Tiflis'te, Şark-ı Rus gazetesinin başmuharriri Muhammet Ağa Şahtahtılı ile tanışır. Yazar, bu sırada hasta olan anne ve babasını kaybeder. Celil Mehmetkuluzâde, Tiflis'te bir yandan gazetelere günlük yazılar yazarken, diğer taraftan **Posta Kutusu**, **Zeynel Usta**, **İran'da Hürriyet** gibi eserlerini kaleme alır.¹⁵

Celil Mehmetkuluzâde'nin çalıştığı Şark-ı Rus gazetesi 1905 yılında kapanır. Yazar, Şark-ı Rus gazetesinin kapanmasından sonra kendi gazete ve dergisini çıkartmaya karar verir. Celil Mehmetkuluzâde, Novruz gazetesini çıkartmak için izin alır; ancak bu izni kullanamaz.

Celil Mehmetkuluzâde, 1905 yılında Ömer Faik Nemanzâde ve Meşedi Alesker Bağirov'un yardımıyla Gayret Matbaasını satın alır. Gayret Matbaasında yazarın makaleleri yayımlanır. 1906 yılında yayına başlayan Molla Nasreddin Dergisi bu matbaada basılır.¹⁶

Molla Nasreddin dergisi kısa sürede üne kavuşur. Molla Nasreddin Dergisi halkı, halka anlatmaya amaç edinir. Molla Nasreddin hür hayatı, gerçek düşüncüyü temsil eder.¹⁷ Yazar Molla Nasreddin Dergisinde anlattığı tip ve olayları günlük hayattan alır. Mirza Celil işçi, köylü, kadın sorunlarını dergide dile getirmiştir. 1909 yılında kaleme aldığı **Ölüler** adlı eserinde müslüman toplumun hayatını, Müslümanların canlı gibi gözüktüğü halde diri iken öldüğünü anlatmaya çalışmıştır.

Celil Mehmetkuluzâde 1907 yılında Hamide Cevanşir ile evlenir. Bu evliliğinden Mithat ve Timur adında iki oğlu olur.

1914 yılında derginin basımına Rus idareciler izin vermezler. Celil Mehmetkuluzâde 1917 ihtilalinden sonra dergiyi yayınlamaya başlar. 1920 Bolşevik ihtilalinden sonra derginin yayınına ara verilir ve yazar, Güney

¹⁴ MEHMETKULUZÂDE, Hamide, Mirza Celil Hakkında Hatirelerim, Bakü, 1981, s.11

¹⁵ ÖZKAN, Fatma, Azerbaycanda Yenilikçi Bir Öncü: Celil Mehmetkuluzâde Hatıralar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. II

¹⁶ HABİBBEYLİ, İsa, Seçkin Azerbaycan Yazarı Celil Mehmetkuluzâde, Erzurum, 1994, s. 8

¹⁷ M. Cafer, Celil Mehmetkuluzâde, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1966, s. 21

Azerbaycan'a geçer. Celil Mehmetkuluzâde derginin yayınına 1921 yılında Tebriz'de yeniden başlar.

Sovyet Azerbaycan Cumhurbaşkanı Neriman Nerimanov'dan aldığı resmi davet üzerine Bakü'ye döner ve Molla Nasreddin Dergisi Bakü'de yayımlanır.

Celil Mehmetkuluzâde 1924 yılında Azerbaycan Tetkik ve Tettebbu Cemiyeti'nin yeni alfabe komisyonuna seçilir. Çağdaş Azerbaycan Edebiyatının problemleri üzerine konferans verir.¹⁸

Celil Mehmetkuluzâde, 4 Ocak 1932 yılında Bakü'de vefat etmiştir.

Eserleri Doğu ve Batı Dillerine çevrilmiş olan Mirza Celil Mehmetkuluzâde, çağdaş Azerbaycan edebiyatının kurucularındandır. Arkasında birçok değerli eser bırakmıştır. Molla Nasreddin Dergisiyle Azerbaycan edebiyatında Molla Nasreddin Okulu'nun oluşmasını sağlamıştır. Yazarın birçok eserleri bulunmaktadır. Bu eserler şunlardır:

Tiyatro Eserler: Çay Desgâhı (1889), Kışmış Oyunu (1892), Ölüler, Kâmança (1920), Anamın Kitabı (1920), Danabaş Kentinin Mektebi (1921), Lânet (1922), Oyunbazlar (1922), Lâl (1923), Deli Yığıncağı (1926), Er (1930)

Hikâyeleri: Danabaş Kendinin Ahvalatları (1894), Danabaş Kendinin Mektebi (1921), Kışmış Oyunu (1892), Poçt Gutusu (1903), Usta Zeynal (1906), İran'da Hürriyet, Dellek (1907), Pirverdinin Horuzu, Gurbanali Bey (1907), Guzu, Molla Fezeli, Nigarançılığı, Konsolun Arvadı, Hanın Tesbeti, Gessab, Zırrama, Rus Gızı, Sirke, Yan Tüteği, Doğu Fakültesi, Saggallı Uşag, Buz, Hamballar, Tahıl Doktoru, Belke de Gaytardılar, Ş'er Bülbülleri, Bakkal Meşedi Rehim, Öğru İnek, İki Er, Yuhu, Proletar Şair, İki Gardaş, Şeher ve Kendi, İki Alma, Zelzele, Goşa Baliş, Ucuzluk, Atlar Dayandı, Toy

2. Dil Anlayışı

Mirza Celil Mehmetkuluzâde sanat için sanat anlayışının yerine, toplum için sanat anlayışını benimsemiştir. Yazarın bütün eserlerinde toplum için sanat anlayışını görmek mümkündür. Celil Mehmetkuluzâde'nin eserleri,

¹⁸ ÖZKAN, Fatma, Azerbaycanda Yenilikçi Bir Öncü: Celil Mehmetkuluzâde Hatıralar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. XX

konusunu ve tiplerini günlük hayattan alır. Yazara göre eserlerin gerek dili, gerekse konusu günlük hayata uygun olmalıdır.

Mirza Celil Mehmetkuluzâde'nin kaleme aldığı yazılarının dili yalın, duru, temiz ve anlaşılırdır. Yazar Arapça ve Farça kelimelerin yoğunlukta olduğu ağdalı bir dili tercih etmediği gibi, Ruslar aracılığıyla Batı dillerinden giren kelimeleri de tercih etmez.¹⁹ Eserleri kolay anlaşıldığı, edebi değeri olmadığı gibi eleştirilere maruz kalan yazar, onu tenkit edenlere cevap vermekten geri kalmaz.

Celil Mehmet eserlerini yazarken mümkün olduğunca halk diline yaklaşmayı amaçlamıştır. Çünkü onun asıl gayesi halkı bilinçlendirmektir. Bunu yapmak için de halkın anlayacağı bir lisanı kullanmak gereklidir.

Mirza Celil, eserlerinde karşılıklı konuşmalarla akıcılığı sağlamaya çalışmıştır. Edebi eserlerinde kahramanlarını içinde bulundukları toplumsal statülerine uygun konuşmalarını sağlar. Azerbaycan'ın farklı bölgelerinden gelen, büyük şehirlerde buluşan insanları, köylerinin ağzıyla konuşturur. Celil Mehmetkuluzâde'nin eserlerinde mollalar Arapça ve Farsça sözcükleri çok kullanırken, Rus mektebindeki bir muallim Batılı sözcükleri daha fazla kullanmaktadır.

Yazarın **Anamın Kitabı** adlı eseri, dil görüşünü en iyi yansıtır. Anamın kitabında her şeyden önce ana dil gelmektedir ve Müslüman aydınların ana dillerine saygı göstermeyip dillerini Arapça, Farsça ve ağdalı Osmanlı Türkçesinin gölgesinde bırakmasına yazar bir mana veremez. A. Zamanov Anamın Kitabı hakkında "Anamın Kitabı, Azerbaycanın kitabıdır." diye söz etmektedir. İsa Habbeyli ise "Bu yüzden bu eser her zaman Mirza Celil'in vatanına, öz diline, öz toprağına ve halkına büyük aşkının sonsuz yankısıdır."²⁰ İfadesini dile getirmiştir.

Celil Mehmetkuluzâde'nin bütün eserlerinde mizah önemli yer tutar. İnsanları güldürürken düşündürmek, düşündürürken de ana dilin önemini vurgulamak istemiştir. Ağdalı dil kullananları eleştirir. Gazete ve dergilerde

¹⁹ ÖZKAN, Fatma, Azerbaycanda Yenilikçi Bir Öncü: Celil Mehmetkuluzâde Hatıralar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. XXV

²⁰ HABİBBEYLİ, İsa, Seçkin Azerbaycan Yazarı Celil Mehmetkuluzâde, Erzurum, 1994, s. 13

halkın anlayabileyeceği bir dil kullanmıştır. Yazar insanlara doğruyu göstermek, gösterirken de kendi dilinin zevkine varmalarını sağlamayı kendine görev saymıştır. Yazar, halkın acılarını, sevinçlerini en duru şeklinde halkın kendi dilinde ifade edilebileceğini düşünür.

İKİNCİ BÖLÜM

HİKÂYELER

1.POSTA KUTUSU

Kasımın on ikinci günüydü. Hava soğuktu. Buna rağmen havada kar alameti gözüküyordu. Doktor son kez Han'ın hasta karısını muayene edip, "Artık hasta iyileşiyor, bir hafta sonra yolculuk edebilir." diye söyledi. Han, Erivan'a gitmek için acele ediyordu. Çünkü orada Han'ı bekleyen çok önemli işler vardı. Ayrıca Han, artık bundan sonra kar yağar, hava soğur, hastanın yola çıkması mümkün olmaz diye korkuyordu. Han, kalemi eline alıp, Erivanlı dostu Cafer Ağa'ya bu konuda kısa bir mektup yazdı.

"Azizim! Ümit ediyorum ki, bir haftaya kadar Erivan'a çoluk çocuk ile geleceğim. Senden çok rica ediyorum; emir ver bizim odalara halıları serip, sobaları yaksınlar ve odaları biz gelmeden önce mutlaka havalandırsınlar, sonra da ısıtsınlar. Hastayı rahatsız edecek herhangi bir durum meydana gelmesin. Bu mektubun cevabını bana telgraf ile ulaştır. Sizin bana söylediğiniz işlerin hepsini yerine getirdim. Allaha emanet olun!

Senin aziz dostun Veli Han"

Han, kâğıdı büktü, zarfa koydu, adresi yazıp pulunu yapıştırdı. Hizmetçisine mektubu alıp postalamasını söylemeyi düşündü, ancak Han'ın aklına onu başka bir işe göndermek geldi. Bu sırada kapı çaldı. Han balkona çıktı, kapıyı çalanın kendi köylüsü, "İtkapan" Köyü'nden Nevruzali olduğunu gördü. Bu adam Han'ın yanına her zaman gelirdi ve her gelişinde mutlaka un, erişte, bal veya yoğurt getirirdi. Bu kez de Nevruzali eli boş gelmemişti, çünkü Han'ı görecekti. Dayağı kapının köşesine dayadı ve başladı kapının kapalı olan tarafını açmaya. Kapıyı açıp, yüklü bir eşiği avluya sürdü, "çoçi, çoçi" diyerek yükün arkasından üç, dört tavuğu bağırtarak yere koydu, yükü açıp dolu olan çuvalı aşağı indirdi. Han'ın yüzüne bakıp iki kat eğilip selam verdi.

Han selamı alıp:

— Hey Nevruzali! Bu ne zahmet?, dedi.

Nevruzali, çuvalların ipini çözerek cevap verdi:

— O nasıl sözdür Han, ben ölene kadar senin kölenim, dedi.

Nevruzali, bunları söyleyerek başladı üstünün tozunu silmeye... Saat öğleyi bir saat geçiyordu, postanın vakti geçebilirdi. Han'ın aklına yazdığı mektubu Nevruzali'ye postaya atması için vermek geldi.

Han, misafirine döndü:

— Nevruzali, postaneyi biliyor musun?, dedi.

Nevruzali cevap verdi:

— Ey Han, ben köylü bir adamım, ne bilirim postane nedir? diye.

— Peki, vali konağını biliyor musun?, diye sordu.

— Evet, Han, kurban olayım sana, biliyorum, neden bilmeyeyim. Geçen hafta valinin yanına şikâyetle bulunmaya gitmiştim. Han, Allah seni inandırсын, muhtar bize çok zulüm ediyor. Aslında bizim muhtar başka yöreden, onun içinde bizden bihaber. Geçen hafta benim iki buzağım kaybolmuştu. Onun için gitmiştim.

— Şimdi bırak bunları daha sonra anlatırsın. Beni iyi dinle, bak ne söyleyeceğim. Valinin bulunduğu binanın önünde büyük bir bina var. Kapısının önündeki duvara bir kutu asılmış. O kutu posta kutusudur. İşte o kutunun eski ve uzun bir kapağı var. Şimdi bu kâğıdı götür, kutunun kapağını kaldır, kâğıdı kutunun içine at, sonra kapağı kapat ve hemen buraya gel.

Nevruzali, iki eline de Han'ın önüne uzatıp korkarak kâğıdı aldı, Han'ın yüzüne baktı, sonra duvara doğru çekilip yere eğildi, kâğıdı duvarın dibine bırakmak istedi. Han, yüksek sesle:

— Koyma oraya! Koyma oraya! Kâğıt kirlenir. Çabuk al götür, at kutuya, gel!

— Han, gözünü seveyim, bırak da şu eşeğin başına bir torba asayım, havyan aç kalsın, yoldan geldi.

— Yok, yok... Hiçbir şey olmaz. Mektubun zamanı geçiyor. Sonra geçirirsin torbasını eşeğin başına.

— O zaman eŖeğin yularını bağlayayım, yoksa gider, avludaki ağaçları kemirir.

— Yok, yok hiç zararı yok, hemen kâğıdı at, gel!

Nevruzali, kâğıdı yavaş yavaş koynuna soktu ve tekrar:

— Ey Han, Allah aşkına, Ŗu horozlar burada kaldılar, ne de olsa hayvandır, ayaklarını çözüp Ŗunlara biraz mısır atsaydım. Mısır da getirmiŖtim.

Nevruzali cebinden mısır çıkarmak için elini cebine attı... Han, yüksek sesle:

— Bırak, bırak! Bırak dursun. Hemen git mektubu at postaya.

Nevruzali sopasını alıp çocuk gibi koŖmaya baŖladı. Sonra aklına bir Ŗey geldi ve Han'a dönüp:

— Han, gözünü seveyim, mendilin içinde yumurta var. Ona göz kulak olun. Yoksa eŖek ağnar, yumurtaları kırar.

Han kızgınlıkla:

— Daha fazla konuŖma. Git mektubu at, vakit geçiyor.

Nevruzali uzaklaŖmak istedi, Han onun arkasından yüksek sesle seslendi:

— Nevruzali, eğer bulamazsan başkasına verme ha! Hiç kimseye verme, hiç kimseye gösterme! Hemen at kutuya, gel!

Nevruzali, yüksek sesle cevap verdi:

— Niye, ben çocuk muyum ki başkasına vereyim. Beni o kadar da saf sanma. Hiç kimse, vali bile bu kâğıdı benim elimden alamaz.

Nevruzali, bunları söyledikten sonra gözden kayboldu... Han odaya girdi ve hanımına bakarak tatlı bir dille:

— Haydi, hazırlan gözümün ışığı. Odaları hazırlasınlar” diye Erivan'a mektup yazdım, artık gidebiliriz. MaŖallah iyisin. Doktor hava değişikliğinin senin için gerekli olduğunu söylüyor.

Han, hanımı ile gitme konusunda biraz sohbet ettikten sonra uŖaėı geldi ve Han'a:

— Efendim, bu eŖek kimin, bunları kim getirmiŖ?

Han cevap verdi:

— Hımmm! Sen onları yerleştir. Bize İtkapanlı Nevruzali hediye olarak getirmiş.

Uşak, tavukları ve yumurtaları alıp mutfağa götürdü, eşeği de tavlaya attı, kapısını örttü, sonra da un çuvallarının birinin ağzını açıp, içindeki undan bir avuç aldı ve Han'ın önüne getirip, tutarak:

— Ey Han! İyi, beyaz bir undur.

Han, una baktıktan sonra uşağa bahçe kapısını kapatmasını ve ekmeği yapıp getirmesini söyledi.

Ekmeğin pişmesi iki saat kadar sürdü. Ekmek pişip geldikten sonra Han'ın aklına Nevruzali'nin mektubu postaneye götürmesi geldi. Han, hizmetçiyi çağırıp sordu. Hizmetçi köylünün henüz postaneden gelmediğini söyledi. Han, Nevruzali'nin bu kadar geç kalmasına şaşırdı. Belki de Nevruzali'nin mektubu posta kutusuna atıp pazara yemek yemek için veya alış-veriş etmek için gittiği düşündü. Bir saat daha geçti, Nevruzali gelmedi.

Han hizmetçiyi çağırdı. Postaneye git ve Nevruzali nerede kaldı, ne oldu da bu kadar geç kaldı, bak gel dedi. Aradan yarım saat geçmişti ki hizmetçi gelip köylüyü göremediğini söyledi. Han balkona çıkıp bir sigara yaktı, sağa sola gidip gelmeye başladı. Herhalde Nevruzali'nin başına bir şey geldi ki bu kadar geç kaldı diye düşündü. Han bunları düşünürken polis memuru kapıya geldi ve Hanı görünce:

— Ey Han! Komiser karakola gelmenizi ve kylnze kefil olmanızı istiyor. Eğer kefil olmazsanız hapse gidecek.

Han bunları duyunca çok şaşırdı ve memurun yüzüne bakıp dondu kaldı, ne diyeceğini bilemedi. Sonra da:

— Evladım o fakir köylü bir adamdır. Ne yaptı da komiser onu hapse atacakmış?

Memur cevap verdi:

— Ben hiçbir şey bilmiyorum. Ancak karakola gelseniz iyi olur. Yoksa o zavallı adama yazık olacak.

Han, bunların hiçbirini endişelenmesin hanımına diye söylemedi. Giyinip karakola gitti, ilk önce pencereden mahkmların bulunduğu odaya

baktı, zavallı Nevruzali'nin birkaç tutuklu ile odanın bir köşesinde oturmuş çocuk gibi ağladığını gördü, göz yaşlarını abasının eteği ile sildiğini gördü.

Han, Nevruzali'nin durumunu komiserden öğrenip, ona kefil oldu. Köylüsünü yanına alıp eve götürdü. Nevruzali, avluya girer girmez ağlamaya başladı, saman torbasını eşeğin başına geçirip duvarın dibine çömeldi. Han eve girdi ve bir sigara yakıp balkona çıktı, Nevruzali'yi yanına çağırıp:

— Şimdi ne oldu anlat, Nevruzali. Hikâyen çok güzel bir hikâyedir. Yazıya geçirilmelidir. Hepsini bir bir anlat. Buradan kâğıdı alıp götürmenden, taaa dama düştüğüne kadar olan her şeyi anlat.

Nevruzali, ayağa kalktı, Han'a yaklaşıp abasının eteği ile gözyaşını silmeye başladı;

— Kurban olayım sana Han! Beni çocuklarının hatırına bağışla! Benim hiçbir günahım yok. Ben bir köylü adamım, ben ne bileyim mektup nedir, kutu nedir, postane nedir? Kurban olayım Han, o gül yüzlü çocuklarının hatırına. Hiç zararı yoktur eğer ölmezsem, sağ kalırsam köle olurum, böylece hakkını ödemiş olurum, tövbe ettim, daha ne yapayım? İşte böyle. Bunların hepsi Allah'tandır. Böyle olması gerekiyormuş. Bağışla beni Han! Ben ölünceye kadar senin kölenim...

Nevruzali, bunları söyleyerek Han'a biraz daha yakınlaştı, onun ayaklarını öpmek istedi. Han biraz geriye çekilip:

— Nevruzali! Hiç üzülme. Sana ne diyorum bak. Bana ne kötülük yaptın ki seni bağışlayayım?

— Kurban olayım sana! Bundan fazla daha nasıl bir kötülük edebilirim ki? O kafir oğlu kafiye mektubu elimden verdim, cebine koydu, yola çıktı, gitti.

— Kim mektubu cebine koyup gitti?

— O kâfir oğlu kâfir Urus²¹, bilgin!

— Nereye koyup gitti.

— Orada, kapısına kutu asılmış olan büyük bina var ya; oraya gittim, girdim, gidip o kutuyu açtım.

Han, biraz durdu:

²¹ Urus :Rus

— Peki, sen mektubu kutuya atmadın mı?

— Nasıl atmam? Mektubu kutuya atar atmaz o kâfir gelip, kutuyu nasıl açtı bilmiyorum, kâğıdı aldı, götürdü.

— Kutuda senin attığın kâğıttan başka kâğıt yok muydu?

— Olmaz mı hiç? Çok kâğıt vardı. Onların hepsini alıp götürdü.

Han, kahkaha ile güldü.

— Yok, Nevruzali, hepsini baştan sonuna kadar anlat, kâğıdı nasıl aldın, kutuya nasıl attın, Urus ile nasıl mücadele ettin?

Nevruzali başladı:

— Ey Han! Kurbanın olayım. Ben kâğıdı buradan alıp gittim valinin binasının yanına. Senin bana anlattığın binayı buldum, gittim kutunun kapağını kaldırdım, istedim ki kâğıdı kutuya atayım. Bir kâğıda baktım, bir kutuya baktım. Doğrusunu söylemek gerekirse senin bana kızacağını sandım. Yani atayım mı, atmayayım mı diye bilemedim. Çünkü kâğıdı kutuya attıktan sonra kutunun yanında mı durayım, yoksa bırakıp eve mi geleyim, diye sormayı unutmuştum. Kurban olayım Han, sen de gördün eşiği aç bırakıp gittim, tavukların ayakları bağlı olarak bıraktım biraz un getirmiştim. Şimdiye kadar burada kalmış. Han gözünü seveyim, bırak da şimdi tam sırasıdır, uşak gelsin bu çuvalları götürelim eve bırakalım, yağmur mağmur yağar un ıslanır.

— Yooo, Nevruzali, senin işin yok... de bakayım sonra ne oldu?

— Mektubu atmadım, kutunun kapağını örttüm, biraz kenara çekilip durdum. İlk önce dönüp sana sorayım diye istedim, sonra da doğrusu senin bana kızacağından korktum. Nevruzali, çok hayvan, çok eşek adamdır diye gönlünden geçireceğinden korktum. Sözün kısası yorgunluğumu alayım diye çömeldim duvarın dibine. Bir de baktım ki, bir Ermeni çocuğu, tam bu boyda, on iki on üç yaşlarında kutunun yanına geldi, gitti, kapağını kaldırdı ve senin bana verdiğin kâğıt gibi bir kâğıdı kutuya attı, kapağını örttü ve doğruca işine gitti. O insafsız çağırıp ne kadar sorduysam, desin görelim bakalım kâğıdı nereye gidiyor diye ama dilimi mi anlamadı bilmiyorum, hiçbir cevap vermedi, yüzüme de hiç bakmadı. Ermeni çocuğu uzaklaşmıştı ki, bir Urus kadın, aceleyle gelip kutuya yaklaşp bir kâğıt atıp gitti. O zaman bana biraz cesaret

geldi. “Yapılması gereken budur herhalde, kutuya atılan kâğıtların kutunun içinde kalması gerekiyor.” dedim. Ben o kadar cesaretlendim ki, “Bismillah” diyip, cesurca gittim kutunun kapağını kaldırdım, kâğıdı kutuya attım, döndüm geldim hizmetine. Kutudan işte buradan orası kadar uzaklaşmışım ki, bir Urus kutunun yanına geldi. Ben önce onun da kutuya kâğıt atmak istediğini sandım. Ama anladım ki, yoook üçkâğıtçının düşüncesi başkaydı, sağ elini kutunun yanından elini içine uzatmıştı. Ben herifin kâğıtları çalacağını anladım... Han başını çok ağrıttım, beni bağışla, oğlanı çağır gelsin, beni yolcu etsin, vaktinde köye varamayacağım.

— Ey adam, seni bir yere bırakıyor muyum ki gidesin. Sonra ne oldu?

— Peki, kulun olayım Han, kurban olsun sana benim yetimlerim! Sensiz benim bir günüm bile olmasın! Evet, gördüm ki, herif utanmadan, sıkılmadan kâğıtları kutunun içinden çıkarttı, desteleyip eline aldı, kutunun kapısını örttü, yola koyulmaya niyetlendi. Ben hemen Urusun eline yapıştım, gitmesine izin vermedim. Dedim ki: “ Ey adam! Kâğıtları alıp nereye götürüyorsun? Millet senin için mi bu kâğıtları buraya bıraktı? Hiçbir şey söyleme! Allah aşkına herkesin kayıtlarına koy yerine!”. Dedim ki: “Nevruzali henüz ölmedi, sen onun ağasının kâğıtlarını alıp götürüyorsun. Böyle işler iyi değil, insan başkasının malına göz dikmemeli. Sizin şeriatınızda da hırsızlık günah değil mi? Han, çocukların başı için beni gönder, izin ver, bırak gideyim, geç oldu, hava iyice karadı.

— Hele acele etme, gidersin... Sonra ne oldu?

— Dur, nerede kaldım... Haa... Bırakma bırakma eşek asmaları kıracak.

Nevruzali, eşeğin yanına gitmek istediye de Han, izin vermedi.

Daha ne olacak? Benim Han'ım beni öldürür diye ne kadar yalvarıp yakardım. “Bare Han'ımın kâğıdı ver “ dedim, vallahi vermem dedi. Baktım ki herif kaçmak istiyor, Allah inandırсын, sinirim tepeme çıktı, iki elimle kâfirin yakasından yapıştım, onu yüz üstü öyle yere vurdum ki, korkudan dudağı uçukladı. Sonra valinin askerleri gelip, beni döve döve götürüp hapse attılar. Senin ayaklarına kurban olayım, sen olmasaydın beni çoktan Sibiryaya

göndermişlerdi. Çünkü damda²² benden başka birkaç mahkûm vardı, bana “O Urus memurudur” dediler. Daha... Ben ne yapayım? Han kulun olayım, söyle suç kimdedir?

Han kahkahalar atarak uzun zuzn güldü.

Hava kararmıştı. Nevruzali, boş un çuvallarını aç eşeğin sırtına yükleyip, önüne kattı ve kızılıcak sopası ile vura vura köyüne gitti.

Üç gün sonra Erivan’dan telgraf geldi: “Mektubunuzu aldık ve odalar hazırdır.” Han, toplanıp Erivan’a gitti.

Bir buçuk ay sonra Nevruzali’yi mahkemeye çağrılıp, “memura saygısızlık etmekten” üç ay hapis cezası vermişler. Fakat Nevruzali suçunu kabul etmemiş. Bu olaydan üç ay geçti. Haber Erivan’daki Veli Han’a yeni ulaştı. Han, çok üzüldü.

12 Kasım 1903

²² Hapishane.

2.KİŞMİŞ²³ OYUNU

Mevsimlerden kıştı, hava çok soğuktu. Biz iki seyit²⁴, İran ahalisi, Aras Nehri'nde Rusya topraklarına geçmiştik, akşamleyin Zurnalı Köyü'ne varmıştık. Memlekette günler sıkıntılıydı ve güçlkle geçiyordu. Buraya gelmemizin nedeni, daha önceden buranın müslüman ahalisinden dostane tavır görmüştük ve ailemizi geçindirmek için az çok ekmek parası kazanıp memleketimize geri dönmüştük. Allah razı olsun bu vilayetin müslümanlarından. Ayda bir defa onlara misafir oluyoruz.

Köye geldiğimizde buranın cemaatinin akşamları köyün itibarlı ağası ve aksakallı Bala Sultan'ın tavlasında toplanıp, uzun kış gecelerini sohbet ederek geçirdiklerini öğrendik. Biz, Bala Sultan'ın tavlasına doğru yola koyulduk.

Tavlanın bir kısmı ineklerle dolu ve karanlıktı, ama diğer tarafı yüksek ve aydınlıktı. Burada herkes toplanmıştı ve sohbet ediyorlardı. Konuşanlar bizi görünce sustular ve hepsi birden ayağa kalkıp büyük bir saygıyla başköşede yer gösterdiler. Biz oturunca onlar bizim hal ve hatırımızı sormaya başladılar. Bizde onların halini hatrını sormaya başladık. Sözün kısası köylüler bize öyle dostane davrandılar ki, sanki aylardır bizi bekliyorlarmış gibiydiler. Köylülerin bu davranışı bizi çok memnun etti.

Çok açtık ve buraya gelmeden önce hiçbir şey yememiştik. Havanın bu derece soğuk olduğu bir zamanda çok yol gelmiş ve yorulmuştuk. Rahat edelim diye sıcak ve misafirperver bir ev arıyorduk. Bu zamanda, kış mevsiminde ehlibeyitten ayrı düşüp gurbete çıkmamızın asıl nedeni, biraz ekmek parası kazanıp, memlekete dönmektir.

Zurnalı Köyü'nde böyle bir misafirperverlik gördüğümüzde biz, toplamak istediğimiz parayı, bu gece buraya toplanmış olan Allah bendelerinden toplayıp, bu soğukta başka yerleri gezip dolaşmak zorunda kalmayacağımızı ve sabah erkenden evimize dönüp çoluk çocuğumuzu mutlu edeceğimizi sandık. Çünkü bizim yüzümüz burada gülmüştü.

²³ Kişmiş: Üzüm kurusu

²⁴ Seyit: Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere verilen özel bir unvandır.

Köylüler ile başladık tatlı tatlı sohbet etmeye. Onlar bizden İran'da olanları sordular, biz de onlara bazı şeyleri sorduk. Anladığımız kadarıyla bu vilayetin pamuk, arpa, buğday ürünü geçen yıl bereketliymiş.

Bizim karşımızda Erivanlı birisi oturmuştu. Bu kişi deri almak maksadıyla köye gelmişmiş. Bu husustaki sohbet iki saat sürdü. Biz ısındığımız için yemek bekliyorduk. Çünkü toplantıya ulaştığımızda Bala Sultan, uşağına horoz kesmesini ve bizim için sedr²⁵ pirincinden pilav pişirmesini söylemişti.

Tavla kapısı açıldı. Bizim aklımıza ilk gelen elbette pilav oldu. Uzun boylu bir oğlan nefes nefese, sanki uzun bir yoldan koşarak gelmiş gibi, meclise dâhil oldu. Köylünün birinin yanına oturup, kulağına bir şeyler fısıldamaya başladı. Az sonrada o genç, tavladan aceleyle çıktı.

Genç, kapıdan çıktıktan sonra köylüler bir şeyler fısıldamaya başladılar. Bala Sultan, köylülerin bu hareketinden hoşlanmayıp:

— Çok ayıp, bizim bu kadar kıymetli misafirlerimizin yanında fısıldaşıyorsunuz. Sizden böyle bir edepsizlik beklemezdim. Ne diyecekseniz açıkça söyleyin ki, görelim bakalım ne olmuş. Bizden gizli nasıl bir iş çevirirsiniz, anlamıyorum.

Köylülerden biri cevap verdi:

— Yok, Sultan Ağa! Gizli bir işimiz yoktur. Olsa bile sizin dâhil olacağınız bir iş değildir.

Köylünün söyledikleri Sultan Ağa'nın hoşuna gitmedi. Sultan, biraz daha yüksek bir sesle:

— Be çocuk! Sen aklını mı yedin? Nasıl beni ilgilendirmez, dâhil olmam? Sizin benim içerisine dahil olmadığım nasıl bir işiniz olabilir ki?

Köylü hemen cevap verdi:

— Yok, Sultan Ağa! Vallahi sandığınız gibi bir şey yok.

Köylüler tekrar başladılar birbirleriyle fısıldaşmaya. Sultan, bu defa daha çok sinirlenip, yüksek sesle:

²⁵ Sedr: Bir çeşit pirinç cinsidir.

— Adam olana söz bir kez söylenir! Ahmak oğlu ahmak! Söyleyin bakayım ne hakkında fısıldaşıyorsunuz, nasıl bir iş çeviriyorsunuz?

Önceki köylü cevap verdi:

— Sultan Ağa! Senden başka bizim hiçbir sahibimiz yok. Senden gizleyeceğimiz hiçbir sırrımız yoktur. Ama doğrusu, izin vermeyeceğini sanıp korkuyor ve çekiniyoruz.

— Neden çekiniyorsunuz? İzin vermeyeceğimi sanıp neden korkuyorsunuz? Ne için izin istiyorsunuz?

Köylü:

— Hayır, Sultan Ağa! Başınızı ağrıtmayın! Sandığınız gibi gizli işimiz falan yok, olsa bile bundan sonra söylemeye değer mi? Biz çok iyi biliyoruz ki, izin vermeyeceksiniz, bunun için söylemeye gerek yok.

Bala Sulatan, o kadar çok kızdı ki, oturduğu yerden biraz daha dik durup kızgınlık ve daha yüksek sesle deminki köylüye:

— Allah belanızı versin! Size, lanet olsun sizi doğurup yetiştirenlere! Sözü bu kadar uzatmanın bir anlamı yok. Şimdi söyleyin bakalım ne söylemek istiyorsunuz? Beni deli etmeyin!

Köylülerin bir kısmı yüzünü Bala Sultana döndürdü:

— Sultan Ağa! Bizim düşündüklerimiz Allahtan gizli mi ki, senden gizli olsun! Amma doğrusu gitmemize izin vermeyeceğinizden korkuyoruz.

Bala Sultan, alçak sesle sordu:

— Nereye gitmek istiyorsunuz?

Köylülerden hiçbir cevap gelmedi. Sultan, ikinci defa sordu. Köylülerden gene bir cevap alamadı. Sultan, çok yüksek bir sesle ve kızgınlıkta tekrar sordu:

— Nereye gitmek istiyorsunuz?

Köylülerin biri şöyle söyledi:

— Sultan Ağa! Açıkçası hepimiz izin vermeyeceksin diye senden korkuyoruz. Amma ben gene de işin aslını diyeceğim. Beni öldüreceğini biliyorum, ama yine de diyeceğim. İşin aslı şu ki: “ Şimdi, şu saatlerde posta ile bir deve kervanı Erivan’a on sekiz çuval üzüm kurusu götürüyor. Amma nasılda lezzetli üzüm kurusudur...! Bu haberi şu anda Kerbelayı Haydarali

getirdi. Diyor ki: “ Çuvalın biri biraz delinmiş ve üzüm kurusundan yola az akmış.” Kerbelayı Haydaralı böyle üzüm kurusu Tebriz’den şimdiye kadar bu taraflara gelmemiş diye oğlunun başına yemin ediyor. Sultan Ağa! Allahu Taala baban Hüseyin Sultan’ın ruhunu şad etsin. Gün bu gündür. Merhamet et bize, bize acı.

Bala Sultan, şaşkın şaşkın:

— Peki, ben ne yapayım? Size nasıl merhamet edeyim?

Köylü biraz düşünüp:

— Vallahi Sultan Ağa, söylemeye dilim varmıyor, amma gene de diyeceğim. Eğer bize merhamet edip izin verirsen, şimdi silahlanıp atlara bineriz, kervanın önünü keseriz ve üzüm kurusundan beş, on çuval getiririz, burada gecelediğimiz zaman sohbet ede ede yemekle meşgul oluruz. Mesela on çuval üzüm kurusu getirsek hepimize bütün kış boyunca yeter. Gün bu gündür Sultan Ağa, böyle bir fırsat daha da ele geçmez! Sultan Ağa, şair ne demiş:

“Fırsat vermez düşüncesiz âkîl²⁶,

Belki olmaya nadan²⁷”

Gün bu gündür, Sultan Ağa bize merhamet et!

Bala Sultan çok şaşırarak:

— Evladım ne söylüyorsun! Delirdiniz mi? Üzüm kurusu çuvallarını tarlaya dökmüş değiller ya, siz gidip toplayıp getiresiniz! Sanki kervanın yanında bekçi ve seyisler yok! İzin verirler mi hiç herkesin gözü önünde başkasının malını alıp getirmenize!

Köylülerden biri Bala Sultan’a:

— Neden bırakmasınlar sultan Ağa! Seyisin marifeti ne ki bırakmasın? Ayrıca biz iki ya da üç kişi olarak eli boş ve yalın ayak gitmeyeceğiz. Hiç şüphe yok ki, kervanın yanında en az iki, üç kişi silahsız ve yaya olan seyisler olacaktır. Amma biz yirmi, yirmi beş kişi silahlı ve atlı olacağız. Bizim önümüzdeki iki, üç çarıklı deveci ne konuşabilecek ki? Gözlerini açmaya fırsat vermeyiz Sultan Ağa! Bizi o kadar da yabana atma!

²⁶ Ākîl: Akıllı.

²⁷ Nadan: Bilgisiz, cahil

— Evladım! Allah'ınızı severseniz bu fikirden vazgeçin! Yavrum, Allah için sizlerden kan kokusu geliyor. Oğlum ben bu aksakallı halimle size nasıl izin vereyim ki, gidip eşkıyalık edesiniz diye! Gardaşlarım, vallahi bu tür işlerin bir faydası yok. Gelin bu fikirlerden vazgeçin! Yanlıştır, gençsiniz gidersiniz bir söz siz, bir söz de onlar söyler, sözünüz ağır gelir, gözünüzü kan bürümüş, elinizden bir hata çıkar. Ondan sonra gel polise cevap ver!

Köylülerden biri:

— Sultan Ağa, Allah yazdıysa bu tür işlerde hata da olur, olursa olsun, kan da dökülür, akarasa aksın. Çünkü çarıklı deveci bizim gibi yiğitlerin önünde ağzını açıp konuşursa, onun ağzını gülle ile kapatmak gerekir. Amma siz boş yere endişeleniyorsunuz. Biz yaş tahtaya basmayız. Eğer elimizden bir hata çıkarsa, hiçbir yabancı bizim işimizden haberdar olamaz. Sultan Ağa, iyi anlamalısın ki, bu tür işler bizim sanatımızdır. Biz artık acemi değiliz. İlk defa böyle işlere karışmıyoruz ki, nöbetçiler bizim maksadımızı anlayıp bizi bastırsınlar. Sana yemin ederim, hiç kimse bizden haberdar olamaz.

Bala Sultan, biraz düşündükten sonra:

— Orasını doğru söylüyorsunuz, ben acemi olmadığınızı biliyorum. Vallahi doğru söylüyorsunuz. Ama yine de korkuyorum. Yerin kulağı vardır. Bütün âlem şeytanla doludur. Çocuklar tedbirli olun.

Köylülerden on, on beş kadar genç, sevinerek ayağa kalktılar ve “Allah sana ömür versin Sultan Ağa!” diyerek kapıdan çıktılar.

Köylülerin birkaçı dışarı çıktı, birkaçı oturduğumuz tavladaki atlardan birçoğunu eğerleyip kenara çekti. Az sonra dışarı çıkan köylüler ve onlardan başka köylü odaya geldi. Birçoğu silahlıydı. Hepsi iyi giyinmişti kiminin elinde kama, kimin elinde tüfek...

Yirmi, yirmi beş yiğit kapıya hepsi bir at çekip koşarak bindiler ve gözden kayboldular.

İkimiz çok üzüldük. Şüphesiz ki, böyle davranan müslümanlardan yardım umamazdık. Köylülerin eşkıyalığa gitmeleri bizi üzüntüye sevk etti. Hiçkimse onların bu davranışlardan ne kadar çok üzüldüğümüzü ve kaygılandığımızı bilemez.

Bu düşüncelerle meşgulken Bala Sultan benim yüzümün renginin değiştiğini görünce bana doğru döndü ve:

— Ağalar, vallahi zaman bozulmuş. Büyüklerin, aksakallıların sözüne kulak asan kalmamıştır. Haaaa, dersiniz “Balam, yerinde otur, böyle işlerden kan kokusu geliyor, bu tür davranışları yapan her zaman Allah katında günahkâr ve kulun yanında yüzü karadır.” Amma ne faydası var, sen söyleyip, sen dinliyorsun.

Yoldaşım Bala Sultanın sözleri karşısında:

— Sultan Ağa cenapları, boş yere zamandan şikâyet ediyorsunuz. Öyle sanıyorum ki, eğer izin vermeseydiniz, gençler üzüm kurusunun peşine gitmezlerdi.

İkimizden ve Bala Sultan’dan başka tavlada bir de yaşlı bir adam vardı. Arkadaşım son sözlerini söyler söylemez, o yaşlı adam önce öksürdü, sonra da çubuğunu yere boşalttı ve hiçbirimizin yüzüne bakmadan başını sallayarak, sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi mırıldandı:

— Yok, ağalar öyle değil! Bizim gençler sizin bildiğiniz gençlerden değildirler. Allah belalarını versin. Onlar gibi kana susamış ve azmış insan topluluğu yeryüzüne gelmemiştir. Onlar düşündüklerini babalarıyla bile paylaşmazlar. Siz boş yere Sultan Ağa izin vermeseydi, onlar eşkıyalığa gidemezlerdi diye düşünüyorsunuz. Sultan Ağa izin vermeseydi de gideceklerdi. Allah belalarını versin onların, onlar söz dinlemezler.

Bu esnada uzaktan silah sesleri duyuldu. Her ikimiz de yerimizden sıçradık ve çok korktuk. Görüldüğü kadarıyla Bala Sultan da rahatsız olmuştu, başını yukarı kaldırıp kulak vermeye başladı. Ancak yaşlı adam istifini hiç bozmayıp, çubuğunu tütün ile doldurup yakmaya başladı. Kulağının iyi duymadığını sandım, ancak yanılmıştım. Yaşlı adam başını sallayarak ve yere bakarak sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi:

— Allah sizi yok etsin, neslinizi yeryüzünden tükensin! Bir kurşun ile hangi biçarenin çocuklarını ağlattılar acaba?

Az sonra iki tüfekten ateş sesi geldi. Ben korkudan titremeye başladım. Arkadaşım başını bana doğru eğip alçak sesle korkarak:

— Seyit Hüseyin! Nasıl bir çare bulalım? Biz nasıl bir işe düştük?

Ben şaşkın şaşkın o zavallının yüzüne baktım, ne cevap vereceğimi bilemedim. Biraz geçtikten sonra uzaktan at sesleri geldi. Az sonra da kurşun sesleri duyuldu. Ardından beş, altı defa peş peşe tüfek sesleri geldi. Bu olayların arkasından nal sesleri şiddetlendi, gittikçe yakınlaştı. Tavlanın kapısı açıldı, gençler gülüşe gülüşe atları tavlaya çekip, üzüm kurusu çuvallarını tavlanın bir köşesine bıraktılar. Bala Sultan, ayağa kalktı, köylülere dönerek:

— Aferin, aferin çocuklarım! Allah birinizi bin etsin! Sizsiz benim bir günüm bile olmasın!

Köylülerden hiç çıt çıkmadı. Bala Sultan gençlerden birine:

— Caferali, neden konuşmuyorsun? Düşünceliye benziyorsun, yoksa elinizden bir kaza mı çıktı?

Caferali'den bir cevap gelmedi. Bu sırada yine bir at sesi işitildi. Tavlanın kapısı açıldı, birkaç genç tavlaya bir şey sürüklemeye başladılar. Biz onun da üzüm çuvalı olduğunu zannediyorduk, ama şüphe de ediyorduk. Nitekim gençlerin içeriye sürükledikleri kana içinde kalmış insan ölüsüydü.

Bala Sultan, ileri yürüdü, ölünün abasına ve yüzüne dikkatlice baktı ve yıkıldı:

— Allah ocağınıza incir ağacı diksin! Bu fakir devecinin günahı neydi, çoluk çocuğunu gözü yolda koydunuz?

Hiç kimseden bir ses çıkmadı. Bala Sultan, ölüyü görünce iki elini dizlerine vurarak:

— Vah, vah, vahhhh! Allah sizin belanızı versin! Durmayın, durmayın! Beli, kazmayı getirin, hep birlikte hemen tavlanın bir köşesine derince bir kuyu kazın, cesedi koyalım kuyuya üstünü tezekle, toprak ile örtelim. Hadi durmayın! Ne duruyorsunuz! Durma vakti değil, vah, vah vah!

Gençler Bala Sultan'a hiçbir şey söylemedi, kimi yere, kimi ölüye bakıyorlardı.

Bala Sultan ısrar ederek:

— Ne duruyorsunuz? Ne düşünüyorsunuz? Şimdi düşünmenin bir yararı yok. Durma vakti değil! Gidin mezar kazın!

Gençler hiçbir şey söylemediler ve oldukları yerde kaldılar. Bala Sultan onlara öfkeyle bağırdı:

— Kulaklarınız sağır mı oldu? İnsana kaç defa söylemek gerekir? Ben ilk önce kötü işin arkasından gitmeyin, yanlış yapıyorsunuz, başınız ağrır dedim. Sözümü dinlemeyip gittiniz ve üç beş çuval üzüm kurusu için adam öldürdünüz. Şimdi iş işten geçti, bari kendi pisliğinizi kendiniz temizleyin!

Gençlerden biri iki eliyle kamasının sapından tutarak biraz geri çekildi ve ağlayarak Sultan'a:

— Sultan Ağa! Ölüyü tavlının bir köşesinde gizlemek çok kolay bir iş. Kazmayı getirim, bir saat içinde de derin bir kuyu kazarım, cesedi gömerim. Bu zor bir şey değil. Ama bununla da canımızı kurtaramayız. Ne kadar derin bir kuyuda ölüyü saklasak da elinde sonunda gelip çıkaracaklar ve hepimizi hapse atacaklar.

O köylü sözünü bitirir bitirmez arkadaşları hep bir ağızdan onu tastik ettiler.

— Doğru söylüyor, Kerbelayı Mehmet doğru söylüyor. Hepimizi Sibirya'ya gönderecekler.

Bala Sultan şaşkınlıkla:

— Oğlum! Yoksa sizi bir gören oldu mu?

Kerbelayı Mehmet cevap verdi:

— Senin başına yemin ederim ki Sultan Ağa, bizi hiç kimse görmedi. Kervanın yanında sadece üç kişi vardı. İkisini kervanın yanında öldürdük. Bu zavallı da bizim arkamızdan koşarak köyün yanına kadar geldi belki üzüm çuvallarını bizden alırım diye. Bizim köyün yanında bir iz kalmasın diye onu da öldürüp cesedini buraya getirdik.

Bala Sultan tekrar:

— Peki, neden korkuyorsunuz? Sizi bir gören, tanıyan olmamış. Daha neden korkuyorsunuz?

Kerbelayı Mehmet:

— Sultan Ağa! Biz ömrümüzde hiç böyle dikkatsiz bir iş yapmadık. Şüphesiz sabahleyin bizim elimizi, kolumuzu bağlayıp hapse götürecekler.

Gençler hep bir ağızdan:

— Öyle, öyle, doğru...! Hiç şüphesiz götürecekler.

Bala Sultan şaşırıp, yükselsene sordu:

— Gardaş, peki, ne diyip götürecekler? Sizi kim ele verecek? Aramızda yabancı birisi yok.

Kerbelayı Mehmet başını sallayarak cevap verdi:

— Sultan Ağa, beni bağışla! Amma ne dediğini sen de bilmiyorsun! Sultan Ağa Vallahi evimiz yıkılmış. Bu işin hiçbir çaresi yok.

Köylülerin buradan çıkıp gittikten sonra onların yaptığı eşkıyalıkla ilgili bir yerde bir şey söyleriz ya da mahkemeye haber veririz diye bizden şüphelendiği ortadaydı. Arkadaşım gençleri bu konuda sakinleştirmek için alçak gönüllükle:

— Ey gardaşlar! Burada bulunanların hepsinin müslüman olduğuna ve başka milletten olmadığına Allah'a şükrediyorum. Siz de, biz de müslümanız, hepimiz peygamber evladınız. Elimizden ceddimize ant içip, Kuran-ı Kerim'i öpmekten başka bir şey gelmez. Ne kadar ömrümüz varsa, sizin bu gün burada işlediğiniz günah hakkında ağızımızı açarsak ve bu konu hakkında size muhalefet olursak, Allahu Teâlâ her ikimizi de haftasına ulaşmadan iki bin lanet versin, iki dünya da yüzümüzü kara çıkarsın!

Arkadaşım sözünü bitirir bitirmez Bala Sultan:

— Yooook, Ağalar! Boş yere şüphe ediyorsunuz. İçinizi ferah tutun ve başka düşüncelere kapılmayın! Sizin bize hıyanet edenlerden olmayacağını iyi biliyoruz.

Bala Sultan sözünü bitirdi. Gençler hiçbir şey söylemedi. Biraz sonra köylülerden biri bize dönüp:

— Ağalar, biz sizi iyi tanıyoruz. Sizin ceddinizi biliyoruz. İster seyit olun, ister olmayın insana güvenilmez. Bundan üç yıl önce iki seyit padişahlık yolunda bir Ermeni'yi öldürmüş, cebinden iki manatını almışlar. Nahçıvan'da bu iki kişinin hikâyesini herkes bilir ve birisi valiye gidip bir Ermeni'nin öldürüldüğünü haber vermiş. Biz sizin gibi seyitlere itibar edip mahvolacak değiliz, çaresiz. Bizi Sibirya'ya sürdüklerinden sonra siz gelip bizlerin çoluk çocuklarına ekmek parası kazanıp sahip çıkacak değilsiniz ya?

Gençler o köylün sözüne katılıp yüksek sesle bağırmaya başladılar:

— Yoook, yoook, hiçbir zaman itibar etmemeliyiz, hiçbir zaman güvenmemeliyiz, demeye.

Bala Sultan bize tekrar yardım etmek için konuşmaya başladı:

— Be yavrum! Ahmak ahmak konuşmayın, bunlar sizin bildiğiniz insanlardan değiller, ne diye böyle boş boş konuşuyorsunuz.

Gençler hep birlikte:

— Vallahi Sultan Ağa! Bu olacak iş değildir. Dünyada hiç kimseye güvenilmez. İran'ın namalum seyitleri nere biz nere! Sultan Ağa, bu iş mümkün değil.

Biz başladık yalvarmaya:

— Ey Allah'ın kulları! Bizim buraya gelmemiz bir hataydı! Allah'ı severseniz bize izin verini, işimize gidelim. Hiçbir yerde ağızımızdan tek kelime kaçırmayacağımıza ceddiniz peygamber efendimizin üzerine yemin ediyorum.

Köylüler daha yüksek sesle başladılar bağırmaya:

— Olmaaaaazz, olamaaaaazz! Yerinizden kıpırdarsanız sizi kurşuna dizeriz!

Daha sonra ne olduğunu tam hatırlayamıyorum. Galiba gençlerden birkaçı birbirlerine bir şeyler fısıldayarak bize yakınlaşmaya başladılar. Arkadaşım başını pencereye doğru uzattı ve camı başıyla kırdı, kendini avluya attı. Onun peşinden avluya hemen atladım ve arkadaşımın üzerine düştüm. Köylüler bağırmaya başladılar:

— O namertlerin gitmesine izin vermeyin!

Ben avluya inince kaçmaya başladım, ama zavallı arkadaşım yerinden kalkıp, bir iki adım atınca tekrar yere yıkıldı. Sonra ayağa kalktı ve aksayarak elimden tuttu. Biz bin bir güçlkle köpeklerden kendimizi koruyarak köyün dışına çıkmayı başardık.

En sonunda sürüne sürüne takatsiz bir şekilde kendimizi bir Ermeni köyüne attık. Bir tavlada yattık. Sabah erkenden aç karnına yola düşüp akşama doğru Nurcaman Köyü'ne vardık. Arkadaşımı sağ ayağı ağrıdığından çok yavaş yürüyorduk. Zavallıya çok ıstırap veriyordu. Çok korktuğumuzdan dolayı memlekete ulaşmaktan başka hiçbir şey düşünemiyorduk... İki gün

sonra Aras'ı geçip İran toprağına ayak bastık. Eli boş yüzü kara köyümüze geldik ve korkudan başımıza gelenleri kimseye anlatmadık.

Olaydan bir yıl sonra yolumuz gene Rus topraklarına düştü. Amacımız Erivan'a gitmekti. Zurnalı Köyü'nün yanından geçip gece Ulağı Köyü'nde yattık. Burası ile Zurnalı arası 3, 3.50 kilometreydi. Bala Sultan'dan ve köyünden, belki geçen yılki üzüm kurusu kervanını soyanlar ve devecileri öldürenler hakkında bir haber alabiliriz diye başladık sohbet etmeye. Ama kimsenin hatrına böyle bir olay gelmemesine çok şaşırdık.

— Ağalar, yoksa size Zurnalılar kuru üzüm oyunu mu oynadılar?

Bu sözden sonra Zurnalıların üzüm kervanını soymadığını ve devecileri de öldürmediklerini anladık. Onlar bizimle üzüm kurusu oyununu oynamışlar. Zurnalıların kuru üzüm oyununu oynamalarının amacı meğeri bizi köyden kaırmakmış. Biz pencereden atladığımızda kurşunlayabilirlerdi, tutup öldürebilirlerdi de, ama öldürmediler...

3. ZEYNEL USTA

Muğdusi Agop adlı Ermeni'ye büyük oğlundan, "Tiflis'ten çıktım." diye bir telgraf geldi. Bu genç, Moskova Üniversitesi'nde dört buçuk yıl tahsil görüp, derslerini vermiş, vatanına geliyordu. Bu dört buçuk yıl zarfında, sadece bir defa, bundan üç yıl önce, anne ve babasını görmeye gelmişti.

Bu haber, Muğdusi Agop'u, karısını ve küçük oğlunu çok sevindirdi; üç yıllık ayrılıktan sonra üniversiteyi bitiren oğlu ile görüşmek büyük bir mutluluk kaymağıydı.

Muğdusi Agop, karısının elinden tutup odaları dolaşmaya başladı. Karı koca, bu oda aziz misafirlerinin yatak odasına, odaya bitişik olan ufak odaya bir yazı masası atıp, misafirlerinin çalışma odası olmasına, büyük odaya halı serip misafir odası olarak hazırlamaya, dördüncü odayı yemek odası olmasına, beşinci odayı kendilerinin yatak odası olmasına, altıncı odayı ise küçük oğullarına ayırmaya karar verdiler.

Odaların hiçbir kusuru yoktu; çünkü duvarların kâğıdı yeni ve temizdi. Döşemeler yeni cilalanmıştı. Ancak bundan birkaç gün önce, şiddetli yağın yağmur nedeniyle, salonun tavanının sıvası, lamba asılan çengelin etrafından pencereye doğru dökülmüştü.

Muğdusi Agop ve karısı, bir sıva ustası çağırarak tavanın dökülen bölümünü harçla sıvatıp düzelttirmeye karar verdiler.

Muğdusi, oğlunun bu kadar erken geleceğini hesap etmiyordu. Beklemesinin nedeni ise, oğlu Moskova'dan ayrılırken, Tiflis'te dayısının evinde iki hafta misafir olacağını yazmıştı.

Yağmurun rutubeti tavanın dökülen kısmında henüz kurumamıştı. Muğdusi Agop, tavanı kuruduktan sonra tamir ettirmeyi düşünüyordu. Ancak oğlunun bu kadar erken geleceğini bilseydi, ertelemeyip tavanı bir an önce sıvattırırdı.

Tiflis ile burasının arası üç günlük yoldur.. Agop ile karısı, en kısa zamanda bir usta çağırıp, tavanı iki gün içinde tamir ettirmeyi kararlaştırdılar.

Muğdusi, komşuları arasında, oldukça maharetli ve muntazam sıva yapan Cafer Usta adında birinin olduğunu biliyordu. Muğdusi, Cafer Usta'nın evine gitti ve kapısını çalıp ustayı sordu. Yalın ayaklı bir kadın, kapıyı açıp:

— Cafer Usta, Muhammet Ağa'nın evine çalışmaya gitti, akşama gelecek.

Muğdusi'nin keyfi, biraz kaçtı; çünkü boş usta bulabileceğini sanmıyordu. Sabaha kadar da beklemek istemiyordu: bir gün içinde tavanı tamir ettirmek ve sonra da odanın tozunu toprağını temizlemek mümkün gözüküyordu.

Muğdusi Agop, dükkân komşusu olan Hacı Resul'a gitti, derdini anlattı. Hacı Resul, bunun üzerine İran'dan yeni gelmiş olan Zeynel Usta'yı Muğdusi'ye tavsiye etti.

Adam gönderdiler, Zeynel Usta geldi ve işi kabul etti. İki liraya Muğdusi Agop'un tavanını tamir etmeye anlaştı. Yalnız bir şarla, bugün başlayacak, sabahtan akşama kadar işi bitirecek, odanın tozunu toprağını temizleyecekti. Muğdusi Agop, eğer Zeynel Usta, bu şartı zamanında yerine getirirse, ustaya ayrıca altı buçuk arşın²⁸ yünlü kumaş vereceğine söz verdi.

Bir saat sonra Zeynel Usta, çırağı Kurban'la Muğdusi Agop'un evine sıva yapmak için geldi. Elindeki heybeyi balkona koyup, odaya girdi ve başını yukarı kaldırıp, Muğdusi Agop'a dönerek:

— Ağam, sabahtan akşama kadar bitiremem diye korkuyorum.

Muğdusi Agop:

— Burada ne kadar iş var ki, sabahtan akşama kadar yetiştiremezsin diye cevap verdi.

Usta, yine dikkatle tavana bakıp:

— Bugün akşama kadar ancak kum elenip hazırlanır, merdiven gelir, tahta kurulur, alet edevat getirilir... Bunların hepsi uzun iştir.

Muğdusi Agop, bunları bir saatlik iş olduğunu söyledi. Zeynel Usta'dan biraz gayret ederek, işi ertelememesini istedi.

²⁸ Arşın: Metre ölçüsü kabul edilmeden kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. (71 cm.) Parmakların ucundan omuza kadar olan kol boyunda ölçü.

Muğdusi Agop, Kurban'a biraz iyi kireç alıp getirmesi için para verdi. Kendisi, karısı ve küçük oğlu da ustanın söylediklerini bir bir yapmaya başladılar. Zeynel Usta, balkonda eğleşip çubuğunu çıkardı ve başladı çekmeye. Muğdusi Agop, küçük oğlu ile avludan merdiveni alıp odaya getirdi. Muğdusi'nin karısı, odadan bir kutu sigara ve bir kutu kibrit getirip, Zeynel Usta'nın önüne bıraktı. Muğdusi, oğlu ile avludan uzun, kısa birkaç tahta getirip odaya koydu. Muğdusi, Zeynel Usta istediği için oğlu ile gidip, komşudan bir merdiven daha alıp getirdi.

Bir saat sonra avluya yüklü bir eşek girdi. Üstü başı kirece bulanmış eşeğin sahibi, ustanın çırağı, herkes bir taraftan yüklü çuvalları kucaklayarak, eşeğin üstünden alıp, odaya getirdiler ve kireci yere boşalttılar. Eşeğin sahibi, boş çuvalları eşeğin üstüne atıp, hayvanın arkasına bir çubuk vurdu ve avludan çıktı.

Zeynel Usta, çubuğunu çekip, külünü boşalttı, ayağa kalktı. Yünlü kumaştan dikilmiş eski elbisesini çıkartıp katladı ve bir tarafa koydu, Muğdusi'nin karısından elek istedi. Kadın eleği getirdikten sonra, Kurban odanın bir köşesine oturdu ve başladı kumu elemeye. Muğdusi Agop, Zeynel Usta ile birlikte merdivenin birini odanın bir duvarına, öbürünü de karşısındaki duvara dayadılar. Zeynel Usta, uzun tahtalardan sağlam olanını alıp, merdivenlerin en üst basamağına koydu ve çıkıp balkondan bir sigara ve kibrit kutusunu aldı. Sigarasını yaktı, Muğdusi Agop'a dönerek:

— Ağam, bu odaları hangi usta yaptı? dedi.

Muğdusi Agop, odaları babasının yaptırdığını kime yaptırdığını bilmediğini; bu yüzden de hangi ustanın yaptığını bilmediğini söyledi.

Zeynel Usta, başından kalpağını çıkartıp içinden kirli bir takke çıkardı, kel başına taktı, kalpağını pencerenin kenarına koydu ve Muğdusi Agop'a sordu:

— Beyim, Uruset'ten²⁹ gelen oğlun kaç yaşında?

Muğdusi Agop, Rusya'dan gelen oğlunun yirmi dört yaşında olduğunu söyledi ve Zeynel Usta'dan biraz acele etmesini söyledi.

²⁹ Uruset: Konuşma dilinde Rusya anlamındadır.

— Beyim, canını hiç sıkma, niye kendini üzüyorsun? Ben ölmüş de olsam öğleye kadar bitiririm.

Sonra Zeynel Usta biraz düşünüp, Kurban'a döndü:

— Kurban, aklıma bir şey geldi. Hemen ayağa kalk, kalk, oturma! Git bizde çömlek leğen var, küp var, onları al ve bir de maşrapa var getir gel!

Kurban, "Ya Allah!" diyip ayağa kalktı, eteklerinin kumunu silip ayakkabılarını giydi, yavaş yavaş gitmeye başladı. Muğdusi Agop, Zeynel Ustaya:

— Bunların hepsi burada var. Ne gerek var, zahmet edip, vakit kaybetmeye?

Zeynel Usta, önce ne cevap vereceğini bilemedi. Elindeki sigarayı pencerenin köşesine basıp söndürerek:

— Beyim, hiç zararı yok, ne zararı var? Kurban onları şimdi getirir. Ne zararı var?

Bunları söyledikten sonra, Zeynel Usta, pencereden dikkatle avluya bakmaya başladı ve Muğdusi'ye sordu:

— Beyim, avluda ark mı var?

Muğdusi Agop cevap verdi:

— Banyo yaparken arkın suyu her zaman akar.

Zeynel Usta "çok garip" diyerek kuşağını açmaya başladı. Muğdusi Akop çıktı, hanımının yanına gitti. Hanımı ona sordu ki:

— Ustalar ne yapıyorlar?

Muğdusi Agop, çok yavaş hareket ettikleri için, ustaların bu işi bitiremeyeceklerini söyledi.

Yarım saat sonra Kurban geldi; küpü, leğeni, maşrapayı, ibriği getirdi. Zeynel Usta, kuşağını çözmeye başladı. Kurban'a, "Durma, hemen su getir, harcı kar!" dedi. Kurban balkona çıktı, küpü alıp avluya indi, arktan küpü doldurup getirdi, leğene su döktü ve kumu avuçlayarak başladı leğene dökmeye. Zeynel Usta, hırkasını çıkarıp katladı, pencerenin iç tarafına koydu. Balkona çıktı, heybesinden malayı alıp, odaya geldi ve "Ya Ali!" deyip merdivenle tahtanın üstüne çıktı. Kurban, harcı karıştırıp merdivenin dördüncü basamağına çıktı, leğeni tahtanın üstüne koyup aşağı indi. Zeynel

Usta, "Bismillah" deyip, sol eliyle harcı aldı, malanın üstüne koydu ve tavana vurup, başladı sıvamaya.

Muğdusi Agop, işe başladığını görünce biraz rahatladı. Hatta karısı sevincinden Zeynel Usta'ya çay teklif etti. Zeynel Usta, çay teklifini kabul etti, zahmet olmazsa ona bir sigarayla bir kibrit vermesini rica etti; çünkü Kurbanın elleri harçlı idi. Muğdusi Agop, Zeynel Ustaya sigarayla, kibriti uzattı. Usta, sigarayı ağzına alıp, işine başladı ve:

— Beyim, oğlun kaç yıldır okuyor?

Muğdusi cevap verdi:

— On dört yıldır okuyor.

— Maşallah, maşallah. Beyim, öyleyse, çok kitap okumuş olmalı.

— O ne demek? Çok okumuş da laf mı?

— Maşallah, maşallah. Beyim, hattı da iyidir.

Muğdusi Agop sordu:

— Ne hattı?

— Yani yazısı, kalemi.

— Elbette, güzel.

Zeynel Usta, malayı tahtanın üstüne koydu ve sönmüş sigarasını yakıp, tahtanın üstüne çömeldi ve başladı:

— Beyim, ne kadar güzel olursa olsun, ama ben ısrar ediyorum ki; bizim okuyanların kalemi gibi güçlü kalemi olamaz. Bizi yaratana yemin ederim ki, memlekette kardeşimin bir oğlu var. On üç, on dört yaşlarında. Yani sorsan, çok ders mi okumuş? Hayır. Topu topu yedi sekiz yıl mektebe gitti. Gülistan'ın³⁰ sadece ikinci bölümüne kadar okudu. Ama hattı Allah bağışlasın, Allah kendi güzelliği hatırına senin de evladının acısını göstermesin iyidir. Allah acısın!

Muğdusi Agop, Zeynel Usta sohbeti kısa kesip, işiyle meşgul olsun diye konuşmadı.

Kurban, leğendeki sıvanın kuruyup, kullanılmaz hale geldiğini anlayınca merdivene çıkıp leğeni indirdi, sıvayı kazıyarak yere döktü,

³⁰Gülistan: İran şairi Sadi Şirazi'nin bütün dünyada meşhur olan manzum eseridir.

kariştırmaya başladı. Yeni harcı leğene koyup merdivene çıkmaya başladı. Zeynel Usta sigaranın ucunu harçta cızırtı ile söndürdü. Başladı sıvamaya ve sohbeta:

— Beyim, niye sizin padişahınız yok?

Muğdusi Agop cevap vermedi, odadan çıktı. Yarım saat sonra Muğdusi Agop ustaların yanına gelince, Zeynel Usta'nın aşağı inmiş olduğunu, Kurban'ı da ibrikle su döktüğünü gördü, ustayı leğenin içinde ellerini yıkar bir halde buldu. Zeynel Ustaya "Neden şimdi çalışmıyorsun?" diye sordu. Zeynel Usta, öğlen namazının vaktinin geçtiğini, namaz kıldıktan sonra, gelip çalışacağını söyledi.

Yarım saat sonra Zeynel Usta, tahtanın üstüne çıktı. Kurban harcı karmaya başladı. Muğdusi, ustaların çalışmaya başladığını görünce, Zeynel Usta belki sohbetle meşgul olmayıp daha iyi çalışır diye onların yanına gelmedi, öndeki odaya oturdu. Muğdusi gazetenin sayfasını aldı, oğlu hangi katarla yola çıkmış olabilir, memlekte ne zaman gelebileceğini hesaplamak için demiryolunun bu taraflara hareket saatini öğrenmeye çalışıyordu.

— Kurban, harç kar. . . Zeynel Usta'nın sesi geldi.

Muğdusi, trenin Tiflis'ten eğer sabah beşte çıkarsa, akşam "Elmalı" mevkiine ulaşır diye hesap ediyordu.

— Kurban kimi taklidini yapıyorsun? diye Zeynel Usta'nın sesi geldi.

Kurban'dan bir cevap gelmedi. Muğdusi hesaplıyor: Akşam sabah demiryolu katarı "Kurtlar" mevkiine ulaşır. Bu hesapla sabah, yok, bir gün sonraki sabah dokuzda gelen arabaları gözlemek gerekli.

Zeynel Usta şöyle konuşuyordu:

— Sizin vilayet müslümanları, eğer müslümana zerre kadar benziyorsa, benim babama lanet olsun! Görüyorsun sizin o namussuz Ağa Sadık'ı? Geçen hafta onlarda çalışıyordum. Melunun zenginliği dağları aşmış. Dedim ki, Ağa Sadık, gardaş, bu zenginliği niçin biriktirdin?" Niye bir Kerbela ziyaretine gitmiyorsun? Utanmaz oğlu utanmaz! Mümkün değil demez mi? Niye mümkün olmasın ey rezil? Peki, ev yaptırmaya niye gücün yetiyor? Niye peki at yetiştirmeye, yün elbise giymeye, üç kadın almaya

gücün yetiyor? Artık senin Ermeni'den neyin eksik? Hâsılı, sizin vilayetin müslümanları çok haysiyetsiz. Harç ver!

Kurban, basamakları çıkarak dedi ki:

— Usta, Allah babana rahmet eylesin. Ağa Sadık'ın hiç suçu yok. Ağa Sadık, ne yapsın? İmamın kendisi adamı çağırması lazım; eğer imam çağırmazsa nasıl ziyaret etsin?

Zeynel Usta, sinirlenerek yüksek sesle dedi ki:

— Ey adam, git işine Allah aşkına, ahmak ahmak konuşma! İmam neden istesin? Eğer adamda imam muhabbeti olmazsa imamın ne umurunda, böyle bir melunu istesin? Ağa Sadık gibi ahmaklar, onun ziyaretine gitti ya da gitmedi imama çok gerekli mi sanki?

Kurban, harç leğenini yukarı kaldırarak başladı:

— Usta ne söylersen söyle! İmam adamı çağırmayınca ziyaretine gidilmez.

Zeynel Usta, Kurbanın yüzüne öfkeyle baktı. Tahtanın üstüne çömelip başladı sigarasını tütürmeye, elini kolunu sallayarak:

— Bak, beni görüyorsun, fakir bir kulum. Bir mala ve heybemden başka malım, mülküm yok; bunun nedeni, evvelden beri dünya malına tamah etmediğimdendir. Çünkü dünya malı dünyada kalacak. Allah Teâlâ Kuranda buyuruyor ki : "Cihan, ey birader, nemaned be-kes³¹ ..." Allah senin de ölenlerine rahmet eylesin! Merhum babam Zenganlı Hacı Haydar, Zengan'da itibarlı adamlardan biriydi, kendi çapında iyi bir servet kazanmıştı. Babam vefat ettiğinde ben on iki yaşındaydım. Beni evlendirmek istediler. Herkes bu düşüncededeydi. Emmim Kerbelayı Gulamali, kızını bana verecekti. Kızı henüz çocuktü. Gel leğeni al, harç kar... Kızı altı yedi yaşlarında olurdu. Dedim ki "Beni darağacına assanız bile on dört masumu³² ziyaret etmeyince evlenmem; çünkü kız daha çocuktü. Emmimin ziyarete gitmeme bir manisi yoktu; ben anladım ki, emmimin isteği önce beni evlendirmek, sonra ziyarete yollamakmış. Vallahi, billahi isterseniz beni öldürün, isterseniz aç bırakın ama ben gideceğim." dedim.

³¹ Cihan, ey birader, nemaned be-kes: Ey genç, dünya hiç kimseye kalmayacak

³²On dört masum: On iki imam ile Hz. Peygamber ve kızı Fatma

Muğdusi Agop, içeri girince Zeynel Usta'nın tahtanın üstüne çömelmiş sohbet ediyor. Muğdusi, suratı asılmış bir halde başını Zeynel Usta'ya doğru kaldırdı, iki elini yukarı doğru uzatıp dedi ki:

— Ey Zeynel Usta! Allah'ı seversen işinle ilgilen, belki sabahtan akşama kadar bitirirsin. Eğer sabah bitiremezsen, işi yarım bırakman gerekli, çünkü öbür gün erkenden misafirler gelecek.

Zeynel Usta, ayağa kalktı, malayı alıp, katılmış harca eliyle vurdu ve Kurbana:

— Kurban, harç kar.

Sonra yüzünü Muğdusi Agop'a çevirdi;

— Beyim, , şimdi ben başımı hangi taşla vurayım? Bunun gibi ahmak adamlar, adamı deli divane ediyor? Bırakıyorlar mı ki adam işiyle, gücüyle meşgul olsun?

Muğdusi Agop, asık bir suratla Zeynel Ustaya:

— Ey rahmetli kişilerin oğulları! Siz buraya çalışmaya mı geldiniz, kavga etmeye mi? Peki, siz şikâyet ederseniz, kim sıva yapacak?

Zeynel Usta, Muğdusi'ye dönüp, elindeki malayı iki kez göğsüne vurup:

— Sıvayı ben yapacağım ben! Canını sıkma beyim! Canın sağ olsun! Bu, sabaha kadar bitiremeyeceğim bir iş mi? Ben henüz ölmedim ki, senin işin yarım kalsın. Eğer ben senin işini sabaha kadar bitiremezsem, senden bir kuruş bile almam.

— İyi, Zeynel Usta, diyelim ki sen benden bir kuruş bile almadın; peki benim günahım nedir ki iş yarım kalsın ve misafirler evi bu halde görsünler?

— İcini ferah tut Beyim, Allah kerimdir! Ümidini Allah'a bağla! Yeri göğü yoktan var etmiştir. Canını neden sıkıyorsun. Eğer Allah yardım ederse, bundan on beş kat daha zor bir iş olsun bir dakikada bitiririm, ama eğer yardım etmezse benim günahım nedir bunda? . . . Kurban, harç ver.

Akşama bir saat kalmıştı ki ustalar ellerini yıkayıp işi bıraktılar. Tavanın sadece altıda biri sıvamıştı. Ustalar giderken de Muğdusi Agop, onlardan sabah erken gelmelerini rica etti. Zeynel Usta Muğdusi'ye:

— Canını sıkma Beyim, Allah kerimdir.

Ortalık yeni ağarıyordu. Zeynel Usta ve Kurban, Muğdusi Agop'un evinde çalışmak için yola koyuldular. Zeynel Usta, çırağına şunları söyledi:

— Kurban, seni bilerek erkenden çağırdım. Gardaş, biraz erken gidelim, o adamın işini bitirelim; eğer bu işi bitiremezsek utanç duyarız. Evvela onun oğlu gelecek ve misafirleri olacak. İkincisi söz verdik; adam, verdiği sözü yerine getirmeli. Ve bir de Hacı Resul'a da ayıp olur, o da vilayette sözüne güvenilir birisidir.

Kurban, bir şey söylemedi, biraz sonra sordu:

— İyi ama Usta! Şimdi sen bu işi bugün akşama kadar bitireceğim diye söz verdin. Diyelim ki, bitiremedin, peki ne olacak? Para konusunda Ermeni bize zorluk çıkarmasın?

— Ey oğlum! Hazreti Abbas aşkına, boş boş konuşma! Öyle bir şey söylüyorsun ki, pişmiş tavuk bile buna güler. Oğlum! Neden bitmesin ki? Bunda ne zorluk var ki bitiremeyeyim?

— Ama usta, ben bitiremeyeceksin demiyorum ki, ya bitiremezsen?

— Oğlum, İmam Hüseyin aşkına, kendini yabana atma!

Ustalar, Muğdusi Agop'un evine yarım saat sonra vardılar ve Zeynel Usta çıktı tahtanın üstüne çıktı. Kurban, başladı harç karmaya ve sohbete etmeye:

— Usta, bizim ağa iyi bir adama benziyor.

Zeynel Usta, harcı leğenden sağ eline alarak cevap verdi:

— İyi olmasına iyi ama Allah hidayet versin; ama ne fayda?

— Usta, ben bir şeye şaşıyorum. Peki, Ermeniler her şey bu kadar apaçık ortadayken görmüyorlar mı? Peki, bunlar niye dönüp müslüman olmuyorlar?

Zeynel Usta, harcı mala ile tavana vurup:

— Kurban, bunların hepsi sırdır. Bunları düşünmekle bir şey elde edemeyiz. Bunların hepsini Allah bilir; mesela Ermenilerin hepsinin Müslüman olduğunu farz edelim, o zaman Allah cehennemi kimin için yarattı ve kimi oraya gönderecek? Bunların hepsinin bir sebebi var; yoksa Ermeniler çok iyi biliyorlar ki, bizim mezhebimiz onlarınkinden daha iyidir. Allah aziz ve celâldir.

— Usta, sözünü kesiyorum, ama bırak müslüman olmasınlar. Anlamıyorum, bunlar domuz etinden niye iğrenmiyorlar mı?

Zeynel Usta, malasını koydu tahtanın üstüne. Çubuğunu eline alıp, başladı doldurmaya ve alçak sesle:

— Ben diyorum ki, Ermeniler kendileri de domuz etinde hiçbir tat olmadığını görüyorlar. Fakat inat ettikleri için el çekemiyorlar... Ne yapsın zavallılar? İnsanın insan gibi yemeği olur, hayvanın da hayvana yakışır yemeği. Bunların tümü Allahtan'dır. Gel, leğeni al, harç ver.

Kurban, merdivene çıktı ve başladı:

— Doğru, kıl köprüden geçerken seyretmeli...

Zeynel Usta, çubuğunu tüttürüp:

— Kurban biliyor musun işin aslı, Hak yolunu tanımaktır; insan Hak yolunu buldu mu, insan Allah Telalanın...

Muğdusi Agop, hiçbir şey söylemeden içeri girip, Zeynel Ustanın yüzüne baktı. Zeynel Usta, Muğdusiye dönerek sordu:

— Beyim, İncil üzerine yemin ediyorum, bana de de, ben de anlayayım; o yılan zehrinden ne tat alıyorsunuz ki, yiyorsunuz?

Muğdusi Agop, öfkelenerek, iki elini yukarı kaldırıp, yüksek sesle:

— Be adam, söyle de anlayalım, buraya mollalığa mı geldin?

— Beyim, kulun olayım, niye sinirleniyorsun? Dilimin ucuna gelen bir sözdü, sordum. Kurban, harç ver!

Muğdusi, bir şey söylemedi. Zeynel Usta, çubuğunu tahtanın üstüne koyup, malayı aldı, çalışmaya başladı.

Muğdusi, önce işi yarım bıraktırıp, ustaların hesabını kesip kovmak istedi. Fakat karısı buna razı olmadı ve:

— Bu saatten sonra nereden başka usta bulup, akşama kadar tavan bittirileceksin. İş yarım bırakmak bundan sonra olmaz. Ya tamire hiç başlanamalıydık, ya da başladık o zaman bitirmemiz gerek.

Karı koca, Muğdusi Agop'un Hacı Resul'ün yanına gidip durumu anlatmasını, Hacı Resul'ün da ya kendisi gelip, ya da Zeynel Usta'nın yanına bir adam göndermesini, Zeynel Usta'nın akşama kadar işi mutlaka

bitirmesini, anlaştıkları paradan bir manat fazla alacağını söylemesini kararlaştırdılar.

Muğdusi Agop, Hacı Resul'ün yanına gitti ve derdini ona anlattı. Hacı Resul, anladığı kadarıyla Zeynel Usta'nın bu hareketinden son derece rahatsız oldu ve oğluna, durmayıp hemen gitmesini, filan adama eğer bugün akşama kadar işini bitirmezse, ne para alacağını, ne de onu bir başkasına tavsiye edeceğini söylemesini istedi. Hacı'nın oğlu yarım saat sonra dönüp geldi ve cevap getirdi: "Zeynel Usta babasının kabri üzerine yemin ediyor: "Hacı Ağa gönlünü ferah tutsun! Allah izin verirse, bugün akşama kadar tavanın sıvasını tamamlayacak ve eğer tamamlayamazsa bir kuruş bile almayacak"

Muğdusi Agop, bu sözler karşısında başka bir söz söylemedi, boynunu büküp, dükkândan çıkıp gitmek istedi. Hacı Resul, Muğdusi'yi çağırıp:

— Nereye gidiyorsun, Muğdusi kirve? Gel biraz sohbet edelim, anlat bakalım; ne var, ne yok? Muharebe hakkında ne konuşuyorlar?

Muğdusi, dükkânın kapısında durup bir şey söylemedi, saati çıkardı, cebine koyup:

— Hacı, pazara gitmem lazım, biraz işim var. Eve de gitmeliyim, bakalım ustalar ne yapıyorlar?

— Be adam, mezhebin için, bırak boş ver. Muğdusi kirve, görülüyor ki, benim sözlerimi şaka sanıyorsun. Ben, Zeynel Usta'ya ısrarla söyledim, o da bana söz verdi, sözünü yerine getirmemezlik edemez. Endişe etme, gel otur, biraz sohbet edelim.

— Doğrusu Hacı, ustaları benim gözüm tutmadı, galiba işi yarım bırakacaklar.

— Muğdusi, dinin için, boş boş konuşma, gel otur bakalım.

Hacı Resul'ün oğlu, Muğdusi Agop'a oturması için bir sandalye gösterdi. Muğdusi oturdu ve Hacı Resul, yine başladı Muğdusi'yi inandırmak için ant içmeye; Zeynel Usta'yı çok önceden beri tanıyorum, mümindir, sözünün eri adamdır, Allah kuludur, gayretlidir, sadıktır, çalışkandır, beceriklidir, akıllıdır, çok fazla vefalıdır, şimdiye kadar bir kere bile namazını kazaya bırakmamıştır.

Zeynel Usta aynı dakikalarda Kurbanla aynı vakitlerde sohbet ediyordu:

— Kurban, görüyor musun şu Ermeni milletini, istersen yüz bin defa imama, peygambere ant iç, yemin et, hiçbir zaman senin sözüne inanmayacak. Ey kâfiroğlu kâfir, burada ne kadar iş var ki sen benim sözüme inanmayıp da Hacı Resul'ü aracı olarak gönderiyorsun? Gel, leğeni al, harç koy!

Kurban, merdivene çıkarak dedi ki:

— Usta, birisi Allah'ı inkâr ederse, dinsiz olursa, hiçbir şeye razı olmazsa, onu inandırmak zordur.

Kurban, leğene su döküp harç karmak için küpü aldı, küpün suyunun bitmiş olduğunu gördü. Dikkatlice bakınca suyun akıp yere döküldüğünü gördü. Küpün her tarafına dikkatlice baktıktan sonra, bir tarafından çatlamış olduğunu gördü. Kurban, Zeynel Usta'ya dönerek:

— Usta! Küpün daha önceden çatlak mıydı, yoksa şimdi kırılmış?

Zeynel Usta, dedi ki:

— Yok, bizim küp kırık değil, yoksa sen mi kırdın?

Zeynel Usta, aşağı inmeye başladı. Küpü eline alıp, Kurban'a:

— Kurban, bu küp bizim değil, bizimki eskiydi, bundan biraz daha büyüktü.

Kurban, biraz düşünüp, balkona çıktı. Elinde bir küp ile geldi. Zeynel Usta, küpü hemen Kurbanın elinden alıp, şaşkın şaşkın baktı Kurbanın yüzüne, derin bir ah çekip:

— Kurban, Allah belanı versin! Ermeni'nin küpünde su getirip harç kardın ve bütün âlemi mundar ettin. Allah senin belanı versin!

Kurban, hiçbir şey söylemeden şaşkın şaşkın Zeynel Ustanın yüzüne bakıyordu. Zeynel Usta, yüzünü buruşturup iki kez yere, bir kez de Kurban'ın yüzüne tükürdü. Avluya çıkıp arkin kenarına oturdu, ellerini yıkamaya başladı. Sonra odaya gelip, Kurban'a dedi ki: "Malzemeleri topla!" ve pencerenin kenarından paltosunu alıp, bir kez daha Kurbanın yüzüne tükürüp çıkıp gitti. Kurban da başını aşağı eğdi, heybesini alıp düştü ustanın peşine. Mugdusi'nin karısı, ustaların yemeğe gittiğini sandı.

Aynı dakikalarda, Hacı Resul dükkânda, Muğdusi ile sohbet ediyordu. Muğdusi'ye Zeynel Usta'yı çok önceden tanıdığına, Zeynel Usta'nın mümin, Allah'ın kulu olduğuna, sadık, çalışkan olduğunu, becerikli, akıllı, son derece vefalı olduğuna, şimdiye kadar namazını bir defa bile kazaya bırakmamış biri olduğunu söyleyerek, inandırmaya çalışıyordu.

* * * *

O gün akşama kadar Muğdusi Agop, karısı ve küçük oğlu; odadaki merdivenleri, tahtaları ve harcı kapıya taşıyarak, odayı temizlemekle meşgul oldular. Muğdusi ne zaman yarım kalmış tavana baksa, Zeynel Usta'yı yâd ediyordu.

O gün akşama kadar Zeynel Usta'nın karısı da, kocasının elbiselerini yıkayıp kurutmakla uğraştı. Zeynel Usta elbiseleri kuruduktan sonra, hamama gidip temizlenmek için çıplak oturmuş, bekliyordu.

Sabah saat dokuzda, Muğdusi Agop'un oğlu, trenle memleketine geldi.

Eylül, 1905, Tiflis

4. İRAN'DA HÜRRİYET

Bizim mescidin arkasında, kapının önündeki kaldırımda elli, elli beş yaşlarında bir fakir adam geçimini sağlamak için arzuhalcilik yapıyordu. Aynı zamanda okuma yazma bilmeyen müslümanlara, daha çok da İran'dan gelen zavallı müslümanların yakınlarına mektup yazıyordu. O adamın adı Meşedi Molla Hasan'dır.

Meşedi'yi burada yaz kış, ilkbaharda ve sonbaharda görebiliriz.

Yazın bazen Meşedi Molla Hasan, sokağın başında kaldırımın kenarına dayanmış uyukluyor olarak, ya da bazen de diz üstü çömelmiş gözlüğünü burnunun üstüne takmış, sol dizinin üzerine elinde sararmış bir yarım varak tutarak başını yukarı kaldırıp Farsça bir şeyler okuyor olarak bulabilirsin: “ Şu saatlerde bizim vilayetten haber almak istiyorsan, Allah'a şükürler olsun, sağ ve selametiz. Ömrünüze duacıyız, bu gurbetçi sizden ayrı düştüğü için çok hasretlik çekiyor, bundan başka da bir sıkıntımız yok. Âlemlerin Rabbi, bir fırsat verse de sizi görebilsem...”

Kışın mescidin önünden geçerken Meşedi Molla Hasan'ın abasına bürünmüş olarak görürsün. Önüne bir mangal çekmiş, sanki eğilip mangalı kucaklayacakmış sanırsın. Başka bir zaman da bir gurbetçi Meşedi'nin önüne çömelmiş ve eliyle mangalın közlerini yavaş yavaş karıştırıyor olarak rastlarsın. Meşedi Molla Hasan, sol elinde yazılı bir kâğıt tutmuş ve sağ elini koltuğunun altına sokup kâğıdı okuyor: “Benden selam söyleyin emmioğlum Kerbelayı Kasım'a, dayıoğlum Cafer'e, halam Sakine Hanım'a, emmi kızım Gülsüm2e! Kerbelayı Halil'e, Kerbelayı İskender'e, Hüseyin'e, Kulamaliy'e, Kerbelayı Zülfikar'a, Zeynel Ustay'a, Kerbelayı Rüstem Emmi'me, Necefali'ya, Bayram'a, Oruçali'ye, Sebzali'ye, Kerbelayı İsmail'e ve Mehmet'e benden çok çok selam söyleyin! Ve Mehmet'e Kardeşi Murtazakulu sağ selamettir. Evlendi ve bir çocukları oldu. Çok çok selam var. Çocuğun gözleri ağrıyordu, ama Allah'a şükürler olsun ki, şimdi geçti, selam gönderiyor.” deyin!

Meşedi Molla Hasan, İranlı'dır. On, on iki yıl önce Meşedi³³ Erivan'da yedi, sekiz müslüman çocuğuna müderrislik yapıyordu. Nisanın sonlarına doğru çocuklar birer birer ayrılmaya başladılar. Bu ayrılışın nedeni ise, çocuklardan birinin dersine çalışmadığı zaman Meşedi Molla Hasan, çocuğun yüzüne tükürüyordu. Birkaç defa çocuklar gidip babalarına şikâyet ettiler, bazı veliler Molla'nın yüzüne tükürdü. Eğer çocuklar dağılmasalardı belki anlaşabilirlerdi.

Eskiden Meşedi Molla Hasan, kitap satıyordu. Şimdi ise oturduğu kaldırımın üstünde birkaç tane eski cilt kitap var. Bunlar: "Gülistan, dört cilt Came-i Abbas³⁴, bir cilt Kuran, iki cilt, çok eski Nisap³⁵, bir tane cildi dağılmış çok eski Teressül³⁶ ve bir tane Evbab³⁷"tır. Meşedi Molla Hasan, bir yıl içinde sadece yedi, sekiz cilt kitap ancak satabiliyordu.

Meşedi geçimini arzuhalcilikle temin ediyordu. Üç, dört gurbetçinin gelip Meşedi Molla Hasan'a mektup yazdırmadığı bir gün bile yoktu. Meşedi Molla Hasan, her mektup başına üç kuruş, bazen de bir şahı³⁸ alıyordu. Eğer mektup yazdıran çok fakir ise bir kuruşa kadar iniyordu. Ancak bunu mektup yazdıran kişinin kâğıdı getirmesi şartıyla yapıyordu.

Allah bereket versin! İyi bir sanattır. Başkalarına mektup yazmak kadar müslüman âleminde hiçbir meslek bu kadar ilgi görmüyordu. Anadolu mescitlerinin kapılarından geçmek mümkün değildir. Çünkü her tarafı müslümanlar tutmuş, bir iki molla'nın etrafını mektup yazmak için sarmışlardır. Anadolu'nun yanında Tahran, Tebriz, Tiflis, Erivan, Bakü ve diğerleri... Gence mescidinin kapısının önündeki iki kaldırımını da Meşedi Molla Hasan

³³ Meşedi: İran'daki kutsal yerleri ziyaret edenlere verilen ad.

³⁴ Cemal-ı Abbas: Şeyh Bahaeddinin şariat kitabıdır. O zamanda okullarda ders kitabı olarak okutulan bir kitaptır.

³⁵ Nisap: 1) Ebu Nasri Ferahinin Arapça, Farsca manzum lugati.

³⁶ Teressül: Üç Teressül kitabı bulunmuştur: 1) Mektubat-i Mevlânâ Celaleddin (Bir adı da Kitabut-Teressül lit tevessül ilat-tefeddül) olan kitap, Hazret-i Mevlânâ'nın kendisine müracaat edenlerin işlerinin görülmesi için dönemin ileri gelenlerine yazdıklarından oluşan kitap. 2) Ahmed-i Dâî'nin Türk dilinde yazılmış en eski retorik kitabı 3) Şihâbüddîn Mahmûd el-Halebînin belagat ilminin ince noktelerini ve Kurân-ı Kerîm ile hadislerdeki edebî sanatlarla işaret ettiği Hüsnüt-tevessül ilâ smâatit-teressül adındaki kitabı

³⁷ Evbab: Ehl-i sünnetin itikattaki iki imamından biri olan Ebül-Hasan-ı Eşâri'nin Ehli-Sugur bi Bab-ül- Evbab adlı eseri vardır. Kitap, Kafkas Dağları'nın Hazar Denizi ile bittiği yerde Bab-ül-Evvab (Demirkapı yahut Derbend) denilen kasabanın âlimlerine yazılmıştır. Bu eser, Ehl-i sünnet vel-cemaat akaidini geniş olarak anlatmaktadır.

³⁸ Şah: Safevi hükümdarı Şah Abbas'ın bastırıldığı adını taşıyan para.

gibi şahıslar tutmuşlardı. Yirmi beş, otuz kişi mektup yazdırmak için etraflarını sarmışlardı. Mektup yazdırmak için mescide girip çıkıyorlardı. Bu yüzden mescide girip çıkmak mümkün olmuyordu.

Allah bereket versin!

Ancak görüldüğü kadar iyi değildi, çünkü mektup yazdıranların hepsi hemen hemen fakir insanlardı. Bir fakir işçi gelip:

— Meşedi emmi, bana bir kâğıt yaz!

Meşedi Molla Hasan, bunu duyar duymaz sağ elini işçinin önüne uzatır ve:

— Çıkar bakayım cebinde neyin var?

İşçi elini cebine atıp iki kuruş çıkartıyor.

Meşedi söyler ki:

— Bu çok az.

İşçi yemin ediyor:

— Vallahi başka param yok.

Meşedi yemin eder ki:

— Yazamam.

En sonunda işçi bir kuruş daha vermeye razı oluyor.

Sonra Meşedi Molla Hasan, gözlüğünü takar, kalemini açar, hokkaya biraz su döküp kâğıt kaleminin ucunu sol elinin şahadet parmağına bastırır, kitabın içinden sararmış bir mektup varağını bulup çıkartır, kâğıdın bir kısmını düzgün bir şekilde kitabın arasına koyar, diğer kısmını da sol dizinin üstüne koyar, kalemi mürekkebe batırır ve kendince kâğıda bir şeyler yazmaya başlar: “ Sahiba, kibligaha³⁹! Önce bu anlarda ...” kısacası hayır duayı ve sonunda da “Âmin Yarabbül âlemin!” yazıp, mektup yazdırana döner:

Şimdi söyleyeceklerini söyle de yazayım.

Mektup yazdıran derdini yazdırdıktan sonra parayı Meşedi Molla'ya verdi, mektubu gömleğinin cebine attı ve mektubu yollamak için memlekete giden var mı diye bakmaya gitti.

³⁹ Sahiba, kibligaha: Ey sahip, ey Kâbe'nin sahibi!

Miladi 1 veya 3 Eylül 1956 Yılında Meşedi Molla Hasan, biri İran'ın Araplar Köyü'nden Kerbelayı Mehmetali'ye, diğeri Tebrizli Cafer Usta'ya olmak üzere iki mektup yazmış.

Ahhh, başı belalı kâğıtlar! İki cihanı da birbirine düşürdünüz! Keşke sizi yazanın elleri kurusaydı da sizi yazıp milleti belaya bu kadar düşürmeseydi!

Asıl mevzuya geçelim.

Kerbelayı Mehmetali, iki yıldan beri gurbette çoluk çocuğuna ekmek parası kazanmaya gelmiş. Memleketteki ailesinde bir anası, karısı ve bir de yedi, sekiz yaşlarında bir oğlu vardır.

Önceleri Kerbelayı Mehmetali, işçiydi ve iki ya da üç ay da bir üç, dört manat harçlığı ve altı yedi arşın⁴⁰ kumaşı evine gönderiyordu. Geçen yıl müslüman- Ermeni savaşı başladığında memlekete gitmiş ve beş, on manat para götürmüştü. Ancak sekiz aydan beri, evinden çıkıp geleli beri, şimdiye kadar sadece bir kez Araplar'a, anasına iki manat gönderebilmişti. İki defa anası ve karası harçlıktan yana sıkıntıları olduğunu ve biraz para göndermesi için Kerbelayı Mehmetaliye mektup göndermişler. Kerbelayı Mehmetali, bu mektuba cevap olarak bir kez: "Buralar çok kalabalıktır, iş miş çok yok, biraz sabredin, inşallah etraf sakinleştikten sonra eve harçlık göndereceğim." diye yazdırmış.

Bu vilayetin iş imkânının çok olmadığını Kerbelayı Mehmetali olduğu gibi yazıyordu. Gerçektende bunlar çok kalabalıktı, ancak iş yok diye yalan söylüyordu. Kerbelayı Mehmetali'nin işçilikten dört abbas⁴¹, bir manat kazanmadığı bir gün bile yoktu. Çoluk çocuğuna bunu söylemeyi istemiyordu. Para göndermeye çabalıyordu, ancak gönderemiyordu. Ne kadar çok istediye de her seferinde cebinde para olmadığını gördü. Birkaç gün geçtikten sonra kendi kendine "İnşallah bugün memlekete giden birini bulurum ve hiç olmazsa iki manat eve gönderirim" diye diyordu. Ancak gene gönderemiyordu. Allah'ın emri peygamberin kavli ile Kerbelayı Mehmetali, burada dul bir hanımı zevceliğe almıştı. Bundan dolayı masrafı çok oluyor ve gönderemiyordu.

⁴⁰ Arşın: Yaklaşık olarak 68cm'ye eşit olan uzunluk ölçüsü.

⁴¹Dört abbas : 1)Dört şahlık para birimi. 2) İran'da Şah Abbas devrine ait sikke.

O kadın Kerbelayı Mehmetali'nin arkadaşının bacısıydı. Önceleri bu kadın Kerbelayı Mehmetali'nin elbiselerini yıkıyordu.

Kerbelayı Mehmetali'nin arkadaşı bir defa onu evlerinde misafir etmişti. Nasıl olduysa Kerbelayı Mehmetali, kadının bacaklarını görüp beğendi ve sonunda onunla evlendi. Önceleri Kerbelayı Mehmetali, Aslan Kervansaray'ının bir odasında kalıyordu. Yeni karısına ayda bir manat harçlık vereceğini söylemişti. Ancak karısının gönlünü almak için onun evine geçti. Kadının adı Perinisa idi.

* * * *

Günlerden bir gün Kerbelayı Mehmetali, koşarak eve geldi ve karısına:

— Ay kız, Perinisa! Müjdemo isterim.

Perinisa şaşırarak:

— Ne oldu?

— Müjdemo isterim.

Perinisa tekrar sordu:

— Ne oldu?

Kerbelayı Mehmetali tekrar:

— Müjdemo vermezsen söylemem.

Perinisa, Kerbelayı Mehmetali'ye yaklaşıp ellerine yapıştı ve gene sordu:

— Allah aşkına söyle bakayım ne oldu?

Kerbelayı Mehmetali yine dedi ki:

— Vallahi müjdemo vermezsen söylemeyeceğim.

— Peki, müjden borç olsun, söyle bakalım ne olmuş?

Kerbelayı Mehmetali:

— Bizim İran'a hürriyet gelmiş.

Perinisa biraz düşündükten sonra:

— Ne verilmiş?

— Ey kadın, hürriyet! Şimdiye kadar böyle bir şey duymadın mı?

Perinisa biraz düşündü, şaşkın bir tavırla tekrar sordu:

— Hürriyet de ne? dedi.

Kerbelayı Mehmetali karısının elinden tutup başına sol tarafa çevirdi, karısının hürriyeti bilememesinden rahatsız olduğunu gösteren bir tavırla:

— Ey rahmetliğin kızı! Şimdi ben sana nasıl anlatayım bunu? İran’a hürriyet geldiğini herkes biliyor. Sokakta oynayan çocuklar bile İran’a hürriyet geldiğini biliyor. Konsolos bu gün bütün hemşerilerimizi çağırdı. İran’a hürriyeti getirdiler diye meclise, hükümdara dua ediyordu. Ben de konsolosluğa gittim. O kadar kişi vardı ki, iğne atsan yere düşmezdi. Kerbelayı Hasankulu da oradaydı. Gerçektende bütün herkes çok sevinmişti. Şimdiye kadar bizler, zavallılar çok sıkıntı çektik. Amelelik etmekten anamız ağladı. Senin de bildiğin gibi Urusya’da hiç amele yok, amelelerin hepsi bizim hemşerilerimizdir. Perinisa, Allah izin verirse paramız çok olabilir. Öyle ki, bana Urus kumaşından bir şal al de, vallahi bundan sonra alırım. Senin de bildiğin gibi param yoktu, ama Allah izin verirse bundan sonra paramız çok olacak. Kable İmameli, Kable Nevruz, Kasımeli, Oruç, Meşedi Bayram mutluluktan az daha şapkalarını göğe attılar. Konsolosun dediğine göre sabahleyin bizleri çağırıp payımıza düşüne verecekler. Ey can, ey can... Sağ olsun hükümdarımız, ey can!

Kerbelayı Mehmetali, bunları söyleyerek ellerini çırpıp oynuyordu. Perinisa sevineceği yerde kocasının ellerine yapıştı.

Sabah oldu. Akşama doğru Kerbelayı Mehmetali eve geldi, içeri girince Perinisaya:

— Perinisa, bir tanem, konsolos bize hiçbir şey vermedi. Dedi ki: “Sizin hürriyetten elde edeceğiniz İran’da verilecektir.”

Perinisa bunları duyunca hiçbir şey söylemedi, kaşlarını çattı, en sonunda kocasına:

— Yalan söylüyorsun

Kerbelayı Mehmetali yemin edip karısını inandırmaya çalıştı.

— Eğer yalan söylüyorsam babama lanet olsun! Konsolos bize hiçbir şey vermedi.

— Yalan söylüyorsun.

— Vallahi hiçbir şey vermedi.

— Başka bir şey demem, gerçekten vermedi. Bende talih ne gezer ki versin! Burada vermediyse İran'da hiç vermez. O huysuz karın alır şimdi. Bende şans var mı ki burada alayım!

Perinisa, biraz bahtından şikâyet ettikten sonra kızgın bir şekilde kocasına:

— Bak Kerbelayı Mehmetali, ben onu bunu bilmem. Ben hala senin karınım, eğer beni memleketine söylemezsen canın çıksın. İki aydan beri senden bir mehmer⁴² şal istiyordum, fakirim, param yok diye almadın. Şimdi de bana, bana düşeni konsolos vermedi, memlekette verecek diyorsun. Ben onu bunu bilmem, bana düşeni o huysuz karın yiyecek. Şimdi git, hemen bir mektup yazdır, sana düşeni buraya göndersinler, o lanet kadına vermesinler. Ben ne yapacağımı çok iyi biliyorum.

Bu sözlerin karşısında Kerbelayı Mehmetali:

— Ey hanım, Allah aşkına boş boş konuşma. Memlekette her ne verilerse anama verecekler. Anam hiç olmazsa bana düşeni gönderir. Vallahi gönderir, anam beni çok sever. Gönlünü ferah tut, kalk yemek getir de yiyelim.

Perinisa yemek getirip kocasının önüne koydu, ancak kendi gidip bir köşeye oturdu.

Nihayet Kerbelayı Mehmetali, sabah olur olmaz kendine düşeni göndermeleri için mektup yazdıracağına dair söz verdi.

Kerbelayı Mehmetali sabah olunca erkenden sokağa çıktı, ne yapacağını bilemedi. Bir taraftan Perinisa'dan korkuyordu, niçin korktuğunu kendi de bilmiyordu, diğer taraftan memleketteki karısı Tükezban'dan korkuyordu. Korkmasının nedeni ise, eğer mektup yazdırıp memlekete gönderirse, Tükezban kocasına düşen hakkı yeni karısından dolayı istediğini sanacağıydı. Kerbelayı Mehmetali, burada evlendiğini çok iyi gizlemişti. Tükezban'ın kardeşleri eğer gurbette evlendiğini duyarlarsa oraya gelip onun başını yaracakları hususunda Kerbelayı Mehmetali'yi korkutmuşlardı.

⁴² Mehmer: Kadife, kadifeden yapılmış kumaş.

Tükezban, eğer Kerbelayı Mehmetali gurbette evlenirse başı açık yalın ayak gelip kadının saçını başını yolacağına dair yemin etmişti.

“Öncelikle selam ve dua ediyorum... Ve sonra da... Âmin Ya Rabbül Âlemin. Ey benim sevgili anam, nice zamandan beri gurbette gelip çalışıyorum, seni aklımdan hiç çıkarmıyorum. Amma ey ana, sana harçlık gönderemedim diye vallahi bana gönül koyma. Göndermek istedim, ama seninde bildiğin gibi vallahi de billahi de buralar çok pahallıdır. Senin de bildiğin gibi önceleri ben tek başıma kalıyordum, bundan dolayı da masrafım az oluyordu, fırsat buldukça sene bir, iki manat gönderiyordum. Doğrusunu söylemek gerekirse, Allah müslüman kullarının tek kalmasının iyi olmadığını buyurmuş, Allah’ın emrine göre, mollalar biz müslümanlara vaaz ederken aynı hususta “Müslümanlıkta tek başına olmak iyi değildir.” diyorlar. Ondan dolayı senden saklamış gibi olmayayım, Allah’ın emriyle, peygamberin kavli ile bir kadını nikâhıma aldım. Eee, nede olsa kadındır, masrafı falan olacak. Vallahi kazandığım evin masrafını ancak görüyor. Sana gönderecek para kalmıyor. Benim tarafımdan oğlanın yanaklarından öp, bütün hısım akrabaya selam söyle!”

* * * *

Meşedi Molla Hasan, o mektubu yeni yazmıştı ki, Kerbelayı Mehmetali yaklaşıp selam verdi ve Molla’ya:

— Molla emmi! Bana da bir mektup yaz!

Meşedi Molla Hasan, Kerbelayı Mehmetali’ye:

— Baş üstüne.

Cafer Usta’ya dönüp:

— Kalem, kâğıdı al, imzala.

Usta Cafer Mollaya:

— Bırak kâğıt kurusun. Ben zarf alıp geleyim, daha sonra imza atarım.

Cafer Usta, kalkıp gitti. Kerbelayı Mehmetali, Molla’nın önüne çömeldi, Meşedi Molla Hasan Cafer Usta’ya yazdığı mektubu kurusun diye güneşin alnına bıraktı, kitabın içinde sararmış bir kâğıt çıkarttı, daha sonra sağ elini Kerbelayı Mehmetali’ye uzatıp:

— Çıkar bakayım bana ne vereceksin?

Kerbelayı Mehmetali, sağ elini yavaş yavaş cebine attı, cebinden üç manat çıkarttı, Mollanın önüne bıraktı.

Meşedi Molla Hasan, paraları alıp ilk önce güneşe tuttu, sonra da cebine attı. Sol dizini yukarı kaldırdı, kâğıdı sol eliyle alıp dizine koydu. Kalemî mürekkebe batırdı ve yazmaya başladı: “Öncelikle selam ve dua ediyorum... Ve sonra da... Âmin Ya Rabbül Âlemin...”. Bunları yazdıktan sonra Kerbelayı Mehmetali’ye dönüp:

— Söyle bakalım, nedir derdin?

Kerbelayı Mehmetali, öksürdü, sonra da:

— Molla emmi! Anlatayım da aklında kalsın.

Meşedi Molla Hasan yazmak için kalemî eline alınca Kerbelayı Mehmetali hemen kaleme yapıştı:

— Yok, yok yazma! Hele bir dinle!

Meşedi Molla Hasan kalemî kâğıttan çekti ve dinlemeye başladı. Kerbelayı Mehmetali:

— Yaz! Ey ana diyorlar ki İran’a hürriyet gelmiş.

Meşedi Molla Hasan başladı yazmaya “Ey ana diyorlar ki İran’a hürriyet gelmiş.” Kerbelayı Mehmetali:

— Yaz! Dün konsolos bize hakkımızı memlekette vereceklerini söyledi.

Meşedi Molla Hasan bunları da yazdı.

Kerbelayı Mehmetali:

— Yaz şimdi! Anam vallahi bir şey istemiyorum. Ama ayıp olmazsa... Şimdi nasıl diyelim? Molla emmi senden de saklamayayım, bizden sayılırsın, gizlemeyeyim..

Meşedi Molla Hasan tekrar yazmak istedi, ancak Kerbelayı Mehmetali elini kaleme uzattı ve bağırmaya başladı:

— Dur, dur ne yapıyorsun? Sen imamsın, onu yazma, yazma. Bilmez misin sözlerimin hepsini yazarsan... Yok, yok gözünü seveyim, a Molla, ocağıma incir ağacı dikersin...

Meşedi Molla Hasan kalemî kâğıttan çekip, dinlemeye baladı. Kerbelayı Mehmetali:

— Yaz! Payıma her ne düşerse bana gönder...

Meşedi Molla Hasan bunları yazdı. Kerbelayı Mehmetali:

— Ben ne kadar düşeceğini az çok tahmin ediyorum. Diyelim ki az düştü, gene de gönder. Ey Molla emmi ben bu sözleri ağzıma alıp söylemezdim, ama bu avratların hakkında gelinir mi hiç.

Meşedi Molla Hasan tekrar yazmak istedi, ancak Kerbelayı Mehmetali elini kaleme uzattı ve bağırmaya başladı:

— Dur, dur Allah aşkına yazma! Avrat sözünü yazma! Bilmezsin eğer yazarsan... Avrat aldım... Payımı göndermelerini mutlaka yaz vesselam.

Meşedi Molla Hasan bunları yazdı. Kerbelayı Mehmetali dedi ki:

— Vesselam. Bir de benim yerime oğlanın yanaklarından öpmelerini ve ev ahalisinin keyfinin nasıl olduğunu, bütün hısım akrabaya selam gönderdiğimi de yaz vesselam. Hadi şimdi bunları da yaz vesselam.

Meşedi Molla Hasan bunları da yazdı. Kerbelayı Mehmetali sonunda da bir defa okumasını rica etti. Molla başladı yazdıklarını okumaya: “Öncelikle selam ve dua ediyorum... Ve sonra da... Âmin Ya Rabbül Âlemin... Ey ana, diyorlar ki İran’a hürriyet gelmiş. Konsolos dün bizim payımızı memlekette vereceklerini söyledi. Anam payıma her ne düşmüşse gönder ve benim tarafımdan oğlanı öp, bizimkilerin durumu nasıl, bütün hısım akrabaya selam gönderiyorum vesselam.”

Meşedi Molla Hasan kâğıdı okumayı bitirdikten sonra, bu mektubu da Cafer Usta’nın kâğıdının yanına, güneşin altına koydu. Cafer Usta bu sırada elinde kirli bir zarfla geldi, Meşedi Molla Hasan Cafer Usta’nın mektubunu imzalaması için verdi. Cafer Usta’nın gözü Kerbelayı Mehmetali’ye yazılan kâğıda takıldı, eğilip dikkatlice hemen baktı:

— Bre Meşedi emmi! Aramızda kalsın ama bu adamın mektubunu, benim mektubundan daha iyi mi yazdın? Bak, benim mektubumun yazı o kadar da iyi değil, bir de şu mektubunkine bak...

Cafer Usta bunları söyleyerek Kerbelayı Mehmetali’nin mektubunu eline alıp ikisini karşılaştırmaya başladı. Kerbelayı Mehmetali önce kendi mektubuna baktı, sonra da Cafer Usta’nın mektubuna baktı, hiçbir şey söylemedi. Meşedi Molla Hasan mektupları eline alıp her ikisine de gözlüğünün altından dikkatle bakarak:

— Hah, hah, haaa! Aferin böyle yazıya, ikisi de birbirinden güzel.

Meşedi Molla Hasan, bunları söyledikten sonra Kerbelayı Mehmetali'ye yazdığı mektubu yanırlılıkıa Cafer Usta'ya verdi, Cafer Usta'ya verdiğini de güneşin altına koydu. Cafer Usta, Kerbelayı Mehmetali'nin mektubunu yanırlılıkıa Molla'dan aldı. Kalemı Molla'dan alıp kâğıdı sol dizinin üstüne koydu, ıkına ıkına, öksüre öksüre adını iyi kötü on dakikada yazdı. Sonra yazdığı yerden bir tutam toprak alıp yazdığı yere serpti zarfı koltuğunun altına koydu, ayağa kalkıp “Allah ısmarladık” diyip gitti.

Cafer Usta uzaklaştıktan sonra Meşedi Molla Hasan, Kerbelayı Mehmetali'ye bir zarf alıp getirmesini söyledi. Kerbelayı Mehmetali, mektubu zarfa koymadan önce Perinisa'ya söylemeyi, daha sonra zarfa koymayı hesap etmişti. Meşedi Molla Hasan, Cafer Usta'ya yazdığı mektubu dörde katlayarak Kerbelayı Mehmetali'ye verdi ve dedi ki:

— Ne zaman zarf alıp getirirsen üstünü o zaman yazarım.

Kerbelayı Mehmetali, mektubu eline aldı ve kalemı alıp ıkına ıkına “Memmedeled” şeklinde karaladı. Güya Mehmetali. Sonra da dörde katlayıp gömleğinin cebine koydu ve kalktı gitti.

Kerbelayı Mehmetali eve geldi, mektubu cebinden çıkartıp hanımına verdi ve:

— Bak Perinisa, gidip mektup yazdırdım, anama göndereceğim. “Benim hürriyet payımı gönderin” diye yazdırdım. Hele bak inanmıyor musun? İnanmıyorsan al götür mektubu kime istiyorsan okut, bak bakalım öyle mi değil mi?

Perinisa kâğıdı alıp o tarafına, bu tarafına baktı, sonra da katlayıp tereğe koydu. Kadın akşam olunca mektubu alıp koltuğuna soktu ve kardeşi Kerbelayı Rıza'nın evine gitti. Mektubu çıkartıp kardeşine verdi ve:

— Abi, Allah rızası için bu mektubu al, birisi okuması için ver. Bakalım burada ne yazıyor.

Kerbelayı Rıza, kâğıtta ne yazdığını bacısına sordu ve biraz durup düşündükten sonra:

— Ey kadın, Perinisa! Sen de hiç akıl yokmuş.

Perinisa sordu:

— Niye abi?

Kardeşi cevap verdi:

— Ey ahmak, biraz düşün hele! Taaa İran'dan buraya hürriyet gelir mi hiç?

Perinisa cevap verdi:

— Abi, sen ne diye böyle konuşuyorsun? İran ne kadar uzak yerdir ki gelmesin? Araplar Köyü öyle ki... Arasın kenarında. Eğer okutmayacaksan, ver bana kâğıdı, götürüp ben okuturum.

Kerbelayı Rıza kâğıdı vermedi ve gülerek:

— Peki, Perinisa! Ben mektubu sabah alıp okuturum. Bırak Kerbelayı mektubu göndersin, amma vallahi sonunda benim dediğim olacak. Çünkü o taraftan buraya hürriyetin geldiğini kim duymuş. O taraflardan buralara kına gelir, sebze gelir, badem içi gelir, tütün, çay haşhaş... Böyle şeyler gelir. Yoksa vallahi ömrümde hürriyetin geleceğini bir defa bile işitmedim. Buralarda hürriyet alış-verişi yapana da rastlamadım.

Perinisa, biraz durup düşündükten sonra kardeşine mektubu alıp birisine okutması için rica etti. Kardeşi mektubu sabah okutacağına dair söz verdi.

Sabah oldu. Kerbelayı Rıza mektubu aldı. Önce Molla Oruçali'nin yanına gitti. Molla Oruçali, iki yıldan beri on, on beş çocuğa bir mektepte ders veriyordu.

Molla Oruçali, mektuba dikkatle baktıktan sonra:

— Bu kâğıt Arap alfabesine göre yazılmış ve çok karışık yazılmış. Ben bu yazıya aşına değilim. Al götür bu yazıya aşına olan birisine okut.

Kerbelayı Rıza mektubu aldı ve Rus-müslüman mektebinin muallimi Mirza Hasan'a götürdü. Kendini tanıttı ve mektubu okuması için rica etti. Mirza Hasan aynı zamanda mektebin din hocasıdır ve Seminariya denilen medrese de eğitim görmüştür.

Mirza Hasan, kâğıda dikkatlice baktıktan sonra:

— Bu kâğıdı yazanın elleri kurusun! Öyle küçük yazmış ki okumak mümkün değil.

Kerbelayı Rıza Mirza Hasan'dan kâğıdı aldı ve kime gidip okutması gerektiğini bilemedi. Kerbelayı Rıza'nın aklına birden Aktar Meşedi Hüseyin geldi. Aktar Meşedi Hüseyin herhalde çok tahsil görmüş adam olmalı. Çünkü birçok mescitte Meşedi Hüseyin'in şeraitten, hakikatten, yaratılıştan ve hidayetden bahsettiğini Kerbelayı Rıza birkaç defa işitmişti. Meşedi Hüseyin konuştuğu zaman Kerbelayı Rıza kendi kendine “ Şüphesiz Meşedi Hüseyin, âlim birisidir.” diyordu.

Kerbelayı Rıza, Meşedi Hüseyin'in dükkânına girdiğinde Meşedi'nin terazinin bir kefesine hububat koyduğunu gördü ve müşteriye şunları söylüyordu:

— Allah ölmüşlerine rahmet etsin! Rahmetli deden beni ne zaman kucağına alsa babama diyormuş ki: “Bak oğlum, Kerbelayı İsmail! Bu çocuğa mukayyet ol, bunun gözlerinden ilim akıyor.” Amma gerçi, ilim tek başına insanın kafasına gelip de girmez. İlim öğrenmek lazım, kafa patlatmak gerekli; yoksa ilim tek başına gelip de insanın kafasının içine girmez. İlim tahsil edilmeye kalkışılınca insanın anasından emdiği süt burnundan gelmeye başlar. Başıma neler geldi ayaklarıma ne kara sular indi, ne dayaklar yediğimi, hiçbirini bilmiyorsun. Nihayet gözümün nuru döküldü, âlimler arasına dâhil oldum. Yoksa günahını çekeyim, bu işler şakaya gelmez. İnsan da kabiliyet de, zekâ da olmalı. Her okuyan âlim olmaz.

Kerbelayı Rıza, gidip kâğıdı Meşedi Hüseyin'in önüne tutu ve:

— Meşedi emmi, Allah babana rahmet etsin! Bir bak bakalım bu kâğıtta ne yazıyor?

Meşedi Hüseyin, müşteriye hububatı verdikten sonra Kerbelayı Rıza'dan kâğıdı aldı ve dikkatlice bakmaya başladı. Biraz sonra da:

— Bu kâğıdı kim yazdı?

Kerbelayı Rıza cevap verdi:

— Kimin yazdığını bilmiyorum. Galiba mescidin önünde mektup yazan mollalardan biri yazmış olmalı.

Meşedi Hüseyin kâğıdı okumaya başladı: “Evvelen ümde- i matlab selamet- i vücud- i zicud- i şümast. Ve saniyen, eger ahvalat- i in canibra hasta başid, elhamdülillah sahih ve selamet hastim ve nigaran- ı nadarım

siva- i dur- i ezşüma. Xudavend- i âlem sebep- i sazaad ve vâsile- i hayr engizad ki, didar- i şerif- i şümara behayr- u hubi didar nümayım. Âmin, ya rabbülalemin! Ve bed.”⁴³

Meşedi Hüseyin, mektubu buraya kadar okuduktan sonra durdu, kâğıda tekrar dikkatlice baktı ve güçlkle “gurbet vilayet” sözünü okudu. Sonra tekrar durdu, kağıtı ışığa tutup o tarafa bu tarafa döndürmeye başladı. Gene dikkatlice bakıp heceleyle heceleyle “çünkü” sözünü okudu.

Meşedi Hüseyin, bir iki defa “çünkü çünkü” diyip durdu, kâğıdı terazinin bir kefesine koyup Kerbelayı Rızaya doğru döndü:

— Evladım, ben bu mektubu yazanı tanıyorum. Bunu Meşedi Molla Hasan yazmıştır. Zalim oğlu zalimin yazdığı kâğıdı hiç kimse okuyamaz. Çünkü Meşedi Molla Hasan derin bir molladır. Bence Tebrizde böyle okumuş insanlara az rastlanır. Meşedi Molla Hasan’ın yazdığı kâğıdı çok az kişi okuyabilir. Kâğıdı yazana maşallah. Allah vallahi ona bir yetenek vermiş. Yazıya bak yazıya!

Meşedi Hüseyin, bunlara söyleyerek kâğıdı eline alıp bakmaya başladı.

Kerbelayı Rıza mektubu aldı, cebine koydu, eve gitmek istedi. Mescidin yanından geçerken Kerbelayı Rıza’nın aklına mektubu yazanın gözlüklü Molla’nın olduğu geldi. Mescidin kapısının kaldırımının üstüne oturmuş bir köylüye mektup yazıyordu. Kerbelayı Rıza Meşedi Molla Hasan’ın yanına gelip:

— Selamın aleyküm Molla dayı! Molla dayı dün Kerbelayı Mehmetali’ye mektubu sen mi yazdın? Allah aşkına söyle!

Meşedi Molla Hasan, gözlüğünün altından Kerbelayı Rıza’ya dikkatlice bakıp:

— Hangi Kerbelayı Mehmetali?

Kerbelayı Rıza:

— Ona hürriyet payını göndersinler diye yazdığın adam.

⁴³ Tercümesi: Evvela asıl gayem, sizin kıymetli vücudunuzun selamette olmasıdır. Sonra ise eğer bu tarafların ahvalini bilmek isterseniz, Elhamdülillah sağ ve selametiz. Sizden ayrı olmamızdan başka bir sıkıntımız yoktur. Âlemlerin Rabbi öyle bir hayırlı sebep yaratsın ki, öyle bir şey meydana getirsin ki sizin nur yüzünüzü iyilik ve güzelliklerle görelim. Âmin ya Rabbülalemin... Veya erraherrahimin.

Meşedi Molla Hasan cevap verdi:

— Evet, evet ben yazdım, dün yazdım. İçini ferah tut, güzel yazdım. İnşallah gönderirler. Çünkü güzel yazdım. Sen kendin gelip yazdırmadın mı?

— Yok, ben değildim, benim eniştemdi.

— Doğru, doğru, inşallah gönderirler içini ferah tut!

— Allah atana rahmet etsin. Allahaısmarladık!

Kerbelayı Rıza, biraz rahatlayıp eve geldi, Perinisa'ya mektubu verip onu yazan molladan her şeyi öğrendiğine dair yemin etti. Kerbelayı Mehmetali ne diyorsa, öyle yazılmıştır.

Perinisa akşam olunca Kerbelayı Mehmetali'ye mektubu memleket göndermesi için verdi.

Kerbelayı Mehmetali, mektubu alıp Makulu Hacı Ali Tüccar'ın dükkânına gitti. Mektubu Maku'ya giden olursa Şahtahtı'ndaki Çaycı Meşedi İskender'e vermelerini ve Meşedi İskender'in de Araplara, anasına mektubunu göndermelerini söylemesini Kerbelayı Ali'ye rica etti.

* * * *

Aradan bir ay geçti. Kerbelayı Mehmetali, akşamları ne zaman işten eve gelse, Perinisa en az bir defa şunu soruyordu:

— Be adam! Mektuptan bir haber var mı?

Kerbelayı Mehmetali, cevap veriyordu ki:

— Hiçbir haber yok.

İlk zamanlarda Kerbelayı Mehmetali, ne zaman bu şekilde cevap verse karısı:

— Yalan söylüyorsun.

Kerbelayı Mehmetali, yemin ediyordu:

— On iki imamın hakkı için yalan söylemiyorum.

Karısı tekrar:

— Yalan söylüyorsun.

Kerbelayı Mehmetali, cevap veriyordu ki:

— Eğer yalan söylüyorsam babama lanet olsun.

Karısı tekrar:

— Belki de mektubu hiç göndermedin?

Kerbelayı Mehmetali, cevap veriyordu ki:

— O zaman kardeşin Kerbelayı Rıza gitsin Makulu Kerbelayı Ali'ye sorsun. Anlasın bakalım göndermiş miyim, göndermemiş miyim?

Son zamanlarda Kerbelayı Mehmetali "Mektuptan hiçbir haber yok." dediği zamanda Perinisa kocası ile "Muhakkak mektuptan bir haber var, ama sen benden saklıyorsun." diye tartışmaya başlıyordu. Bu zamanlarda Kerbelayı Mehmetali'nin yemin etmekten başka elinden bir şey gelmiyordu.

Perinisa bir gün sabah erkenden kalkıp, Kerbelayı Mehmetali'yi tekmelemeyip uyandırmaya başlamış. Kerbelayı Mehmetali, oturup gözlerini ovuşturmaya başlamış. Kadın kocasına:

— Kerbelayı Mehmetali, bu gün mektuptan iyi bir haber gelirse, bana ne alacaksın?

Kerbelayı Mehmetali:

— Her ne istersen alırım.

Perinisa başladı ki:

— Bu gün iyi haber gelecek.

Kocası sordu ki:

— Nerden biliyorsun?

Kadın cevap verdi:

— Rüya gördüm.

Kerbelayı Mehmetali, tekrar:

— Ne rüyası gördün?

Perinisa dedi ki:

— Ne işin var ne rüyası gördüğümle? Amma ben biliyorum ki, bu gün iyi bir haber gelecek.

Kerbelayı Mehmetali, tekrar başladı yalvarmaya:

— Allah aşkına söyle, ne rüyası gördün?

Perinisa cevap verdi:

— Rüyamı söylemem. Eğer söylersem rüyam çıkmaz.

Kerbelayı Mehmetali, giyinip işe gitti ve öğleni iki saat geçmişti ki, eve geldi. Perinisa sordu:

— Ne var ne yok?

Kocası söyledi ki:

— Hiçbir şey yok.

Perinisa kocasına peynir, ekmek getirdi, önüne bıraktı ve kendi de yanına oturdu. Kerbelayı Mehmetali ekmekten bir dilim ağzına atıp konuşmaya başladı:

— Ey kadın, senin rüyana ne oldu? Hani diyordun ya: “Bu gün iyi haber gelecek.” diye

Perinisa yemin etmeye başladı:

— Kerbelayı Mehmetali, ben tekrar söylüyorum, iyi haber gelecek. Rüyamda ne zaman karpuz görsem mutlu olurum. Geçen hafta Sara Bacım da rüyasında karpuz görmüştü. Kocası Meşedi Hakverdi mollaya gidip Sara Bacımın rüyasını anlatmış. Molla demiş ki: “Karpuz mutluluk demektir.” Ben de rüyamda karpuz gördüğümde sevinirim. Hayır olsun! Rüyamda rahmetli Şerefanı, emmi dostumu bir eşeğe binmiş, bize misafirlğe geldiğini gördüm. Aman şimdi gelmesin! Rahmetli beni çok seviyordu. He... Eşeğin üstünde koca koca çuvallar yüklenmişti., o kadar büyüktü ki, nasıl desem ki, sanki bu ev boyundaydı...

Kerbelayı Mehmetali, kahkaha ile gülerek:

— Ey kadın, bre kadın, ev kadar büyüklükte çuval olur mu hiç? Hahahahah...

Perinisa yemin etmeye başladı:

— Eğer yalan söylüyorsam, babama lanet olsun! Vallahi yalan söylemiyorum. Bu ev büyüklüğündeydiler. Heeee... Çıktım rahmetliğin önüne ve dedim ki: “Emmi dostu, Hz. Abbas aşkına, bunu bana neden veriyorsun? Rahmetli gelip beni kucaklamasın mı? Şimdi kucaklamasın! Her iki yanağımdan da öptü ve büyük karpuzlardan birini getirip bana verdi. Allah rahmet eylesin, toprağı bol olsun, beni çok severdi, şimdi sevmesin.

* * * *

Perinisa bunları söylerken Kerbelayı Mehmetali'nin kulağına nal sesi geldi. Karı-koca bahçeye baktıklarında avluya bir eşeğin girdiğini, eşeğin üzerinde bir kadın ve kadının yanında bir adamın olduğunu gördüler.

Perinisa ve Kerbelayı Mehmetali, önce gelenlerin kim olduğunu anlamadılar. Hatta Kerbelayı Mehmetali şakayla:

— Ey kadın, rüyan çıktı galiba. Şerefanı emmi dostun sana karpuz getiriyor.

Perinisa, dikkat edip avluya girenlere bakıp ayağa kalktı ve birden “vayyyy” deyip, evin köşesine kaçtı, saklanmak istedi. Perinisa korkudan ne yapacağını bilemedi, kocasının yanına koştu. Kerbelayı Mehmetali pencereye koşup, camı kırıp avluya girmeyi düşündü. Sonra da avluya bakıp kapıya doğru gitti. Etrafı gözleyip avluya atladı ve başladı kaçmaya. Eşeğin üstündeki kadın iki eline de taş almıştı, Kerbelayı Mehmetali’yi kovalayarak küfretmeye başladı:

— Köpoğlu köpek! Avrat almak ha! Birde bana mektup yazıp açıkta veriyorsun ha!

Kadının ayanındaki adam Kerbelayı Mehmetali’nin üzerine hücum etti. Kadın elindeki taşın birini Kerbelayı Mehmetali’ye attı. Taş tavuklardan birine isabet etti. Adam elindeki sopayı Kerbelayı Mehmetali’ye attı. Sopa duvara vurdu. Kerbelayı Mehmetali, avlunun alçak duvarlarından atlayıp yandaki avluya geçti ve başladı kaçmaya.

Perinisa, “İmdat, İmdaaaat!” diye bağırmaya başladı. Avludaki kadın ve adam, Kerbelayı Mehmetali’ye öyle sövdüler ki, sanki sokakta on yedi, on sekiz yaşlarındaki müslüman çocuklar aşık oynarken birbirine sövüyorlar sanırsınız.

Kerbelayı Mehmetali’yi kovalayan kadın, onun Araplar Köyündeki karısı, diğer adam ise kadının kardeşiydi.

Kavganın nasıl bittiğini bilemiyorum.

23 Kasım 1906 Tiflis

5. BERBER

Sadık'ın on yaşındaki oğlu Mehmetveli'nin gözleri ağrıyordu. Çocuk bir gün anasına:

— Ana, Kerbelayı Kasım Emmi'nin oğlu Ahmet'in de gözleri ağrıyordu. Ahmet ile dün arkin kenarında oynuyorduk. Ahmet, burun kanatan ot ile burnunu kanattı. Ahmet'in burnundan biraz kan gelince gözleri iyileşti.

— “Oğlum, git sen de burnunu kanat” diye Mehmetveli'ye annesi böyle söyledi.

Mehmetveli hemen gitti, otların içinden dikenli olan otu buldu, sol eliyle otu burnunun deliklerine soktu, sağ elini yumruk yapıp sol elinin altından vurdu ve Mehmetveli'nin burnundan kan akmaya başladı.

Yarım saat kadar kan aktı. Mehmetveli, belki kan kesilir diye burun deliklerini tutuyordu. Ancak kan kesilmek bilmedi. Sonunda annesini çağırdı. Annesi de kanı durdumak için hiçbir çözüm bulamadı. Bu sırada Sadık elinde et sepetiyle pazardan eve et getiriyordu. Kadın Sadık'a:

— Be adam, gel bi bak! Mehmetveli'nin burun kanaması dinmiyor, ne yapalım şimdi, belki sen bir yol bulursun.

Sadık, oğlunun yanına gelip sağ elinin parmaklarıyla Mehmetveli'nin burunun ucunu tuttu, kanın akmasına izin vermedi. Ancak kan burnun içinde şişip bir yolunu bularak tekrar aktı.

— Be adam, hemen pazara koş!” diye kadın, başladı yüksek sesle Sadık'a bağırıma. “Hemen Hüseyin Usta'nın yanına koş. Onun hekimlikte tecrübesi çoktur. Hemen Hüseyin Usta'nın yanına git. Yoksa çocuğu kan götürecek, evin yıkılacak. Durma, hadi koş, hemen haber getir.

Sadık, ellerine bulaşan kanı arkta yıkadı ve avlu kapısına yöneldi. Sadık, Hüseyin Usta'nın dükkânına vardığında, usta müşteriyi tıraş etmiş, kanattığı yerlere pamuk koyuyordu.

Sadık, dükkânın önünde durup selam verdi. Hüseyin Usta, onu görünce müşteri sanıp, gömleğinin cebinden aynayı çıkardı ve Sadık'ın önüne tuttu. Sadık, aynayı aldı, gözlerini kapattı, salâvat getirdi. Aynayı önce

sağ omzuna, sonra sol omzuna tuttu, gözlerini açıp sol eliyle kırmızı sakalını sıvazladı, bir kez daha salâvat getirip aynayı Hüseyin Ustaya verdi ve:

— Bre Hüseyin Usta! Bizim Mehmetveli'nin burnu kanamış. Ne yaptıysak kesilmedi. Hanım yalvara yalvara belki sen bir çare bulursun senin yanına gönderdi.

Hüseyin Usta, Sadık'tan aynayı alıp, ilk önce dükkâna girmesini, sandalyenin üstüne oturmasını söyledi. Sadık, dükkâna girip oturduktan sonra Hüseyin Usta, onun yanına geldi, sağ elini uzatıp Sadık'ın kalpağını havaya kaldırdı. Sadık, Hüseyin Usta'ya aşından baktı. Usta, başını sallayarak:

— Vah, vah, vahhhh! Sadık, acıyorum sana. Senin halin ne olacak, bilmiyorum. Be adam, adını Ermeni diye değiştir, herkes bilsin müslüman olmadığını. Kardeşim eğer müslümanım diyorsan, senin yaptığın müslümanlığa sığmaz. Hiç utanmıyor musun saçlarını bu kadar uzatıp kestirmemeye. Bir de utanmadan “Mehmetveli'nin burun kanaması nasıl kesilir?” diye soruyorsun. Sana gelen bu Allah'ın gazabıdır. Yoksa nerde görülmüş ki burun kanamasının kesilmediği? Senin gibi müslümanlar bundan fazla belaya uğrayacaklar.

Hüseyin Usta, bunları söyleyerek küçük bakır bir kaba soğuk su koydu. Sadık'ın başını saçları yumuşasın diye iki eliyle ovuşturdu. Hüseyin Usta, usturayı önlüğüne sildi, eline aldı ve başladı taşın üstünden bilemeye. Birkaç defa kayışın üstünde gezdirdi. Sadık'ın saçlarını kesmekle meşgul oldu ve Sadık'a nasihat etmeye başladı:

— Sadık Emmi! Müslümanlığın şartları çok ağırdır. Çok az insan bunların hepsini yerine getirebilir. Mesela saçı uzatmanın çok günah olduğunu biliyor musun? İlk önce insana çeşitli huzursuzluk gelir. Ben neye yemin et dersen ona yemin ederim, oğlunun kanının kesilmemesi hiç şüphesiz cezadır. Âlemlerin Rabbi, bu günahların karşılığında sana bu musibeti göndermiştir. Sana tavsiyemdir: “Bir daha böyle hata yapma, zavallı, biçare adamsın. Yoksa son pişmanlık fayda etmez.”

Hüseyin Usta, Sadık'ın tıraşını bitirdi, Sadık kalpağını giydi, iki lira çıkartıp Hüseyin Usta'ya uzattı ve:

— Usta, Allah babana rahmet etsin!

Hüseyin Usta parayı alıp:

— Allah senin de babana rahmet etsin!

Sadık evine doğru yola koyuldu.

Avluya girdiğinde oğlunun kanının çoktan kesilmiş olduğunu gördü. Mehmetveli, uzun bir sopadan at yapıp binmişti. Avluda bir o tarafa bir bu tarafa koşturup, arada bir de at gibi kışniyordu.

6. PİRVERDİ’NİN HOROZU

Kasım Emmi’nin karısı Halime Teyze ekmek yapıyordu. Halime Teyze, ne zaman ekmek pişirmeye kalksa iki ya da üç komşu kadının kendin yardım etmeleri için çağırırdı. Bazen de Tezekent Köyü’ndeki bacısı Zübeyde’ye yardım etmesi için haber verirdi.

Bu defa da on pud⁴⁴ ekmek pişirmesi lazımdı. Zübeyde’nin yardıma çağırılması gerekliydi. Halime Teyze kocasına:

— Be adam! Eşeğe bin, git Zübeydeyi getir, durma! dedi.

Ekmek pişirileceği gün çocuklar ve köpekler için bayram sayılırdı. Köpekler için neden bayram olduğu ortadadır. Gelelim çocuklara: Mektebe giden çocuklar, iki-üç gün evde kalıp güya yardım eden kadınların çocuklarına bakıyordu. Evde kalan çocuklar kız çocukları ile gemece daş, beş taş oynarlardı.

Kasım Emmi, mendilin içine bir iki dilim ekmek koyup kuşağına bağladı ve eşeğe binmek isterken Kasım Emmi’nin on üç yaşındaki oğlu Pirverdi, eşeğin kuyruğuna yapışarak:

— Baba, vallahi gitmene izin vermeyeceğim, dedi.

Kasım Emmi, oğlunun yüzüne baktı, eşeğin hareket etmediğini görünce bindi, oğluna dönüp sordu:

— Oğlum, niye bırakmıyorsun?

Pirverdi cevap verdi:

— Zübeyde Teyzeme bana bir horuz getirmesini söylersen bırakırım, yoksa vallahi bırakmam.

Kasım Emmi, “Peki!” diyip iki ayağı ile eşeğin karnına yola çıkmak için tekme attı. Ancak hayvan yerinden bile kıpırdamadı. Çünkü Pirverdi, eşeğin kuyruğuna çok sıkı yapışmıştı. Kasım Emmi, oğluna söz verdi:

— Oğlum, vallahi teyzene sana güzel bir dövüş horozu getirmesini söyleyeceğim. Hadi bırak da gideyim, dedi.

Pirverdi eşeğin kuyruğunu elinden bıraktı.

⁴⁴ Pud: önceden kullanılan 16.4 kg’lık Rus ölçü birimi

Kasım Emmi, iki saat gittikten sonra Tezekent Köyü'ne vardı, bacanağı Kerbelayı Mehmet'in evine gitmek istiyordu. Eski dostu Tezeken'tin prihod molası Ahunt⁴⁵ Molla Cafer'e rastladı, eşekten indi. Molla ile görüştü, niçin geldiğini Kasım Emmi söyleyip eşeğe binmek istedi. Ancak molla Cafer elindeki, baston ile eşeğin başını kendi evine döndürüp Kasımın yakasına kendine misafir olması için yapıştı.

Kasım Emmi, çok terbiyeli, beyefendi birisiydi. Dostunun teklifini kabul edip Molla Cafer'in evine doğru yola koyuldu.

Molla Cafer, Kasım Emmi'yi evine götürüp yumurta kızarttı. Yemek yendikten sonra Molla misafirine:

— Kasım Emmi, şüphe yok ki, ben senin işine mani oluyorum. İnsan havanın böyle sıcak bir anında karısının sözünü dinleyerek üç buçuk dört kilometre yolu karım ekmek pişirecek diye gelir mi?. O köy senin, bu köy benim karının ne kadar hısım akrabası, teyzesi, halası, nesi var nesi yoksa hepsini buraya, Danabaş Köyüne toplamana ne gerek var? Be adam yoksa sen şeytanın arkadaşı mısın?

Kasım Emmi, başını yere eğip parmaklarıyla halının iplerini o tarafa, bu tarafa yatırıyor, Molla Cafer'e cevap verdi:

— Ahunt Mola Cafer, iyi diyorsun, amma vallahi kadının hakkından gelemiyorum. Ben de "On tekne hamurun ekmeğini pişirmek ne kadar zor ki, bacını yardıma çağırıyorsun?" diye. Böyle diyorum haaa. Dinlemiyor. Canın çıksın, bir gün fazla çalış diyorum, amma sözüme hiç kulak asmıyor.

— Vahhhh sana Kasım Emmioğlu! diye Molla Cafer söyledi.

Biraz geçtikten sonra Mola Cafer dizlerinin üstüne dik bir şekilde oturup, sağ elini Kasım Emmi'ye uzattı ve yüksek sesle:

— Kasım Emmioğlu, elini bana ver.

Kasım Emmi, başını Molla'ya çevirdi, hiçbir şey anlamadı.

— Kasım Emmi, gel seni evlendireyim.

Kasım Emmi, hiçbir şey söylemeden başını salladı.

⁴⁵ Ahunt:Şii mezhebinde büyük din adamlarına verilen isim. Erkek öğretmen, molla, imam.

— Kasım Emmioğlu, gel seni Perinisa ile nikâhlayayım. Başını hiç sallama! “Karımın hakkından gelemiyorum.” diyorsun. Bak işte, karının hakkından böyle gelinir. Vallahi Perinisa’yı sana alacağım. Ancak yaşı biraz ilerlemiş, amma bacakları çam kütüğünden daha diridir.

Kasım Emmi, önce biraz kem küm etti, ama sonunda razı oldu. Molla Cafer küçük kızını Perinisa’yı çağırması için gönderdi. Perinisa’yı getirtti, nikâhı kıydı ve aynı gün Kasım Emmi’nin yeni hanımını eşeğe bindirip evine götürmesine karar verdi. Kasım Emmi, tekrar kem küm ettikten sonra razı oldu.

Kasım Emmi, eşeğe bindi, Perinisa’yı eşeğin terkinde alıp yola koyuldu, akşama doğru köyüne yakınlaştı. Oğlu Pirverdi köyün dışında oturmuş, teyzesinin ona dövüş horozu getirmesini bekliyordu. Uzaktan babasını gördü, sevinerek koştu, Kasım Emmi’nin arkasındaki kadını teyzesi Zübeyde sanıp, aniden yerinden kalkıp koştu, kadının çarşafının ucundan tutup:

— Zübeyde Teyze bana horoz getirmedi mi? diye sordu.

Perinisa şaşırarak çocuğun yüzüne baktı. Pirverdi teyzesinin yerine yabancı bir kadını görünce gözlerini daha çok açıp, şaşkın şaşkın baktıktan sonra yaygarayı kopararak yerde çırpınmaya başladı.

Hikâyemi bitirmeme az kalmıştı ki arkadaşım Mozalan⁴⁶ gelip, “Kalk Kasım Emmi’nin karısının kavgasını izlenmeye gidelim.” dedi. Bu yüzden hikâyemi tamamlayamayıp burada bırakıyorum.

⁴⁶ Mozalan: Ömer Faruk Nemanzâde’nin Molla Nasreddin Dergisinde kullandığı lakabıdır.

7. KURBANALİ BEY

Allah babana rahmet etsin Gogol!

Köye, bu gün valinin geleceği haberi yayıldı, daha sonra polis amirin karısının doğum günü nedeniyle bir davet verdiği anlaşıldı.

Köye telaş başladı. Köyde o gün hiçkimse bağa bahçeye gitmedi. Köylülerin yarısı köyün çıkışına kadar gidip, tepelere konuşlanmıştı, valinin gelmesini bekliyorlardı. Köylülerin yarısı da polis amirinin evinin etrafını sarmışlardı. Civar köylerden insanlar bu haberi almışlar, yavaş yavaş gelmeye başlamışlardı.

Polis amirinin avlusuna girmek mümkün değildi. Belediye reisinin muhafızları ve koruyucular avluya kimsenin girmesine izin vermiyordu.

Polis amirinin bulunduğu avluda köpek dahi sahibini bulamazdı, çünkü dedikodudan dolayı herkesin kulakları sağır olmuştu. Bir yanda kuzular meleşiyor, diğer taraftan ayakları bağlı tavuklar bağılıyor, muhafızların atları kişniyordu. Bütün bunların yanında polis amirinin uzun kulaklı köpekleri bazen muhafızların atlarına “havv” diye havlıyor, bazen de muhtarın üzerine atlayıp havlıyordu. Böyle anlarda polis amirinin karısı her zaman balkona çıkıp “tişe”, yani “yavaş” diyip, içeri giriyordu.

Polis amirinin aşçıları bellerine beyaz önlük takmıştı ve avluya çıkıp muhafızların birine:

— Hemen 200gr safran bul.

Muhafız “Baş üstüne!” diyip başını salladı, sonra da amirine dönüp:

— Amirim, Mirza⁴⁷ Hasan “Şehre hemen adam gönder, 200gr safran getirsin.” dedi.

— Asker, dört, beş yüz yumurta da lazım.

Muhafız gülerek avludaki sepetlere elini uzatıp:

— Ne söylüyorsun? Burada binden fazla yumurta var.

Herkesi birden bir telaş sardı, vali geliyor, dediler. Muhafızlar kapıya, hanım da balkona çıktı, av köpekleri gelen insanların üzerine atılmaya başladılar. Birkaç dakika sonra, herkes birden, sanki kurbağa gölüne taş

⁴⁷ Mirza: Eski Türk topluluklarında ve İran’da kullanılan bir soyluluk ismi.

atılmış gibi, sessizliğe büründü. Bu gelen vali değil, başka bir yerin komiseriymiş. Komiser attan inip avluya girdi. Balkona çıkıp hanıma Rusça bir şey söyledi, buna kendi de gülde, hanımı da güldürdü. Daha sonra her ikisi de içeri girdi.

Tekrar kılıçların şingirtisi, insanların ayak sesleri, atların kişneme sesi, tavukların bağırmaları, muhafız ve köpeklerin gürültüleri birbirine karıştı. Bir taraftan muhafız ve muhtarlar atlarından inip dolu heybeleri avluya taşıyorlardı, diğer taraftan köylüler arkalarına kap kaçak almış taşıyorlardı avluya, öbür yandan ise köylüler avlunun arka tarafında kuzu ve tavukları kesip temizliyorlardı.

Birden valinin geldiği haber yayıldı. “Vali geliyor!” dediler. Muhafızlar kapıya, Hanım ve misafirler balkona koştu, av köpekleri avluya dolmaya başladı. Az sonra gelenin Kazak büyüklerinden bir subay olduğu anlaşıldı. O da attan inip koşarak balkona çıktı ve Hanım’ın elini öptü, halini hatırlarını sorup salona geçtiler.

Bundan az sonra “Vali geliyor!” diye bir haber yayıldı. Ancak bunun da yalan olduğu ortaya çıktı. Misafirin avluya girmesiyle onun Kapazlı Köyü’nün beyi ve ağası olan meşhur Kurbanali Bey olduğu anlaşıldı.

Bey avluya girer girmez sağa, sola baktı. Köpeklerinden biri, Kurbanali Bey’in önüne gelip beyin ayaklarını yalamağa başladı. Bey, eğilip köpeğin başını okşadı ve:

— “Malades Sobak!⁴⁸” diyerek ayağa kalktı, hanımı balkonda görünce seslendi:

— “İzdrasti!⁴⁹” diyerek kalpağını çıkarıp sağ eliyle havaya kaldırdı ve:

— Urra! Diyerek balkona çıkar çıkmaz hanımın önünde eğildi. Hanım elini Kurbanali Bey’e uzattı. Bey hanım elini tutup Rusça:

— Ben ölene kadar sana köleyim, ey Hanım! Hanım gülümsedi ve:

— Spasibo⁵⁰

⁴⁸ Malades Sobak: Aferin köpek!

⁴⁹ İzdrasti: Merhaba

⁵⁰ Spasibo: Sağ ol!

Bey bir ah çektikten sonra ikisi de içeri girdi.

Az sonra vilayet hekimi, hâkim, iki öğretmen, bir subay geldi; onların ardından başka bir doktor karısı ile geldi.

Tekrar valinin geldiğine dair bir söylenti yayıldı. Muhafızlardan biri atı sürüp hızlıca avluya girdi ve hanımın yanına koşarak:

— Vali idyot.⁵¹

Hanım, bir içeri girdi, bir balkona çıktı. Misafirler de avluya çıkıp, kapıya doğru koştular. Nal sesleri, gürültü patırtı, bırakma, konuşma, çekil, gel, git... En sonunda saygı değer Kaza Amiri avluya girdi. Hanıma doğru yürüdü, sol eliyle kalpağını çıkarttı, sağ elini kadına uzattı. Vali, hanımın elini öptü, sonra da sırayla misafirlerle selamlaşp, hep birlikte balkona çıktılar, salona girdiler.

Valinden sonra birkaç misafir daha geldi. Gelenlerin bir kısmı hanımlarıyla gelmişlerdi.

Misafirler salonda toplanmışlardı. Ortaya masalar konulmuştu, masaların üzeri çeşit çeşit ekmekler, çörekler, baklavalara, helvalar, şekerler, limonlar, portakallar, kuru yemişler ile döşenmişti. Bir masanın üzerine büyük bir semaver koyulmuştu ve hizmetçiler misafirlere çay veriyorlardı.

Vali, yumuşak divanın üzerine oturmuştu. Polis amirinin karısı onun yanına oturmuştu. Birkaç misafir de onların yanında sırlanmışlardı. Vali, önündeki bardağın şekerin, karıştırarak komiserin karısıyla sohbet ediyordu.

Bu sırada açık olan pencerelerden, sokaktan bir at kişnemesi duyuldu. Bu at dışında başka bir at da kişnemeye başladı. Birkaç misafir, pencereden sokağa baktılar. Atlar daha yüksek bir sesle kişnemeye başladılar. Kurbanali Bey, pencereden başını uzatıp sokağa baktı ve bağırmaya başladı:

— Hey, Kable Kasım! Hayvan oğlu hayvan, atları uzak bir yerde dolaştır. Yoksa elinden kurtulur, kaçarlar.

⁵¹ İdyot: Geldi.

Biraz sonra atlar daha yüksek sesle kişnemeye başladılar. Kurbanali Bey, atların sesini bastırarak seyisine daha yüksek bir sesle çağırmaya başladılar. Misafirlerin hepsi pencerenin önünden uzaklaştılar.

Sokakta, tavlının önünde strajnik⁵² beyaz bir atın geminden tutup dolaştırmaya başladı. Bu at, Valinin atıydı.

Kurbanali Bey'in seyisi kahverengi bir atın geminden tutup biraz dolaştırdı. Birkaç köylü biraz kenarda atların gemlerinden tutarak onları dolaştırıyordu. Pencerenin önünde köylüler sıralanmış içeriye bakıyorlardı.

Valinin at ne zaman Kurbanali Beyin atını görse, kişneyerek ön ayaklarını yere hızlı bir şekilde basıyor, sinirinden gemini kemiriyordu. Kurbanali Beyin atı da nara atıp şaha kalkıyordu. Az daha Kerbelayı Kasım'ı havaya kaldıracaktı. Kerbelayı Kasım da atın geminden sıkıca tutarak:

— Şuna bak haaa!

Vali, kahverengi atın Kurbanali Bey'in atı olduğunu anladı ve Kurbanali Bey'e dönüp atın kaç yaşında olduğunu sordu.

Kurbanali Bey, sigarasını yakıp Valine atın bu yıl dört yaşına bastığını söyledi.

Vali pencereye doğru yürüyüp Kurbanali Beyin atını izlemeye başladı, sonra Kurbanali Bey'e dönüp:

— Ne güzel at!

Gerçekten de Kurbanali Bey'in atı, güzel bir attı. Kurbanali Bey iki elini de göğsüne koyup Vali'ye:

— Hediye olsun!

Vali Kurbanali Bey'e:

— Sağ ol, dedi ve atı tekrar izlemeye başladı. Sonra da Kurbanali Bey'e dönüp:

— Nasıl, iyi koşar mı? Hıslı koşar mı?

Kurbanali Bey, Vali'ye:

— Bre amirim, eğer senin vilayetinde böyle koşan at bulunursa, ben bıyıklarımı kestirim.

⁵² Strajnik: Seyis

Yarım saat sonra misafirleri yemek odasına çağırdılar. Odanın ortasına uzunca bir yemek masası kurulmuş, üzerinde çeşit çeşit ekmek ve içkiler konulmuştu.

Komiserin hanımı, sofranın başköşesine oturdu. Kadının sağ tarafına vali oturdu. Diğer misafirler de bir yer bulup oturdular.

Vali, rakı şişesini eline alıp önce kendi bardağını, sonra komiserin karısının bardağını, ondan sonra diğer kadınların bardağını, daha sonra öteki misafirlerin bardağını doldurup ayağa kalktı. Kadehini komiserin karısının bardağına vurarak:

— Doğum günün kutlu olsun!

Validen sonra diğer kadın ve erkekler yerlerinden kalkıp, aynı sözleri tekrarladılar. Vali ve konuklar kadehleri bir hamlede içtiler.

Komiserin karısı, kadehi eline aldı, misafirlerin memnun olup olmadığına baktı, ancak Kurbanali Bey'e baktığında, rakısını henüz içmediğini gördü. Hanım beye:

— Neden içmiyorsunuz?

Bey gülerek başını aşağı eğdi ve hiçbir şey söylemedi. Vali, Kurbanali Bey'e bakıp kahkaha ile gülerek:

— Yoksa sen de mi fanatik müslümanlardansın, onun için mi içmiyorsun?

Misafirlerin bir kısmı güldü ve bir kısmı da:

— Götür, iççç!

Kurbanali Bey, kadehi sonunda eline alıp:

— Ey insanlar, Allah aşkına söyleyin, bu nedir? Buna bizde yüksük derler. Kadınlar parmaklarına yakıp dikiş dikerler. Bizde bunun ile rakı içilmez.

Misafirler bunları işitince tekrar kahkaha ile güldüler. Komiserin karısı:

— Da⁵³, da, doğru. Suç bende. Kurbanali Bey, fincan ile rakı içmez.

⁵³ Da: Rusça evet.

Bunları söyledikten sonra kadın bir çay bardağı getirip Kurbanali Bey'in önüne koydu ve rakı ile doldurup beye verdi. Kurbanali Bey, bardağı görünce:

— Bak, bana ne diyeceğim? Yoksa fincanı önüme beni denemek için mi koydular?

Misafirler tekrar güldüler. Kurbanali Bey, rakı bardağını başına dikip, masaya koydu, ekmekten bir parça koparıp burnuna götürdü.

Hanımlar ve beyler yiyip, içmekle meşgul oldular. Kapı tarafından da davul ve zurna sesi yükseldi. İki saat sonra misafirler ayağa kalktılar, pencerenin önünde sıralanıp, dışarıyı seyretmeye başladılar.

* * * *

Baharın ikinci ayıydı. Çiçeklerin ve otların kokuları birbirlerine karışmıştı. eşmelerin su sesleri, kuş seslerine karışmıştı. Zurnanın sesi her zaman yükselerek diğ er sesleri bastırıyordu. Zurna sustuğ u anda insanların sesi duyuluyordu. Evin önünde, çayın kenarında, çayırın üstüne birkaç kilim atılmıştı. Avlunun bir köş esine üç büyük semaver koyulmuş, yanlarına da otuz, kırk bardağı, bardakaltlıkları, şekerler, tepsiler, reçeller, tatlılar, çörekler, limon ve portakallar, kurabiyeler... Yani ay ile ya da çaysız yenilecek her şeyi, yağları, kaymakları, kuru yemişleri dizmişlerdi. Yastık ve minder etrafa koyulmuştu. Tatar muhafızlar köylüleri halay çekmeleri için bir yere topluyorlardı.

Hanımlar ve beyler pencereden görölünce köylüler urra diyerek kalpaklarını havaya fırlattılar, halay çekmeye başladılar. Komiserin karısı misafirlere çayın kenarına gidip halaya katılmalarını teklif etti.

Hanımlar ve beyler aş ağı indiler. Köylüler de tekrar urra diyerek halay çekmeye başladılar.

Kurbanali Beyin seyisi Kerbelayı Kasım, bir kenarda elleri ceplerinde durmuş etrafa bakıyordu. Kurbanali Beyi görünce iki kat eğ ilip selam verdi. Bey sigarasını ağı zına almıştı, Kerbelayı Kasımı görünce işaret etti. Kerbelayı Kasım, koşarak beyin yanına geldi ve cebinden akmağ ını çıkartarak beyin sigarasına tuttu. Bey sigarasını yakıp:

— Ahmak oğ lu ahmak! Sen neden halaya katılmıyorsun?

Kerbelayı Kasım başını aşağı eğip:

— Beyim, ben yaşlanmışım. Bana bundan sonra halay çekmek yakışmaz.

Bey, sigarasını güya havaya üfledi ve Kerbelayı Kasımın yakasına yapıştı, çekerek halay çekenlerin yanına götürdü.

— Tut, hayvan oğlu hayvan! Yoksa vallahi seni döve döve öldürürüm.

Kerbelayı Kasım, istemeyerek de olsa halay çeken köylülerin arasına karıştı ve onlar gibi bir yede dolanmaya başladı. Kurbanali Beyde halayın başına geçip başladı atılıp düşmeye. Komiserin karısı Kurbanali Beye alkış tuttu, Vali de kahkaha atarak alkışlamaya başladı. Diğer konuklar da alkışlayıp gülmeye başladılar. Kurbanali Bey, ağzını göğse tutup, kahkaha attı ve:

— Hey Hanım! Senin sağlığına içmek istiyorum. Söyle de bana şarap getirsinler, urra, urra!

Hizmetçiler şişeleri taşımaya başladılar. Kurbanali Bey, bir bardak içip tekrar dönmeye başladı. Biraz geçtikten sonra bir bardak gene içti ve:

— Hanımın sağlığına!

Tekrar halaya katıldı. Az sonra yoruldu, bir kenara çekildi. Bir bardak şarap doldurup seyisi Kerbelayı Kasım'ı çağırdı:

— İç!

Kerbelayı Kasım yalvarmaya başladı:

— Beyim, sen de biliyordun içemem. Allah aşkına, evladının başı için beni bağışla, içemem.

Bey seyisinin içmeyeceğini anladı, şarabın bir kısmını Kerbelayı Kasımın üzerine döktü, kalanını da kendi içti.

Hanımlar ve beyler çay içmekle meşguldüler. Kurbanali Bey, kendine bir yer bulup oturdu ve Valine:

— Benim seyisim Kerbelayı Kasım, çok şerefli. Şimdiye dek ne kadar uğraştıysam da bir damla şarap bile içiremedim. Diyorum ki: “ Ey ahmak, üzümü yiyorsun, peki bu nedir, üzüm suyu değil mi? Ne kadar uğraştıysam da içiremedim.

Vali, Kurbanali Bey'e Kerbelayı Kasımın avam olduğu için anlayamayacağını söyledi. Kurbanali Bey, kahkaha ile gülererek:

— Nasıl anlamaz yahu? Tabi ki de anlıyor. O bilmiyor mu ki şarabın üzüm suyundan yapıldığını? Nasıl anlamaz? Çok şerefli olduğundan dolayı içmez.

* * * *

Yarım saat boyunca hanımlar ve beyler çay içip sohbet etmekle meşgul oldular. Köylüler de halay çekmeye devam ettiler. Hanımlardan biri ne zaman zurna sesini duysa, ellerini kulaklarına götürüp: "Zurnanın sesinden az kaldı kulaklarım sağır olacak" diye kocasına şikâyet ediyordu. Komiserin karısı meyve tabaklarını getirttikten sonra çalgıcılara bundan sonra çalmamalarını söyledi.

Müzik sesi kesilince Kurbanali Bey, müzisyenlere dönüp:

— Hadi çalın, bre namertler!

Komiser beye müziğin sesinin kadınları rahatsız ettiğini ve çalmamalarını söyledi. Kurbanali Bey, ayağa kalkıp:

— Ben öleyim, bırak çalsınlar, ben oynamak istiyorum. Kurbanali Bey, komiserin cevabını beklemeden müzisyenlere:

— Hadi çalın, "Uzundere" çalın!

Müzisyenler çalmaya hazırlanırken vali ayağa kalktı ve kalpağını takarak:

— Bey, daha sonra oynarsın. Seyisini gönder de sizin atı getirsin. Ben ata bakmak istiyorum.

Kurbanali Bey, sağ elini gözüne koyup:

— Reis kurban olsun benim atım sana!

Bunları söyledikten sonra seyisini çağırıp:

— Kerbelayı Kasım, atı çek getir, Reis baksın.

Kerbelayı Kasım, koşarak atı tavlardan kapıya getirdi. Reis, Komiser, Kurbanali Bey, ata yaklaşıp başını okşamaya başladılar. Vali, önce atın arkasına, sonra önüne geçti ve atın ağzını açıp dişlerine bakmak istedi. At başını kaldırıp, bir tarafa çekildi. Kurbanali Bey, ata bağırdı:

— Depreşme, ahmak!

Vali, tekrar atın arkasına geçti. Kurbanali Bey, atın dudaklarına yapıştı, ağzını açarak Valine:

— Reis, buyur bak. Niçin inanmıyorsun. Bu yıl dört yaşına girdi.

Vali yakına gelip eğildi, başını atın ağzına uzattı. At, başını tekrar yukarı kaldırdı. Kurbanali Bey, sinirlenip atın ağzına bir yumruk vurmak istedi. At önce ön ayaklarını yukarı kaldırdı. Kerbelayı Kasım'ın elinden az kalsın kurtuluyordu. Kerbelayı Kasım, aşağıdan gеме asıldı ve:

— Şuna bak, haa!

Vali, Kerbelayı Kasım'dan atı dolaştırmasını istedi. Kerbelayı Kasım, atı yavaş yavaş dolaştırmaya başladı. Hayvan Kerbelayı Kasım'ın arkasından giderken sürekli alnını Kerbelayı Kasım'ın kürek kemiğine vuruyordu ve etrafa bakıp kişniyordu:

Vali, Kurbanali Bey'e tekrar atın hızını sordu. Kurbanali Bey, valinin yüzüne baktı, hiçbir şey söylemeden Kerbelayı Kasım'ı çağırdı. Kerbelayı Kasım atı hemen kenara çekti, Kurbanali Bey, bir hamlede atın üzerinden atlayıp hayvanı tepikledi. At durduğu yerden birkaç arşın fersaha⁵⁴ sıçrayıp, yola doğru koşmaya başladı. Birkaç dakika içinde gözden kayboldu. Kurbanali Bey, az sonra hızlı bir şekilde geldi. Az kalsın misafirlerin oturduğu meclise atı sürecekti. Kadınlar bağırıp sağa, sola kaçmaya başladılar ve Kurbanali Bey, attan yere hemen atladı, valinin önünde durdu. Reis Bey:

— Moladets⁵⁵.

Bey cevap verdi:

— Reis, bu ne ki! Sen daha benim diğer atlarımı görmedin. Belki onları görsen... Bu nedir ki onların yanında.

Kerbelayı Kasım, atı çekip götürdü.

* * * *

Hava karardıktan sonra, komiserin odalarının ışıklarını yaktılar ve misafirler kumar oynamakla meşgul oldular. Saat on bir de misafirleri yemek odasına davet ettiler. Hanımlar ve beyler, yemek masasının etrafında oturdular, yemek yemeğe başladılar. Vali, önce tavuk etinden bir parça aldı

⁵⁴ Fersah: 1) Yaklaşık beş kilometrelik bir uzaklık ölçüsü. 2) (çok uzak) uzaklık.

⁵⁵ Moladets: Bravo, aferin.

ve şişeyi eline alıp kendi kadehini doldurdu, sonra da misafirlerin kadehlerini doldurdu, ayağa kalkıp kadehi komiserin karısına doğru uzatarak:

— Bizi bu gün buraya davet ederek, bu kadar güzel vakit geçirmemiz sizin sayenizde oldu. Buna karşılık olarak da, ben bu kadehi sizin sağlığınıza kaldırıyorum.

Vali, bunları söyledikten sonra, kadehini hanımın kadehine tokuşturdu ve şarabını içip yerine oturdu. Yakında oturan misafirler de kadehlerini hanımın kadehine tokuşturup içtiler. Kurbanali Bey, yerinden kalkıp, dolu kadehi eline aldı, hanımın kadehiyle tokuşturdu ve hanımın yanında durarak:

— Ben kendimi burada olduğum için şanslı olarak görüyorum. Allah kocan, Mihail Pavloviç'i başımızdan eksik etmesin. Mihail Pavloviç henüz bizim vilayette olmadığı zamanlarda, buranın halkı bedbahtı, ben de bedbahtım. Bedbaht olmamın nedeni ise, bundan önceki komiserlerin hiçbirini sevmemiş olmamdır. Ama Mihail Pavloviç'i severim. Bana bir av köpeği hediye etmişti. Allah sana da, kocana da afiyet versin, hepimize sağlık versin. Senin sağlığını içiyorum, ey hanım, urra!

Kurbanali Bey, bunları söyledikten sonra şarabı kafasına dikti ve içtikten sonra da bardağın içinde bir damla dahi şarap kalmadığı göstermek için, bardağın dibini misafirlere doğru tuttu, yerine oturdu. Az sonra komiserin karısı şarap şişesini eline aldı, valinin kadehini, kendi kadehini, misafirlerin kadehlerini doldurdu ve valiye dönerek:

— Bu kadar uzun yolu sarf edip, buraya kadar geldiğiniz için kendimi borçlu atfediyorum.

Bunları söyledikten sonra hanım, kadehi ağzına götürdü. Misafirler, valinin kadehine kadehlerini vurup içtiler. Kurbanali Bey, yerinden kalktı, elinde dolu olan kadehle Valinin yanına geldi ve:

— Reis Bey, ben bu kadehi sizin sağlığınıza kaldırıyorum. Allah şahidim olsun ki, vilayete ne kadar reis geldiyse hiçbirini istemedim. Reis bey, siz bizim efendimizsiniz. Vilayette ne kadar insan varsa onların hepsi, senin yolunda canlarını verir. Ben de senin için kendimi ateşe atarım. Kurban olsun sana benim canım. Ömrüm izin verdikçe, emrine amadeyim bu kadehi senin sağlığını kaldırıyorum, Reis bey, urra!

Bu sözleri söyledikten sonra kadehi başına dikti. Kadehin içinde bir damla bile şarap kalmadığını gösterip yerine oturdu.

Misafirler tekrar yemek, içmekle meşgul oldular.

Komiser, biraz sonra eline şarap şişesine aldı, önce kendi bardağını sonra da yakında bulunanların kadehini doldurup ayağa kalktı:

— Hanımlar ve beyler! Hepinizin bildiği gibi düşman bize saldırmak istiyor. Bizleri koruyan bir ordumuz var. Bu kadehi ordumuzun subayı Nikolay Vesilyeviç ve hanımı Anna İvanovna'nın sağlığına kaldırıyorum.

Komiser bunları söyledikten sonra kadehini, subaya ve yanında oturan subayın karısına uzattı. Misafirler de “şerefe” diyip içtiler. Kurbanali Bey dolu kadehi subaya ve karısına uzatıp:

— Ey Subay, ey hanımefendi, ben sizin sağlığınıza içiyorum. Allah sizin gölgenizi başımızdan eksik etmesin. Allah düşman önünde kılıcınızı keskin kılsın. Ben bunları düşmandan korktuğum için söylemiyorum. Hangi düşman benim önüme çıkabilir? Bu hançeri onun karnına sokarım. Devletinizden dolayı kimseden korkmuyorum. Ömrüm izin verdikçe, ben size köleyim. Anna Hanımın sağlığına, urra!

Bey şarabı kafasına dikti.

Bu esnada hanımların ve beylerin sağlığına sıra ile kadeh kaldırıyorlardı. Ne zaman bir kadeh kaldırılrsa Kurbanali Bey, ayağa kalkar ve her defasında bir nutuk çeker, dolu kadehi içip yerine otururdu. Şarabın buharı yavaş yavaş beynine vurmuş, çok sarhoş olmuştu.

Misafirlerin hepsinin sağlığına içildikten sonra sıra Kurbanali Bey'e gelmişti. Misafirler Kurbanali Bey'in sağlığına içmeye başladılar. Hanımlar teker teker kadehlerini beyin kadehine tokuşturdular. Kurbanali Bey, mutluluktan az kalsın kendinden geçiyordu. Misafirlerin hepsi beyin sağlığına içtikten sonra bey kadehini havaya kaldırıp:

— Hanımlar ve beyler! Sağlığıma kadeh kaldırdığınız için, canım sizlere feda olsun. Ölene kadar bu gün aklımdan çıkmayacak. Ancak sizden bir isteğim var. Ölümü görün, söylediklerimi yabana atmayın. Sabahleyin hepinizi evime davet ediyorum. Allah aşkına babamın mezarı için söyleyin, bunun karşılığını size nasıl öderim? Mutluluktan eridim, tükendim. Çünkü bu

kadar kadın benim sağlığıma kadeh kaldırdı. Ben kimim ki bu kadar kadın sağlığıma kadeh kaldırsın? Bu kadınların ayaklarının toprağı bile olamam. Babamın mezarının hakkı için sabahleyin bize misafirliğe gelmezseniz, kendimi öldürürüm. Size hizmet etmek isterim. Size uşaklık etmek isterim. Eğer sabah bize gelmezseniz, bu hançeri karnıma sokarım. Reis cenapları, senden ve hanımdan rica ediyorum. Anna İvanovna, sana benim canım feda olsun. Senden rica ediyorum. Herkim gelmezse namerttir. Lütfen gelin, yoksa kendimi öldürürüm. Canım size feda olsun. Hanımların canı sağ olsun, urra, urra!

Bey kadehi kafasına dikti. Vali, şarabı yudumlayıp, komiserin karısına:

— Gel sabah misafir olalım, ne dersin, Kurbanali Bey'e misafir olalım mı?

Kadın kocasına bakıp:

— Ben çok sevinirim. İyi olur. Beyin karısını da görürüm. Bakalım nasıl kıyafet giyiyor.

Subay hanımına sorarak:

— Gider misin?

Subayın karısı:

— Giderim.

Misafirlerden biri:

— Bey, eğer bize lezzetli bir müslüman pilavı yedirirsen gelirim.

Kurbanali Bey, pilav sözünü işitince ayağa kalktı ve:

— Pilav mı? Ne pilavı? Babamın mezarı üzerine size yemin ederim ki, ömrünüzde böyle pilav yemediniz. Aşçım gibi kimse pilav pişiremez. İnanmıyorsanız Kerbelayı Kasım'a sorun. Kerbelayı Kasım, nerdesin? Kerbelayı Kasım, Kerbelayı Kasım!

Kurbanali Bey, yüksek sesle Kerbelayı Kasım'ı çağırmaya başladı. Sanki Kerbelayı Kasım davetteydi. Komiserin hizmetçilerinden biri içeri girip, Kerbelayı Kasımın burada olmadığını söyledi. Bey kızarak hizmetçiye:

— Çağırın o ahmak oğlu ahmağı, gelsin!

Hizmetçi çıktı, gitti. Bey kapıya doğru yürüdü. Komiserin karısı, beye:

— Siz zahmet etmeyin, hizmetçiler çağırır.

Bey tekrar pilavı tarif etmeye başladı.

— Bahse girerim ki, ömrünüzde böyle pilav yemediniz. Eğer yediyseniz benim yüzüme tükürün.

Misafirler güldüler. Vali gülerek beye:

— Bey, evdeki atınızı bize göstereceğinize dair söz verin.

Kurbanali Bey, iki elini gözüne koyarak:

— Bu gözlerim kör olsun ki, hangi atı beğenirseniz hediyeim olsun. Sarhoş halimle diyorum, ben yalan dolan bilmem. Hangisini beğenirsen babamın mezarının hakkı için hediyeim olsun sana.

Hizmetçi içeri girdi ve Kerbelayı Kasım'ın yattığını söyledi. Bey hizmetçinin yüzüne baktı, hiçbir şey söylemedi ve hançerinin sapından tutarak:

— Git o haramzade oğlu haramzâdeye, şimdi buraya gelmezse, bu hançeri karnına sokarım, de.

Hizmetçi kapıdan çıktı, gitti. Komiserin karısı beye dönüp:

— Neden biçareyi uyandırırıyorsun? Ne gereği var?

Bey cevap verdi:

— Ey Hanım, canım sana kurban olsun. Neden lazım olacak? Niye bu kadar erken yattı? Bırak gelsin bakalım, kimin aşçısının pilav pişirmede hüneri var desin de görelim.

— Misafirler gülmeye başladılar.

Kerbelayı Kasım, şişmiş gözlerini ovarak içeri girdi. Bey hançerin sapına yapışarak:

— Kerbelayı Kasım! Seni öldürürüm.

Misafirler güldüler.

Kerbelayı Kasım, ellerini göğsüne koydu, alçak sesle:

— Niye, gözünü seveyim aham!

Bey sinirli ve yüksek sesle:

— Bir de utanmadan soruyorsun niye diye? Bak, bu beyler, ne diyorlar, bizim Alinin pişirdiği pilavı kimse pişiremez diyorum, inanmıyorlar.

Kerbelayı Kasım, alçak sesle cevap verdi:

— Doğru aha, Ali güzel pilav pişirir.

Kurbanali Bey, misafirlerine dönüp sevindi ve yüksek sesle:

— Şimdi gördünüz mü? Şimdi gördünüz mü? Ne diyeceksiniz bakalım?

Misafirler hep birlikte:

— Doğrudur, doğrudur, inanıyoruz.

Kerbelayı Kasım, dışarı çıktı.

Yarım saat sonra misafirler dağılmaya başladılar. Kurbanali Bey, atına bindi, Kerbelayı Kasım da zayıf olan ata bindi ve yola koyuldular. Bey başını aşağı eğerek uyuklamaya başladı. Ne zaman uyansa Kerbelayı Kasım atını sayıklayarak:

— Bu hançeri senin karnına sokarım!

Kerbelayı Kasım, beye her zaman cevap vermiyordu. Bazen de:

— Niye, gözünü seveyim bey?

Bey Kerbelayı Kasım'a her zaman cevap vermiyordu. Bazen de:

— Ali'nin pişirdiği gibi kim pilav pişirebilir?

İki saat sonra bey ve Kerbelayı Kasım, köye geldiler. Köyün içinde üç, dört köpek havlayarak Kurbanali Beyin üzerine atladılar. Kurbanali Bey'in atı şahlandı, az kalsın beyi yere düşürecek. Kurbanali Bey'in kalpağı yere düştü. Kerbelayı Kasım, Kurbanali Beyin kalpağını yerden almak için attan indi, kalpağı alıp beye verdi. Kurbanali Bey, hançerini çıkartarak atını köpeklerin üzerine doğru sürdü. Köpekler kaçmaya başladılar.

Büyük binanın önüne gelince atları durdular. Kerbelayı Kasım, yerden bir taş alıp kapıya vurmaya başladı. Koca kalpaklı birisi kapıyı açtı, Kurbanali Bey'in yanına koşup, atın geminden tuttu. Kurbanali Bey, attan inmeyip hançerini eline aldı ve adamın üzerine doğru yürüdü.

— Ali, bu hançeri karnına sokarım.

Aşçı cevap verdi:

— Sen bilirsin ağa.

Daha sonra bey attan inip avluya girdi ve merdivenlerden çıkıp salona geçti. Beyin hizmetçisi, yaşlı bir kadın ağanın önüne gelip:

— Beyim, neden geç kaldın? Hanım çok telaşlandı.

Bey hançerini kadına gösterip:

— Gülperi, bu hançeri karnına sokarım.

Kadın hiçbir şey söylemeden kenar çekildi. Bey, diğer odaya girince karısının pijamalarını giymediğini ve yastığa yaslanıp uyuya kaldığını gördü. İlk önce karısının yanına gidip, hançeri çıkarttı ve:

— Bu hançeri sokarım senin karnına.

Kadın uyanmadı, Kurbanali Bey de hiçbir şey söylemeden hançeri yere attı. Sonra da kalpağını çıkartıp bir kenara attı, soyunmaya başladı. Giysilerini ve ayakkabılarını çıkarttı, sinirli sinirli hançerini ve çakmağını bir tarafa attı, biraz su içti ve yatağa uzandı.

Bey uyudu.

Kurbanali Bey'in karısı, sabahleyin kocasının gelip yattığını gördü. Yavaşça elbiselerini giydi, dışarı çıktı. Hizmetçi kadının avluyu süpürdüğünü gördü. Kerbelayı Kasım, eline kalbur almıştı ve tavlanın önünde atlara yem vermek için arpa eliyordu.

Aşçı Ali, mutfak kapısının önünde, elinde maşa ile semavere kömür koyuyordu. Avlunun bir köşesinde tavuklar, yem yiyorlardı, seçeler de ara sıra toplu halde tavukların yanına gelip onların yemlerine ortak oluyorlardı. Ne zaman bir ses işitecek olurlarsa da grup halinde dut ağacına konuyorlardı.

Hizmetçi kadın, hanımını görünce elindeki süpürge ile yanına geldi, selam verdi. Hanım gözlerini ovuşturarak beyin ne zaman gelip yattığını sordu. Hizmetçi kadın da gece yarısını geçtiği bir vakitte geldiğini söyledi. Hanım, Kerbelayı Kasım'ı yanına çağırdı. Kerbelayı Kasım, tavladan çıkıp, hemen geldi, başını aşağı eğerek hanımın önünde durdu. Hanım, Kerbelayı Kasıma:

— Niye geç geldiniz?

Kerbelayı Kasım:

— Misafirlik uzun sürdü, onun için geç geldik.

Hanım tekrar sordu:

— Komiserin misafiri çok muydu?

Kerbelayı Kasım, cevap verdi:

— Evet, hanımım çoktu.

Hanım tekrar:

— Kim vardı?

Kerbelayı Kasım, cevap verdi:

— Hanımım nerden bileyim, çoğu büyük adamlardı. Bir çocuğu karısıyla gelmişti. Vali de oradaydı. Çok insan vardı.

Hanım tekrar:

— Kerbelayı Kasım, kadınlar ve erkekler birlikte mi, yoksa ayrı ayrı mı oturdular?

Kerbelayı Kasım:

— Yok, hepsi birlikte oturdu.

Hizmetçi kadın bunları duyunca, kendi kendine:

— Vayyy, aman Allah'ım!

Hanım merdivenin başına oturdu, kerbelayı Kasımı yanına çağırıp:

— Allah aşkına söyle, Kable Kasım anlat bakalım misafirlik nasıl geçti, misafirlere ne verdiler, ağan ne yaptı, kiminle konuştu, ne konuştu? Allah aşkına söyle Kerbelayı Kasım, hepsini bir bir anlat.

Kable, elbisesinin eteği ile ağzını ve burnunu sildi. Tavladaki atlar birbirlerinin sırtlarına atlamaya ve kişnemeye başladılar. kerbelayı Kasım, tavlaya doğru dönüp:

— Şunlara bak, haaa!

Hanım tekrar Kerbelayı Kasım'a:

— Allah aşkına, Kerbelayı Kasım, anlat bakalım.

Kerbelayı Kasım, cevap verdi:

— Hanımım ne anlatayım? Çok misafir vardı. Vali de oradaydı.

Hanım tekrar Kerbelayı Kasım'a:

— Kable Kasım, Urus kadınları ile adamlar ne konuştular?

Kerbelayı Kasım cevap verdi:

— Hanımım, ben ne bileyin ne konuştuklarını? Anlamam ki onların dilinden, ne bilirim ben?

Hanım tekrar sordu:

— Kable Kasım, doğruyu söyle, anlat bakalım, ağan da Urus kadınlarıyla konuştu mu?

Kerbelayı Kasım, tavla tarafına tekrar dönüp atlara bağırdı ve hanımına cevap verdi:

— Ağam, Urus kadınlarıyla pek konuşmadı, ancak vali ile çok konuştu.

Aşçı Ali, semaveri getirdi, merdivenin basamağına koydu. Hizmetçi kadın elindeki süpürgeyi duvara yasladı, oturduğu yerden kalkıp, merdivendeki semaveri aldı, eve götürdü. Aşçı Ali, hanımın önüne gelip durdu ve sordu:

— Hanımım, bu gün ne pişireyim?

Hanım hizmetçi kadını çağırıp:

— Kurbanali Bey, gece ne pişirileceğini söylemedi mi?

Hizmetçi kadın, elinde çay tepsisiyle hanımın yanına geldi ve:

— Bey gece o kadar sinirliydi ki, neredeyse beni öldürecekti.

Hanım çok şaşırdı ve:

— Saçma, saçma konuşma! Delirdin mi be kadın?

— Vallahi hanımım, ağam eve girdiği gibi hançerini çıkarttı ve bana: “Hançerle seni öldürürüm.” dedi.

Hanım hiçbir şey söylemedi, Kerbelayı Kasıma dönüp:

— Kerbelayı Kasım, ağam neye kızdı?

Kerbelayı Kasım:

— Ağam hiçbir şeye kızmadı. Sadece köye vardığımızda köpoğlu köpekler üzerimize saldırdı ve atlarımızı ürküttü.

Hanım ayağa kalktı ve:

— Kerbelayı Kasım, ağam herhalde sarhoş olmuş.

Kerbelayı Kasım:

— Yook, sarhoş değildi.

Hanım içeri girdi ve yavaşça Kurbanali Bey’e yaklaştı, onun derin bir uykuda olduğunu gördü. Sonra kapıya çıktı ve Aşçı Ali’ye on altı kuruş verdi:

— Ali, git iki kuruşa et al, nohut pişir.

Ali, paraları aldı ve

— Başüstüne.

Kerbelayı Kasım ile Ali mutfağa doğru gittiler.

Gün iyice ısınmaya başladı, öğlen oldu. Kerbelayı Kasım, avluda, dut ağacının altında oturmuştu. Dut ağacına taş atıyordu, ağaçtaki kuşları kovalıyordu. Yere dökülen olgunlaşmış dutları yiyordu. Hizmetçi kadın, Kerbelayı Kasım'ın yanına geldi ve olgunlaşmış olan dutları seçip yemeye başladı. Az sonra da hanım onların yanına geldi, olmuş dutlara baktı, Kerbelayı Kasımın ağaca çıkmasını ve biraz dut silkelemesini söyledi. Hizmetçi kadın evden bir çarşaf alıp getirdi. Aşçı Ali de onların yanına geldi ve:

— Siz çarşafı tutun, ben çıkıp silkeleyeyim, dedi.

Ali ağaca çıktı. Hanım, hizmetçi kadın ve Kerbelayı Kasım çarşafı tutular. Ali, ağacın dallarından birine tekme attı ve olgunlaşmış iri beyaz dutlar çarşafa döküldü. Dala bir, iki vurduktan sonra, Ali biraz daha yukarı çıktı. Ağacın tepesinden köyün etrafı ayna gibi görölüyordu. Bir yanda sıralanmış Sapiç Dağları, dağların eteğinde kurulmuş olan Sapiç Köyü görölüyordu. Köyün aşağısında Ahmethan Gölü görölüyordu. Gölün kenarında Hacı Haydar'ın değirmeni ve ormanı apaçık belli oluyordu. Değirmenden Kapazlı'ya doğru yeşil tarlalar, yoncalılar ve yeni sürülmüş kara tarlalar sıralanmıştı. Saban ve pulluklar, bir orada, bir burada tarlaları sürüyorlardı.

Ali, aynı yere biraz dikkatlice bakınca, gözüne bir şey ilişti. Hacı Haydar'ın değirmenin yanında sarı renkli bir grup atlı geliyordu. Ali, önce kulak asmadı ve dalın birini silkelemeye başladı. Ancak tekrar dikkat edince atlıların köylülere benzemediğini gördü ve aşağı dönüp:

— Kerbelayı Kasım, köye doğru bir sürü atlı geliyor. Ancak köylüye hiç benzemiyor.

Kerbelayı Kasım, hanım ve hizmetçi kadın biraz şaşkın şaşkın birbirlerine baktılar. Hanım:

— Kerbelayı Kasım, mutfağın damına çık, bak bakalım atlılar kimlermiş.

Kerbelayı Kasım, gidip alçak duvara çıktı, oradan da mutfağın damına çıktı, sağ elini gözünün üstüne koyup dikkatlice yola baktı.

Kerbelayı Kasımın gözüne önce köyün yakınındaki iki atlı ilişti. Onlar atlarını çok hızlı koşturuyorlardı. Onlardan başka yolda bir şey görünmüyordu. Ancak biraz geçtikten sonra, sağlık ocağının yanın da, söğüt ağacının arkasında bir grup atlı görüldü. Onların içinden Valinin ve komiserin nişanları ile hanımların şapkaları seçilebiliyordu. Kerbelayı Kasım. Aşağı hemen indi, hanımın yanına koşarak geldi ve nefes nefese:

— Hanımım bu gelenler, sanki dünkü misafirlerdir, dedi.

Hanım çarşafın ucunu yere bıraktı ve Kerbelayı Kasım'a yaklaşıp:

— Dünkü misafirlerin burada ne işi var? dedi.

Kerbelayı Kasım, el pençe divan durup cevap verdi:

— Ben ne bileyim hanımım?

Bu sırada sokakta bir gürültü patırtı koptu. Köpeklerin havlaması, insanların kaçışması, at sesleri... Az sonra da sokak kapısı çalındı.

Hanım içeri koştu ve pencereden sokağa bakınca, sokağın atlılarla dolu olduğunu gördü. Hepsi de Rus memurları ve Rus kadınlarıydı. Kerbelayı Kasım, kapıya çıkınca, dünkü komiserin evindeki misafirlerin hepsinin geldiğini gördü.

Hanım hemen kapıya koştu ve Aliyi çağırırdı.

— Git, Bey evde yok, de.

Ali sokak kapısına doğru koştu. Hanım da eve girdi. Kurbanali Bey'i uyandırdı. Bey, hıııı, hııııı, hıııı diyerek diğer tarafına döndü, karısı:

— Dünkü misafirler bize gelmişler, dedi.

Kurbanali Bey, tekrar hııı, hııı, hııı diyerek gözlerini açtı ve karısına:

— Cehennem ol! dedi ve tekrar gözlerini yumdu.

Karısı tekrar olanları söyleyince Kurbanali Bey, gözlerini açıp ayağa kalktı ve oturdu. Sonra sordu ki:

— Ne söylüyorsun?

Kadın olanları tekrar anlattı. Bey ayağa kalktı, biraz düşündü, odanın içinde volta atmaya başladı ve karısına:

— Git, bey evde yok, desinler.

Kadın tekrar kapıya çıktı. Bey giysilerini yatak çarşafını başına geçirdi, avluya çıktı, tavluya koştu, saklandı, atların ahırına girdi.

Hizmetçiler misafirlere:

— Bey evde yok, dediler.

Vali bu işe çok şaşardı. Diğer misafirler de şaşkın şaşkın birbirlerine baktılar. Köylüler misafirlerin atlarını dolaştırmaya başladılar. Vali, sigarasını yaktı ve hizmetçilere sordu ki:

— Bey nereye gitti, neden evde yok?

Hizmetçiler cevap verdiler:

— Bilmiyoruz.

Vali, biraz düşündükten sonra:

— Mademki başka yere gidecekti bizi neden misafirliğe çağırdı?

Hizmetçiler cevap verdiler:

— Bilmiyoruz.

Kadınlardan biri bir bardak su istedi. Kerbelayı Kasım, eve koştu ve bir sürahi su getirdi. Misafirler birbirlerine bakıp:

— Peki, burada neden duruyoruz, hadi dönüp gidelim.

Vali de bu fikre katıldı, ancak Kerbelayı Kasım'a dönüp:

— Beyin atları tavlada mı?

Kerbelayı Kasım:

— Evet.

Bu esnada tavladaki atlardan biri kişnedi. Vali arkadaşlarını şu teklifte bulundu:

— Bu kadar yolu zahmet edip geldik, hiç olmazsa beyin atlarını görelim, sonra gideriz.

Arkadaşları razı oldu. Vali, Kerbelayı Kasım'dan tavlaya gitmek için izin istedi. Kerbelayı Kasım:

— Buyurun! dedi.

Vali, iki komiser, veteriner, hanımlar ve Kazak Subayı tavlaya yürüdüler. Kurbanali Beyin karısı avluda misafirleri görünce odaya saklandı. Misafirler tavlaya girdiler. Vali öndeki atı görüp:

— Bu beyin dünkü atıdır, dedi.

Sonra misafirler içeri yürüdüler ve kahverengi atın yanında durdular. Vali, atın önüne geçip Kerbelayı Kasım'a sordu:

— Bu mu beyin anlattığı at?

Kerbelayı Kasım:

— Evet, dedi.

Misafirler atın etrafını çevirdiler. Vali ahıra yürüdü ve atın ağzına bakmak istedi. Ahıra yaklaşınca korktu ve bağırdı:

— Ahh, çot vazmi!⁵⁶

Ahırın içinde sanki kefene bürünmüş bir şey, valinin gözüne ilişti. Vali yanındaki komiserin elini tutarak yavaşça ahıra yürüdü, dikkatlice baktıktan sonra ahırdakinin Kurbanali Bey olduğunu anladılar. Vali onu görünce alkışlayıp, kahkaha ile güldü.

— Aaaa, aa, aaa arkadaş, sen buradaymıydın! dedi.

Misafirler teker teker gelip beye baktılar ve bir kenara çekildiler.

Kurbanail Bey yerinden kıpırdamadı.

Misafirler sokağa çıktılar, atlarına bindiler ve gittiler.

⁵⁶ Çot vazmi: Allah lahretsin!

8. KUZU

Mehmethüseyin'in kirve oğlu, Kurtbasar Köyü'nden ona hediye olarak bir kuzu göndermişti. Hacı Methüseyin, kuzuyu kesmek istedi; ancak, hayvanın belini eli ile yoklayınca bıçağı yere fırlatıp karısına:

— Bir deri ve bir kemikten başka bir şey değil. Karısı, kuzu iyileşinceye kadar birkaç gün bahçeye salmasını ve otlamasını önerdi. Bu düşünce kocasının aklına yattı ve kuzuyu itekleyerek avludaki bahçeye saldı. Hayvan yeşil otlara baktı; ancak, ağzını bile sürmedi.

Bu esnada komşuları Aziz Han'ın evinden türkü sesleri geliyordu. Bu sesler arasından Aziz Han'ın sesi daha iyi duyuluyordu.

Ne durmuşsun dağ başında kar gibi?

Memelerin baş vermiştir nar gibi, nar gibi

Hacı Methüseyin, kuzuyu avluya salıp evine girdi, kuşağını alıp bağladı, ceketini giydi, tütün kesesini cebine koydu, çubuğunu beline taktı ve karısına:

— Kuzuyu götürüyorum, dedi.

Karısı:

— Nereye, satmaya mı götürüyorsun? O kuzuya bir kuruş bile vermezler, dedi.

— Yok, satmaya götürmüyorum, hanlığa götürüyorum. Belki bir şey koparırım, dedi.

Karbelayı Methüseyin bunları söyleyerek avluya indi, eğilip kuzuyu kucakladı, kolunun altına alıp sokağa çıktı, Aziz Han'ın evine doğru yürümeye başladı. Alkış ve türkü seslerine gittikçe yaklaşıyordu.

Ne durmuşsun dağ başında...

Memelerin nar gibi...

Kısacası hanlığın kapısında birkaç köylü duruyordu. Avluda da bir iki köylü yüksek sesle konuşuyorlardı. Bahçedeki büyük dut ağacının altında beş-altı kuzu otliyordu. Avlunun bir köşesine çardağın altına, çıplak beyaz bir at bağlanmıştı. Mutfaktan kap kacak sesleri işitiliyordu. Hanlığın hizmetçilerinden birkaçı mutfaktan eve yemek, evden mutfağa boş yemek

kapılarını taşıyorlardı. Kable Mehmethüseyin doğruca gidip, merdivenlerden hemen sonraki odaya çıktı ve hizmetçilerden birine:

— Emmoğlu Sadık, Han’a Mehmethüseyin kuzu getirdi, de, dedi.

Az sonra Aziz Han, çok sarhoş bir halde el beziyle dudaklarını silerek öndeki odaya girdi, kuzunun başını Mehmethüseyin’in koltuğunun altında görünce yanına geldi ve kuzuyu okşamaya başladı:

— Kuzu, kuzu ne sevimli, ne güzel kuzu, kuzu, kuzu, kuzu! Ve sevgisinin yoğunluğundan dolayı kuzuyu gözlerinden öpmeye başladı.

Kable Mehmethüseyin de bu arada kuzuyu övüyordu:

— Ey Han! Allah nazardan saklasın, çok soylu bir kuzudur. Bir köylü satmaya götürüyordu, üç manata zorla aldım. Misafirleriniz olduğunu görünce, “Belki lazım olur, pilav üstüne koyarsınız” dedim. Çok lezzetli bir kuzudur.

İç taraftaki odada eğlencenin sesi daha da arttı. Rus misafirlerden biri kapıyı açarak Aziz Han’ı çağırdı. Han misafirlerin olduğu yere doğru koşarak gitti, sonra Mehmethüseyin’e dönüp geldi, elini cebine sokup bir üçlük kâğıt çıkardı. Parayı tekrara cebine atmak istedi, sonrada Mehmethüseyin’e vermek istedi, yine cebine atmak istedi, sonunda Mehmethüseyin’e attı ve içeri koştu. Kable Mehmethüseyin parayı cebine koydu, bahçedeki kuzuların yanına kuzuyu bırakmak için avluya indi.

Köylüler, avludaki ark hakkında yüksek sesle konuşuyorlardı, hizmetçiler de sağa sola koşuşturuyorlardı, hiçkimse Mehmethüseyin’e bakmıyordu. O da ceketiyile koltuğunun altındaki kuzunun başını örtüp, sokak kapısına yöneldi ve evine çekip gitti.

İkinci Defa

Aradan bir hafta geçmişti ki, Karbelayı Mehmethüseyin, gide gide Aziz Han’ın avlu kapısına geldi. Han’ın hizmetçilerinden biri avluda kilim silkeliyordu. Mehmethüseyin’i görünce kilimi yere bıraktı, kapıya geldi. Avluda iki kuzu görünüyordu. Karbelayı Mehmethüseyin “Sokak kapısını açık

bırakmasınlar, yoksa kuzular sokağa çıkar, çoluk çocuk tutup götürür.” diye söyledi. Hizmetçi de ona:

— Endişe etme, hiçbir köpek oğlu cüret edip de Han’ın kuzusunu götüremez! dedi.

Sohbet başka konuya geldi. Mehmethüseyin, Han’ın durumunu sormaya başladı. Amacı, Han’ın ne zaman misafirlerinin olacağını bilmektir. Hizmetçi sohbet esnasında:

— Bu gün değil, bir sonraki gün, miravoy pasrednik⁵⁷ ve Rus doktorunun karısı Han’a misafirlige gelecek, onlardan başka da Demirtepe komiseri, Gulam Han, Seyfi Han gelecek.

İki gün sonra Aziz Han’ın evinden tekrar gürültü sesleri geliyordu. Bu kez özel olarak şarkı söyleyip oynayanlar da vardı. Avlunun kapısı açıktı, bundan dolayı sokak çocuklarıyla doluydu, ancak avluya kimsenin girmesini istenmiyordu.

Odada çalıp şarkı söyleyenlerin sesi, misafirlerin alkış sesi ve avludakilerin gürültüsü birbirine karışmıştı.

— Emmoğlu Velikulu, Emmoğlu Velikulu! Az buraya gel!

Han’ın Velikulu adlı hizmetçisi, elindeki ekmeği aceleyle yere koyarak sokak kapısına koştu. Karbelayı Mehmethüseyin ona selam verdi, halini hatrını sordu ve:

— Emmoğlu Velikulu! Bu insafsızlıktır. Ben fakir bir adamım. Bir yolunu bul Han’a kuzunun üç manatını vermesini söyle. Vallahi çok şaşırdım, iki haftadan beri gidip geliyorum, ama vallahi çok utanıyorum.

Velikulu:

— Peki söylerim. Ama şimdi Han’ın başı çok kalabalık, sabah söylerim.

Velikulu dönüp gitmek istedi, ama Mehmethüseyin onun eteğinden tutup, yakasına yapıştı:

— Yok, yok, ölümü gör ki şimdi git söyle. Ölümü gör, şimdi söyle!

⁵⁷ Miravoy pasrednik: Önceden toprak sahipleriyle köylüler arasındaki toprak meselelerini halletmek için görevlendirilen görevli, yerli devlet adamıdır.

— Ey müslüman evladı! Hana gidip böyle bir şeyi ben nasıl söyleyeyim? Görmüyor musun ki Han'ın başı misafirlerden dolayı kalabalıktır.

Mehmethüseyin sinirlendi:

—Allah Allah! Bu bana söylenecek söz müdür şimdi? Ben kendi paramı istiyorum, bununla ne alakası var? Emmoğlu, Hz. Abbas aşkına şimdi git, benim paramı al getir. “Veliku, Velikulu” diye seslenerek, Velikulu'yu mutfaktan çağırdılar. O da Mehmethüseyin'e biraz sabretmesini, bir yolunu bulup Han'a söyleyeceğini ve işleri düzelteceğini söyleyerek mutfağa koştu, pilav sinisi iki eliyle yukarı kaldırdı ve hızlı adımlarla misafir odasına götürdü.

Genç hanlardan biri çalgıcıların önünde oynuyordu. Misafirler alkışlıyorlardı. Oynayan genç, oynayarak hekimin karısının önüne gelip durdu. Onun da oyuna kalkması için çağırdı. Hanım, “Ben oynamayı beceremiyorum” diye nazlanmaya başladı. Misafirler oynaması için ısrar ettiler. Sonunda hanım ayağa kalktı ve çalgıcılara “tripağa” havasını çalmalarını söyledi, başladı oynamaya. Misafirler alkışlayarak eşlik ettiler. Aziz Han, şarap bardağını doldurup öne doğru yürüdü, “Hanımın sağlığına!” diyerek içtikten sonra cebinden bir üçlük çıkardı, götürdü tar çalanın kalpağına taktı ve alkışlamaya başladı.

Karbelayı Mehmethüseyin, Velikulu'nun işi ağırdan almasına sabredemeyip öndeki odaya girdi ve orada oynayanları seyretmeye başladı. Aziz Han, bir üçlük çıkartıp keman çalanın kalpağına taktı. Velikulu, boş tepsileri birbirinin üstüne koyup odadan çıkıp mutfağa gitmek istiyordu. Mehmethüseyin, onun önüne gelip durdu, tepsileri kucaklayarak:

— Ölümü gör, şimdi dön geri, o üçlüklerden birini al bana getir!

Velikulu ne diyeceğini bilemedi.

— Bu düzenbaz Hüso sana kurban olsun, sözümü arkaya koyma!

Velikulu tepsileri rafa koydu, dönüp misafir odasına gitti. Saygılı bir şekilde Aziz Han'ın kulağına eğilerek:

— Han, Kable Hüseyin zavallının biridir. Çocuğu rahatsızdır. Doktor getirecek, kuzunun parasını almaya gelmiş.

Aziz Han, alkışlayarak şarkı söylüyordu:

— Ne durursun dağ başında kar gibi... ve söyleyerek ön odaya geldi:

— Ha! Niye geldin Mehmethüseyin?

— Han kuzunun parasını almaya geldim.

— Haaaa... Gene mi kuzu getirdin?

— Yok, Han, geçen misafirlerin olduğu zaman getirmiştım, bozuk paranız olmadığından vermediniz.

Aziz Han, elini cebine atarak bir misafirlere, bir Mehmethüseyin'e döndü, ne söylediği anlaşılmayacak bir şekilde konuşmaya başladı:

— Hala para mı kalır? Niye kalır? Niye şimdiye dek kalır? Tamam, vereyim git, git! Nasıl kuzu mu? Hangi kuzu? Şimdi bozuk para yok. Velikulu'ya söylerim versin. Ne durursun dağ başında... Diyerek misafirlerin yanına gitti. Cebinden bir tomar para çıkarttı, kaval çalanın kalpağına bir üçlük taktı, bir üçlük de Mehmethüseyin'e vermesi için Velikulu'ya attı.

Karbelayı Mehmethüseyin, üç manatı alıp avluya indi. Gece yarısına bir saat kala misafirler dağılmaya başladılar. Fakat Aziz Han, önceden sarhoş olup yatmıştı.

Üçüncü Defa

Bu olayın ardından birkaç ay geçmişti. Karbelayı Mehmeyhüseyin, bir gün Aziz Han'ın evinin önünden geçerken, hanlığa tekrar misafir çağırıldığını anladı. Sokak kapısında iki fayton durmuştu. Gece iki Rus memuru da bir faytonla geldiler ve avluya girdiler. Karbelayı Mehmethüseyin kapıda biraz durdu, gelip gidenlere baktı; sonra da çekilip bir duvarın dibine çömeldi, çubuğunu çıkarıp çekmeye başladı. Yarım saat sonra kalktı, yavaş yavaş kapının önüne gelip durdu, avluyu seyretmeye başladı. Daha sonra her ne düşündüyse pazara döndü ve yavaş yavaş çıkıp gitti.

Kable Mehmethüseyin birkaç gün sonra meydanda iskemlede oturuyordu. Öğle vaktiydi. Aziz Han'la arkasında birkaç köylü, noter binasının önünden geçiyorlardı. Mehmethüseyin ayağa kalktı. Han'a arkasından yaklaştı ve selam verdi. Aziz Han, dönüp ona bakınca, o da iki elini göğsüne koyarak, saygılı bir şekilde:

— Han! Söylemeye utanıyorum da, şey o kuzunun parası şimdiye kadar kaldı.

Aziz Han şaşkın bir şekilde:

— Hangi kuzu? Ben senin paranı vermedim mi?

— Han, gerçekten vermek için cebinizden bir üçlük çıkarttınız, ama o üçlüğü kemen çalana verdiniz, bana vermediniz. Keman çalan Aziz hala hayatta, isterseniz çağırıp sorun. Yoksa o üç manat size kurban olsun, onun değeri nedir ki, ben yalan söyleyeyim? Kurban olsun.

Han, sinirlenerek Mehmethüseyin'in sözünü kesti:

— Peki, paranı şimdiye kadar neden almadın? Ben ne bileyim ne parası, ne cehennem oğlu köpeğin kuzudur? Sokağın ortasında başladın kuzu böyle geldi, kemancı şöyle gitti. Utanmıyor musun? Başladın bilmem ne kuzusu, ne ahmak oğlu, kemancı köpek oğlu, ne ahmak oğlu ahmak? Kuzu mu ne kuzusu bilmiyorum? Kafam karıştı, iki bin işim var; sokağın ortasında başladın, ne kuzusu bilmiyorum, ne yılan oğlu yılan.

Han bunları söyleyerek gitmeye başladı. Karbelayı Mehmeyhüseyin cesaretle başını kaldırıp:

— Han, o üç manat ile ben ne zengin olurum, ne de fakir. O üç manat sana kurban olsun. Neden canını sıkıyorsun?

Aziz Han, beş-altı adım gittikten sonra durdu, cebinden üç manat çıkartıp Kable Mahmethüseyin'i çağırdı ve dedi ki:

— Al kuzunun parasını.

Karbelayı Mehmethüseyin, parayı aldı, cebine koydu ve yalnız söyle söyledi:

— Allah Han'a ömür versin.

Haziran, 1914, Tiflis

9. ENDİŞE

Tifliste, İslamiyye Otel'i'nin üç numaralı odasına iki kişi geldi. İkisi de Nahçıvanlı idi. Birisi Kumaş Tüccarı Meşedi⁵⁸ Haydar'dı, diğeri de Pazarcı Meşedi Gulamhüseyin'di.

Aynı günün akşamı otele bir kişi daha geldi. Bu adam Şirvanlı Meşedi Mehmetbağır'dı. Diğer odalarda yer olmadığı için Meşedilerin iznini alarak, üç numaralı odaya yerleşti ve onlara yoldaş oldu.

Avrupa'daki savaştan dolayı, şehir hınca hınç doluydu. Otellerde kalabalık nedeniyle yer bulunamıyordu. Bundan dolayı da sesiz ve sakin bir yer bulmak mümkün değildi. Bahsettiğimiz gibi herkes yerin az olmasına ücretlerin pahallılığı nedeniyle tahammül ediyordu.

Üçüncü kişi aslında öğretmendi. Tiflis'te birçok tanıdığı vardı. Aynı günün akşamı Meşedi Mehmetbağır'ın görüşüne sahip müslüman öğretmenlerden iki genç geldi. Biri gazeteci Mirza⁵⁹ Rıza Tebrizli'ydi. Mirza Rıza Tebrizli oldukça bilgili ve vatanperver birisiydi. Diğer genç ise şair ve yazar olan Genceli Hasan Bey'di. Hasan Bey, Rusça eğitim almış, İslami ilimleri kendince tahsil etmiş birisiydi.

Üç numaralı odaya bir semaver istediler. Odada bunlardan başka beş kişi, kısa sürede birbirlerine yoldaş oldular, güzel bir sohbete başladılar. Yarım saat sonra Nahçıvanlıların görüşüne sahip üçüncü biri dâhil oldu. Bu Muallim Mirza Mehmetkulu'ydu.

Beyler, çay içip sohbet ettiler. Mirza Mehmetkulu, çayına şeker atıp, hemşerilerine döndü ve:

— Meşedi Gulamhüseyin, ben evden haber alamadığım için çok kaygılanıyorum. Bundan bir hafta önce erkek kardeşim bizim Sadık'ın hasta olduğunu yazmıştı. Biçare çocuk, zaten çocukluğundan beri zayıftı. Mektupta yazılanlar beni çok korkuttu. Önce bir mektup yazdım, sonra da dayanamadım bir de üstüne telgraf çektim. Şimdi ise ne mektuba, ne de telgrafa cevap veren var. Buraya geldiğinizi duyunca belki bir şeyler

⁵⁸ Meşedi: İran'daki kutsal yerleri ziyaret eden kimseye verilen ad.

⁵⁹ Mirza: Bazı Türk topluluklarında ve İran'da kullanılan soyluluk unvanı.

bilebileceğinizi tahmin ettim ve yanınıza geldim. Bizim Cafer'i belki pazarda mazarda görmüşsünüzdür ya da evden bir haber almışsınızdır. Hâsılı kelam çok endişeleniyorum.

Meşedi Gulamhüseyin, Meşedi Haydara Nahçıvan'da ne Sadık'ın hastalığını duyduklarını, ne de Cafer'i pazarda gördüklerini söylediler. Her ikisi de bu durumdan haberleri olmadığı için çok üzüldüler.

Beylerin tam bunları konuştukları sırada odanın kapısı yavaşça açıldı, sonra tekrar örtüldü. Odada sohbet edenlerden bir, belki iki kişi kapının bu şekilde açılıp kapanmasına dikkat ettiler. Diğerleri ne olduğunun bile farkına varamadılar. Bir, belki iki kişi bu durumu gördüyse de ehemmiyet vermediler.

Kapıyı yavaşça açıp örten bir polis memuruydu. O insanların kendisini tanımaması için sivil kıyafetle dolaşırdı. Arada sırada kıyafetini değiştirip halkın arasına karışıyordu. Hiçkimsenin onun ne iş yaptığını anlamayacağı bir tarzda kıyafetini değiştiriyordu. Polis, bundan bir saat önce sokakta dolaşırken İslamiyye Oteli'ne toplanan müslümanlar polisin dikkatini çekmişti ve bu yüzden şüphelenmişti. Buraya toplananların hiç şüphe yok ki, bir amaçları vardı ve üç numaraya toplanmalarının nedeni de politika ve milli meseleleri konuşmak ve tedbir almaktı. Belki de belli sorunlarla ilgilenen gençler de olabilirdi. Polis kapıyı biraz açıp, odadakileri gördü. Ancak ne hakkında konuştuklarını anlayamadı. Kapıda daha fazla durmasının bir gereği yoktu. Çünkü oda sahipleri ve hizmetçiler, "Sen kimsin?" diyebilirlerdi. Bundan dolayı memur yavaşça sokağa çıktı.

Üç numaralı odaki beyler, Nahçıvanlı Mirza Mehmetkulu'nun bu kaygısına çok üzüldüler. Çünkü gerçekten de bu biçarenin çok endişelendiğini anladılar. Şirvanlı Meşedi Mehmetbağır, ikinci çay bardağını önüne çekti ve Mirza Mehmetkulu'ya:

— Mirza, ben şu anda senin neler çektiğini çok iyi anlıyorum. Çünkü aynı durum benim de başıma geldi. Gerçekten de bu endişe çok yaman bir şeydir. Allah hiçkimseye göstermesin. Geçen sene, tahminen altı, yedi ay kadar oluyor, yaz mevsimiydi, çocukları köye göndermiştim, ben şehirdeydim, hava da çok sıcaktı. Akşam oturmuş çay içiyorduk. Yazar Nazmi bizdeydi. Kapı açıldı, uşağım Kasım içeri girdi. Ben hemen Kasım'a "Ne var ne yok?"

diye sordum. Kasım “Ağam, hanım hemen köye gelsin.” diyor diye cevap verdi. “Niye, ne oldu, çocuklar mı hastalandı”. “Yok, yok, vallahi ağam kimse hastalanmadı. Ama küçük oğlan gece sabaha doğru uyumuş, hiç durmadan ağlamış, sancısı mı vardı, yoksa başka bir sıkıntısı mı vardı, anlamadık. Hanım beni “Nerede olursa olsun hemen köye gelsin” diye gönderdi.” “Kasım, benden hiç şüphesiz bir şey saklıyorsun. Doğrusunu söyle, benden mi gizliyorsun? Çocuğun başına bir şey mi geldi?” dedim. Uşak bundan başka da hiçbir şey söylemedi. Ben kendimce “Eğer korkulacak bir şey olmasa, bir felaket yoksa karım beni bu kadar acele köye çağırılmaz.” diye düşündüm. Köyden geleli daha bir hafta bile olmamıştı. Hâsılı düşünüyorum, ama bir çıkış yolu da bulamıyorum. Gittim bir fayton kiraladım, Kasım’ı da yanımda götürdüm, düştüm yollara. Yolda hava karardı. Bununda etkisiyle aklıma bin bir türlü şey geldi: bazen çocuğun başına bir şey geldiğini, bazen de belki de anasının azarladığı aklıma geliyordu. Galiba uşak benden gizliyordu. Hâsılı kelam, köye gidene kadar ben bende değildim, sanki ölmüştüm, ben de artık can falan kalmamıştı. En sonunda çocuğun akşamleyin biraz sancılandığını, çocuğa bir çay kaşığı yağ içirdiklerinde iyileştiğini öğrendim. Sözün kısası, bu endişe çok yaman bir şeydir.

Meşedi Mehmetbağır, sözünü bitirir bitirmez, orada oturanlar hep bir ağızdan:

— Evet, dünyada endişeden daha kötü bir şey yok.

Şair ve yazar olan Genceli Hasan Bey, ayağa kalktı, boş bardağına iki kaşık şeker koydu ve konuşmaya başladı:

— Sen bunları söylüyorsun ya Meşedi bir de beni dinle bakalım, ben o meraka öyle bir düştüm ki, Allah hiç kimsenin başına vermesin. Bundan üç, ya da dört yıl önceydi, pek hatırlamıyorum. Bizim Bahçeli Bey, Gence’ye gidiyordu. Otogara götürdüm ve bileti aldım, yolcu ettim. O günün sabahı, demiryoluna bir araba uçtuğunu, çocuklardan birkaç kişinin ağır yaralandığı, birkaç kişinin öldüğü haberi Tiflis’e geldi. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben bunu duyunca sanki beynimden vurulmuşa döndüm. Ancak hangi arabanın parçalandığı henüz belli değildi, amma beni kaza yapan arabanın Bahçeli

Bey'in bindiği arabanın olduğu düşüncesi kapladı. Gidip Gence'ye, kardeşime telgraf çektim. Allah'a şükürler olsun ki, aynı gün haber ulaştı.

Bahçeli Bey, "Endişelenme, sağ, salim Gence'ye geldim." diye cevap vermişti. Ondan sonra kaza yapan arabanın hangisi olduğunu öğrenemedim. Bakü'ye gidin mi, yoksa Batu'ma giden mi olduğunu öğrenemedim. Sözün kısası, kim ne derse desin, şu dünyada endişeden daha kötü hiçbir şey yok.

Bu esnada odanın kapısı tekrar biraz açıldı ve kapandı. Ancak odadakiler bu duruma önem vermediler. Beylerden birkaçı:

— Evet, endişe kötü şeydir.

Nahçıvanlı Meşedi Haydar sigarasına ayağının altında söndürdü, bu konu hakkında sohbet etmeye başladı.

— Hasan Bey, sen iyi kurtulmuşsun. Allah sana lütfetmiş bir gün sıkıntı çekmişsin. Amma bir hafta boyunca endişeden dolayı ne uyuyabilirsin, ne de yiyip, içebilirsin. Ben geçen Nevruz Bayram'ından bir hafta sonra Erivan'a gitmiştim, Hacı Masum Emmi'min oğlu Meşedi Selimgile misafir olmuştum. Hacı merhum Emmi'm, Hacı Nimet'le çok iyi arkadaştlar. Ben Erivan'a gider gitmez Hacı'nın küçük oğlu Meşedi Aliekber ile karşılaştım, beni zorla evlerine götürdü. Kısacası izzeti ikram... Aslında bunları söylemeyeceğim. Gece yiyip, içtik yattık. Doğrusunu söylemek gerekirse rüyaya pek itibar eden birisi değilim. O gece rüyamda bizim Meşedi Kazım'ın vefat ettiğini gördüm. Sabahleyin kalktım, kimseye bir şey söylemeden çay içip, Meşedi Aliekber'le çıktım pazara. Gördüğüm rüyayı yorumlamak istemedim, kulak asmayayım dedim, ancak hiçbir şey yapamadığımı fark ettim. Ne yaptıysam gördüğüm rüya gözümün önüne geliyordu. Anladım ki elimden bir şey gelmiyor, gittim Nahçıvan'a bir telgraf çektim. O gün akşama kadar ne yapacağımı bilemedim, merakım artıkça arttı. Yediğim, içtiğim haram oldu. Kısacası geceyi zar zor geçirdim. Sabah oldu, ancak telgraftan bir cevap gelmedi. Öğlene kadar bekledim. Akşama doğru postacı geldi, telgrafı bana uzattı. Açıp okudum. Telgraf evden geliyordu ve annemin ağzından yazılmıştı: "Hemen Nahçıvan'a dön!". Bunu okuduğumda şaşırıp kaldım. Aynı gün toparlanıp gittim, ertesi gün akşam vakti Nahçıvan'a vardım. Amma

insafsızlar... Meşedi Kasım da, diğerleri de sağ salımdı. Bir bağ işimiz vardı, onu başkasına satmak istiyorlarmış; eğer yetişmeseydim bağ elimizden gidecekmiş. Bu birkaç gün içinde neler çektiğimi bir ben bir de Allah bilir... Dünyada endişeden kötü bir şey yoktur.

Akşamı dört saat geçmişti. Misafirlerin üçü ayağa kalktı ve “Allahısmarladık, selametle kal!” diyerek odadan çıkıp gittiler. Uzun yolda giderlerken, “Gerçekten de endişe kötü şeydir.”dediler. Otelde kalan Meşedi Haydar, Meşedi Hüseyin ve Meşedi Mehmetbağır da pijamalarını giyip yatmak istediler. Birbirlerine de “Gerçekten de şu dünyada endişeden daha kötü bir şey yoktur.”dediler.

Tebdili kıyafet giyen memur otelin etrafında, bu vatanperverlerin hangi hayal ile otelde toplandıklarını ve onların hangi siyasi meseleleri müzakere edip tedbir aldıklarını öğrenemediği için, endişeyle dolaşıyordu. Ne kadar uğraşırsa da bir şey öğrenemedi ve öğrenemediği için de endişeye kapıldı.

Gerçekten de dünyada endişeden daha kötü şey yoktur.

10. KONSOLOSUN HANIMI

Öğle yemeğinden sonra uzandım, ama uykum gelmedi, kalktım, elimi yüzümü yıkadım, zihnim biraz açıldı. Giyindim, sokağa çıktım, şehir parkına gittim. İskemlelerden birinin üzerine oturdum. Ancak ne yapacağıma karar vermedim. Yaşlı bir Rus kadını küçük bir çocuğun elinden tutmuş yürüyordu. Çocuk, elindeki kuru ekmeklerden birini sık sık yere düşürüyor, kadın da ekmeği yerden kaldırıp, tozunu silerek çocuğa veriyordu. Sonra da bir Rus askeri ile Rus kadını kol kola gelip önümden geçtiler. Kenarda dolaşıyorlardı. Ancak bunlara bakarken gene ne yapacağıma karar vermemiştim. Az kalsın başka bir yöne gidecektim. Birden, aha, arkadaşım Rızakulu'yu gördüm, buraya doğru geliyordu. Çok sevindim. Rızakuluyu karşıma oturmuş, dünya ile ilişkimizi keserek satranç oynadığımızı düşündüm.

Rızakulu'yu görünce hiçbir şey söylemeden yapıştım arkadaşımın koluna ve benden tarafa çekmeye başladım. Rızakulu, durdu ve sordu:

— Nereye?

Dedim ki:

— Gidelim.

Tekrar sordu:

— Peki, beni nereye çekiştiriyorsun?

Dedim ki:

— Vallahi onu, bunu bilmem, semaver şimdi demlenmek üzeredir, satranç tahtası masanın üstünde kurulu bizi bekliyor. Bundan daha iyi muhabbet mi olur?

Rızakulu bana:

— Bak ne diyorum. Kaç gündür senin ile oyun oynamak istiyordum. Geçen gün benden namertçe aldığın matın intikamını senden iki kez almak istiyordum. Ancak beni iyi dinle! Ölümü gör buradan konsolosa gidelim. Ona ayaküstü baş sağlığı dileyelim. Çünkü karısı vefat etmiş. Oradan da size gidip, sabaha kadar oyun oynayalım.

Biraz düşündüm, Rızakulu'nun teklifini pek beğenmedim ve:

— Rızakulu, dünyada her arif olan insanın bilmesi gereken bir şey var. Senin dediğin gibi konsolsun karısı ölmüşse, Allah bütün ölenlere rahmet eylesin, geride kalanlara taziye vermek insanlığın göstergesidir. Senin de bildiğin gibi cenaze sahibinin en muhtaç olduğu gün taziye vermek gerekli. Allah’a şükürler olsun, İran Konsolosu ve yeryüzündeki diğer konsoloslar büyük şahsiyetlerdir. Öyle birinin cenazesine taziyeye git ki, seni orada görenler gelip gelmediğini akıllarından çıkartmasınlar. Vallahi şimdi konsolosun avlusunda kurulan pilav kazanlarının aşkına şehrin tamamı, belki de yarısı konsolosluğa şu dakikalarda dolmuşlardır. Bizim avluya bile girmemize izin vermeyebilirler. Bir de işin aslı şu ki kardeş, sen kim, konsolos kim? Sen küçük bir öğretmen, o yüce bir zat. Ne demişler: “Kebuter ba-kebuter, ta demeyibler, kebuter ba-xoruz.”⁶⁰ Kardeş, Allah’ını seversen, gel bırak işimize gidelim.

Ancak nasihatimden bir sonuç alamadım. Çünkü Rızakulu, kolumdan çıkıp uzaklaştı, ben kaldım. Ancak o elli, atmış adım uzaklaştığı zaman onun arkasından gittim. Rızakulu döndü, benim geldiğimi görünce durdu, ben ona yetiştim ve:

— Bak Rızakulu, gelirim, ama ayaküstü taziye vereceğimize dair söz ver.

Rızakulu razı oldu ve gittik.

Şehir parkı ile konsolosluğun arası azdı. Sokak kapısında bir adam görünüyordu. Daha sonra bu adamın polis olduğunu anladık. Elinde tüfek, konsoloslukta nöbet tutuyordu. Konsoloslukta çok fazla kimsenin olmadığını görünce şaşırdık.

Yakınlaştık, nöbetçiden bir şeyler öğrenmek istedik. Bu adam uzun boylu, esmer, yüzü delik deşik, çirkin bir adamdı. Bize hiçbir şey söylemedi. Allah Naip Cafer’i rast getirdi. Naip Cafer, arka kapıdan çıkıp, bize selam verdi. Biz ona konsolsun evde olup olmadığını sorduk. Naip Cafer konsolosun evde olduğunu söyledi. Yüzümüze biraz baktı, biz de onun yüzüne baktık ve sonra Cafer bize:

⁶⁰ Manası: Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim

— Herhalde konsolosla işiniz var? diye sordu.

Ben cevap vermedim, Rızakulu:

— “Evet, var.” dedi.

Aklıma insanda biraz cesaret olması gerekli diye geldi. Cesaretimi toplayıp Naip Cafer’e böyle bir günde konsolosun hizmetinde neden hiç kimsenin olmadığını sordum. Naip Cafer öğle yemeğinden sonra Hallegül Memalik, konsolosun adıymış, bir yönden konsolosluğun umurâtı guyudatı, diğer taraftan hazreti eşrefin sininin tegazı, ve daha da akşam vakitlerinde şikayetçiler ya da başka işleri olanlara çok fazla sarf edilemiyor. Velâkin bu surette zahmet etmişsiniz, hub, burada biraz bekleyin, içeriden bir haber getireyim⁶¹, dedi.

Naip içeri girdi ve biz kapıda bekledik.

Hub ne demek? Konsolosun karısı bugün vefat etmiş, sonuçta konsolosun karısıdır, çocuklarının anasıdır. Taziye akşamı burada kimsenin olmaması şaşılacak şey doğrusu.

Naip Cafer, bahçedeki kapıdan bizi çağırdı, ikimiz onun arkasından bir odaya girdik, salona girdik ve kapının önünde durduk. Naip Cafer bize hürmet eder bir şekilde oturmamız için yer gösterdi. Ben çekinerek koltuklardan birine oturdum. Yumuşak, kadife döşeli koltuğa öyle bir yayıldım ki, beni hiç kimse kaldırmazsa, hiç kalkmam, dedim kendi kendime. Rızakulu da benim tam karşımdaydı.

Büyük salona çok güzel halılar döşenmişti. Önümüzdeki masanın üzerine güzel bir kadife bir örtü atılmış, üzerine bir lamba konulmuş, onun etrafına da dört tane kül tablosu konulmuştu.

Burada bizden başka hiç kimse yoktu. Ben donup kaldım ve yavaşça Rızakulu’na:

— Biz buraya neden geldik? diye sordum.

⁶¹ Tercümesi: Bir tarafta konsolosluğun kuralları, diğer tarafta da Hazreti Şerif’in inisiyatifinden dolayı bundan sonra akşamları şikâyet gelenler ya da başka bir işi olanlara zaman ayrılmayacak. Ancak, mademki zahmet edip buralara kadar gelmişsiniz, biraz bekleyin, içeriden size bir haber getireyim.

Rızakulu, susmam için bana kaş, göz işareti yaptı. İçerideki odanın kapısı açıldı. Elli, elli beş yaşlarında uzun boylu, yıldızlı ve nişanları olan İran sahibi mensup⁶² biri yanımıza geldi. Ben onu bir kez daha onu görmüştüm. O İran konsolosu Hallegül Memalikti. İkimiz de ayağa kalktık, konsolos bize saygıyla selam verdi, halimizi, hatırımızı sordu, ağzında tatlı bir şey çiğniyordu.

Ben ne söyleyeceğimi şaşırdım, Rızakulu da şaşkın şaşkın bakıyordu. Konsolos cenapları, bize oturmamızı ısrarla söyledi ve neden konuşmadığımızı sordu. Ben hiçbir şey söylemedim. Rızakulu düşünceli bir şekilde gözünü yere dikmişti. Sonunda Rızakulu, konuşmaya başladı:

— Çok bilgili olduğunuzdan dolayı çok şükür ki, size bir şeyler öğretmek doğru değildir. Âlemlerin rabbi her yaratığına bir ömür tayin etmiş ve herkesin bir ecel vermiş. Herkes vakti saati gelince bir bahane ile ölüm şerbetini içecektir. Çok şükür, siz bunları bizden daha iyi biliyorsunuz, bunların hepsi Allah'ın emridir. Bu musibet, bu gün sizin başınıza gelmiş. Allah Teâlâ...

Konsolos hemen “Nasıl bir musibet?”diyerek Rızakulu'nun yanına geldi.

— Yoksa Moskova'daki bizim çocuktan kötü bir haber mi aldınız? O talihsizin başına bir şey mi geldi? Ne oldu, ne haber aldınız?

Konsolos bunları söylediği zamanda içerideki odadan büyük bir feryat koptu ve yaşlı bir kadın, konsolosun karısıymış, dizlerini döve döve bizim yanımıza geldi, ancak bizi görünce hemen içeri kaçtı. Zavallı kadın, ağıt yakarak ağlıyordu:

— Anan sana kurban olsun, Sultan, oğlum, Moskova'daki çocuğun adıymış! Yavrum öldü mü, Sultan, elimden gittin mi? Vayyy, vayyyy!

Sekiz, dokuz yaşlarında bir oğlan çocuğu eline bir galeta almış, yanımıza geldi, şiddetli bir ağlama patlattı. Onu görenler sanki etini kestiklerini sanırlardı. Konsolos, naip Cafer'e, hemen yazar Mirza Hasan'ı getirmesini ve Moskova'ya bir telgraf çekmesini söyledi.

⁶² İran sahibi mensup: İran'a bağlı.

Ben kendimden geçmiştim. Rızakulu, benden daha cesur çıktı ve konsolosun sözünü keserek:

— Âlicenap hazretleri, azizlerimin mezarının üzerine yemin ederim ki, Moskova'daki çocuğunuzdan yana bir şey işitmedik. Bu gün ben, Muallim İvanov'un karısından, kusura bakmayın, bağışlayın, karınızın vefat ettiğini öğrendim.

Yanlış anlama düzelmişti. Naip Cafer ileri atıldı, ellerini sevinerek havaya kaldırdı, sanki bir müjde almış gibi:

— Haaa, haaaaa, ey Han! Hazreti Abbas hürmetine canını sıkma, temenni ederim. Naip Cafer, içerideki odaya göz ucuyla baktı, sonra "Ey Han! (sessizce) Halim'e vefat etmiş, dedi.

Han bunları duyunca kızgınlıkla bağırdı. Bir de baktım ki kapının ağzındayım, bağırarak konsolos şunları söyledi:

— Cehenneme git, mezara gir! Rahmetliğin evlatları, bizi işaret ederek söyledi. Bir de öğretmenlermiş, bakın hele neyle uğraşıyorlar.

Bahçeye nasıl çıktım aklımdan çıkmıyor. Rızakulu, benim arkamdan geliyordu. Sokağa çıktığımızda nöbetçiye neden "Selamette kal!" dediğimi bilmiyorum. O, hiçbir şey söylemedi, sanki duymuyordu, güya bizler ipsiz sapsiz adamlardık.

Konsolosluktan biraz uzaklaştıktan sonra ne ben Rızakulu'ya, ne de o bana bir şey söyledi.

Bizim eve doğru gidiyorduk, ancak Hacı Halil Sokağı'nın başında Rızakulu, başka tarafa döndü. Dedim ki:

— Nereye gidiyorsun?

Rızakulu, durdu, yüzüme baktı. Onun yüzü öyle kızarmıştı ki, sanki hamamdan yeni çıkmıştı. Bana biraz baktıktan sonra:

— İvanov Öğretmenin karısına lanet yağdırdı. Başıma bu kadar iş açtı. Sonra da konsolosun ölen karısına, "Allah belasını versin, kalanlar da cehenneme gitsin." dedi.

Ve bunları söyledikten sonra üç defa yere tükürdü.

Gerçi böyle şeyleri ölünün arkasından söylemek kötü bir şeydir. Ancak bunları söyleyince Rızakulu biraz yatıştı.

* * * *

Hiçbir şey söylemeden arkadaşım Rızakulu'nun koluna girdim ve bizim eve götürdüm, ancak satranç oynamadık. Çünkü ne benim, ne de Rızakulu'nun hevesi kalmıştı.

11. HANIN TESPİHİ

Bakü ile Tiflis Demiryolu'nun Yevlah İstasyonu'ndan şose yolu Berde'ye, sonra Ağdam'a, Ağdam'dan yukarıya Şusa Kalesi Şehri'ne gidiyordu. Ağdam'ın solundaki şose yoldan Karabulağ'a, oradan Cebrayıl'e, Cebrayıl yolu da Aras'a çıkıyordu.

Meşhur Hüdäfer'in Köprüsü⁶³ oradadır.

Bundan birkaç yıl önce, ben o köprüden geçtim, İran'ın dağlarına çıktım. Oradan Karabağ vilayetleri başlar ve taaa Tebriz'e çıkar. Sol taraf, Şahseven illeri, sağ taraf Rusya toprağının Avar serhattı.

Yazın ilk aylarıydı. Aras'ın bu tarafı çok sıcaktı. Köprüyü geçip, çayın diğer tarafında kaldık. Sabah hemen Larcan Köyü'ne gittik, Kulu Han'a konuk olduk. Üç gün burada kaldıktan sonra, yukarıdaki dağlara giderek serin, sefalı İran dağlarına çıktık.

İki gün yol gittikten sonra, meşhur Kalayber Köyü'ne vardık. Burada iki gün kaldık ve Eher Şehri'ne, oradan da Tebriz'e ulaşmak istedik. O vilayetin meşhur Nazarali Han, İkrämüddeve, önümüze üç atlı gönderip bizi misafirlige çağırdı. İstemediğimiz halde gittik.

İkrämüddeve, Germe-çatak Köyü'nde oturuyordu. O köy ve civar köylerin hepsi Hanın malıydı. Germe-çatak Köyü, Kalayber'den daha yüksekte, dağların eteğinde, Merzenli Şehri'nin sol tarafında güzel manzaralı, küçük bir yaylaydı.

Köyle yaklaşık iki yüz kişi yaşıyordu. Güzel, serin suları, harika otlakları... Ancak yazık, çok yazık ki, Hanlar arasında uzun zamandır devam eden çekişmeden dolayı köylüler geçimlerini asudelikle bu kadar güzel bir yerde rahatça sağlayamıyorlardı. Diğer taraftan uzun zaman önce orada hastalık ve kıtlık baş göstermiş ve halkın yarısı, belki de yarısından fazlası kırıp, dökülmüştü. Birçok ev boştu, kapısı ve penceresi kırıktı, bu tür yerler göze çarpıyordu kısacası.

⁶³ Hüdäfer Köprüsü: 1027 Tarihinde Aras Nehri üzerinde inşa edilmiş bir köprüdür. Bu köprüye Azerbaycan edebiyatında çok yer verilmiştir. Ferman Kerimzâde'nin Hüdäfer'in Hiçran Köprüsü adında bir eseri vardır.

İkramüddeve, bizi son derce güzel ağırladı. Galiba İran'ın misafirperverliğini daha başka bir yerde göremem.

Han'ın emrine göre bizi Germe-çatak köy evinin birini boşaltıp bize tahsis etmişlerdi. Bunun yanında evin damına Hanın hizmetçileri bir çadır kurmuşlardı. İster çadırdaki, istersek de balkonda kalabilirdik.

Nazarali Han İkramüddeve, Karabağ Hanlarının en merhametlisi, sen insaniyetlisi sayılabilirdi. Han'ın köylüleriyle konuştuğumuzda hiç kimse zerre kadar Handan şikâyet etmiyordu.

Oysa Han'ın arkadaşlarına baktığımızda çok şaşırıyorduk. Dikkatlice baktığımızda Han'ın arkadaşları, baştan ayağa zulüm ve eziyete batmış olduklarını görüyorduk. Ancak diğer taraftan Han da ne zulüm, ne de eziyetten bir iz görülüyordu. Belki de halk mutlu ve huzurluydular.

Memlekette konulmuş hiçbir kanun görülüyordu. Hükümete benzer bir idare de yoktu. Bölgede yaşayanlar İkramüddeveden başka hiçbir idare tanımıyorlardı. Ne Tebriz'le, ne de Tahran'la siyasi bir bağlantıları vardı. Nazarali Han, istediğini asıp kesebilir, istediğini affedebilir, istediği köleyi bağışlayabilirdi.

Mahkeme de, cihat kararını veren de, şeriatta kendisiydi.

Her köyün muhtarı, köyünü idare ediyordu. Bütün muhtarı da İkramüddeve idare ediyordu vesselam.

Ve Nazarali Han'ın etrafındaki vezirler, bir grup memurdan ibarettiler. Elleri büyük bir kırbaçla Han'ın emirlerini yerine getiriyorlardı.

Ancak Nazarali Han'ın sadece baş veziri vardı. Adı da Mirza⁶⁴ Sadık Münşi cenaplarıydı. Halk arasında Molla Sadık diye biliniyordu. Nazarali Han ile Mirza Sadık Münşi altmış, belki de altmış beş yaşlarında olurdu.

Han, çok iyi huylu olarak görülüyordu. Tebaasıyla Han arasında hiçbir sahtekârlık, dalaverecilik görülmemiştim. Ancak emrindeki memurlar için bunları söylemek yakışı kalmaz. Orada gördüklerim bana dünyanın zulüm ve eziyetten ibaret olduğunu gösterdi, Han'ın memurları bunu bana öğretti ve bunu aklımdan hiç çıkartmadım.

⁶⁴ Mirza: Bazı Türk topluluklarında ve İran'da kullanılan soyluluk unvanı.

Sabah uyanır uyanmaz, tebaadan birinin evinde gürültü patırdı koptu. Ferraş Ali Cafer, Han'ın evi için Hacı Musa'dan iki yüz gram yağ istiyordu. Evin erkeği yoktu. Kadın yağ olmadığına dair yemin ediyordu. Ferraş Ali Cafer, kadına küfredip, rezil ettikten sonra gitti. Geri gelip Han'ın Tespihi'ni getirdi. Başka çare yoktu. Münakaşa ettiklerinden dolayı olsa gerek, Hacı Musa'nın karısı, yağı bulup memura verdi, onu gönderdi.

Hanın Tespihini boş göndermek olmaz.

Tespih Hakkında Birkaç Söz

Herhangi bir yere sipariş verildiği zaman, oraya bir nişan göndermek eski bir gelenektir. Siparişi veren ya da alan okuma yazma bilmediği durumlarda çok gerekliydi. Birisi eğer evine bir adam gönderip herhangi bir şey istediğinde mutlaka ya bıçağını ya da anahtarını gönderirdi.

İkramüddeve Nazarali Han da böyle meşhur olmuştu. Ferraş önce halktan bir şey istiyordu. Eğer verildiyse hiçbir şey yoktu. Ama verilmediyse memur, kırbacı bir iki salları ve çekip hanlığa giderdi. İkinci defa gelişinde Han'ın Tespihi'ni getirirdi. Bu defa hüküm yerine getirildi, getirildi; yoksa ferraş salahiyet sahibiydi "yok" diyene hançerini çıkartıp onun boynunu vursa, ne olur bilmiyorum ama galiba, hiçbir şey olmazdı.

Ben bir keresinde tespihi görmüştüm. Ferraş köylünün birinden Han'ın evi için koyun istiyordu. Koyun yoktu. Ferraş gidip, ikinci defa geldiğinde Han'ın Tespihi'ni getirdi. Köylü hemen gitti, eşeğini verdi komşusuna. Ondan bir keçi ile bir koyun aldı, koyunu Nazarali Han'a gönderdi, keçiyi otlatmaya götürdü.

Tespih kara, küçük taneli ve kırmızı ipek ipliğe dizilmişti. Başka da bir hikmeti yoktu, ancak Nazarali Han'ın tespihiydi.

Bizim bulunduğumuz ev, Hacı Kurban'ın yetimlerinin bulunduğu evdi. Yetimlerin anası, ev sahibimizin adı Peri'ydi. Biz balkonda ve damda vaktimizi geçirirken, Peri Kadın ve üç-dört yetimiyle birlikte bahçedeki evde bir, iki baş hayvanıyla kalıyordu. Bir eşek, bir inek, bir ya da iki koyun ve keçi vardı. Sabahları Peri Kadın süt sağıp çocuklarına pişirirdi, ben de her zaman yanına giderdim. Peri kadın ağzında yaşmağıyla buraların geçmişini anlatırdı.

Kadın elli, belki de elli beş yaşarlını geçmiş olurdu. Ancak dolgun yüzlü, esmer, uzun boylu sağlıklı bir kadındı. Çok fazla güzel sayılmazdı, ama çirkin demekte münasip olmazdı.

Bir keresinde Mirza Sadık Münşi'nin, sabah erkenden Peri Kadın'ın ocağının başında oturduğunu ve sigara içip, Peri Kadın'la sohbet ettiğini gördüm. Mirza Sadık Münşi'yi ikinci defa ocak başında oturmuş sigara içtiğini gördüğümde, Mirza Sadık Münşi beni işaret ederek çağırdı. Ben de gittim. Peri Kadın, altıma eski bir çocuk yatağı serdi. Mirza Sadık, bana oturmayı teklif etti, ben de oturdum.

Mirza Sadık, bana dönüp:

— Molla Nasrettin⁶⁵ cenapları, senin Allah'ın kulu olduğunu hesap ettim ve buraya doğru olan şu sözlerime şahit olman için çağırdım. Ben, sen gelmeden önce Peri Kadına münasip bir şekilde, Allah'ın emriyle benimle evlenmesini teklif ettim.

Mirza Sadık, sözlerini tam bitirmemişti ki, Peri Kadın sanki ayağına kor tanesi düşmüş gibi geriye atıldı.

— Molla Sadık Münşi, Molla sadık Münşi, böyle şeyler söyleme, böyle şeyler söyleme. O sözü söyleme, o sözü söyleme.

Kısacası Peri Kadın bunları el kol hareketleriyle öyle bir anlattı ki, ben korktum ve hemen kaçmak istedim. Ancak kaçmadım, yavaşça çıktım, hiçbir şey söylemeden gittim.

Ancak az sonra Mirza Sadık, yanında ferraş ile geldi, Peri'nin avlu kapısının ağzında durdular; ferraş, Peri Kadını fırçaladı. Kadın kapıya çıktı, ferraş Han'ın Tespihi'ni yukarı kaldırıp yüksek sesle bağırmaya başladı:

— Peri, Peri, Peri! Ahund⁶⁶ Sadık Münşi'nin şikâyetine göre Han, bu tespihi sana nişan vermek için gönderdi. Tespihe iyi bak. Bu öyle bir tespihtir ki, iki yıl önce Han'ın emrine riayet etmeyen Değirmenci Mehdi'yi kayadan dereye atan tespihtir. Tespih onu öyle attı ki, çocukları ölüsünü bile

⁶⁵ Molla Nasrettin: Mirza Celil Mehmetkuluzâde'nin Molla Nasrettin Dergisi'ndeki kullandığı takma ismi.

⁶⁶ Ahund: Şii Mezhebinde büyük din adamlarına verilen isim.

bulamadılar. Bu Oruçali'nin evini yıkan, çocuklarını ormana dağıtan tespihtir. Aç gözlerini, iyi bak bu o tespih mi, yoksa değil mi? dedi.

Peri Kadın, yavaşça ağzını yaşmağıyla kapattı, hiçbir şey söylemeden dinledi. Komşuları da dinliyorlardı.

Onlar da hiçbir şey söylemedi, Mirza Sadık da, ferraş da bundan başka bir şey söylemedi, herkes dağıldı.

Mirza Sadık Münşi'yi birkaç gün sonra Peri Kadı'nın evine gelip, ocak başında oturup, sohbet ettiğini gördüm.

Bir daha ben oraya gitmedim ve zaten beni çağıran da olmadı. Germeçatak Köyü'nde on beş gün kaldım, oradan da Eher Şehri'ne geçtim.

12. ZIRLAMA⁶⁷

Saat öğle vaktini yarım saat geçmişti. Eve gidiyordum, yorulmuş ve acıkmıştım. Eve varmama az bir yolum kalmıştı, sokağın ortasında biri bana doğru gelerek selam verdi, sağ elime yapışarak:

— Molla Emmi, beni tanıdın mı?

İlk bakışta tanıyamadım, yüzüne dikkatlice baktım ve ne diyeceğimi şaşırdım:

— Bana iyi bak, beni tanımadın mı? Ben senin hemşerinim. Nerden mi hemşerinim? Hacı Nevruz Ağa'yı tanıyor musun? Ben onun kardeşinin oğluyum. Hemşerini tanımadın mı?

Dedim ki:

— Vallahi tanıyamadım, beni bağışla.

Adam sesini daha da yükselterek:

— Niye? Kale Mahalleli Hacı Nevruz Ağa'yı tanımıyor musun? Niye tanımıyorsun? Sen çocukken bize çok geldin. Biz aynı mahallenin çocuklarıyız.

Dedim ki:

— Azizim, vallahi tanıyamadım, bağışla. Mademki aynı mahallenin çocuklarıyız diyorsun, hoş gördük, buyur bize gidelim, konuğumuz ol.

Hemşerim, diğer elimi de hemen tuttu ve:

— Yok, emmioğlu, ben size gelmem, önce bize gidelim, sonra ben size gelirim; yoksa öldürsen de gitmem. Evim buraya çok yakın, dedi.

Bunları söyleyerek ellerime yapıştı ve beni çekmeye başladı. Dedim ki:

— Sağ ol, teşekkür ederim, eksik olma, şimdi gelemem. Çünkü çok yorgunum. İnşallah başka bir zaman gelirim

Hemşerim bunları duyunca gaza gelmiş gibi:

— Ölsen de seni bırakmam. Bize gidelim, semaver şimdi demlenmek üzeredir. Allah aşkına gidelim. Kasım Ağa da, Mirza⁶⁸ Abbas da bizde. Seni

⁶⁷ Zırlamak: Ağlamak, feryat ederek ağlamak.

⁶⁸ Mirza: Bazı Türk topluluklarında ve İran'da kullanılan soyluluk unvanı.

bize götürmek için, onları evde bıraktım. Seni görmeyi çok arzu ediyorlar. Mollayı getirmeden eve gelme dediler.

Ben Kasım Ağa'nın kim olduğunu ve hangi Mirza Abbas'tan bahsettiğini anlamadım. Eğer onların kim olduğunu sorsaydım, arkadaşım onlarında babalarından, emmilerinden uzunca söz etmeye başlayacaktı. Ellerimi bir yolunu bularak, onun ellerinden kurtardım ve kendimi sokak kapısından içeri zor attım. Özür diledim. Merdivenleri çıkarken sokaktaki arkadaşımın bağırmasını duydum, ne diyeceğimi bilmiyordum...

Eve girdim, bir parça ekmek yedim. Bizim küçük kız, boş yemek kaplarını masanın üzerine koyduktan sonra, bir adamın geldiğini ve beni misafirlige çağırdığını söyledi. Ben ağzımda ekmek olduğu için hiçbir şey söylemedim. Kızım tuzu masanın üzerine bırakırken:

— Gelen adam dedi ki: “Adım Kurbankulu Bey. Nevruz Ağa'nın kardeşinin oğluyum. Molla Nasrettin bizim hemşerimizdir. Seni sokakta bekliyordu.” Bak, şimdi de sokakta bir aşağı, bir yukarı dolaşıp duruyor.

Akşamleyin çay içtiğim yerden sokakta bir adam bana sesleniyordu. Dışarı bakınca Kubankulu Bey'in elin beline koyup, başını havaya kaldırıp bizim pencereye baktığını gördüm. Ben cevap vermedim.

— Selamın aleyküm molla Emmi! Bize buyur çay içelim, dedim.

Dedim ki:

— Bey, çay masanın üstünde hazır bekliyor, sen buyur bize.

Çocuğu, sokak kapısını açması için gönderdim.

— Molla emmi, vallahi bize sen gelmeden ben size gelmem, dedi.

Ben tekrar teklif ettim. Arkadaşın halinden ne olursa olsun gelmeyeceğini anladım. Kalpağımı takıp sokağa indim. Hemşerim ısrar ettiyse de her seferinde özür dileyerek reddettim. Ancak hemşerim beni oldukça yordu. Beş dakikanın içinde belki de bin beş yüz kelime söyledi. Önce, Nevruz Ağa'nın oğlu olduğu, emmisini atlı sultan yaptıkları, kendisinin valinin yanında baş sekreter olduğu, büyük kardeşi Halil Ağa'nın telgraf reisi olduğu, küçük kardeşi Mehmethüseyin Bey'in subay olduğu mukaddimesiyle

konuşmasına başladı. Sonra da: “Meşedi⁶⁹ Cafer Moskova’ya gelip gidiyor, Meşedi Kurbanali dişlerini yaptırmak için Tiflis’e geldi. Kervanlar Horasan’dan geldi, Hacı Hasan’ın oğlu Muhsin hasta oldu, doktora getirdiler. Osmanlı ile Ruslar Kars üzerinde müzakerelere başladılar., araladı açıldı. Kaçak Pirverdi’ye sekiz yıl Sibiryaya cezası vermişler. Nahçıvan’da peynir biraz pahallılaşmış...” bunun gibi haberleri hem anlatmakta, hem de parmaklarıyla saymaktaydı.

Ben, “Allahasımarladık!” dedim ve uzaklaşmak istedim. Kurbankulu Bey elimden tuttu, gitmeme izin vermek istemedi. Geriye doğru çekildim, kurtuldum. O, benim arkamdan gene konuşuyordu, ancak ben o esnada uzaklaşmıştım.

Aynı gecenin seher vaktinde “Emmim Nevruz Ağa’yı atlı sultan tayin ettiler, kardeşim telgraf reisi oldu, Meşedi Kurbankulu dişlerini yaptırmaya geldi...” diye rüya gördüm.

Gözlerimi açtığımda havanın yeni aydınlandığını gördüm. Etrafa biraz baktım ve sokakta konuşan birinin olduğunu anladım. Arkadaşım Kurbankulu Bey’in sesini hemen tanıdım. Pencerenin önünde yarı çıplak bir halde durdum ve Kurbankulu Bey’in sokağın ortasında ellerini beline koyup durduğunu gördüm. Benim gibi iyi kalpli bir Allah bendesiyle yüksek sesle konuştuğunu gördüm:

— Ruslarla, Osmanlıların arası açıldı. Kaçak Pirverdi’ye sekiz yıl Sibiryaya cezası verildi. Hacı Hasan’ın oğlu Muhsin’i doktora getirmişler...

Çocuklara yavaşça pencereye gelmemelerini söyledim, beni bir soran olursa da onlara idareye gittiğimi söylemelerini tembih ettim. Bir bardak çayı yavaşça içtim, bir parça ekmek yedim, evden çıkmaya hazırlandım. Çıkayım, ama nasıl çıkayım? Bu zalimin beni görmeden nasıl çıkabilirdim ki? Başka bir yol da yoktu.

Allah nasip etti, hemşerim neye bozulduysa sokaktan yok oldu. Sokağa gayet tedbirli çıktım ve gittim.

⁶⁹ Meşedi: İran’daki kutsal yerleri ziyaret edenlere verilen ad.

Aradan bir gün geçti. Hemşerimi bir daha da sokakta göremedim. Kafasının neye takıldığını anlamadım, belki de bu şehirden göçüp gitmiştir diye düşündüm.

Ertesi gün öğle vaktini üç, dört saat geçtiği bir vakitte eve aç ve yorgun olarak geliyordum. Düşünceliydim, ama şu an ne düşündüğümü hatırlamıyorum.

Sokağa girer girmez içime bir kurt düştü. Kurbankulu Bey, ellerini tekrar beline koymuş, sokağın ortasında bağıırıyordu. Yoldan geçen bir Rus ile karşı beri ne konuşuyordu bir türlü anlam veremedim. Sessiz, sakın evime girerim diye düşündüm, ama olmadı. Zalim oğlu zalim, av köpeği gibi kokumu alıyordu. Beni görünce uzaktan:

— Selamın aleyküm Molla emmi! Emmioğlu çoktandır neden görünmüyorsun? Bizimle münasebetini kestin mi? Emmioğlu, Nevruz Ağa'yı atlı sultan ettiler, ben valinin yanında baş sekreter oldum. Halil Ağa telgrafta müdür oldu. Erivan'dan Meşedi Cafer Gelmiş, Moskova'ya gidiyor. Meşedi Kurbanali Tiflis'e dişlerini yaptırmaya gelmiş. Kervanlarla birlikte çok kişi gelmiş, Hacı Hasan oğlu Muhsin hastalanmış, doktora getirmişler. Ruslar ile Osmanlılar'ın arası açılmış. Kaçak Pirverdi'ye sekiz yıl Sibiry'a cezası vermişler.

Ben, gerçekten de çok acıkmıştım ve yorulmuştum. İnsan ne kadar zor durumda olursa olsun sabretmeli, karşısındaki ne yaparsa yapsın edebi, adabı elinden bırakmamalı. Bunları bildiğim halde sabredemedim, hiçbir şey söylemeden sessizce evime girdim ve ekmek istedim.

Anlattıklarımda yalanım varsa, o zaman vicdanım beni cezalandırsın. Yemek yemem yarım saat kadar sürdü, yarım saat kadar da çay içip çocuklarla muhabbet ettim. Bir saat boyunca Kurbankulu Bey sokağın ortasında tekrar eline beline koymuş, arada bir yoldan geçenlerin yolunu keserek, "Emmim Nevruz Ağa'yı atlı sultan tayin ettiler.", bir başkasına "Kardeşim Mehmethüseyn Bey orduda rütbe sahibi oldu." diyordu.

Ben idarede başka bir hemşerime dün rastladım ve başımdan geçen bu durum aklıma geldi. Ona dedim ki:

— Gözün aydın olsun, güzel vilayetimizden buraya bir hemşerin gelmiş, dedim.

Dedi ki:

— Kimden bahsediyorsun?

Dedim ki:

— Nevruz Ağa'nın kardeşinin oğlu Kurban Kulu Bey'den söz ediyorum.

Benim bu sözlerimin karşısında hemşerim tek bir söz söyledi. Bundan ne demek istediğini anlayamadım. Onun o gün bana söyledikleri aklımdan hiç çıkmıyor.

Dedi ki:

— Ey Molla Emmi! O serseri, nereden gelmiş de bulmuş seni, seni nereden tanıyormuş?

Dedim ki:

— Neden serseri diyorsun?

Dedi ki:

— Serseri diye senin bahsettiğin adama söylüyorum. O serserinin adı Kurbankulu Beydir ve Nevruz Ağa'nın kardeşinin oğludur. Kendi, bizim güzel vilayetimizin meyvesidir.

Dedim ki:

— Bir daha söyle bakayım!

— Serseri!

Onun söyledikleri aklımdan hiç çıkmıyor.

13. RUS KIZI

Miladi bin sekiz yüz doksan dört yılında Reyngarten, Rusya'dan yaya olarak gelmişti. Önce Kafkaslara, oradan İran'a, İran'dan Hindistan'a, Çin'e, Japonya'ya, Japonya'dan deniz yolu ile Amerika'ya geçmeyi planlıyordu. Amerika'dan İngiltere'ye, Avrupa'ya, Almanya'ya, oradan da yaya olarak batıdan Riga Şehri'ne varacaktı.

Reyngarten, yapacağı bu geziyi dört yılda tamamlamayı planlıyordu. Ancak altı yıl sonra Rus gazeteleri Reyngarten'in Riga'ya geldiğini haber verdiler.

Reyngarten, nisan ayının ilk günlerinde Nahçıvan'a gelmişti. Ben, nedense bu saygı değer kişiliği sevenlerin grubuna katıldım ve hatta onları dahi geçtim. Çünkü Reyngarten'la birlikte Nahçıvan'da yaya olarak beş, altı saat kadar kısa yollardan Cufa Şehri'ne ulaşmıştık. Burada Reyngarten'a özel hizmetçiler çok hürmet ediyorlardı.

Bir gün Cufa'da kaldıktan sonra Reyngarten, kayığa binip Aras'ı geçti ve İran toprağına girdi. Ben de o grup içindeydim. Çok şiddetli bir yağış vardı, bu geçici durumda örneğine az rastlanılan dostum, heybesini omzuna attı, elinde asasıyla yaya olarak dumanlı Tebriz yoluna ilerlemeye başladı. Ata ya da arabaya binmesi için ne kadar ısrar ettiysek de, kabul etmedi. Çünkü onun şan ve şöreti yaya olarak dünyayı dolaşmasındaydı.

Ben o gece eski dostum ve hemşerim Meşedi⁷⁰ Gulamhüseyn'in evinde kaldım.

Meşedi Gulamhüseyn, Rusyada, Cufa'da uzun yıllardan beri ticaretle uğraşıyordu, aynı zamanda da komisyon işlerine de bakıyordu, kazancı oldukça iyiydi. Karısı yanında değildi. Meşedi İmamali adında birisi, Meşedi Gulamhüseyn'in yemeklerini pişiriyor, ticari işlerine yardım ediyordu.

Meşedi Gulamhüseyn, yaşlıydı. Sakalını her zaman siyaha boyardı. Yaşı elliden az değildi. Görünüşte müslüman, namaz kılan birisine benziyordu, ancak ehli keyifti. Ehli keyif olmasına rağmen çok vefalı ve hoş birisiydi. Her ne olursa olsun dostluğumuz samimi ve içtendi. Yaşı benden

⁷⁰ Meşedi: İran'daki kutsal yerleri ziyaret edenlere verilen ad.

oldukça büyüktü, ancak kafalarımız birbirine çok uyardı. Sabahtan akşama kadar aramızda şakalaşır, gülerdik.

Gece yattım ve sabah erkenden Nahçıvan'a gitmek istedim, ancak Meşedi Gulamhüseyn, beni bırakmadı. Normalde ben kalmayacaktım, fakat Meşedi Gulamhüseyn, sabahleyin benimle Nahçıvan'a geleceğine dair söz verdi. Onun bu teklifi, aklıma yattı ve o gün Cufa'da kaldım. Amma nasıl kaldım? Meşedi Gulamhüseyn, beni akşama kadar güldürdü.

Meşedi Gulamhüseyn'in söyledikleri yattığım yerde aklıma geldiğinde güldüğümü çok iyi hatırlıyorum. O gün özel bir şey olmuştu. Ben olayı Meşedi Gulamhüseyn'den işittikten sonra, Nahçıvan'a gelince unutmamak için yazıya döktüm, ancak o defteri kaybettim. Hatırladığımı kadarını şimdi yazıya geçiriyorum.

Sohbetimizin Rus kızı hakkındadır ve onun hikâyesini ben, bu küçük kitapta rivayet ediyorum:

Sabah biraz geç kalktım. Meşedi Gulamhüseyn'in semaveri salonda kaynıyordu. Dostumu evde göremedim. Meşedi İmamali, semaverin yanındaydı ve etrafı topluyordu.

Kalktım, giyindim, çay içtim. Dostum gümrüğe gitmişti. Avluya çıktım, yarım saat kadar orada yürüdüm, Meşedi Gulamhüseyn yanıma geldi. Elinde kâğıt felan vardı, kâğıtları yerlerine yerleştirdi, Meşedi İmamali'ye öğle yemeğine ne pişireceğini söyledi, bana da Culfa'yı gezmeyi teklif etti. Aras'ın kenarına geldik, çay kenarı aşağı doğru yavaş yavaş yürümeye başladık, biraz gittikten sonra geri döndük. O gün hava çok güzeldi, ancak biraz rüzgârlıydı.

Planlı projeli inşa edilmiş evlerin önünde tek tük Rus ahalisi görülüyordu. Onlar herhalde gümrük memurluklarının hanımlarıydı. Bir dükkâna girdik, sigara aldık ve çıktık, tekrar gezmeye başladık. Dostum Meşedi Gulamhüseyn uzakta her ne gördüyse dükkâna geri girdi ve bana:

— Ben dükkândayım, ama sen şu gelen kıza dikkatlice bak!

Sokağın ortasında durdum ve gelenin on altı, on yedi yaşlarında bir Rus kızı olduğunu gördüm. Kız, görünüşte çok sade ve hatta fakir birine benziyordu. Biraz dikkatlice bakınca çok garip bir güzelliği vardı: uzun boylu,

beyaz tenli, çok latif ve çok güzel bir kızdı. Kız uzaklaştıktan sonra Meşedi Gulamhüseyin, yanıma geldi, koluma girdi ve hiçbir şey söylemeden yüzme baktı, daha sonra şu soruyu sordu:

— Nasıl, beğendin mi?

Ben cevap verdim:

— Güzel kız.

Galiba dostum bir şey düşündü ve beni çekerek kenardaki taşın üzerine oturttu, kendisi de yanıma oturdu ve sonra başladı:

— Azizim sana ne kadar kıymet verdiğimi ve senden hiçbir şey saklamadığımı sen de iyi biliyorsun. Sana şimdi bir şey söyleyeceğim; fakat inanmayacağından korkuyorum. Dostluğumuzun üzerine ve senin aziz canının üstüne yemin ederim ki, bundan iki hafta önce gördüğün Rus kıızıyla, sanki âşık ile maşuk uzun yıllar ayrı düşüp kavuştuktan sonra öpüştükleri gibi, tatlı tatlı öpüştüm.

Gerçekten de ben şüphelenecektim; amma dostumun yemin etmesi, onun daima sadık biri olması gözümün önüne geldi, beni öyle inandırdı ki, donup kaldım.

Şunu söylemeden geçemeyeceğim: Meşedi Gulamhüseyin, yaşlı olduğu gibi, aynı zamanda çok çirkindi. Ön dişlerinin birçoğu düşmüştü, kalanlar da kararmıştı, hangisinin alt, hangisinin üst dişler olduğu belli olmuyordu. Ben şüpheleniyordum ki: “Bırak on altı yaşındaki bir Rus kıızı, altmış yaşındaki müslüman kadın bile bu adamdan iğrenip, kaçardı.”

Dostum Meşedi Gulamhüseyin’e:

— Galiba kız seninle öpüşürken sarhoştı.

— Yook, vallahi sarhoş değildi. Kız hiçbir zaman içki içmez ve sarhoş olmaz.

Dedim ki:

— Belki de kız uyuyorken sen gidip onu öptün ve kızın ruhu bile duymadı.

Dedi ki:

— Senin aziz canına yemin ederim ki, uyanıkken oldu.

Dedim ki:

— Herhalde kızın seni öpmesi için çok para verdin?

Dedi ki:

— Arkadaşlığımıza yemin ederim ki, bir kuruş bile vermedim.

Dedim ki:

— Azizim, ben bu işten hiçbir şey anlamadım.

Arkadaşım önüme geçti ve yavaş yavaş eve doğru yürüdük. Henüz öğle vakti değildi. Eve vardığımızda çay demlenmişti. Meşedi İmamali, çay getirdi, lezzetli İran kurabiyelerin getirdi, pasta, badem getirip önümüze koydu.

Her nedense Rus kızı hakkında konuştuklarımız aklımdan çıkmıyordu. Eğer Meşedi Gulamhüseyin'i tanımamış olsaydım, onun yalan söylediğini sanırdım. Ancak arkadaşımın bana yalan söylemeyeceğini biliyordum. Bir taraftan da az önce gördüğüm güzel Rus kızının böyle çirkin, yaşlı bir adamı boş yere beğenmesine bir anlam veremiyordum.

İkinci bardağa şeker atıp karıştırdım, kız sohbetini tekrar açmak istedim, fakat Meşedi İmamali'nin odaya girip çıkması buna mani oluyordu.

Çay içtikten sonra Meşedi Gulamhüseyin, İmamali'yi gümrüğe Meşedi Abdülali'yi öğle yemeğine çağırması için gönderdi. Ben fırsat bu fırsat diyip Meşedi Gulamhüseyin'e:

— Ben merak içindeyim.

Dedi ki:

— Niye?

Dedim ki:

— Rus kızı sohbetinin sonunu.

Meşedi Gulamhüseyin, gülümsedi, ancak hiçbir şey söylemedi. Sigarasını yaktı, içmeye başladı, az sonra da:

— İyi dinle!

Dedim ki:

— Dinliyorum.

Dostum biraz düşün de ve:

— Bu konuyu daha sonra konuşuruz.

Dedim ki:

— Yoook, Meşedi Gulamhüseyin, eğer sen sırf şaka olsun diye anlattıklarını aklında toparlayıp hikâye edersen, bu konuyu bir daha konuşmayız. Günümüz hoş geçer biraz güler geçeriz, gerçekten de başka bir mevzudan sohbete başlarız. Eğer, Rus kızı hakkında anlattıkların doğruysa, âcizane olarak, dostluğuna sığınarak, bu sırrı bana söylemeni istiyorum.

Dostum:

— Peki, o halde iyi dinle!

Dedim ki:

— Hazırım.

Meşedi Gulamhüseyin, şunları anlatmaya başladı:

— Daha önce dediğim gibi o Rus kızı, gümrük memuru İvanov'un kızıdır. Babası, bizim gümrükte dört yıldan beri çalışıyor ve çok iyi birisidir. Gümrükte bana çok iyiliği dokunmuş, ben de onu görürüm. İşlerim iyi gittiğinde kazandığım mallardan hediye gönderirim. Tıpkı kendi gibi bir karısı vardır, sık sık beni misafirliğe çağırırdı. Doğrusunu söylemek gerekirse onlara gitmeyi pek istemezdim. Çünkü her şey yerli yerinde güzeldir. Kâfir uşakları, kâfir oğulları domuz etini yemeği sürdürüyorlar. O güzel kızdan başka onların iki küçük kızı daha var: biri yedi, sekiz yaşlarında, diğeri de ondan küçüktür. Önceleri onlara gidip geldiğimde aklıma hiçbir şey gelmezdi. Ancak son zamanlarda o kıza dikkat edince onun gerçekten çok güzel bir kız olduğunu gördüm. Amma ne fayda, bu yaşında böyle hurilerle âşık atmak hiç şüphesiz ki bana nasip olmaz. Kısacası iki, üç hafta önce Hristiyanların Paskalya Bayramı'ydı. Ben ilk önce Rus ve Ermeni dostlarımin yanına bayramlaşmak için gittim. Önce gümrük amirinin evine bayramlaşmaya, oradan posta müdürünün evine... Kısaca dolaşarak sonunda İvanovgile geldim. Geldiğimde evin içinden müzik sesi geliyordu. İçeri girince üç, dört Rus'un, ev sahibinin, karısının, kızlarının masanın başında toplanıp yiyip içtiklerini ve şarkı söylediklerini gördüm. Beni görünce herkes "urra" diyerek haykırdılar ve ayağa kalktılar, birkaç kişi önüme gelip beni kucakladılar ve öptüler. Öpenlerin hepsi beni öptükten sonra "Hristos-voskres", yani "İsa dirildi." diyorlardı. Ben onlara mani olmak istedim, ancak o günün bayram olduğu aklıma geldi ve Hristiyanlar için öpmeyi reddetmenin büyük saygısızlık ve

belki de günah sayıldığını tahmin ettim. Bu kuralı çiğneyip, ev sahibini incitmekten korktum. Bu benim uymam gereken bir kural değildi. İlk önce benimle İvanov ile üç kişi öpüştü. Bu üç kişiden ikisini tanıdım: birisi bizim gümrükte memur olarak çalışan Vasilyevdi, diğeri de genç birisiydi. Onlardan sonra İvanov'un karısı diğerleri gibi bana yaklaştı ve uygun bir şekilde dudaklarımdan öpüp çekildi. Sonra da aha, gördüm o güzel kız, aha yaklaşıyor... Senin aziz canına, babamın kabrine yemim ederim ki, senin gördüğün o güzel Rus kızı, o laleye benzeyen dudaklarını getirip benim dudaklarıma yapıştırdı ve "Hristos-voskre" diyerek beni öptü. Az daha aklım başımdan gidecekti. Beni iyi tanıdığın için artık yemin etmeyeceğim.

Meşedi İmamali'nin ayak sesini duyduk ve sohbeti burada kestik.

Meşedi İmamali, öğle yemeğine çok muntazam ve tatlı bir pilavla bal, kaymak koyup bizi ağırladı.

Gece sabah erken kalkıp Nahçıvan'a birlikte gitmek için yattık. Sabah erken kalktık, çayımızı içtik, iki katlı posta arabasına binip yola koyulduk. Atları süren postacının büyük bir kalpağı vardı. Postacı yol uzun olduğu için uyukluyordu. Hava çok soğuktu, ancak Elince Çayı'na vardığımızda hava o kadar ısındı ki, gökte bulut gözler olduk. Meşedi Gulamhüseyn, çok az konuşuyordu. Ben kısık bir sesle:

— Meşedi Gulamhüseyn, senin de bildiğin gibi dünyada senin gibi bir ikinci dostum yok. Şimdi dostluğumuzun hatırına, samimi bir kalp ile söyle bakalım; sokakta karşımıza çıkan o Rus kızına önce dikkat etmemi söyledin, peki, sonra ne oldu da kızın seni görmesini istemedin ve saklandın?

Bunları söyleyince Meşedi Gulamhüseyn, hiçbir şey söylemeden yüzüme baktı, sonra da kahkaha atıp güldü. O kadar çok güldü ki; arabacı uyanıp önce bize döndü baktı, sonra atları kırbaçlamaya başladı. Tekerleklerin gıcirtısı Meşedi Gulamhüseyn'in gülme sesini bastırdı. Dostum elinde sigarasını sardı, yaktı, içti ve kulağıma:

— Utanıyorum, dedi.

Sonra tekrar kahkaha ile güldü. Bende neye güldüğümü bilmeden gülmeye başladım.

Yarım saat sonra Çeşmebasar Köyü'ne vardık. Arabacı atları durdu, yere indi, atların kulaklarını çekmeye başladı, sonra da kamçısını arabanın içine atıp gitti. Nereden bulduysa atların önüne bir bağ yonca koydu, atların ağızlarından gemlerini aldı ve kahvehaneye gitti. Biz de yere indik, birkaç adım attık ve yüksek bir yere oturduk. Meşedi Gulamhüseyin, elini dizine koyarak bana:

— Şimdi sen bütün büyüklerinin ruhuna yemin etmelisin, burada sana ne anlatırsam, hayatın boyunca hiçbir yerde, hiç kimseye anlatmayacağına söz vermelisin.

Ben yemin ettim ve Meşedi Gulamhüseyin:

— Allahu Teâlâ, bende dâhil olmak üzere bütün günahkârların günahlarını affetsin. Açıkça söyleyeceğim. Bayram günü İvanov'un evinden çıktım, doğruca eve gittim. Öğle vaktiydi, Meşedi İmamali öğle yemeğini getirdi, ortaya koydu. Ancak iştahım olmadığını anladım. Akşamleyin bir bardak çay içtim, güçlkle bir parça ekmek yedim, yattım. Sabah erkenden Aras'ın kenarına gittim. Çayın bulanık suyu kıvrıla kıvrıla, yavaş yavaş akıyordu, dünyada yaşayanlarla da işi gücü yoktu. Çünkü ne Rusların Paskalya Bayramı'ndan, ne de Rus kızlarıyla öpüşmenin tadını almıştı. Çayın kenarında yürümeye başladım, bir de baktım ki İvanov'un evine doğru gitmekteyim, cesaretimi topladım, avluya girdim, İvanov'un kapısını çaldım. Kapı açıldı, kapıyı o kâfir kızı açtı. Şu an pekiyi hatırlamıyorum, ama şunu iyi hatırlıyorum ki, "Hristos-voskres" diyip kucağımı kıza doğru açtım ve onu kucaklayıp öpmek istedim.

Meşedi Gulamhüseyin'in anlattıklarının tam da burasında, kendimi daha fazla tutamadım ve kahkaha ile gülmeye başladım. Fakat Meşedi Gulamhüseyin, hiç gülmüyordu.

— Amma o zalimin kıızı, o merhametsizin kıızı ellerini havaya kaldırıp gözüme doğru tuttu ve sadece şunu söyledi:

— Poşol k çortu⁷¹!

⁷¹ Manası: Cehenneme git!

Meşedi bunları söyleyince benim az kalsın gülmekten nefesim kesilecekti. O kadar çok güldüm ki, arabacı bile kahvehaneden çıkıp beni izlemeye başladı...

Arabaya bindik ve yarım saat sonra Nahçıvan'a vardık.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAIJAN TÜRKÇESİNİN SES VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

A. Ses Özellikleri⁷²⁷³

1. Ünlülerle İlgili Ses Değişmeleri

1.1. Ünlü Değişmeleri

1.1.1. İncelme

Azerbaycan Türkçesinde Arapça ve Farsçadan geçen bazı kelimelerdeki kısa ve kalın ünlüler inceler.

a > ə

əlaməti “alameti”, dəfə “defa”, dəxi “dahi”, əhvalı “ahvali”, gələmi “kalemi”, Cəfər “Cafer”, məzmunda “mazmunda”, əzizim “azizim”, şəxs “şahıs”, zəhmətdi “zahnettir”

ı > i

əhvalı “ahvali”, vasitəsilə “vasıtasıyla”, sifətinə “sıfatına”

Azerbaycan Türkçesinde, aynı ses olayı bazı Türkçe kelimelerde de görülebilir.

ısınsın “ısınsın”, ışığı “ışığı”

1.1.2 Kalınlaşma

Azerbaycan Türkçesinde alıntı kelimelerdeki ince ünlüler bazen kalınlaşır.

cavab “cevap”, haman “hemen”, piyada “piyade”

⁷² Üçüncü bölümde incelenen örneklerin hepsi *Celil Mehmetkuluzâde seçilmiş Eserleri*, edit: Necef Necefov, Bakü, 2004 eserinden alınmıştır.

⁷³ Ünlüler ile ilgili ses olayları “ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230” adlı eserden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1.1.3 Genişleme

Azerbaycan Türkçesinde bazı alıntı kelimelerde görülmektedir.

i > ə

bəlkə “belki”, deyə-deyə “diye-diye”, bilərdi “bilirdi”, çirklənər “kirlenir”

u,ü > ö,o

hökm etdi “hükmetti”, böyük “büyük”, gözəl “güzel”

1.1.4 Ünlü Daralması

Azerbaycan Türkçesinde ə>i değişimleri

ə > i

bilərdi “bilirdi”, cibindən “cebinden”

1.1.5 Ünlü Yuvarlaklaşması

Azerbaycan Türkçesinde b,m,p,f ünsüzlerinin etkisiyle a > o-ö, e > ö-o, ı > u, i > ü değişimleri görülmektedir.

a > o-ö

övrətini “avratını”, tövlə “tavla”, plov “pilav”, tövr “tavır”

e > ö-o

Novruzəlidir “Nevruzalidir”, övladi “evladi”

2. Ünsüzlerle İlgili Ses Değişimleri

2.1.Ünsüz Değişimleri⁷⁴

2.1. k > g

Eski Türkçedeki kelime başlarındaki k sesleri Azerbaycan Türkçesinde g olmuştur.

Ket- > getmək, kel-> gəlmədi, keltir- > gətirib

Bazı k sesleri ise korunmuştur.

keçən “geçen”

⁷⁴ Ünsüzler ile ilgili ses olayları “ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230” adlı eserden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2.2. k > ğ

Kelime sonundaki kalın “k” sesleri Azərbaycan Türkçesinde “ğ” sesine dönmüştür. Kelime başında görülen bu hadisə, alıntı kelimelerde də meydana gəlmişdi. Ancaq Rusça və Batı dillerindən gələn kelimelerde bu dəyişmə görülmez.

vəğə “vaka”, yəğın “yekin (şüphəsiz)”, ğədər “kadar”, təsdiğ “təstik”, ğüvvət “kuvvet”, ğapısı “kapısı”, , ğış “kış”, məhribanlığ “misafirlilik”, başladığ “başladık”

2.3. k(g) > y/k

Eski Türkçədə kelimələrin sonunda bulunan k (g) sesi, Azərbaycan Türkçesinde genel olaraq “y” sesinə dönmüştür. Bazen də k sesi korunmuşdur.

deməyə “deme(ğ)e, gətməyəcəyik “gitməyeceğiz”, ətəyinizdən “eteğinizdən

2.4. b > m

Türkiyə Türkçesinde sonunda n sesi bulunan tek heceli kelimelerdeki kelime başı b sesləri Azərbaycan Türkçesinde m olmuşdur.

mən < ben, min < bin

2.5. k > x

Azərbaycan Türkçesinde kelime içində kalın k sesləri sızıcılaşaraq x sesinə dönmüştür.

axşama < akşam, vaxtında < vaktində, ğorxuram < korkuyorum, baxıb < bakıp

2.6. b,c,d,g sesleri ile ilgili dəyişmələr

Azərbaycan Türkçesinde kelime sonunda Türkiyə Türkçesindən farklı olaraq kelime sonunda b,c,d,g sesləri bulunabilir.

cavab “cevap”, vacib “vacip”, yazıb “yazıp”, göndərib “gönderip”, kəndlisi “kentlisi/köylüsü”, üç-dörd “üç-dört”, ağacını “ağacını”

2.7. k > y

Birdən fazla heceli kelimələrin sonunda bulunan ince k sesləri iki ünlü arasında kalınca y sesinə dönmüştür.

dediyin “dediğin”, gətirməyə “getirmeğe”, ələyi “eleği”, ürəyini “yüreğini”, göyü “göğü”

2.8. ğ > y

İnce ünlülerin yanında veya iki ince ünlü arasında kalan ğ sesleri y seslerine dönmüştür.

döyüldü “döğüldü”, dəyişib “değişip”, bəyənmədim “beğenmedim”

2.9. ğ/ g > ğ

Birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan ğ sesleri ünlü ile başlayan bir ek aldığı anda sızıcılaşarak ğ sesine dönmüştür.

ağlın “aklın”, ğonağı “konuğu”, toyuğun “tavuğun”

2.10. g > ğ

Azərbaycan Türkçesinde tonlu ünlülerin yanında bulunan g sesleri ğ sesine dönmüştür.

peyğəmbərlik “peygamberiz”

2.11. ğ > ğ

Azərbaycan Türkçesinde ilk hece sonundaki veya iki ünlü arasında bulunan kalın k sesleri ğ sesine dönmüştür.

ğayıрмаğı “yapması, etmesi”, olmağına “olmasına”, çubuğu, mollalığa

2.12. b > p

Azərbaycan Türkçesinde alınma kelimelerin sonundaki b sesleri korunur, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi p sesine dönmez.

cavab “cevap”, vacib “vacip”

Türkiye Türkçesinin sonundaki p sesleri Azərbaycan Türkçesinde b sesine dönüşür.

yazıb “yazıp”, gəlib-gedər “gelip-gider”,

2.13. ş > ç

yaxçı < yaxşı, bahşeli < bahçeli

2.14. Yer Değiştirme

irəli “ileri”, körpüdən “körpiden”, torpağ “toprak”, öskürüb “öksürüp”, dustağların “tusakların”, əskik “eksik”

2.15. İkizleşme

mma “ama”, saġġalımın “sakalımın”, dokkuzlan “dokuzla”, yeddi-səkkiz “yedi- sekiz”, tappıltısı “tapıltısı (sesi)”

2.2. Ünsüz düşmesi⁷⁵

y > ø

il “yıl”, uca “yüce”, üz “yüz”, ürək “yürek”, itirmək “yitirmek”

ğ > ø

olan “oġlan”

r > ø

heç eybi yox**du** “aybı hiç yoktur.”, niyə sizin padşahuuz yox**du** “neden sizin padişahınız yoktur.”, donuz ətində bir ləzzət yox**du** “domuz etinde bir lezzet yoktur.”, əslinə baxsan bizim bu katdamız özgə tayfadand**ı**; odu ki, bizi görməyə gözü yox**du** “aslına bakarsan bizim bu muhtarımız başka yerdendir; onun için bizi görmez.”, ġapısının ağzına bir ġutu vurulub divara, haman ġutu poçt ġutusud**u**. “kapısının ağzına bir kutu çakılmıştır duvara, işte o kutu posta kutusudur.”, xan, yaxşı ağ und**u**. “ey Han! İyi beyaz undur.”,

η>v>u> ø

padşahuuz “padişahınız”

⁷⁵ Bu başlıkta sadece metinde görülen ünsüz düşmelerini aldık.

B. Şekil Özellikleri

1. İsimler

1.1. İsim Çekim Ekleri

1.2. Çokluk Eki

Azerbaycan Türkçesinde çokluk eki – lar ve –lər şeklindedir ve kalınlık incelik uyumuna uymaktadır.⁷⁶ Örneğin:

Otağlara, peçleri, çuvalları, ağaçları, yumurtaları, dustağların, balalarının ayağlarından, kağızlar, müsəlmanlarından, gecələrini, səslərini, bunlara, axşamlar, aylar, kəndlilər, bəndələrindən , yerləri, danışanlar, sözləri, atları, tərəflərə, işlərin, taylarını,

1.3. Aitlik Eki

“Azerbaycan Türkçesinde aitlik eki +kı ekidir. Bu ek isimlerin kök ve gövdelerine doğrudan gelebilir. Aynı zamanda isimlerin ilgi hali, bulunma ve uzaklaşma hali eki almış şekillerinden sonra da gelebilir. +kı eki, Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde damak ve dudak uyumuna girmiştir.”⁷⁷

Gabağkı, otağdakılar, olarinkından, bizimki, mənimki

1.4. İyelik Ekleri

“Azerbaycan Türkçesinde iyelik ekleri teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri, ünlü ile bitenlere doğrudan gelir, ünsüz ile bitenlere ise araya bir

⁷⁶ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

⁷⁷ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

–l- / -U- yardımcı sesleri alarak eklenir. Teklik 3. şahıs iyelik eki ünsüz ile biten kelimelere +l / +U; ünlü ile bitenlere ise +sl / +sU olarak gelmektedir.”⁷⁸

Teklik	Çokluk
1. şahıs: +(l)m / +(U)m	1. şahıs: +(l)mız / +(U)mUz
2. şahıs: +(l)n / +(U)n	2. şahıs: +(l)nız / +(U)nUz
3. şahıs: +l / +U, +sl / +sU	3. şahıs: + lAr

balam, rəhmim, əzizim, adamların, işlərin, gədəmlərinə, ölənlərinə, sifarişlərin, ciblərinə, sağlığına, gədəmlərinə igidlərin, başını övrətini, məmləkətinə, müsəlmanlarından, əhvalı, damına, xəyalımızda, gabağımızda, uşağımızın, işiniz, kökünüzə, dediyiniz, birinizi,

Yapılan dil taramasında metinlerin bazı yerlerinde ikinci şahıs iyelik ekiyle +nl/+nU yükleme hali ekinin arasında +v yardımcı sesinin kullanıldığını gördük.

Ürəyivi niyə sıxırsan, xozeyin?⁷⁹ “Canını neden sıkıyorsun, beyim?

Mən nəyə deyirsən and içim ki, oğlunun ғанının kəsilməməyi məhz tənbehdır ki, xudavəndi-aləm bu günahların ғabağında sənə göndərib.⁸⁰ “Ben neye yemin et dersen ona yemin ederim, oğlunun kanının kesilmemesi hiç şüpheşiz cezadır.”

Kişi, utanmırsan başuvun tükünü bu ғədər uzadıb ғırxdırmırsan.⁸¹

Aman günüdü, mənı çövür balovun başına, mən içə bilmənəm.⁸²
“Yavrunun başı için beni bırak”

1.5. Hâl Ekleri (İsmin Halları)

Azerbaycan Türkçesinde hâl ekleri, birkaç farklılık dışında Türkiye Türkçesindeki şekiller ile aynıdır.

⁷⁸ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

⁷⁹ Usta Zeynal sayfa 36

⁸⁰ Dəllək sayfa 84

⁸¹ Dəllək sayfa 84

⁸² Gurbanəli Bəy sayfa 98

1.5.1. Yalın Hâli (Adlıg Hal)

“Bu hal karşıladığı nesne ve kendine tabi olan isim dışında hiçbir münasebet etmeyen hâldir. Bu halde bulunan bir isim çokluk ve iyelik eki alabilir.”⁸³

hava, soyuğ, ğar, əlaməti, həkim, axırını, naxoş, əhvalı, Xan, işlər, dostu, kağız, övrət-uşağ, peçləri, fərş, nökeri, kəndlisi, şəxs, səfər, çuvalları, ikiğat, poçtxana, nəçərnək,

1.5.2. İlgi Hâli (Yiyelik Hal)

“İlgi hâli, ismin bir başka isimle münasebeti olduğunu ve kendinden sonra gelen isme tabi olduğunu gösterir.”⁸⁴ “Azerbaycan Türkçesinde ilgi hâli eki, ünsüzle biten isim kök ve gövdelerine +In / +Un; ünlü ile biten isim kök ve gövdelerine ise +nIn / +nUn şeklinde gelir.”⁸⁵

ayının12-ci günü, naxoşun əhvalı, kəndinin əhli, xanın yanına, ğapının bucağına, çuvalların kəndirini, üstünün tozunu, poçtun vaxtı, nəçərnək divanxanasının yanına, ğutunun ğapağını, buranın müsəlman əhalisi, vilayətin müsəlmanları, buranın camaatı,

“İlgi hâli eki ğ ve k ünsüz sesleri ile biten isimlerden sonra geldiğinde ğ sesi ğ sesine, k sesi de y sesine döner.”⁸⁶

köpəyin ğuzusudu, döşəyin içinə, rəhmətliyin uşaqları, öpüşməyin dadını, yazığın üzü, ğonağın yazı otağı, otağın toz-torpağı, ulağın üstü, Ağa Sadığın taxsırı, uşağın gözləri, müsəlmançılığın şərtləri, , otağın ortası

“İlgi hâli eki, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ilgi eki olmadan da kurulabilir. Bu durumda ilk kelime eksiz, ikinci kelime ise sadece üçüncü şahıs iyelik eki alır.”⁸⁷

⁸³ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 227

⁸⁴ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 228

⁸⁵ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

⁸⁶ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

öz kəndlisi, əl ağacını, nəçərnək divanxanasını, ǵış fəsli, İran əhli, Araz çayı, Rusiya topraǵı, axşam vaxtı, Rus məmləkətinə, ǵış gecələri, ǵış mövsümü, çörək pulu, sədr düyüsü, tövlə ǵapısı, bu tövr hərəkəti

1.5.3. Yükleme Hâli (Təsirlik Hal)

“Bu hal ismin doğrudan doğruya keçişli fiillerin tesiri altında olduğunu ifade eden haldır.”⁸⁸ Azərbaycan Türkçesinde ilgi hâli eki ünsüzle biten isimlerden sonra +l / +U, ünlü ile biten isimlerden sonra ise +nl / +nU’dur.

nərdivanı gətirib ǵoydu, salamı alıb dedi, taylarını çölə tökməyiblər, başını ǵaldırıb, macəranı izhar eləmədik, ǵapısını döyüb, ustanı soruşdu, çuvallarını ǵucaǵlayıb, başmaǵlarını geydi, malanı ǵoydu, spiçkanı çıxarıb, çarşavun ucunu saldı, papirosunu

1.5.4. Yönelme Hâli (Yönlük Hal)

“Kelime gruplarında ve cümlede adı fiile yönelme ve yaklaşma işlevi ile bağlayan durumdur.”⁸⁹ “Azərbaycan Türkçesine bu ek ünsüz ile biten isimlerden sonra +A, ünlü ile biten isimlerden sonra araya yardımcı ses olarak +(y)A şeklinde gelmektedir.”⁹⁰

atana rəhmət eləsin, həyətə girib, bağladı belinə, üzünə baxmayıb, yola düşsün, ǵonaǵa bu sözləri başladı deməyə, sözünə baxıb, mollaya tərəf ǵalxızdı, mindirsin haman ulaǵa, çıxdılar ǵapıya, ǵaldırırdı havaya, akoşkaya tərəf yeriyib, çıxdı eşiyə, üçüncü nömrəyə

⁸⁷ KARTALLI OǴLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azərbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

⁸⁸ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 277

⁸⁹ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 280

⁹⁰ KARTALLI OǴLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azərbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

“Yönelme hali eki “sarı, tərəf, gəder, kimi, görə, dək” edatlarıyla zarf görevinde edat grupları oluşturur.”⁹¹

kəndə sarı, tövləyə tərəf, axura tərəf, evinə tərəf, gonaqlara tərəf, Məmmədhüseynə tərəf, yarım saata gəder, ölənə kimi, axıra kimi, indiyə kimi, sabah axşama kimi, günortaya kimi, özünə görə, şikayətinə görə, əmrinə görə, axşamadək, həftəyədək, həvəldəyədək

1.5.5. Bulunma Hâli (Yerlik Hal)

“Bulunma hâli fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren durumdur.”⁹²
“Azerbaycan Türkçesinde bu ek, Türkiye Türkçesinden farklı olarak sadece tonlu biçimleriyle kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde bulunma hâli eki +dA’dır.”⁹³

bu məzmununda, gəbağında bir vəkə dam-daş, gözdə-ğulağda, oturub bucağında, burada, gutuda, yanında, kənarda, boyda, yaşında, iravanda, başda, mərtəbədə, kəndində, müğabilimizdə, yerdə, işdə, tövlədə, belində, əlində, yerinizdə, üzündə, bu heyndə,

1.5.6. Çıkma Hâl Eki (Çıxışlıq Hal)

“Bu hâl eklendiği isme, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur.”⁹⁴ “Azerbaycan Türkçesinde bulunma hâli eki Türkiye Türkçesinden farklı olarak tonlu biçimiyle kullanılır. Yani Azerbaycan Türkçesinde bu ek +dAn’dır.”⁹⁵

⁹¹ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

⁹² Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 289

⁹³ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

⁹⁴ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 228

⁹⁵ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

ğəlbədən söz verək, yerinizdən tərpəşməyiniz, pəncərədən saldı, yerindən hərəkət eləyib, məndən dua yetirəsiniz, cibindən iki qəpiyi çıxardır, kitabın içindən tapıb, evindən çıxıb, yapışdı əllərindən, Pərinisədən çox qorxurdu, vətəndən gələndə, üzündən öp,

1.5.7. Vasıta Hâli

“Adın belirttiği varlık veya nesnenin fiildeki harekette aracı olarak kullanıldığını ya da birliktelik bildirdiğini gösteren durumudur.”⁹⁶ “Azerbaycan Türkçesinde vasıta hâli eki +(y)IA, +IIA şeklindedir.”⁹⁷

ğonağlarla bir-bir əl-ələ verib, arağıla doldurub verdi bəyə, başladı onlarla bir yerdə dolanmağa, xoşhəllə gedərem, küçə doludur atlılarla, gör nəylə məşğuldurlar, teleqraf vasitəsilə yetirəsən, şirin dillə dedi, arvadı ilə getmək, dustaqlar ilə oturub, çuxasının ətəyi ilə silir

1.5.8. Eşitlik-Benzerlik Hâli

“Bu hâl isim eşitlik, benzerlik, gibilik ifade eden hâlidir.”⁹⁸ “Azerbaycan Türkçesinde bu ek +cA şeklindedir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak tonsuz şekilleri yoktur.”⁹⁹

birəcə, xəlvətcə, bələcə, dalınca, gabağkca, balaca, yavaşca, yanıyca, azca

⁹⁶ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 317

⁹⁷ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

⁹⁸ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 228

⁹⁹ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

1.6. Soru Eki

“Çekimli fiillerde ve isimlerde soru Azerbaycan Türkçesinde ml/mU şeklindedir. Ek hem yalın durumdaki isimlere hem de iyelik ve çekim eki almış isimlerden sonra gelir.”¹⁰⁰ “Azerbaycan Türkçesinde soru eki isme bitişik olarak yazılır.”¹⁰¹

kağızdan bir xəbər varmı?, bu arvadların öhdəsindən gəlməkmi olur?, Kərbəlayı Məmmədəliyə sənmi kağız yazmısan?, A kişi, kağızdan bir xəbər varmı?, İti yüyürümü?, Gedərsənmi?, Budurmu bəyin tərifi atı?

“Azerbaycan Türkçesinde isimlerde ve çekimli fiillerde soru vurgu ile de yapılmaktadır.”¹⁰²

Məgər dəlisiniz?, Goyarlarmı xalqın gözünün gabağında özgənin malını gətirəsiniz?, Fikirli adama oxşayırsan?, Yoxsa əlinizdən bir xəta çıxıb?, Məgər ǧulaǧlarınız kardır?, Olan, yoxsa sizi görən olub?, Biz xata elədik ki, gəlib bura çıxdıǧ?, Xozeyin, həyətdə axar su var?

2. Fiiller

2.1. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, çekimli fiillerde oluş ve kılışın hangi şahıslar tarafından yapıldığını gösteren eklerdir. Fiillerdeki oluş ve kılışı bir şekil ve zaman kalıbı içinde şahıslara bağlayan eklerdir. Üç kategoride incelenebilir:¹⁰³

¹⁰⁰ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 329

¹⁰¹ KARTALLI OǧLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

¹⁰² KARTALLI OǧLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

¹⁰³ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 26

2.1.1 Birinci Tipteki Şahıs Ekleri

“Birinci tip şahıs ekleri, zamir menşelidir ve zamirlerin zamanla ekleşmesinden oluşmuştur. Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gereklilik ve istek kiplerinin çekimlerinde kullanılır.”¹⁰⁴

Teklik

1. şahıs: -Am
2. şahıs: - sAn
3. şahıs: (dlr)

Çokluk

1. şahıs: -ığ/ -uğ, -ik/ -ük
2. şahıs: -nlz/ -nUz
3. şahıs: -lAr

ümidvar**am**, gül**am**, tanıyır**am**, getirmiş**em**, uşag deyil**em** eləmiş**ən**, deyəs**ən**, gedəs**ən**, aparır**san**, oxşayır**san**, danışır**san** yox**dur**, müsəlman**dır**, yadımda**dır**, ağacyarım**dır**, xoşbəxtlik**dır**, sadıg**dır**, müsəlman**ıg**, bilir**ik**, tanıyır**ıg**, eliyir**ik**, edir**ik** müsəlman**sınız**, olurs**unuz**, deyil**siniz**, istəyir**siniz**, olurs**unuz** giriftar olaca**ğlar**, saxlayır**lar**

2.1.2. İkinci Tipteki Şahıs Ekleri

“İkinci tipteki şahıs ekleri iyelik menşelidir. Görülen geçmiş zaman ve şart kiplerinde kullanılır.”¹⁰⁵

Teklik

1. şahıs: -m
2. şahıs: -n
3. şahıs: eksizdir.

Çokluk

1. şahıs: -ğ/-k
2. şahıs: -nlz/ -nUz
3. şahıs: -lAr

gəlmişdim, getdim, keçirdim, ört**düm**, görd**üm**, yazd**ım**, ols**am**, gurtarmas**am**, gurtarmas**an**, goymad**ın**, salmad**ın**, götürürd**ün**, gün**ü** idi, soyu**ğ** idi, axtarırdı**ğ**, başladı**ğ**, bələd**ik**, xata eləd**ik**, düşd**ük**, görd**ünüz**, öldürd**ünüz**, yemiş olsan**ız**, içdin**iz**, başladıl**ar**, yetişdil**er**, göndərmişdil**er**, töküldül**er**

¹⁰⁴ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 283

¹⁰⁵ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 286

2.1.3. Üçüncü Tipteki Şahıs Ekleri

“Üçüncü tipteki şahıs eklerine emir eklerini gösterebiliriz.”¹⁰⁶

Teklik

1. şahıs: -Im
2. şahıs: eksiz
3. şahıs: -sIn

Çokluk

1. şahıs: -ağ/-ək
2. şahıs: -In/ -Un
3. şahıs: -sInlAr/ -sUnlAr

gəl**im**, apar**ı**b sal**sın** potça, buyur**asan**, təmizlə**nsin**, təmizlə**nsin**, isin**sin**, vermə**sin**, yetir**əsən**, yandır**sinlar**, qoyma ora, tez apar sal qutuya, qoy gəl, ac qalmas**ın**, çıxars**ın**, sazla**sinlar**, qals**ınlar**, qoya**ğ**, rahat ola**ğ**, gör**ək**

2.2. Fiillerin Çekimleri

İncelenen metinde toplam iki bin beş yüz on dört cümle bulunmaktadır. Celil Mehmetkuluzâde, en fazla görülen geçmiş zaman kipi ile cümlelerini kurmuştur. Görülen geçmiş zaman kipiyle kurulan cümlelerin toplam sayısı bin dört yüz atmış dördtür. Yazar, toplumda görülen aksaklıkların eskiden beri devam ettiğini ya da bu aksaklıkların yeni çıkmadığını, düzenin değişmesi gerektiğini vurgulamak için görülen geçmiş zaman ekini kullanmıştır. Bunun yanında Celil Mehmetkuluzâde'nin görülen geçmiş zaman kipini kullanmasının bir nedeni de, yazarın kurguladığı hikâyelerin büyük çoğunluğunun kendi başından geçmiş olmasıdır. Yazar hikâyelerini vücuda getirirken anı tarzından yararlanmışır. Anı tarzında yazılan hikâyelerde görülen geçmiş zaman kipinin pek fazla kullanılması tabidir.

Celil Mehmetkuluzâde, öğrenilen geçmiş zaman kipini çok fazla kullanmıştır. Çünkü onun hikâyelerinde bilinmedik hiçbir şeye

¹⁰⁶ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 288

yer yoktur. Yazar gördüğü her olayı realist bir üslûp ile anlatır. Yazarın öğrenilen geçmiş zaman kipinin kullanım sıklığına baktığımızda –İp ile çekimlenen cümlelerin fazla olduğunu görmekteyiz. Bu cümlelerin sayısı yüz sekizdir. –İmlş ile çekimlenen cümle sayısı seksen ikidir.

Gelecek zaman kipi ile çekimlenmiş olan cümlelerin sayısı yetmiştir. Yazar toplumun aksak yönlerini düzeltmeyi amaçlar. Bunu yaparken de gelecekte toplumun nasıl olması gerektiğini doğrudan söylemez, bu işi okuyucuya bırakır. Bunun için de bu kipi kullanımı oldukça azdır.

Görülen geçmiş zaman kipinden sonra en fazla şimdiki zaman kipinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu kipi kullanımı üç yüz ellidir. Şimdiki zaman kullanımı daha çok –İr eki ile yapılmaktadır. –mAktA eki ile çekimlenen cümlelerin oldukça azdır. Bundan dolayı ayrı olarak almayı uygun bulmadık.

Şimdiki zaman kipi ile çekimlenen cümleler, genellikle karşılıklı konuşmalarda geçmektedir. Yazar kahramanların ağzından toplumun kanayan yaralarını göstermek ister.

Geniş zaman kipi ile çekimlenen cümle sayısı doksan altıdır.

İncelenen metinde, tasarlama kipi ile çekimlenmiş cümleler oldukça azdır. Yazar gereklilik kipini üç şekilde karşımıza çıkarır, “gerek, -mAİİ, lazım”. İlahi bakış açısıyla yazılmış olan hikâyelerde yazar okuyucuyu yönlendirmekten kaçınmıştır. İstek ve şart kipleri ile kurulmuş olan cümleler yok denecek kadar azdır. Tasarlama kipleri ile kurulmuş olan cümlelerin içerisinde doksan sekiz cümle ile yazar, en fazla emir kipini kullanmıştır. Olaylar sıradan, cahil insanların başından geçmektedir. Yazar bundan dolayı kolayca cahil tiplerine emir verebilmektedir.

2.2.1. Bildirme Kipleri

Bu kipler yapılmış, yapılmakta olan veya yapılacak işleri haber verme, yargı halinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. Geçişli, geçişsiz, olumlu, olumsuz fiil kök ya da gövdelerine gelir. Bu kipler başlıca beş ayrı zaman yer almaktadır.¹⁰⁷ Bunlar:

2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman (Şuhûdi Keçmiş)

Görülen geçmiş zaman kipi, fiillerdeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman kesitinden bahseder. Konuşan oluş ve kılışa ya şahit olmuş, ya da konuşanın kesin bilgi ve kanısına dayanmaktadır.¹⁰⁸ Bu ek Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -dl/ -dU'dür ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle kullanılır. Görülen geçmiş zaman kipinin olumsuz çekiminde -mA olumsuzluk eki kullanılmaktadır.¹⁰⁹

Teklik

1. şahıs: -dl-m
2. şahıs: -dl-n
3. şahıs: -dl

Çokluk

1. şahıs: -dl-ğ/-di-k
2. şahıs: -dl-nlZ/ -dU-nUz
3. şahıs: -dl-lAr

məşğul **idim**, güman elə**dim**, başla**dım**, düş**düm**, görür**düm**, gör**dün**, gör**dünüz**, çıx**dı**, başla**dılar**, sal**dı**, düş**dü**, gör**dük**, istə**dik**, get**diniz**, iç**diniz**, vermə**diniz**, tapma**dılar**

¹⁰⁷ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 583

¹⁰⁸ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 584

¹⁰⁹ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman (Nəqli Keçmiş)

Fiilin karşılamış olduğu oluş ve kılışın, içinde bulunulan zamandan daha önce gerçekleştiğini; ancak konuşmacının olan olaya bizzat şahit olmadığını, sonradan başkasından duyup öğrendiğini veya sonradan farkına vardığını gösteren bir şekil ve zaman kalıbıdır.¹¹⁰ Azerbaycan Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman kipi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi **-mİş/ -mUş**'tur, zamir kökenli şahıs ekleri ile kullanılır ve olumsuz çekimi de **-mA** olumsuzluk eki ile çekimlenir.¹¹¹

Teklik

1. şahıs: -mİş-Am
2. şahıs: -mİş-sAn
3. şahıs: -mİş(dIr)

Çokluk

1. şahıs: -mİş-İğ/-mİş-ik
2. şahıs: -mİş-sİnİz/ -mUş-sUnUz
3. şahıs: -mİş-(dIr)IAr/ -mUş-(dUr)IAr

almamışam, olmamışam, ölmemişəm, göndərmemişən, burda imişsən, kişmişdir, tutmamışığ, gayıtmışığ, vermişik, çekmişik

Azerbaycan Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın 2. tipi **-(y)İb/ -(y)Ub** eki ile kullanılır ve bu ek ile yapılan öğrenilen geçmiş zaman çekimlerinde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır. Ancak teklik ve çokluk 1. Şahıslar bu eki almazlar. Olumsuz şekli **-mA** olumsuzluk eki ile yapılır.¹¹²

Teklik

1. şahıs: eksiz
2. şahıs: -İbsAn
3. şahıs: -İb(dIr)

Çokluk

1. şahıs: eksiz
2. şahıs: -İbsİnİz/ -UbsUnUz
3. şahıs: -İb(dIr)IAr/ -Ub(dUr)IAr

ğurtarıbsan, kəsibsən, edibsən, gəlibсэн, veribdir, çatıbdırlar, gəlibdir, olubdur, gəlibsınız,

¹¹⁰Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 300

¹¹¹KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

¹¹² KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

2.2.1.3. Şimdiki Zaman (İndiki Zaman Formaları)

“Şimdiki Zaman kipi, fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda gerçekleştiğini ve sürdüğünü ifade eder.”¹¹³ “Azerbaycan Türkçesinde bu kipin eki, Türkiye Türkçesinden farklı olarak yuvarlak ünlülü değil dar ünlüdür. Yani **-(y)lr/ -(y)Ur** şeklindedir. Olumsuz şekli, **-mA** eki ile ya da olumsuzluk ekinin kaynaşmış biçimi olan **-mlr-** eki ile yapılır. Şahıs kökenli zamir ekleriyle çekimlenir.”¹¹⁴

Teklik

1. şahıs: **-(y)lr-Am**
2. şahıs: **-(y)lr-sAn**
3. şahıs: **-(y)lr**

Çokluk

1. şahıs: **-(y)lr-ıg/ -(y)ir-ik**
2. şahıs: **-(y)lr-sInIz/ -(y)Ur-sUnUz**
3. şahıs: **-(y)lr-lAr/ -(y)Ur-lAr**

tanıyırım, deyirəm, istəyirəm, eləyirəm, deyirsən, istəyirsən, tanıyırsan, tanıyırıg, eliyirik, istəyirsiniz, galıram, çıxarmıram, aparmıram, gəlirəm, utanmırsan, görürsən

“Azerbaycan Türkçesinde öğrenilen şimdiki zamanın 2. Tipi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi **-mağda/ -məkdə**dir, zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir ve olumsuz biçimi de olumsuzluk eki **-mA** ile çekimlenir.”¹¹⁵

Teklik

1. şahıs: **-mağda-y-am/ -məkdə-y-əm**
2. şahıs: **-mağda-y-san/ -məkdə-y-sən**
3. şahıs: **-mağda-(dır) / -məkdə-(dir)**

Çokluk

1. şahıs: **-mağda-y-ıg/ -məkdə-y-ik**
2. şahıs: **-mağda-sınız/ -məkdə-siniz**
3. şahıs: **-mağda-(dır)lar/ -məkdə-(dir)lər**

tanımağdadır, çaçmağda, sataşmağdadır, yeyib-içməkdə, getməkdəyəm

¹¹³ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 610

¹¹⁴ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 610

¹¹⁵ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 610

2.2.1.4. Gelecek Zaman (Gələcək Zaman)

Fiildeki oluş ve kılışın henüz gerçekleşmediğini; ancak, gelecekte bir zaman diliminde gerçekleşebileceğini ifade eder.¹¹⁶ “Azerbaycan Türkçesinde **-acağ/ -əcək** ekiyle karşılaşılır ve teklik ve çokluk 1. şahıs eklerinden sonra iki ünlü arasında kalan ğ sesi ğ sesine, k sesi de y sesine döner. Bu kipin olumsuz şekli de **-mA** olumsuz ekiyle yapılır.”¹¹⁷

Teklik

1. şahıs: -acağ-am/-əcəy-əm
2. şahıs: -acağ-san/-əcək-sən
3. şahıs: -acağ(dır)/-əcək(dir)

Çokluk

1. şahıs: -acağ-ığ/-əcəy-ik
2. şahıs: -acağ-sınız/-əcək-siniz
3. şahıs: -acağ-(dır)lar/-əcək-(dir)lər

ğoymayacağam, alacağam, bilməyəcəyəm, deyəcəyəm, gəlməyəcək, eləməyəcəksiniz, gurtarmayacağsan, inanmayacağ, olacağığ, getməyəcəyik, çıxardacağlar, aparacağlar, vermiyəcəksiniz, göndərəcəklər

2.2.1.5. Geniş Zaman (Ğeyri- Ğəti Gələcək)

“Geniş zaman kipi geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman diliminde olmuş ya da olacak kılış ve oluşları içine kapsar. Geniş zaman ile aslında her zaman ifadesi verilir.”¹¹⁸ “Azerbaycan Türkçesinde **-(y)Ar** eki ile karşılaşmaktadır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak bu ek her zaman **-Ar** şeklindedir. Geniş zamanın olumsuzunu yapmak için de Türkiye Türkçesinden farklı olarak çokluk ve teklik 1. şahıslarda **-mAr-** eki ile, ikinci ve üçüncü şahıslarda ise **-mAz** eki ile yapılır.”¹¹⁹

¹¹⁶ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 618

¹¹⁷ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 610

¹¹⁸ Korkmaz, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2007 sayfa 637

¹¹⁹ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

Teklik	Çokluk
1. şahıs: -Ar- Am	1. şahıs: -ar-ıg/ -ər-ik
2. şahıs: -Ar-sAn	2. şahıs: -Ar-sİnlz
3. şahıs: -Ar	3. şahıs: -Ar-lAr
<i>şükr edirəm, bilərəm, xanəxərab elərsən, gedə bilərik, şad edərik,</i>	

2.2.2. Tasarlama Kipleri

2.2.2.1. Emir Kipleri

Emir kipi tasarlanan hareketin emir şeklinde yapılmasını ifade eder. Her şahsın ayrı bir kip eki vardır.¹²⁰ Azerbaycan Türkçesinde bu ekler şöyledir. Bu kipi olumsuz şekli **-mA** olumsuzluk ekiyle yapılır.¹²¹

Teklik	Çokluk
1. şahıs: -Im/-Um	1. şahıs: -ağ/-ək
2. şahıs: eksiz	2. şahıs: -In/-Un
3. şahıs: -sIn/-sUn	3. şahıs: -sİnlAr/-sUnlAr

gəlīm, aparıb salsın potça, buyur**san**, təmizləns**in**, təmizləns**in**, isins**in**, verməs**in**, yetir**əsən**, yandır**sınlar**, gəymə ora, tez apar sal gütuya, gəy gəl, ac gəlməs**in**, çıxars**ın**, sazlas**ınlar**, gəls**inlar**, gəy**ağ**, rahat ol**ağ**, gör**ək**

İncelenen metinlerde iki yerlerde teklik ve çokluk 2. şahıs emir kip ekinin Eski Türkçede olduğu gibi –gıl/-gil olduğu karşımıza çıktı. Pekiştirmek amacıyla da –en eki kullanılmıştır.

Və Məhəmmədə degilən ki, gərdaşı Murtuzağulu sağ və salamatdır...
“Ve Mehmet’e diyin ki, kardeşi Murtuzakulu sağ ve selamettedir...”¹²²

¹²⁰ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 304

¹²¹ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

¹²² İran’da Hürriyet sayfa 54

Məsələn: yazgilən, ay ana, deyirlər İran'a hürriyyət veriblər¹²³ “Mesela: Yaz, Ey ana! Diyorlar ki İran'a hürriyet gelmiş.”

2.2.2.2. Şart Kipi

Bu kipte eylemin gerçekleşmesi bir şarta bağlıdır ve bir dilek, istek, temenni, zorlama ifade etmez.¹²⁴ Azerbaycan Türkçesinde bu kip **-sA** kip ekiyle karşılanır ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Olumsuz şekli **-mA** olumsuzluk ekiyle kurulur.¹²⁵

Teklik

1. şahıs: -sA-m
2. şahıs: -sA-n
3. şahıs: -sA

Çokluk

1. şahıs: -sa-ğ/-sə-k
2. şahıs: -sA-nlɜ
3. şahıs: -sA-lAr

mən ölti də olsam, gurtarmasam, zamini olmasan, yoxsa, gurtarmasağ, vədə-xilaf olsağ, istəsək, gonağ gəlməsəniz, plov yemiş olsanız, darağacından assanız, paylasalar

2.2.2.3. İstek Kipi

Tasarlanan bir hareketin istendiğini, dilendiğini bildirir. Azerbaycan Türkçesinde bu ek **-(y)A**dır. Olumsuz şekli ise **-ma** olumsuzluk ekiyle karşılanır.

Teklik

1. şahıs: -(y)A-m
2. şahıs: -(y)A-sAn
3. şahıs: -(y)A

Çokluk

1. şahıs: -(y)A-ğ /-(y)ə-k
2. şahıs: -(y)a-slnɜ
3. şahıs: -(y)A- lAr

istəyirəm oynayam, gulağ asmayam, deyəsən, nağıl eliyəsən, deyək, söhbət eliyək, yeyək

¹²³ İran'da Hürriyet sayfa 60

¹²⁴ Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak yayım evi, İstanbul, 2002 sayfa 309

¹²⁵ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayımları, Ankara 2007 s.171-230

2.2.2.4. Gereklilik Kipi¹²⁶

Tasarlanan hareketin gerekliliğini gösterir.

a) Azerbaycan Türkçesinde bu **-mAII** şeklindedir ve zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Olumsuz şekli ise **-mA**'dır.

Teklik

1. şahıs: -mAlı-y-Am
2. şahıs: -mAlı-sAn
3. şahıs: -mAlı

Çokluk

1. şahıs: -malı-y-ıg/ -məli-y-ik
2. şahıs: -mAlı-sınlz
3. şahıs: -mAlı-dırlAr

yazılmalıdı,

b) Azerbaycan Türkçesinde (y)Asl ekiyle karşılanan ikinci bir gereklilik kipi vardır bu ek de zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenir. Bu gereklilik kip şekli değil olumsuzluk bildiren kelimesiyle olumsuz yapılır. Metinde bu ek ile yapılmış olan gereklilik kipi bulunmamaktadır.

c) Azerbaycan Türkçesinde gereklilik kipi bunların yanında gerek kelimesiyle yapılmaktadır. Metinde gereklilik en fazla **gərək** kelimesi ile yapılmıştır.

gərək gedəm, özü gərək alıb gətirsin, çörəyi gərək yapılaydı

¹²⁶ KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican Ercilasun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CELİL MEHMETKULUZÂDE’NİN İNCELENEN HİKÂYELERİNİN İÇERİĞİ

4. Hikâyelerinin Muhtevası

4.1. Hikâyelerin tanıtımı

4.1.1. Poçt Ğutusu

Celil Mehmetğuluzâde, **Poçt Ğutusu** adlı hikâyeyi 1903 yılında yazmış, 1904 yılında Şark-ı Rus Gazetesi’nde yayımlamıştır.

Romandaki olaylar İtkapan Köyü’nden gelen Nevruzali’nin başından geçmektedir. Erivan’a gitmek isteyen Veli Han, hanımının doktoruyla konuştuktan sonra, hastanın yolcululuğa çıkabileceğini öğrenince arkadaşı Cafer Ağa’ya bir mektup yazar. Han, mektubunu yazdıktan sonra onun köylüsü olan Nevruzali gelir. Veli Han, Nevruzali’den mektubu atmasını ister. Nevruzali, mektubu atacağı posta kutusunun yanına gelir ve elinde tuttuğu mektubu ne yapacağını bilemez bir halde beklemeye başlar. İki kişinin ellerindeki kâğıtları posta kutusuna attığını görür ve kendisi de mektubu posta kutusuna atar. Nevruzali, tam uzaklaşacakken posta memuru olan bir Rus, kutudaki mektupların hepsini alıp götürür. Bunun üzerine Nevruzali, Han’ının ona emanet ettiği mektubu Rus’un çaldığını düşünür ve ona saldırır. Bu olay üzerine Nevruzali tutuklanır. Nevruzali’nin tutuklandığını haber alan Han, onun tutuksuz yargılanması konusunda yardımcı olur.

Veli Han, bir müddet sonra Erivan’a gider. Erivan’daki Veli Hana Nevruzali’nin tutuklandığı haberi gelir. Veli Han, bu durumu duyunca üzülür.

4.1.2. Kışmış Oyunu

İran'dan gelen iki seyit Aras Nehri'ni geçerek soğuk bir kış vakti Zurnalı Köyü'ne gelirler. Bu iki kişinin amacı kış boyunca geçimlerini sağlayacak kadar para toplayıp memleketlerine gitmektir.

Bütün köy, köyün ağası olan Bala Sultan'ın tavalasında toplanmıştır. Seyitler de Bala Sultan'ın tavalasına konuk olurlar. İran'dan gelen seyitler karınlarını doyurmayı beklerlerken kapı açılır, bir köylü içeri girer ve oturanların kulağına bir şeyler fısıldamaya başlar. Köylülerin fısıldamalarını gören Bala Sultan onları azarlar. Bala Sultan, köylülerin ne konuştuklarını zorla öğrenir.

Köyün yakınından kuru üzüm yüklü bir kervanın geçtiğini, köylülerin bu kervana saldırıp üzüm çuvallarını almak istediklerini köylülerden öğrenen Bala Sultan, gönülsüzce onların bu düşüncelerini yerine getirmelerine izin verir. Köylüler kervana saldırmak için izin alınca atlarına atlarlar ve kervana saldırırlar. Bu saldırı esnasında silah sesleri duyulur. Silah sesleri kesildikten sonra köylüler, yanlarında bir ceset ile tavlaya dönerler. Bala Sultan, cesedin gömülmesini emreder. Ancak köylüler, İran'dan gelen seyitlere bakarak onları ihbar edeceklerini ileri sürerler. İki seyit kimseye hiçbir şey söylemeyeceklerini deseler de köylüler bunların üzerleri doğru yürümeye başlarlar. Camı kırıp pencereden kaçan seyitlerin peşine köylüler takılır. Canlarını zor kurtaran iki seyit İran'a döner ve hiç kimseye bir şey söylemezler.

Bir yıl sonra Zurnalı Köyü'nün yakınındaki Ulağlı Köyü'ne geçen yıl gelmiş olan, iki seyit gelir. Zurnalı Köyü'nden haber almak isterler. Ancak Ulağlı Köyü sakinlerinin geçen yıl olan kervan baskınından haberleri yoktur. Ulağlı köylüleri seyitlere Zurnalıların onları kışmış oyunu oynadıklarını söylerler. Seyitler de oynanan bu oyunun kendilerini köyden uzaklaştırmak maksadıyla olduğunu anlarlar.

4.1.3. Usta Zeynal

Usta Zeynal adlı hikâye 1905 yılında yazılmıştır. Hikâye İran'dan gelen bir işçinin başından geçmektedir.

Muğdusi Agop adlı Ermeni'nin oğlu Moskova'dan gelecektir. Üniversiteden mezun olan oğullarının memleketine döneceği haberini alan aileyi bir telaş kaplar. Bundan birkaç gün önce oldukça fazla yağmur yağmış ve evin tavanından su sızmış, misafir odasına hasar vermiştir. Muğdusi Agop, oğlu gelmeden önceden tavanı tamir ettirmek istemektedir. Cafer Usta'ya tavanı tamir etmesini söylemeye gittiğinde onun evde olmadığını, başka yerde çalışmaya başladığını öğrenir Muğdusi Agop. Hacı Rüstem'e konuyu arz eder ve Hacı Rüstem, İran'dan yeni gelmiş olan Zeynel Usta'yı Muğdusi Agop'a tavsiye eder. Zeynel Usta ile tamir konusunda anlaşılır. Muğdusi için her an önem taşımaktadır, ancak bu durum Zeynel Usta için söz konusu bile değildir.

Zeynel Usta yardımcısı Kurban ile işe başlar. Zeynel Usta bilgisine güvenen, kendisini dindar diye nitelendiren birisidir. Zeynel Usta konuşmaktan hoşlanan, bilmişlik taslayan biridir. Sık sık Kurban ile dini konularda konuşur ve bundan dolayı da işe bir türlü tam anlamıyla başlayamaz. Bu durumu gören Muğdusi Agop, Zeynel Usta'yı Hacı Resul'e şikâyet eder. Bunu duyan Hacı Resul, Zeynel Usta kızar.

Zeynel Usta dini konularda hassas birisidir. Öyle ki kâfirin leğenini kullanmayı dahi mundarlık sayar. Ancak ne var ki bir Ermeni'nin işinde çalışmaktadır. Kurban Muğdusi'nin küpünü kırar. Zeynel Usta Kurban'ın kullandığı küpün kendi küpü olmadığını anlayınca işi bırakır.

Eve gelen Muğdusi Agop işin bitmediğini görünce çok sinirlenir, tavana her baktığında Zeynel Usta'ya lanet okur.

4.1.4. İran'da Hürriyyet

Celil Mehmetgölüzâde, **İran'da Hürriyet** adlı hikâyeyi, 1906 yılında yazmıştır. Hikâyenin yazıldığı tarih metnin sonuna atılmıştır.

İran'da Hürriyet adlı hikâyenin başkahramanı Kerbelayı Mehmetali'dir. Kerbelayı Mehmetali, çalışmak için Araplar Köyü'nden Rusya'ya çalışmak için gelir. Çalıştığı yerin neresi olduğu metinde geçmemektedir. Ancak çalışmak için gidilen yerin Kuzey Azerbaycan toprakları olduğu anlaşılmaktadır. Kerbelayı Mehmetali, günü birlik işçilik ederek memleketteki ailesine para göndermektedir. Ancak ailesine para göndermesi çalıştığı yerde bir kadınla evlenmesiyle sekteye uğrar.

Kerbelayı Mehmetali, bir gün İran'a hürriyet geldiğini haber alır. İran Konsolosu İranlıları yanına çağırır ve hürriyetten düşen paylarını memleketlerinde alabileceklerini söyler. Bunu duyan Kerbelayı Mehmetali, duyduğu haberi hanımı Perinisa'ya haber vermek için gelir. Büyük bir şevkle İran'a hürriyet getirildiği haberini veren Kerbelayı Mehmetali'nin hevesi kursağında kalır. Çünkü alacakları paranın memleketlerinde verileceğini duyan Perinisa, kocasına kendilerine düşen parayı alması için baskı yapar.

Kerbelayı Mehmetali, annesine kendisine düşen para konusunda mektup yazdırır. Mektubu Meşedi Molla Hasan yazmıştır. Molla Hasan, Zeynel Usta'ya da aynı gün mektup yazar. Molla Hasan, Zeynel Usta'ya yazdığı mektubu kuruması için güneşin altına bırakır ve Kerbelayı Mehmetali'nin mektubunu yazmaya başlar. Mektubu bitirdikten sonra Zeynel Usta'nın mektubunu Kerbelayı Mehmetali'ye, Kerbelayı Mehmetali'nin mektubunu da Zeynel Usta'ya verir. Kerbelayı Mehmetali, evlendiğini ailesinden saklamaktadır ve hem de karısı Tükezben'in kardeşlerinden korkmaktadır. Zeynel Usta'nın mektubunda evlendiği yazmaktadır.

Kerbelayı Mehmetali, mektubu Perinisa'ya gösterir. Perinisa, mektubu alır almaz kardeşi Kerbelayı Rıza'ya okutması ve kocasının söylediklerinin mektupta yazıldığını teyit ettirmesini ister. Bunun üzerine Kerbelayı Rıza, mektubu önce Molla Oruçali'ye, sonra da Rus mektebinde muallim olan Mirza Hasan'a, daha sonra da Aktar olan Meşedi Hüseyin'e götürür. Ancak hiçbir

mektubu okuyamaz. Meşedi Hüseyin, mektubu yazanı tanıdığını, mektubu Molla Hasan'ın yazdığını söyler. Kerbelayı Rıza, Molla Hasan'ın yanına gider ve mektubu onu yazdığından emin olur, mektubu Perinisa'ya verir.

Kerbelayı Mehmetali, mektubu gönderir. Mektuba cevap beklerler. Bir gün avludan sesler gelir. Kerbelayı Mahmetali'nin ilk karısı Tükezban kardeşiyle birlikte Perinisa'nın evini basarlar ve kavga etmeye başlarlar. Kerbelayı Mehmetali kaçar, Perinisa kaçamaz.

4.1.5. Dəllək

Celil Mehmetkuluzâde **Dəllək** adlı hikâyede cahillik konusunu işlemiştir. Hikâye küçük bir çocuğun gözlerinin ağrısını dindirmek için burnunu dikenli bir ot ile kanatmasıyla başlar.

Sadık'ın on yaşındaki oğlu Mehmetveli'nin gözleri ağrıyaktadır. Mehmetveli, annesine arkadaşı Ahmet'in gözü ağrıdığında burun kanatan ot ile burnunu kanatarak göz ağrısını dindirdiğini söyler. Annesi bunun üzerine oğluna burnunu kanatmasını söyler. Mehmetveli, burnunu kanatınca bir türlü kan kesilmez. Telaşa kapılan kadın kocasını görür görmez hemen Berber Hüseyin Usta'nın dükkânına gitmesini söyler.

Sadık, Hüseyin Usta'nın dükkânına derdini anlatmaya gider, ancak Hüseyin Usta, müşteri peşindedir ve Sadık'a başına gelenlerin hepsinin onun günahları yüzünden olduğunu söyleyerek Sadık'ı tıraş etmeye başlar. Sadık, tıraş olduktan sonra evine döner. Evine döndüğünde oğlunun burnunun kanamasının kesildiğini görür. Mehmetveli, bir sopanın üstüne binerek atçılık oynamaktadır.

4.1.6. Pirverdinin Xoruzu

Pirverdinin Xoruzu adlı kısa bir hikâyedir. Kasım Emmi'nin başından geçmektedir.

Kasım Emmi'nin karısı Halime Hanım, ne zaman ekmek pişirse kardeşi Zübeyde'yi yardıma çağırmaktadır. Bu sefer de ekmek pişirme vakti gelmiştir ve Kasım Emmi'den Zübeyde'yi çağırmasını istemektedir. Kasım Emmi, eşeğine atlar ve yola koyulacakken oğlu Pirverdi eşeğin kuyruğundan yapışır. Babasından Zübeyde teyzesine kendisine horoz getirmesini söylemesini istemektedir. Kasım Emmi, söz verir ve yola koyulur.

Kasım Emmi, iki saat yol gittikten sonra Tazekent Köyü'ne varır. Orada arkadaşı Molla Cafer'e rastlar. Molla Cafer, Kasım Emmi'yi misafir etmek için evine davet eder. Kasım Emmi, davetini kabul eder. Yemekler yendikten sonra Molla Cafer, Kasım Emmi'ye Perinisa ile nikâhlama teklifinde bulunur. Kasım Emmi, başta korksa da sonunda kabul eder. Perinisa ile Kasım Emmi'nin nikâhları kıyılır ve Kasım Emmi Perinisa'yı eşeğin arkasına bindirir, yola koyulur. Köyün dışında Pirverdi onları beklemektedir. Pirverdi, babasını görünce Perinisa'yı teyzesi Zübeyde zannederek horozu neden getirmediğini sorar. Pirverdi eşekteki kadının teyzesi olmadığını görünce şaşırır, kısa bir süre sonra "Horozumu isterim!" diye ağlamaya başlar. Hikâye burada biter. Yazar sonucu tam olarak bağlamamıştır. Olayın sonunda Halime Hanım'ın nasıl tepki verdiği kısmı okuyucuya bırakılmıştır.

4.1.7. Ğurbaneli B y

Kurbanali Bey adlı hikâyesi 1907 yılında yazılmıştır ve diğ er hikâyelere nazaran daha uzun bir hikâyedir. Yazar bu hikâyesinde Sovyet Rusyasının Azerbaycan toprakları bölümündeki iki kesimden bahseder. Bunlar okumuş aydın Rus memurları ve halkı, diğ eri ise geri kalmış dünyadan bihaber olan Azerbaycan Türk halkıdır.

Hikâyede olay, valinin hanımının doğum günü partisini vermesiyle başlar. Bu partiye o günkü toplumun yüksek sosyete kesimi davetlidir. Davetliler arasında Kapazlı Köyü'nün beyi Kurbanali Bey de vardır. Konuklar, doğum günü yapılacak olan konağ a geldikten sonra yemeğ e geçilir. Ne gariptir ki Azeri T rk  tebaasından sadece Kurbanali Bey davetlidir. Onun

dışında hizmetçiler haricinde müslüman olan bir iki kişi bulunmaktadır. Yemek yenmeye başlandığı sırada Kurbanali Bey'in atı huysuzluk eder ve herkes onun atını görmek için pencereye koşar. Vali de atı görür ve çok beğenir.

Yemek esnasında herkesin adına sırayla kadeh kaldırılır. Kurbanali Bey'in adına da kadeh kaldırılır ve Kurbanali Bey sarhoşluğun etkisiyle çok duygulanır, orada bulunan herkesi ertesi gün için evine davet eder. Davette bulunan beyler ve hanımlar bu teklifi sırf Kurbanali Bey'in atlarını ve ev hayatını görmek için bu daveti kabul ederler.

Kurbanali Bey, sarhoş bir halde seyisi Kerbelayı Kasım'ın yardımıyla evine çok geç bir saatte ulaşır. Kurbanali Bey evine geldiğine onu bekleyen karısı uyuya kalmıştır. Kurbanali Bey'in aklına, hiç kimseye yarın misafirleri olacağını söylemek gelmemiş, belki de bu durumu unutmuştur. Sabah olur, evin hanımı uyanır ve davette ağasına refakat eden Kerbelayı Kasım'dan davette olanlar ile bilgi almaya çalışır. Evin aşçısı Ali'ye hanım, et alması için para verir.

Kerbelayı Kasım, Aşçı Ali, evin hanımı, hizmetçisi Gülperi hep birlikte dut silkelemektedir. Ağaca Aşçı Ali çıkmıştır. Ali'nin gözüne atlı sürüsünün kendi köylerine doğru gelmekte olduğu ilişir. Ali bu durumu hanımına haber verir. Hanım, Kerbelayı Kasım'a gelenlerin kim olduğuna bakmasını söyler. Kerbelayı Kasım, yüksek bir yere çıkar ve gelenlerin dün akşamki konuklar olduğunu hanımına söyler. Birkaç dakika içinde kapı çalınır, avlu ve sokak Rus memurlarıyla dolar. Hanım bu durumu Kurbanali Bey'e bildirir. Beyi soranlara, beyin evde olmadığını söylemelerini hizmetlilere tembih eder.

Bey, misafirlerin geldiğini görünce başına yatak çarşafını dolar ve ahıra kaçar. Vali de atları görmek istediğini söyler. Atları görmeye kalabalık bir grup gider. Vali atların yanına gelince gözüne başına çarşaf geçirmiş biri ilişir ve korkar. Daha sonra bu kişinin Kurbanali Bey olduğunu anlarlar. Herkes atlarına binip geri döner.

4.1.8. Ğuzu

Celil Mehmetkuluzâde, Kuzu adlı hikâyesini 1914 yılında yazmıştır. Kuzu adlı hikâye, hilebaz bir köylünün köyün ağasını kandırmasını konu alır.

Mehmet Hüseyin adlı köylüye Kurtbasar Köyü'nden bir kuzu hediye gelir. Hediye gelen kuzu çok zayıftır. Mehmet Hüseyin, Aziz Han'ın evinde işret meclisi kurulduğunu anlayınca kuzuyu hana satmak için götürür. Han, sarhoş haliyle kuzuyu pek beğenir ve alır. Aziz Han, kuzunun parasını peşin öder.

Birkaç hafta sonra Aziz Han'ın evinde tekrar işret meclisi kurulur. Bu fırsattan yararlanmak isteyen Mehmet Hüseyin, kuzunun parasını hanın hizmetçisi olan Velikulu'na ister. Han, tekrar üç manat verir.

Birkaç ay sonra Mehmet Hüseyin Azizi Han'ı köyün meydanında yakalar ve daha önce iki defa parasını aldığı kuzunun parasını tekrar ister. Azizi Han, bu duruma çok sinirlenir ve tekrar üç manatı Mehmet Hüseyin'e verir. Mehmet Hüseyin de Aziz Han'a Allah ömür versin diye dua eder.

4.1.9. Nigarançılığ

Nigarançılığ adlı hikâye 1907 yılında yazılmıştır. Hikâyede olaylar birbirinden kopuktur; ancak, aynı konuyla ilgili beş farklı olay anlatılmaktadır.

Tiflis'teki İslamiye Oteli'nde yer olmadığı için iki kişilik bir odada üç kişi kalır. Meşedi Gulamhüseyin, memleketten bir haber almak için Nahçıvanlı arkadaşlarının yanında misafir olmaya gelir. Meşedi Gulamhüseyin, kendine gelen mektupta Sadık'ın çok hasta olduğunun yazıldığını ve bu durumun onu çok endişelendirdiğini, akrabası Cafer'i pazarda görüp görmediklerini sorar.

Odada bulunan herkes, Meşedi Gulamhüseyin ile aynı duyguları paylaşmaktadırlar. Çünkü onların başına da bu olaya benzer bir olay gelmiştir. Odadaki üç kişi merak ile ilgili başlarından geçen olayları anlatırlar.

Öte yandan sivil bir polis odadakilerin ne konuştuğunu merak eder. Olay böyle bir beşli olay örgüsüyle devam eder.

4.1.10. Konsolosun Hanımı

Celil Mehmetkuluzâde, **Konsolosun Hanımı** adlı hikâyeyi 1924 yılında yazmıştır. Hikâye İran'ın Rus konsolosluğunda geçer. Hikâyeyi anlatanın adı geçmemektedir.

Hikâye kahramanının canı o gün çok sıkılmaktadır. Can sıkıntısını gidermek için şehir parkına gitmiştir. Şehir parkında otururken tesadüfen çok sevdiği arkadaşı Rızakulu'yu görür. Onu evine satranç oynamaya davet eder. Ancak Rızakulu, konsolosun hanımının vefat ettiğini ve ona taziye de bulunmaya gitmek istediğini dile getirir. Rızakulu'nun arkadaşı başlangıçta kabul etmez ancak sonra razı olur. Birlikte konsolosluğa giderler. Ancak konsoloslukta öyle bir günde hiç kimse yoktur. Bu duruma çok şaşırırlar. Konsoloslukta Naip Cafer'e rastlarlar. Naip Cafer, onları konsolos Hallegül Memalik'in huzuruna çıkartır. Rızakulu, taziye vermek için söze başlar. Ancak konsolos Rızakulu'nun söylediğinden hiçbir şey anlamaz. Konsolos Hallegül Memalik, Rızakulu'nun söylemlerinden Moskova'da öğrenim gören oğullarının başına bir şey geldiğini zanneder. Naip Cafer, Rızakulunun anlatmak istediği konuyu anlar. Halime'nin öldüğünü söyler. Bunun üzerine konsolos çok kızar ve onları kovar.

4.1.11. Xanın Təsbehi

Xanın Təsbehi adlı hikâye 1924 yılında yazılmıştır. Olay bir köyde geçmektedir. Hikâyede Celil Mahmetkuluzâde, Molla Nasrettin lakabıyla karşımıza çıkmaktadır.

Olay, Germe-Çatak köyünde geçmektedir. Molla Nasrettin, arkadaşlarıyla birlikte Tebriz'e gitmek için yola çıkarlar. Germe-Çatak Köyü'ne geldiklerinde Nazarali Han'a misafir olurlar. Nazarali Han'ın, Mirza Sadık Münşi adlı bir veziri ve Ferraş Ali Cafer adında bir memuru vardır. Köyde hiçbir kanun yoktur. Herkes Nazarali Han'ın buyruklarına göre

yaşamaktadır. Halk, Han'ın sahip olduğu tespihte bir keramet olduğuna, Han'ın da velilerden olduğunu zannetmektedirler.

Mirza Sadık Münşi, Peri adlı dul bir kadınla evlenmek istemektedir. Ancak kadının bu işe rızası yoktur. Kadın ikna olmayınca devreye Ferraş Ali Cafer girer ve Hanın tespihini gösterir ve kadını ikna eder. Molla Nasrettin, bu olaydan sonra birkaç gün sonra Germe-Çatak Köyü'nden ayrılır, Eher Şehri'ne gider.

4.1.12. Zırrama

Zırrama adlı hikâye, Celil Mehmetkuluzâde'nin başından geçen olan bir hikâyedir.

Molla Nasrettin, bir gün işten çıktığı zaman yolda hemşerisi olduğunu iddia eden bir genç ile karşılaşır. Genç onu çok iyi tanıdığını söyleyip evine sohbet etmeye çağırır. Ancak Molla Nasrettin, çok yorgundur ve teklifi tatlı bir dille reddeder. Bunun üzerine adam, Molla Nasrettin'e feryat figan ederek, derdini anlatmaya çalışır; ancak Molla Nasrettin, adamın söylediği kişilerin hiç birini tanımamaktadır. Kurbankulu Bey, Molla Nasrettin'in her zaman yolunu gözler ve kendini tanıtmaya, bir şeyler anlatmaya çalışır. Bu durum birkaç defa tekrarlandıktan sonra bir gün Molla Nasrettin bir hemşerisine rastlar ve Kurbankulu Bey'i sorar. Molla Nasrettin'in hemşerisi, "Bırak o zırramayı" der. Hikâye burada sonlanır.

4.1.13. Rus Ğızı

Ruz Ğızı adlı hikâyenin ne zaman yazıldığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak hikâyenin 1894 yılından sonra yazıldığı hikâyenin giriş kısmından anlaşılmaktadır. Hikâyede asıl olaya geçildiğinde, bu olayı yazarın çok sonra kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Hikâye, Reyngarter adlı birinin Rusya'dan yola çıkarak yaya olarak dünya turuna çıkma hikâyesiyle başlar. Meşedi Gulamhüseyin'in arkadaşı, Reyngarter'ın ekibine katılarak Nahçıvan'dan Culfa Şehri'ne geçer. Orada Meşedi Gulamhüseyin'e misafir olur. Meşedi Gulamhüseyin, eski dostuna bütün gece boyunca komik hikâyeler anlatarak güldürür.

Sabah olur, iki arkadaş Culfa Şehri'ni gezmeye çıkarlar. Culfa'yı gezerlerken karşılına bir kız çıkar ve Meşedi, Gulamhüseyin kızı görünce saklanır ve arkadaşına geçmekte olan kıza dikkatlice bakmasını söyler. Meşedi'nin arkadaşı bu işten hiçbir şey anlamaz. Meşedi, kız geçip gittikten sonra arkadaşına az önce geçen kızla, âşık ile maşuk gibi öpüştüklerini söyler. Arkadaşı, Meşedi'nin yaşlı ve çirkin olduğunu düşünerek ilk önce inanmak istemez; ancak arkadaşının yalan söylemeyen birisi olduğu aklına gelince bu olayın nasıl olduğunu öğrenmeye çalışır.

Meşedi Gulamhüseyin, paskalya bayramında İvanovlara gittiğini herkesin onu "Xristos-voskres"¹²⁷ diyerek öptüğünü söyler. Meşedi, daha sonra bu kıza âşık olduğunu ve bir sabah kendine İvanovların evinin önünde bulunduğunu ve kapıyı çaldığını, kapıyı kızın açtığını, kıza "Xristos-voskres" diyerek öpmeye çalıştığını, kızın da Poşol k çortu¹²⁸ diyerek kendini reddettiğini söyler. Bunun üzerine Meşedi'nin arkadaşı çok güler ve Nahçıvan yolculuklarına devam ederler.

4.2. Temalar

4.2.1. Cehalet

Celil Mehmetkuluzâde, eserlerinin hemen hemen hepsinde cehalet konusunu işlemiştir. 20. yüzyılın başlarında Doğu insanı, Batı insanına göre gerek bilim ve teknik, gerekse ahlaki bazı konularda geri kalmıştır. Bu

¹²⁷ Xristos-voskres: (Rusça) İsa dirildi.

¹²⁸ Cehenneme defol!

aksaklık Celil Mehmetkuluzâde'yi üzmüş, kanayan bir yara olarak gördüğü bu hususu toplumu aydınlatmak için eserlerinde geniş bir yer vermiştir.

Celil Mehmetkuluzâde'nin çizdiği tipler o dönem Doğu toplumlarında sıkça görülen tiplerdir. Yazar, çevresinde gördüğü cahil insanları esas alarak kendince bir tip oluşturmuştur.

Poçt Ğutusu adlı hikâyede yazarın cahil tipi Nevruzali'dir. Nevruzali o kadar cahildir ki, mektubun, postanın ne olduğunu bilmemektedir. **Poçt Ğutusu**'nda yazar bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Han, misafirine döndü:

— Nevruzali, postaneyi biliyor musun?

Nevruzali cevap verdi:

— Ey Han, ben köylü bir adamım, ben ne bilirim postane nedir? diye (Posta Kutusu s. 12)

Bu, yazarın abarttığı bir durumdur. Evet, belki Nevruzali, posta kutusunun yerini bilmeye bilir, dikkatini çekmemiş olamayabilir, ya da mektup yazmaya ihtiyaç duymamış olabilir; ancak Nevruzali'nin mektubun ne olduğu konusunda herhangi bir fikri olmaması, sanki yazarın abartmış olduğu bir konudur. Mektubun çok eski bir iletişim aracı olarak kullanılmış olması yazarın bu tezini çürütmektedir. Öyle ki diğer hikâyelerde, özellikle İran'da Hürriyet adlı hikâyede okuma yazma bilmeyen aynı tipteki insanların bile iletişimin aracı olan mektuptan haberdar olması, yazarın çelişkiye düştüğünün göstergesidir. Yazarın Nevruzali'nin mektuptan haberdar olmamasını dile getirmesi, cehalet konusuna daha çok dikkat çekmek içindir. Belki de Nevruzali'nin mektuptan haberdar olmaması gelişi güzel söylenmiştir.

Nevruzali, sadece köy işlerinden haberdar olan, başka da hiçbir şeyden haberi olmayan bir tiptir. Nevruzali insanların şehirde ne iş yaptıklarını çok iyi bilmemektedir. Öyle ki Nevruzali, postacı Rus'un mektupları aldığını gördüğünde, onun mektupları çaldığını düşünmüştür. Hatta bu düşünceyle kalmamış postacıya saldırmıştır.

Hikâye kahramanı ağaya bağlı bir tip olarak gösterilmektedir. Veli Han'ın köylüsüdür ve her gelişinde mutlaka hanına kendince hediye

getirmektedir. Nevruzali, kendine güvenmemekte ve hanının sözünden çıkamamaktadır. Han, ne derse onu yapmaktadır. Han, öl dese ölecek bir köylüdür. Her şeyiyle hana bağlıdır. Nevruzali, şehre getirdiği tavuk ve eşeğe bakmak isteyince Veli Han izin vermez ve bakamaz. Bu durum hikâyede şöyle dile getirilmektedir:

“— Han, gözünü seveyim, bırak da şu eşeğin başına bir torba asayım, havyan aç kalmasın, yoldan geldi.

— Yok, yok... Hiçbir şey olmaz. Mektubun zamanı geçiyor. Sonra geçirirsin torbasını eşeğin başına.

— O zaman eşeğin yularını bağlayayım, yoksa gider, avludaki ağaçları kemirir.

— Yok, yok hiç zararı yok, hemen kâğıdı at, gel!”¹²⁹

Kışmış Oyunu adlı hikâyede ağaya bağlı tipler vardır. Hikâyede köylüler bir şey yapmak istemekte ve bu iş yapmadan önce Bala Sultan’dan izin alma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu da köylülerin kendi iradelerini cahilliklerinden dolayı kullanamadığını özler önüne yazar sermektedir. Kışmış Oyunu adlı hikâyede İran’dan gelen iki seyidin Rusya’ya neden geldiklerini şöyle anlatır:

“Mevsimlerden kıştı, hava çok soğuktu. Biz iki seyit¹³⁰, İran ahalisi, Aras Nehir’inde Rusya topraklarına geçmiştik, akşamleyin Zurnalı Köyü’ne varmıştık. Memlekette günler sıkıntılıydı ve güçlkle geçiyordu. Buraya gelmemizin nedeni, daha önceden buranın müslüman ahalisinden dostane tavır görmüş ve ailemizi geçindirmek için az çok ekmek parası kazanıp memleketimize geri dönmüş olmamızdı. Allah razı olsun bu vilayetin müslümanlarından. Ayda bir defa onlara misafir oluyoruz.”¹³¹

Yukarıdaki paragraftan dini kendine alet eden iki kişi peygamber efendimizin soyundan geldiğini iddia ederek insanların cehaletinde yararlandığını, dini duygularını sömürüp bu durumu kendi geçimlerini sağlamak için kullandığını anlamaktayız.

¹²⁹ Posta Kutusu s. 12

¹³⁰ Seyit: Hz. Hüseyin’in soyundan gelenlere verilen özel bir unvandır.

¹³¹ Kışmış Oyunu s. 19

Usta Zeynal adlı hikâyede bu durum Zeynel Usta'nın tipinde hayat bulmaktadır. Zeynel Usta, kendince dindardır. Dini konuları çok iyi bildiğini sanmaktadır. Metinden İran'daki kutsal yerleri gezdiği anlaşılmaktadır ve dini konularda eğitim aldığı tahmin edilmektedir. Ancak din eğitimine rağmen cahil bir tiptir. Evet, bir eğitim almıştır; buna rağmen aldığı eğitimi yanlış yorumlamıştır.

Zeynel Usta ile Muğdusi Agop arasında çocukların eğitimleriyle ilgili bir konuşma geçer. Bu konuşma şöyledir:

“— Beyim, oğlun kaç yıldır okuyor?

Muğdusi cevap verdi:

— On dört yıldır okuyor.

— Maşallah, maşallah. Beyim, öyleyse, çok kitap okumuş olmalı.

— O ne demek? Çok okumuş da laf mı?

— Maşallah, maşallah. Beyim, hattı da iyidir.

Muğdusi Agop sordu:

— Ne hattı?

— Yani yazısı, kalemi.

— Elbette, güzel.

Zeynel Usta, malayı tahtanın üstüne koydu ve sönmüş sigarasını yakıp, tahtanın üstüne çömeldi ve başladı:

— Beyim, ne kadar güzel olursa olsun, ama ben ısrar ediyorum ki; bizim okuyanların kalemi gibi güçlü kalemi olamaz. Bizi yaratana yemin ederim ki, memlekette kardeşimin bir oğlu var. On üç, on dört yaşlarında. Yani sorsan, çok ders mi okumuş? Hayır. Topu topu yedi sekiz yıl mektebe gitti. Gülistan'ın¹³² sadece ikinci bölümüne kadar okudu. Ama hattı Allah bağışlasın, Allah kendi güzelliği hatırına senin de evladının acısını göstermesin iyidir. Allah acısın!”¹³³

Yukarıdaki konuşmadan anlaşıldığı üzere, Zeynel Usta, üniversite eğitimine çok önem vermez. Onun nazarında “Gülistan”ı bitirmek her şeye kâbildir. Bütün bunların yanın da müslüman olmayan bir insanın eşyasını

¹³²Gülistan: İran şairi Sadi Şirazi'nin bütün dünyada meşhur olan manzum eseridir.

¹³³ Zeynel Usta s.34

Zeynel Usta'ya göre kullanmak çok kötü bir şeydir. Kurban, yanlışlıkla Muğdusi Agop'un küpünü kırınca Zeynel Usta, Kurban'ın bir Ermeni'nin küpüyle su taşıdığını anlar ve bütün dünyayı mundar ettin der. Buradan da anlaşıldığı üzere Zeynel Usta, tam anlamıyla dini yanlış yorumlayanlardandır.

İran'da Hürriyet adlı hikâyede yazarın iki tip cahilliğe işaret ettiğini görmekteyiz. Bunlardan ilki köyden kente çalışmak için gelen, ailelerine para gönderen işçiler ve onların hanımları, ikincisi ise medrese eğitimi almış cahil kişiler. Cahil işçi kesimi okuma yazma bilmemektedir. Bu durum sadece Kuzey Azerbaycan'da değil aynı zaman da Anadolu vilayetlerinde, Halep'te, Tebriz'de, Tahran'da, Revan'da, Tiflis'te, Bakü'de ve Gence'de aynıdır. Yazar bu durumu şöyle anlatır:

“Allah bereket versin! İyi bir sanattır. Başkalarına mektup yazmak kadar müslüman âleminde hiçbir meslek bu kadar ilgi görmüyordu. Anadolu mescitlerinin kapılarından geçmek mümkün değildir. Çünkü her tarafı müslümanlar tutmuş, bir iki molların etrafını mektup yazmak için sarmışlardır. Anadolu'nun yanında Tahran, Tebriz, Tiflis, Erivan, Bakü ve diğerleri... Gence mescidinin kapısının önündeki iki kaldırımını da Meşedi Molla Hasan gibi şahıslar tutmuşlardı. Yirmi beş, otuz kişi mektup yazdırmak için etraflarını sarmışlardı. Mektup yazdırmak için mescide girip çıkıyorlardı. Bu yüzden mescide girip çıkmak mümkün olmuyordu.”¹³⁴ diyerek gözler önüne sermektedir.

İran'da Hürriyet adlı hikâyede cahil molla tipi vardır. Bu mollalar, eski eğitime göre ders vermektedir. İkili eğitim sistemi olduğunu ve bunların birbirlerinden ayrı olduğunu ve haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Yazar molla tipleriyle cehaleti anlatmış, aynı zamanda bunun yanında hali hazırda olan Arap alfabesiyle okuma-yazma güçlülüğüne değinmiştir.

Hikâyede üç cahil işçi tip vardır. Bunların ilki Cafer Usta olarak karşımıza çıkmaktadır. Cafer Usta, Meşedi Molla Hasan'a bir mektup yazdırır. Zarf almak için gider. Geri geldiğinde Kerbelayı Mehmetali de

¹³⁴ İran'da Hürriyet s. 44-45

mektup yazdırmıştır. Molla Hasan, mektupları yanlış kişileri verir. Bu durumu her ikisi de okuma yazma bilmedikleri için anlamazlar.

Kerbelayı Mehmetali'nin mektubun altına imza atması gerekmektedir. O yarım aldığı eğitimin gücüyle ismini doğru dürüst yazamaz. Bunu yazar şu sözlerle dile getirmektedir:

“— Ne zaman zarf alıp getirirsen üstünü o zaman yazarım.

Kerbelayı Mehmetali, mektubu eline aldı ve kalemi alıp ıkına ıkına “Memmed eled” şeklinde karaladı. Güya Mehmetali. Sonra da dörde katlayıp gömleğinin cebine koydu ve kalktı gitti.”¹³⁵

Bir diğer cahil tip ise Kerbelayı Rıza'dır. O da okuma yazma bilmez, kardeşi Perinisa'nın okuması için getirdiği mektubu başkasına okutmaya çalışır.

Yazar, cahil işçi kesimin yanında okumuş molla ve muallim tipine de dikkat çekmektedir. Molla Hasan'ın yazdığı kimse okuyamaz. Kerbelayı Rıza, mektubu okuması için ilk önce Molla Oruçali'ye götürür. Molla Oruçali, o hatta aşına olmadığını söyleyerek mektubunu okuyamayacağını dile getirir. Daha sonra Kerbelayı Rıza, mektubu Seminariye muallimhanesinde öğrenim görmüş olan Mirza Hasan'a götürür; ancak o da mektubu okuyamayacağını söyler. Bunun üzerine Kerbelayı Rıza, ilmine çok güvendiği Aktar Meşedi Hüseyin'e mektubu götürür ve o da mektubu okuyamaz.

Görüldüğü gibi mektubu kimse okuyamamaktadır. Cehalet kendisini açıkça göstermektedir.

Berber adlı hikâyede, cehaletin bir başka yönüne değinilmektedir. Buradaki cahil tip, hem sıradan insanlar, hem de halk hekimidir. Hikâyede Mehmetveli'nin gözlerinin ağrıdığı anda annesine arkadaşı Ahmet'in gözleri ağrıdığı anda burun kanatan ot ile burnunun kanatınca göz ağrısının geçtiğini söyler. Annesi bunun üzerine oğluna burnunu kanatmasını söyler. Çocuk, annesinden aldığı tavsiye ile burnunu kanatır ve kan uzun müddet kesilmez. Annesi de talaş içindedir. Annesi hekimliğine çok güvendiği Usta Hüseyin'in yanına kocasını gönderir. Usta Hüseyin aslında bir berberdir. Kocasını da

¹³⁵ İran'da Hürriyet s. 53

hanımını dinleyerek Usta Hüseyn'in yanına gider. Anne- baba, gerçek doktorun yanına gitmeyi akıllarına getiremezler.

Sadık, Usta Hüseyn'in dükkânına girince Usta Hüseyn, Sadık'ın derdiyle hiç ilgilenmez, onun derdi para kazanmaktır. Sadık'ın saçlarının uzun olduğunu görünce, ona dini yönden yaklaşmakta ve uzun saçlı bir müslümana yakıştıramamaktadır.

Ğurbanəli Bəy adlı hikâyenin başkahramanı cahil bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada feodal sistemin ağalarının Çar Rusyası'na nasıl hizmet ettiğini gözler önüne sermektedir. Cahil ağa tipimiz Kurbanali Bey'dir. Kurbanali Bey, bir doğum günü partisine katılır ve orada çok fazla içki içer, kendini kaybeder. Kendine hakim olmayan beyin bu denli içki içmesi, onu doğum günü kutlamasında adeta bir eğlence malzemesi haline getirir.

Kurbanali Bey, cahil birisidir. Onu doğum günü partisine davet ettikleri için çok duygulanır. Doğum günü partisi onun için büyük bir şereftir. Aslında sıradan bir partidir. Davete iştirak ederek kendini statü atlamış atfeder. Kutlamaya katılan misafirlerin Kurbanali Bey adına kadeh kaldırmaları ise Kurbanali Bey için ayrı bir şereftir. Bu durumu yazar şöyle gözler önüne sermektedir:

“— Ağalar və xanımlar! Siz ki, mənim sağlığıma içdiniz, ğurban olsun sizə mənim canım. Mən ölənə kimi bu günü yadımdan çıxarma nam. Amma, ağalar, mənim sizdən bir xahişim var. Mən ölüm, mənim sözümü yerə salmayın. Mən sizin hamınızı sabah öz evimə ğonağ təklif eləyirəm. Vallah, billah, atamın goru hağğı, mən bilmirəm necə sizin xəcalətinizdən çıxım?! Mən lap əriyib yerə girirəm ki, bu ğədər xanım mənim sağlığıma içsin. Mən nəyəm ki, bu ğədər xanım mənim sağlığıma içsin? Mən bu xanımların ayağının torpağı da ola bilmənəm. Vallah, atamın goru hağğı sabah bizə ğonağ gəlməsəniz, mən özümü öldürərəm. Mən istəyirəm ki, sizə ğulluğ eləyim. Mən istəyirəm sizə nökrəçilik eləyim. Sabah bizə gəlməsəniz, mən bu xəncəli soxaram ğarnıma. Cənab naçalnik, səndən də çox təvəğğə eləyirəm, ay xanım, səndən də təvəğğə eləyirəm. Əfsər ağadan da təvəğğə eləyirəm. Anna ivanovna, ğurban olsun sənə mənim canım, səndən də təvəğğə eləyirəm. Ağalar, xanımlar! Hamınızdan təvəğğə eləyirəm. Hər kəs gəlməsə,

namərddi. Aman günüdü, özümü öldürərəm. Ğurban olsun sizə mənim canım. Sağ olsun xanımlar. Urra!.. Urra!..”

Xanın Təsbehi adlı hikâye, cahilliğin gözler önüne serilmək istendiği bir başqa hikâyedir. Burada cahil olan halk, han ve hanın hizmetində çalışan hizmetlilərdir.

Germe-Çatak Köyü'ndə hiçbir kanun yoktur. Tek kanun koyucu Nazarali Han'dır. Halk o kadar cahildir ki, Nazarali Han'ın tespihinin tılsımlı olduğuna inanmış, Han, eğer birşey isterse ve hanın istedikləri köylünün elində yoxsa, köylü hanın isteklərini bir şəkildə yerinə getirmək zorundadır. Bunu yazar şöyle anlatmaktadır:

“Sabah uyanır uyanmaz, tebaadan birinin evində gürültü patırdı koptu. Ferraş Ali Cafer, Han'ın evi için Hacı Musa'dan iki yüz gram yağ istiyordu. Evin erkeği yoktu. Kadın, yağ olmadığına dair yemin ediyordu. Ferraş Ali Cafer, kadına küfredip, rezil ettikten sonra gitti. Geri gelip Hanın Tespihini getirdi. Başka çare yoktu. Münakaşa ettiklerinden dolayı olsa gerek, Hacı Musa'nın karısı, yağı bulup memura verdi, onu gönderdi.”¹³⁶

Aslında “hanın tespihi” sıradan bir tespihtir; tespihi taşıyanlar da sıradan kişilerdir. Yazar bunu okuyucusuna anlatmak için “Haman təsbeh ğara, narın dənəli və ğırmızı ipək sapa düzzülmüş təsbeh idi və ğeyri bir fəziləti də yox idi, savayı ondan ki, Nəzərəli xanın təsbehi idi.” şeklinde tarif etmektedir.

Köylü, bu tespihi görünce tamamiyle Han'ın emri altına girmektedir. Öyle ki evlenmek istemeyen dul bir kadın evliliğe bu tespih sayesinde ikna edilir. Bu durumu hanın hizmetində olanlar, tespihin gücünü sonuna kadar kullanırlar.

¹³⁶ Hanın Tespihi s. 106

4.2.2. Han Zulmü

Celil Mehmetkuluzâde'nin eserlerinde *Xanın Təsbehi* adlı eser dışındaki diğer hikâyelerde, han zulmünü görmemekteyiz. Hanlarını beylerin konu edildiği hikâyelerdeki hanlar ve beyler, köylülerine daha çok aba altında sopa göstererek zulmetmektedirler.

Poçt Ğutusu adlı eserde Veli Han, Nevruzali'ye karşı tatlı sert davranmış gibi gözükmektedir. Ancak metnin derinlemesine inildiğinde Veli Han'ın Nevruzali'yi tamamiyle kontrol altında tuttuğu gözükmektedir. Veli Han, kendi işini köyünden ona hediye getirmiş olan cahil bir köylüye yaptırmakta ve ona sanki uşağıymış gibi hitap etmektedir. Sürekli emir vermektedir. Ayrıca Veli Han, köylüsünü emri altına o denli almıştır ki, Nevruzali kendi iradesiyle hiçbir şey yapamayan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

“— Başına dönüm Xan, mənı çövür balalarının başına, mənı bağışla! Mənim heç bir günahım yoxdur. Bir kətdi adamam, mən nə bilirəm kağız nədi, ğutu nədi, poçt nədi? Başına dönüm, xan, mənı çövür o gülüzlü balalarının başına. Heç ziyanı yoxdu, həyə ölmənəm, sağ ğalaram, ğulluğ elərəm, əvəzi çıxar, bir ğələtdi eləmişəm, ta neyləmək? İşdi belə oldu. Bular hamısı Allahdandı. Gərək belə olaymış.”

Yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığı gibi Nevruzali tipi için Veli han, yani ağası, onun gözünde neredeyse ilah derecesine yükselmiştir. Öyle ki, çocuklarını ve kendini dahi hana kurban etmeyi dahi düşünen birisidir.

Bir diğer sempatik ağa tiplmesi de Bala Sultan'da vardır. Köylülerin **Poçt Ğutusu** hikâyesinde olduğu gibi sultanlarına saygı duyduklarını ve onun izni olmadan hiçbir şey yapamayacak gibi bir tabloyu yazar, gözler önüne sermektedir. Burada anlatılan asıl konu bu değildir, ancak Celil Mehmetkuluzâde, az söze çok mana katan bir yazardır. Asıl konunun dışında yazarın tenkit etmek istediği konu açıkça olmasa da okuyucuya hissettirilmektedir.

Bala sultan gayet hoşgörülü, kendi köylüsünü düşünen bir tip olarak karakterize edilmiştir. Anacak yazar, köylülerin Bala Sultan'dan korktukları hissini verir.

Bir başka ağa tiplemesi karşımıza cahil bir ağa olan Kurbanali Bey şahsında çıkmaktadır. Yukarıdaki parçadan Kurbanali Bey'in diğer ağalara nazaran daha cahil olduğunu anlıyoruz. Rus bir hanımın doğum günü kutlamasına katılınca kendini olduğu yerden farklı görür. Sanki statü kazanmış gibidir. Kendini Çar Rusyası'na adanmış, davette bulunanlardan gerek bilgi bakımından, gerekse ahlaki bakımdan davette bulunanlardan daha cahildir. Yazar, köylüye emir verenlerin Rus memurları karşısında nasıl ezildiklerini, onlara nasıl hizmet ettiklerini Kurbanali Bey şahsında dile getirmektedir. Kurbanali Bey, davette bulunan Rusları eğlendirmek için halaya katılmaktadır.

Ruslar karşısında bu kadar eğilen bey, köylüsüne karşı oldukça sert bir tavırla karşımıza çıkmaktadır. Onlara emirler yağdırmaktadır.

Celil Mehmetkuluzâde, Aziz Han tiplemesini **Ğuzu** adlı hikâyesinde karşımıza çıkarmaktadır. Aziz Han, varlıklıdır ve Rusya adına çalışmaktadır. Evinde konuklarına, çoğu Rus olmak kaydıyla, sık sık davet tertip etmektedir. Aziz Han'ın tebaasına nasıl davrandığı tam olarak anlaşılmamaktadır. Yazar, Aziz Han'ı eğlenceye düşkün, bol para harcayan biri olarak tasvir etmektedir.

Xanın Təsbehi adlı hikâyede Nazarali Han tiplemesinde, hanlık sistemini yazar eleştirmektedir. Nazarali Han, kendi başına buyruk, istediğini asan, istediğini affeden bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyenin girişinde Nazarali Han'ın diğer hanlardan farklı olduğu anlatılmaktadır. Bu farklılık görünüşte iyidir. Ancak metnin ilerleyen bölümlerinde Nazarali Han'ın gaddar bir han olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki:

“Sabah uyanır uyanmaz, tebaadan birinin evinde gürültü patırdı koptu. Ferraş Ali Cafer, Han'ın evi için Hacı Musa'dan iki yüz gram yağ istiyordu. Evin erkeği yoktu. Kadın yağ olmadığına dair yemin ediyordu. Ferraş Ali Cafer, kadına küfredip, rezil ettikten sonra gitti. Geri gelip Hanın Tespihini getirdi. Başka çare yoktu. Münakaşa ettiklerinden dolayı olsa gerek, Hacı Musa'nın karısı, yağı bulup memura verdi, onu gönderdi.”¹³⁷

¹³⁷ Hanın tespihi s. 106

Han'ın isteği mutlaka yerine getirilmesi gerekmektedir. Yoksa köylü, başına kötü bir şey geleceğine inanmaktadır.

“İkramüddeve Nazarali Han da böyle meşhur olmuştu. Ferraş önce halktan bir şey istiyordu. Eğer verildiyse hiçbir şey yoktu. Ama verilmediyse memur, kırbacı bir iki salları ve çekip hanlığa giderdi. İkinci defa gelişinde Hanın Tespihini getirirdi. Bu defa hüküm yerine getirildi, getirildi; yoksa ferraş salâhiyet sahibiydi “yok” diyene hançerini çıkartıp onun boynunu vursa, ne olur bilmiyorum ama galiba, hiçbir şey olmazdı.”¹³⁸

Yukarıda metinden Nazarali Han'ın o bölgenin tam bir efendisi olduğu, onun üstünde hiçbir kuvvet olmadığı anlaşılmaktadır. Yazar, otorite boşluğu olduğunu, bundan da hanların en iyi şekilde nasıl yaralandıklarını anlatmaktadır.

4.2.3. Dini İstismar

Celil Mehmet, dini istismar eden insanları gözlemlemiş ve onları metinlerinde tenkit etmiştir. Onun tenkidinin en güzel örneğini **Kişmiş Oyunu, Usta Zeynal, Döller, Xanın Təsbehi** adlı hikâyelerde işlemiştir.

Kişmiş Oyunu adlı hikâyede seyit olduğunu iddia eden iki kişi İran'dan Rusya'ya geçimlerini sağlamak için para toplamaya giderler. Metnin giriş kısmı bu şekilde. Daha sonra ise, kişmiş oyunu bölümüne geçilir. Hikâyede insanların dini duygularını sömüren, onların sırtından geçimlerini sağlamak isteyen tipler çizilir. Bu tiplere tenkit edilmek için özellikle seyit unvanı verilmiştir.

Usta Zeynal adlı hikâyede ise Kerbelayı¹³⁹ sıfatını taşıyan insanlar tenkit edilmiştir. Bu tip insanlar Usta Zeynel kahramanı tipinde toplanmıştır. Usta Zeynel kendince dini bilgisi fazla birsidir. Hatta bunu herkesle paylaşmak istemektedir. Ancak bu paylaşma arzusu biraz fazla olduğundan dolayı eline aldığı her işi doğru düzgün yapamaz, işvereni mağdur eder.

¹³⁸ Hanın tespihi s. 106

¹³⁹ Kerbelayı: İran'daki kutsal yerleri ziyaret etmiş olanlara verilen unvan

Dell k adlı hikâyede de **Usta Zeynal** adlı hikâyedeki konu i lenmi tir. Fakat buradaki tipte dini konularını kendince kullanarak, para kazanma amacı vardır. Usta Hüseyin, Mehmetveli'nin burnu kanadı ı için dükkânına gelen Sadık'ı tıra  etmek için dini konuları kullanır. Bu metin de şöyle geçmektedir:

“— Vah, vah, vahhhh! Sadık, acıyorum sana. Senin halin ne olacak, bilmiyorum. Be adam, adını Ermeni diye de i tir, herkes bilsin müslüman olmadığını. Kardeşim eğer müslümanım diyorsan, senin yaptığın M sl manlı a sı maz. Hiç utanmıyor musun saçlarını bu kadar uzatıp kestirmemeye. Bir de utanmadan “Mehmetveli'nin burun kanaması nasıl kesilir?” diye soruyorsun. Sana gelen bu Allah'ın gazabıdır. Yoksa nerde görülmüş ki burun kanamasının kesilmedi i? Senin gibi müslümanlar bundan fazla belaya u rayacaklar.”¹⁴⁰  eklinindedir.

Xanın T sbehi adlı hikâyede ise durum biraz daha farklıdır. Burada dini konular tam anlamıyla ön plana çıkmamaktadır. Bu konu Nazarali Han'ın zulmünün gölgesinde kalmaktadır.

“— Peri, Peri, Peri! Ahund¹⁴¹ Sadık M n i'nin  ik yetine göre Han, bu tespihi sana nişan vermek için gönderdi. Tespihe iyi bak. Bu  yle bir tespihtir ki, iki yıl önce Han'ın emrine riayet etmeyen Değirmenci Mehdi'yi kayadan dereye atan tespihtir. Tespih onu öyle attı ki, çocukları ölüsünü bile bulamadılar. Bu Oruçali'nin evini yıkan, çocuklarını ormana da ıtan tespihtir. A  gözlerini, iyi bak bu o tespih mi, yoksa değil mi? dedi.”¹⁴²

Metinde Nazarali Han'ın sıradan bir tespihe ilahi g   yüklemesiyle dini konuların s m r ld  u anlaşılmaktadır. Bu kısım metin de şöyle bahsedilmektedir:

¹⁴⁰ Berber s. 62

¹⁴¹ Ahund:  ii Mezhebi'nde büyük din adamlarına verilen isim.

¹⁴² Hanın Tespihi s. 107

4.2.4. Kadın

Celil Mehmet, hikâyelerinde toplumun kanayan yarası olarak kadına yer vermiştir. Yazar hikâyelerde kadını kimi zaman hanım; kimi zaman cinsel bir obje olarak; ancak çoğu zaman ise kuma sıfatıyla karşımıza çıkartır. Kadının çok fazla konuşma hakkı yoktur. Hatta altı-yedi yaşlarında dahi istemese bile evlendirilebilmektedir.

Poçt Ğutusu adlı hikâyede hasta bir kadın konu edilmiştir. Veli Han, hanımına oldukça nazik davranmaktadır. Aynı nazik davranış o dönem Azeriler ile iç içe yaşamış olan Ermenilerde de görülmektedir. Muğdusi Agop, bir karar almadan önce alacağı kararı hanımı ile mütalaa etmektedir.

Poçt Ğutusu ve **Usta Zeynal** hikâyelerindeki nazik durum İran'da Hürriyet adlı hikâyeye gelince değişmektedir. Burada siğhe alma, yani kuma alma anlayışı göze çarpmaktadır. Bu iki durum hem kadın için, kuma gelen kadın için, hem de erkekler için normal olarak karşılanmaktadır. İran'da Hürriyet adlı hikâyede Kerbelayı Mehmetali, Perinisa'nın bacaklarını görüp beğenmiş ve onu ikinci eşi olarak nikahına almıştır. Ancak erkekler hanımlarına karşı seslerini çok fazla çıkartmamaktadır. Bu durum **Pirverdinin Xoruzu** adlı hikâyede şöyle geçmektedir:

“Kasım Emmi'nin karısı Halime Teyze ekmek yapıyordu. Halime Teyze, ne zaman ekmek pişirmeye kalksa iki ya da üç komşu kadının kendin yardım etmeleri için çağırırdı. Bazen de Tezekent Köyü'ndeki bacısı Zübeyde'ye yardım etmesi için haber verirdi.

Bu defa da on pud¹⁴³ ekmek pişirmesi lazımdı. Zübeyde'nin yardıma çağırılması gerekliydi. Halime Teze kocasına:

— Be adam! Eşeğe bin, git Zübeyde'yi getir, durma! dedi.”¹⁴⁴

“— Ahunt Mola Cafer, iyi diyorsun, amma vallahi kadının hakkından gelemiyorum. Ben de “On tekne hamurun ekmeğini pişirmek ne kadar zor ki,

¹⁴³ Pud: önceden kullanılan 16.4 kg'lık Rus ölçü birimi

¹⁴⁴ Pirverdi'nin Horozu s. 64

bacını yardıma çağırıyorsun?” diye. Böyle diyorum haaa. Dinlemiyor. Canın çıksın, bir gün fazla çalış diyorum, amma sözüme hiç kulak asmıyor.”¹⁴⁵

Pirverdinin Xoruzu adlı hikâyede de iki evlilik konusu işlenmiştir. Ancak buradaki durum, diğer hikâyelerde olduğundan farklıdır. Kasım Amca, sırf hanımına söz geçirmek için ikinci bir evliliği düşünmüştür. Hatta o düşünmemiş, onun yerine arkadaşı düşünüp, bir anda nikâhlarını kıymışlardır.

Ğurbaneli Bəy adlı hikâyede bir anda iki farklı kadın tipini yazar tanıtır. Bunlardan ilki Azeri Türk kadın profili, diğeri ise batılı tarzdaki Rus kadın profili çıkmaktadır. Türk kadın tipi olarak Kurbanali Beyin hanımı ve hizmetçisi Gülperi çıkmaktadır. Bu iki tip son derece cahildirler. Hatta Kurbanali Bey'in hanımı, Kerbelayı Kasım'a kadın ve erkeklerin bir mi, yoksa ayrı mı oturduklarını sorunca, Gülperi kadın ve erkeklerin aynı salonda, aynı masaya oturduklarını duyar ve çok şaşırır.

Ğurbaneli Bəy adlı hikâyede karşımıza çıkan bir diğerkadın tipi batı tarzdaki kadın tipidir. Bu kadınlar modern, okumuş olan kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hikâyede geçen her iki kadın tipi birbirlerinin yaşantılarından bihaberdirler. Aynı yerde yaşayıp da aralarında bu denli fark olması ve birbirlerini tanımamaları muhtemelen her iki toplumun da henüz birbirlerine yeni alışmalarından kaynaklanmaktadır.

Xanın Təsbehi adlı hikâyede aynı konu vurgulanmıştır. Burada da Peri Kadın dul olmasına rağmen istemeyerek, zorla evlenmeye zorlanmıştır.

Rus Ğızı adlı hikâyede bu sefer kadın cinsel bir obje olarak karşımıza çıkmaktadır. Son derece çirkin, yaşlı sayılabilecek bir yaşta olan ve dini yönü ağır basıyormuş gibi gözüken Meşedi Gulamhüseyn, Rus bir kızın paskalya bayramında onu öpmesi üzerine cinsel düşünceler aklına gelmiş, hatta ilerleyen günlerde kendinden yaşça hayli küçük olan bir kıza ilanı aşk edecek seviyeye bu düşünceler gelmiştir. **Rus Ğızı** adlı hikâyede ahlaki bakımdan toplumun ne durumda olduğunu gözler önüne sermektedir.

¹⁴⁵ Pirverdi'nin Horozu s. 65

BEŞİNCİ BÖLÜM

HİKÂYELERİN BİÇİMSEL ÖZELLİĞİ

5.1. Olay Örgüsü

Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerinde, ilk bakışta farklı bir olay anlatılacakmış gibi görünür. Ancak yazar başta anlattığı olayı büyük bir ustalıkla ana olaya bağlar. Hikâyelerde iç konuşmalara rastlanmaz. Olaylar o kadar hızlı gelişir ki, bu gelişme kahramanların konuşmalarına yansır.

Poçt Ğutusu adlı hikâyede, ilk olay Veli Han'ın hasta karısına hekimin "Hasta artık yola çıkabilir" diye izin vermesiyle başlar. Bu olayın sanki ana olayla hiç bağlantısı yokmuş gibidir. Ancak hemen peşinden ikinci olayın gelmesi arka planda kalmış olan hasta hanım olayı Posta Qutusu vakasına bağlar. Veli Han, hekimden izin aldıktan sonra arkadaşı Cafer Ağa'ya bir mektup yazar. Aslında yazarın anlatmak istedikleri tam bu noktada başlamaktadır. Veli Han, mektubu yazar ve mektubu atması için uşağını çağırmayı düşünür, tam bu sırada **Poçt Ğutusu** adlı hikâyenin ana kahramanı önünde yüklü bir eşekle avluya girer. Veli Han, Nevruzali'yi görünce çıkar, Nevruzali'ye verir. İşte tam bu noktada ana olaya geçilmiştir. Nevruzali elindekinin ne olduğunu bilmeden alır ve posta kutusunun önünde durur. Anlatılan olaya mizahi unsurlar tam bu noktada dâhil olmaktadır. Nevruzali, mektubu postaya atar ve tam uzaklaşacakken postacı mektupları gelir alır. Nevruzali, postacının mektupları çaldığını düşünür ve postacıya saldırır. Bunun üzerine Nevruzali hapse atılır.

Olayın asıl can alıcı noktasını anlatıcı sığağı sığağına okuyucuya sunmamaktadır. Olaylar yaşanıp bittikten sonra yazar, yaşananları Nevruzali'nin dilinden okuyucusuna ulaştırmaktır.

Nevruzali postaya mektubu atmaya gittikten sonra onun ne yaptığı bilinmemektedir. Yazar, Nevruzali'den bahsetmek yerine Veli Han'ın yapıp

ettiklerinden bahsetmektedir. İşte bu noktada okuyucuyu merakta bırakmayı amaçlamaktadır yazar.

Bir süre sonra iki polis Veli Han'ın yanına gelir ve köylüsünün başının dertte olduğunu, ona kefil olması gerektiğini bildirir. Veli Han, karakola gider, Nevruzali'yi tutuksuz yargılanmak üzere kurtarır, Nevruzali'nin hikâyesini çok merak eder ve Nevruzali'ye anlattırmaya başlar.

Yazar Nevruzali'nin hepiste ne kadar kaldığına hiç değinmemektedir, Nevruzali'nin neler hissettiğinden, ne yaptığından hiç bahsetmemektedir. Okuyucu bir anda Veli Han'ı Erivan'da, Nevruzali'yi de hapiste bulur ve hikâye de burada biter.

Yazarın olayları bir anda bitirmesi hikâyeyi topluma bir şeyler öğretmek amacıyla kullandığını kanıtlamaktadır. Hikâyede her şey anlatılmıştır. Ancak Nevruzali'nin hapse nasıl düştüğü, Veli Han'ın Erivan'a ne zaman gittiği konusunu yazar, okuyucuya yansıtmayarak, okuyucunun kalan kısımları tamamlamasını amaçlamıştır.

Kışmış Oyunu adlı eserin giriş kısmında anlatılan olay ile ana olay arasında **Poçt Ğutusu** hikâyesindekinden farklı olarak doğrudan bir bağlantı vardır. İran'dan iki seyit geçimlerini sağlamak için Rus topraklarına gelmeleri ile köylülerin İran'dan gelenlere oyun oynaması arasında bir bağ kurar.

Kışmış Oyunu adlı hikâyede ilk olay İran'dan iki seyidin Kuzey Azerbaycan'a gelmesidir. İkinci olay köylülerden birinin tavlaya girerek arkadaşlarının kulağına bir şeyler fısıldamasıdır. Bunun üzerine köylülerin Bala Sultan'dan izin alıp kervana baskın yapması üçüncü olay, dördüncü olay ise köylülerin tavlaya bir cesetle gelmesidir. Beşinci olay ise köylülerin iki seyidin peşine düşmeleridir. Altıncı olay ise, geçen sene gelen iki seyidin ertesi sene Zurnalı Köyü'nün komşu köyüne gelip, Zurnalıların onlara oyun oynadığını söyledikleri olaydır.

Kışmış Oyunu adlı hikâyede klasik bir olay örgüsü vardır. Yazar okuyucu hiçbir şekilde şaşırtmamaktadır. Okuyucunun anlayamayacağı hiçbir olay yoktur. Yazar okuyucunun sıkılmasını engellemek için karşılıklı konuşmaları canlı tutmuştur. **Poçt Ğutusu** ile **Kışmış Oyunu**'nunda yazar, adeta halk edebiyatı ürününden, dedim-dedi'li cümlelere geniş yer vermiştir.

Usta Zeynal hikâyesinde olaylar diğer iki hikâyede olduğu gibi bir sıra halinde devam etmektedir. İlk olay Muğdusi Agop'un oğlundan telgraf gelmesiyle başlamaktadır. Bu, olayın başlangıcıdır. Zeynel Usta ile Muğdusi'nin oğlunun gelmesi yağmurun yağıp, salondaki tavanın sıvasını bozmasıyla birbirine bağlanır. Bundan sonra Zeynel Usta ile olan kısma geçilir. Muğdusi, oğlunun geleceğini duyunca hemen bir sıva usta arar. Muğdusi'nin sıva ustası araması hikâyede yeni bir karakter ile karşılaşmamıza, Hacı Resul, karşımıza çıkar. Hacı Resul, Muğdusi Agop'un dükkân komşudur ve Muğdusi, derdini Hacı Resul'e söyleyince, Hacı Resul, ona Zeynel Usta'yı tavsiye eder. Hikâyenin ana kahramanı artık karşımızda görmekteyiz.

Bundan sonra bütün konuşmalar, Hacı Resul ile Muğdusi Agop'un arasında geçen konuşma hariç, Zeynel Usta hakkındadır. Usta Zeynel'in işe başlaması ile olay örgüsü şekillenmeye devam eder. Metinde sık sık Kurbanın sorduğu sorulardan dolayı ya da Zeynel Usta'nın pek çalışmak istememesi, bu duruma Muğdusi Agop'un çok kızması ile devam edilir. Olay örgüsü Muğdusi Agop'un Hacı Resul'e Zeynel Usta'yı şikâyet etmesiyle devam eder. Hacı Resul, oğlunu Zeynel Usta'yı uyarmaya göndermesiyle devam eder. Hacı Resul, Muğdusi Agop'u teskin etmeye çalışır. Bu sırada Kurban'ın testiye kırılması ve testinin Muğdusi Agop'a ait olduğu ortaya çıkması ile Zeynel Usta'nın işi bırakmasıyla son bulur.

Olayla bir sıra halinde devam etmektedir. Olay örgüsünde herhangi bir aksama, geriye dönüşler bulunmamaktadır.

İran'da Hürriyet adlı hikâyede olaylar diğer hikâyede olduğu gibi bir bütün gibi devam etmektedir. Başta anlatılan giriş bölümünden bahsettiği konu ile ana konu arasında çok yakın bir bağlantı yoktur. Yazar, mektubu yazan kişiyi uzun uzun anlatmıştır. Görünüşte giriş kısmının bu kadar uzun tutulmasına gerek yoktur. Ancak yazar okuma-yazma konusunu ve cehalet konusunu vurgulaması için giriş kısmının uzun tutulması gerektiği anlaşılmaktadır.

İran'da Hürriyet adlı hikâyede olay, Molla Hasan'a mektup yazdırmasıyla başlar. Usta Cafer'in ardından Kerbelayı Mahmetali, mektup

yazdırır ve Molla Hasan'ın mektupları karıştırmasıyla ana olaya geçilmiş olur. Bundan sonra bütün olay, mektubu okutturmak üzerine yoğunlaşır.

İran'a cumhuriyet rejimi geldiği Rusya'da çalışan İranlılara söylenir ve haklarını ancak İran'da alabileceklerini söylenir. Bunu Kerbelayı Mehmetali, hanımı Perinisa'ya söyler. Perinisa, Mehmetali'nin ikinci eşidir ve bütün hakkı ilk kadının alacağından korkar. Bunun üzerine Mehmetali'ye baskı yapar. Bütün mevzu İran'a cumhuriyet gelmesiyle başlar.

Mehmetali bir mektup yazdırır, yazdırdığı mektubu Perinisa'ya verir. Pernisa, mektupta yazılanların doğru olup olmadığını kontrol etmesi için kardeşi Kerbelayı Rıza'ya mektubu verir. Kerbelayı Rıza, mektubu kimseye okutamaz ve Molla Hasan'a sorar. Molla Hasan, Kerbelayı Mehmetali'ye mektup yazdığını söyler.

Mektubun cevabını karı-koca beklemeye başlar. Mektubun cevabı ilk elden Tükezbân'dan gelir, burada hikâyeye heyecan katmak için bir kavga ile bitirir.

İran'da Hürriyet hikâyesinin sonu tam olarak bitirilmemiştir. Yazar burada diğer hikâyelerde yaptığı gibi olayın sonunu okuyucuya bırakmıştır.

Pirverdinin Xoruzu adlı hikâyede Halime Hanım, ekmek pişirecektir. Bunun için de Halime Teyze, bütün kadınlara neredeyse seferberlik ilan edecektir. Burada yazar, herhalde abartıya kaçmıştır. Ancak hikâyenin ana konusuna giriş yapmak için bunun gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Kasım Emmi baldızı Zübeyde'yi yardıma çağırmak için Tazekent'e gider. Orada arkadaşı Molla Cafer'e rastlar. Molla Cafer, Kasım Emmi'yi evlendirme teklifinde bulunur. Kesin Emmi teklifi kabul eder ve evlenir. Köyünün yolunu tutar. Köyün dışında Pirverdi babasını beklemektir. Beklemesinin nedeni ise babasına teyzesinden horuz istediğini söylemiştir. Teyzesini ve horozu göremeyen Pirverdi ağlayıp sızlamaya başlar. Hikâye burada biter.

Aslında hikâyenin başlığı ile konusu hakkında kesin bir ilişki görülmemektedir. Buraya kadar olan hikâyelerin isimleri ile konuları arasında bir bağlantı görülmektedir. Yazar, diğer hikâyelerde yaptığı gibi hikâyenin sonunu tamamlamayı okuyucuya bırakmıştır.

Dell k adlı hikâyede olaylar çok çabuk geli iri. Yazarın hikâyeyi biraz daha uzun tutması çok mümkün değildir. Yazarın amacı okuyucuya bir şeyler anlatmak olduğu için yazar bir an önce konuya girmiş ve hemen de bitirmiştir.

Olay, Mehmetveli'nin gözlerinin a rması ve burnunu kanatmasıyla ba lar. Mehmetveli'nin burnunun kanatması uzun müddet kesilmez, bunun üzerine tela a kapılan anne ve baba çareyi Berber Hüseyin'e gitmekte bulurlar. Sadık Berber Hüseyin'in yanına gider; ancak Hüseyin Usta, Sadık'ın derdiyle ilgilenmez, onun amacı Sadık'ı tıra  etmektir. Sadık tıra ını olur ve evine gider, oğlunun burnunun kanaması çoktan kesilmiştir.

 urbaneli Bey hikâyesinde olay örgüsü bir sıra halinde devam etmektedir. Geriye d n  ler yoktur. Anlatıma akıcılık vermek için karşılıklı konuşmalardan yararlanılmıştır. Vakaların geçtiği sahneler adeta tiyatro sahnesi gibi olaylar canlı bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

 urbaneli Bey hikâyesi, valinin hanımın doğum günü partisi vermesiyle ba lar. Olaylar konukların davet yerine gelmesiyle devam eder. Davete en son vali iştirak eder. Yazar, hikâyeye Kurbanali Bey'in atı ile olaya devam eder. Aslında at mevzusu ile ana hikâye arasında çok yakında bir ba  bulunmamaktadır. Bu konuyu yazar ilerleyen bölümlerde Kurbanali Bey'i komik düşürmek için i lemi tir. Yemek salonundan bahçeye geçilir. Burada Kurbanali Bey statüsüne bakmadan halay çekmeye ba lar. Bu da yazarın olay kahramanını komik duruma düşürmek için hikâyeye eklenir.

Yazarın Kurbanali Bey'i komik duruma d   rd   bir bölüm de yemek salonu sahnesidir. Kurbanali Bey, burada sarhoş durumda ve kötü bir pozisyonudadır. Kurbanali Bey'in komik duruma d  t   sahnelerden sonra onun sarhoş bir şekilde evine gittiği bölüm vardır. Burada da kahramanınız çok kötü ve acınılacak bir durumda karşımıza çıkmaktadır. Sabah olur ve Kurbanali Bey'in hanımı Kerbelayı Kasım'dan davetteki misafirlerin ne yiyip ne içtiklerini, kadınların nasıl giyindiklerini sorar. Yazar bu olay örgüsünü özellikle toplumdaki iki farklı kesiminde birbirinden pek haberdar olmadığını anlatmak için eklemiştir. Yazar, misafirlerin Kurbanali Bey'in evine gelmeleri için geçen zamanı doldurmak için de dut ağacı bölümünü kurgulamı tır. A   Ali, köye doğru gelen atları görür ve   phelenir. Durumu hanımına bildirir.

Gelenlerin geçen akşamki misafirler olduğu anlaşılır artık yapacak bir şey yoktur. Misafirlerin geldiği haberi Kurbanali Bey'e haber verilir. Kurbanali Bey, bu duruma çok şaşıır, çünkü geçen akşam yaptıklarından haberdar değildir. Hemen yatak çarşafını başına geçirir ve tavlaya kaçır. Tam bu noktada başta bahsettiğimiz at sahnesi ile son sahne arasında yakından bir ilişki kurulur. Çünkü vali beyin atlarını merak eder ve tavlaya girince Kurbanali Bey'i tirajı komik halide görür ve yazar hikâyeyi bitirir.

Yazar, diğer hikâyelerde olduğu gibi ilk bakışta birbiriyle ilgisi olmayan olayları hikâyenin sonunda büyük bir ustalıkla birbirine bağlar. Bu kısımlar sanki doldurma olaymış gibi gözükmeştir. Ancak dikkatli bakınca durumun hiçte böyle olmadığı anlaşılmaktadır.

Ğuzu adlı hikâye de yazarın hikâyeyi üç bölüme ayırdığını görmekteyiz. Her bölümde anlatılmak istenenler aynıdır. Olay örgüsü hemen hemen aynı şekilde başlar ve sonlanır. Ancak üçüncü bölümde anlatılmak istenen farklı bir biçimde verilmiştir.

Mehmethüseyin'e bir kuzu armağan edilir. Kuzu çok zayıftır. Mehmethüseyin, kurnaz biri olduğu için kuzunun üstünden para kazanmak ister. Düşünür ve komşusu Aziz Han'ın evinden müzik sesi geldiğini anlayınca aklına hemen bir fikir gelir. Aziz Han'ın sarhoş halinden yararlanır ve kuzuyu üç manata ona satar. İlerleyen günlerde Aziz Han, evinde tekrar eğlence düzenlemektedir ve Mehmethüseyin konukların sarhoş olmasını bekler ve kuzunun parasını ikinci defa alır. Bu hikâyenin kinci bölümünü oluşturmaktadır. Hikâyenin üçüncü bölümünde ise Mehmethüseyin bu defa kuzunun parasını sokak ortasında ister ve üç manatı üçüncü defa alır.

Yazar, kuzunun parasını Mehmethüseyin'in her alışını ayrı bir bölüm olarak değerlendirmiştir.

Olay örgüsü bakımından yazarın doruk noktasına ulaştığı **Nigarançılığ** adlı hikâyede birbirinden bağımsız beş olay vardır. Hepsi de birbirinden bağımsızdır. Ancak bu ilişkisizlik yazarın beşinci olayı eklemesiyle başlar.

Yazar, Tiflis'teki otellerin Birinci Dünya Savaşı nedeniyle dolu olduğunu anlatarak kahramanları aynı odada buluşturur ve başlar

kahramanlar sohbet etmeye. Sohbet sırasında Meşedi Gulamhüseyin evden bir mektup aldığını ve mektupta iyi şeylerin yazmadığını bunun içinde çok endişelendiğini, Nahçıvan'dan gelen arkadaşlarının bu konuda bir bilgilerinin olup olmadığını sormasıyla başlar. Bu soruyu cevaplandıran arkadaşları kendi başlarından böyle bir olay geçtiğini söyleyerek başlarla başlarından geçen olayları anlatmaya. Aslında anlatılan olayların birbirleriyle bir ilişkisi yoktur. Sadece konu bakımından benzerdir. Yazar diğer olaylara paralel bir olay daha geliştirir. Bu dört olaya beşinci bir olay daha eklenir. Rus polis memurunun odada milli meseleler konuşulup konuşulmadığını merak etmesidir. Polis memuru odada konuşulanları bir türlü öğrenemez ve merak içinde kalır.

Yazar, **Nigarançılığ** adlı hikâyede bir anda aynı duyguyu paylaşan beş olayı okuyucuya nakleder. Bu kadar kısa bir eserde bu kadar çok olayın anlatılmış olması yazarın sanatındaki üstünlüğünü ortaya çıkartmaktadır. Nigarançılığ diğer hikâyelerin arasında olay kurgusu bakımından en dikkati çeken hikâyedir.

Konsolun Arvadı eserde diğer eserlerde olduğu gibi anı tarzında yazılmıştır. Kahramanın adı belli değildir. Olaylar bizzat kahramanın ağzından anlatılmıştır. İsmi belli olmayan kahramanın can sıkıntısından şehir parkına gitmesi ve orada arkadaşını görmesiyle başlar. Anlatıcı parka gider, orada bir süre oturur ve arkadaşı Rızakulu'nu görür. Rızakulu'na eve gidip satranç oynamayı teklif eder. Ancak arkadaş bu teklifi konsolosun hanımı öldüğü için ona taziye gideceğinin, onun da kendisiyle gelmesini söyler. Anlatıcı bu teklifi kabul etmek istemese de arkadaşının ne kadar kararlı olduğunu görür ve teklifi istemeyerek kabul eder.

Yazar buraya ana olaya giriş yapmak için yan olayları anlatmıştır. Yan olayları anlatımını da uzun uza anlatmak yerine hemen bitirmeyi tercih etmiştir.

Yazar, konsolosluğa gidene kadar anlatıcı ile Rızakulu'nun ne konuştuğunu ne yaptığını ve nereleri gördüğü hakkında bilgi vermez. Okuyucuyu yazar, bir anda konsolosluğa getirir. Olayın kahramanları konsolosluğa gelir ve orada Nayip Cafer'i anlaşılmayan dil ile konuşmasına

tanık olur. Naip Cafer ile ayaküstü birkaç dakika konuştuktan sonra konsolos Rızakulu ve arkadaşını huzuruna davet eder. Yazarın Naip Cafer ile konuşturması ve Naip Cafer'in anlaşılmayan bir dille konuşması Nayip Cafer'in karakterini okuyucunun gözleri önüne sermesini amaçlamasından dolayıdır.

Rızakulu ve arkadaşı konsolosu görür ve Rızakulu, konsolosa taziye de bulunmak için söze başlar. Konsolos, Rızakulu'nun söylediği sözleri Moskova'da okuyan oğlun için olduğunu zanneder ve bunun üzerine içeriden ağlama sesleri gelir. Durum Nayip Cafer'in araya girmesiyle her iki tarafın da yanlış anladığı anlaşılır ve konsolosluktan Rızakulu ve arkadaşı atılır. Her iki arkadaş moral bozukluğu ile anlatıcının evine doğru yola koyulur.

Yazar, Konsolun Arvadı adlı hikâyede, diğer hikâyelerde olduğu gibi baştaki yan olay ile ana olayın arasında nasıl bir bağ kuracağı konusu okuyucuyu merakla bırakmaktadır. Hikâyenin başında şehir parkına giden anlatıcı, orada bir Rus kadını görür. Okuyucu, bu Rus kadının anlatıldığı bölümün etrafı tasvir etmek için olduğu hissine kapılır. Ancak hikâyenin can anlatıcı noktasında aynı Rus kadını ve aynı çocuk karşımıza çıkar. Bu kadın ve çocuk, konsolosun hanımı ve çocuğudur.

Yazar, **Pirverdinin Xoruzu** hikâyesinde yaptığı gibi hikâyenin ismiyle ana konusu arasında bir bağlantı çok fazla yoktur. Olayların hiçbir konsolosun hanımının başından geçmemektedir. Olaylar ile konsolosun hanımının bir bağlantısı yoktur.

Xanın Təsbehi adlı hikâye anı tarzında yazılmıştır. Anlatıcı Molla Nasrettin'in Germe-Çatak Köyü'ne neden geldiği ve gelirken nerelerden geçtiği anlatılır. Hikâyenin başında Nazarali Han övülür, ilk bakışta İkrämüddeve Nazarali Han'ın diğer hanlara nazaran farklı olduğu ve halkına zulüm etmeyen biri olduğu izlenimini verir. Ancak durumun böyle olmadığı ilerleyen kısımda verilir. Yazar, **Xanın Təsbehi** adlı hikâyeyi iki bölüme ayırmıştır. İlk bölümde Germe-Çatak Köyü'ne neden geldiklerini ve nereye gideceklerini söyler, Nazarali Han, hakkında biraz bilgi verir. Sonra tespih ile ilgili ölüme geçmek için kısa bir hikâye anlatılır. Bu kısımdan sonra da tespihin neden bu kadar önem arz ettiğini anlatır. Bu, ikinci bölümdür.

İkinci bölümde yazar, tespihin özelliğini verir ve asıl konu anlatılmaya başlanır. Mirza Sadık Münşi, Peri Kadın adında dul biriyle evlenmek istemektedir. Ancak kadın bu teklifi kabul etmek istememektedir. Bunun üzerine Ferraş Ali Cafer gelir, kadına hakaret eder, “hanın tespihini” gösterir ve tespihten neden korkması gerektiğini Peri Kadın’a tekrar anlatır. Okuyucu buraya kadar tespihin neden bu kadar önemli olduğunu sadece “Tespah hakkında birkaç söz” başlığından hemen sonra yapılmış olan açıklamadan az da olsa anlar. Ancak işin mahiyetinin hiç de sanıldığı gibi olmadı Ferraş Ali Cafer’in Peri Kadın’a yaptığı açıklamadan anlaşılır. Han köylülerine tespihin tılsımlı olduğu inancını aşılamiştir. Tespihi gören onu hiçbir şekilde geri çeviremez.

Ferraş Ali Cafer’in yaptığı bu konuşma karşısında Peri Kadın evlenir, Molla Nasrettin ve arkadaşları da Tebriz yolculuğuna kaldıkları yerden devam ederler.

Zırrama adlı hikâye Molla Nasrettin’in başından geçmiştir. Molla Nasrettin işten evine dönerken yolda Nahçıvanlı olduğunu söyleyen biriyle karşılaşır. Karşılaştığı kişi Kurbankulu Bey’dir. Kurbankulu Bey, Mollayı¹⁴⁶ tanımasına rağmen Molla, Kurbankulu Bey’i tanımamaktadır. Bunun üzerine Kurbankulu Bey, kendini tanıtır. Ancak Molla tekrar kim olduğunu çıkaramaz. Kurbankulu Bey, ısrarla Molla’yı evine çağırır, ancak Molla, Kurbankulu Bey’in evine gitmeye razı olmaz. Aynı olay art arda iki kez tekrar yaşanır. Hatta ikincisinde Kurbankulu Bey, Molla’nın evine dahi gitmiştir. Hikâyenin sonunda Molla, iş yerinde Nahçıvanlı bir arkadaşını görür ve ona Kurbankulu Bey’i sorar. Molla’nın arkadaşı Kurbankulu Bey hakkında “zırrama” der ve bu kelime Molla’nın aklına takılır.

Zırrama adlı hikâye de diğer hikâyelerde olduğu gibi bir anda kesilir ve hikâyenin sonu okuyucuya bırakılır.

Rus Gızı adlı hikâyede giriş kısmındaki yan olay ile ana olay arasında hiçbir bağlantı yoktur. Yazar olayları naklederken anı tekniğini kullanmıştır. İlk

¹⁴⁶ Burada sadece molla adını kullanmamızın sebebi Kurbankulu Bey’in sürekli molla şeklinde hitap etmesinden dolayıdır. Ben de orijinaline sadık kalmayı amaçladım.

anı, ismi verilmemiş olan anlatıcının Reyngarten ile olan anısıdır. Bir diğeri Meşedi Gulanhüseyn'in ansıdır.

Hikâye Reynguarten'in dünya turuna çıkmasıyla başlar. Anlatıcı da onunla birlikte Culfa'ya gelir. Culfada Meşedi Gulanhüseyn'e misafir olur. İki arkadaş Culfa'yı gezmeye çıkarlar. Culfa'da gezerlerken bir Rus kızına rastlarlar. Meşedi Gulanhüseyn, arkadaşına geçen kızı gösterir ve onunla başından geçenlerin küçük bir kısmını anlatır. Rus kızı ile olan hikâye artık başlamaktadır. Meşedi, Rus kızı ile başından geçenleri orta kısımdan başlayarak anlatır. Yazarın böyle yapmasının nedeni okuyucu merakta bırakmak içindir. İki arkadaş Nahcivan yolculuğuna çıkarlar ve Meşedi Gulanhüseyn, Rus kızı ile olan münasebetinin hepsini arkadaşına anlatır. Ve hikâye sonlanır.

Rus Gızı adlı hikâye yazar tarafından iki başlık altında toplanmamıştır. Ancak dikkatle bakıldığında anlatıcının misafir olması birinci bölümü, Rus kızı ile olan olaylar ikinci bölümü teşkil eder.

5.2. Kişiler

20. yy'nin başlarında yazar, Azerbaycan halkını aydınlatmayı amaçlamıştır. Toplumda günlük hayatta görülen aynı tipteki insanların hayat hikâyelerini eserlerine yansıtan yazar, kahramanlarını oluştururken kahramanına kendine has özellikler katmayı göz ardı etmiştir. Bunun nedeni ise yazarın hikâyelerinde insanlara bir şeyler öğretmek gayesi gütmemesinden kaynaklanmaktadır. Yazar için önemli olan kurguladığı tiplerin ruh halleri değil, içine düştükleri kötü durumdur.

Yazarın hikâyelerinde cahil tipler ön plandadır. Bunun nedeni olarak da Celil Mehmetkuluzâde Doğu insanının aydınlanması gerektiğine inanmasından kaynaklanmaktadır. Halkı aydınlatmak, onlara bir şeyler öğretmek isteyen bir yazar, elbette kişilerin ne düşündüklerine değil, ne yaşadıklarını anlatmak zorundadır. Celil Mehmetkuluzâde de böyle yapmıştır.

Celil Mehmetkuluzâde hikâyelerinin hepsinde kahramanlarının bilinçaltına, iç dünyasına eğilmez.

Celil Mehmetkuluzâde, eserlerinde insanları görüldüğü gibi nakleder. Bunun nedeni eserlerinin hepsinin anı tarzında yazmasından kaynaklanmaktadır ve yazarın asıl gayesini sosyal meseleleri anlatmak olduğu içindir. Yazar, eserinde kişileri tasvir etme metoduna çok fazla yer vermemiştir. Vermişse de sadece dış görünüşünü yansıtmıştır. Ona göre bu tipler bütün Doğu dünyasında vardır ve onlara her yerde karşılaşılabilmektedir.

Hikâyelerin tipleri yazarın kuşağındandır. İçinde bulunduğu zamanın tiplerini verir. Aydın olmayan tipler, hatta okuma yazmayı doğru dürüst bilmeyen tipler, kişi kadrosunda oldukça büyük bir yer tutar. Köylü, han, memur, işçi ve kadın tipleri karşımıza çıkmaktadır. Tiplerin hepsi de cahil insanlardır. Hikâyelerde geçen tiplere sırayla bakacak olursak:

Poçt Ğutusu adlı hikâyesinde köylü ile han ilişkisi görülmektedir. **Poçt Ğutusu**'nda kişi tahliline yer verilmemiştir. Ana kahramanımız Nevruzali'dir. Nevruzali'nin ne dış görünüşü, ne de ruh dünyası verilmiştir. Nevruzali, cahil bir köylüdür. O kadar cahildir ki henüz mektubun ne oluşunu dahi bilmemektedir. Söz dinleyen tipik bir köylüdür. Hayvan sevgisiyle doludur. Hanı'nın verdiği görevi yerine getirmek için elinden geleni yapan birisidir. Görev sorumluluğu vardır.

Poçt Ğutusu adlı hikâyedeki Veli Han ise sabırlıdır ve iyi huyludur. Hanımına karşı oldukça sevecendir. Sevecen biri olmasına rağmen yeri geldiğinde kendinden alt tabakadaki insanları kullanmaktan çekinmez.

Poçt Ğutusu hikâyesinde adı belli olmayan bir uşak ve bir hekim geçmekte ve Veli Han'ın yakın dostu olduğu anlaşılan Cafer Ağa hikâyede yer almaktadır. Ancak hikâyede bu kişilerden çok fazla bahsedilmemektedir.

Kişmiş Oyunu adlı hikâyede insanların dini duygularından yararlanarak geçimlerini sağlayan iki seyitten bahsedilmektedir. Seyitlerin birinin adı Hüseyin'dir. Her ikisi de insanların sırtından geçinen tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. **Kişmiş Oyununda** da kişisel tasvirler yer verilmemiştir.

Bala Sultan bilge birisidir. Köyün aksakallılarından. Köyün ne düşündüğüne önem verir. Son derece demokratiktir.

Cafer, köyün delikanlılardandır ve cesur birisidir.

Usta Zeynal adlı hikâyenin başkahramanı Zeynel Usta son derece dindar, namuslu bir tiptir. Yazar burada dindar cahil kesimi işlemiştir. Zeynel Usta o kadar dindardır ki, müslüman olmayan birisinin malını kullanmayı dahi mundarlık sayar. Görünüşte dindardır; ancak, dini vazifelerini yerine getiren, klasik edebiyattaki ham sofu imajında birisidir.

Kurban ise hikâyede on beş- yirmili yaşlarda olduğu anlaşılmaktadır. Yazar bunu doğrudan vermez; ancak metinden onun kaç yaşlarında olduğu tam olarak bilinmemektedir. Kurban, dünyaya daha gerçekçi bir gözle bakar. Ustası gibi düşünmez, ancak onun da dini yönden zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Muğdusi Agop akıllı, bilgili, zeki, yarı aydın bir insandır. Okumaya önem veren birisidir. Oğlunu Moskova'da tıp eğitimi alması için göndermiştir. Hoşgörülü, son derece sevecen, karısını anlayışla dinleyen bir tiptir. Yeri geldiğinde hanımın fikrini dinleyen ve değerlendiren biridir.

Hacı Resul, Zeynel usta gibi birisidir ve insanları dini vazifelerini yerine getirmeleriyle değerlendirir.

Metinde isimleri zikredilmeyen, ancak az da olsa hikâyede rolü olan kahramanlar karşımıza çıkmaktadır. Bu insanların isimleri zikredilmediği gibi yazar tarafından tahlil de yapılmamıştır. Bunlar Muğdusi Agop'un büyük ve küçük oğlu, karısı, Hacı Resul'ün oğlu ve Cafer Usta ile Zeynel Usta'nın karısıdır.

İran'da Hürriyet adlı hikâyede karşımıza yarı aydın tipler, cahil işçi sınıfı, o dönemki Türk kadını tipi çıkmaktadır. Bu kişilerin ortak özelliği ya hiç okuma yazma bilmemeleri, ya da çok az okuma yazma bilmeleridir. Yazar burada da ruh ve kişi tahlillerine önem vermemiş ve sadece metindeki olaya yönelmiştir.

İran'da Hürriyet adlı hikâyede ilk defa yazarın bir kahramanın tanıtılması ile karşılaşmaktayız. Yazarın Meşedi Molla Hasan'ı bu kadar

tanıtmasının nedeni o dönemki yarı aydın kişilerin bulundukları pozisyona dikkat çekmek istemesidir.

Meşedi Molla Hasan, bir zamanlar medresede müderris olan, şu an arzuhalcilik yapan birisidir. Bütün gün mescidin önünde oturur ve mektup yazdırmak isteyenlere mektup yazar. Yazar, Meşedi Molla Hasan sert mizaçlı birisi olarak tanıtır. Öğrencilerini dövdüğü için eğitim verecek öğrenci bulamaz ve işçilerden mektup yazmak için istediği paranın altında kolay kolay para almaz.

Molla Oruçali, mektep hocalığı yapmaktadır. Çocuklara okuma yazma öğretmektedir. Ancak o kadar cahildir ki, Meşedi Molla Hasan'ın yazdığı mektubu o yazıya aşina olmadığını söyleyerek mektubu okuyamaz.

Mirza Hasan, metinde adı verilen öğretmen okulunda din kültürü dersi vermektedir. Kendini eğitmiş biri olarak yazar tarafından tanıtılır. Ancak o da mektubu okuyamayacak kadar bilgisizdir.

Aktar Meşedi Hüseyin, aktarlık yapan ve halk arasında bilgisine güvenilen birisidir.

Kerbelayı Rıza Perinisa'nın erkek kardeşidir ve Kerbelayı Mehmetali ile aynı işi yapmaktadır.

İşçi olan Cafer Usta iki kadınla evlidir.

Perinisa, Kerbelayı Mehmetali'nin ikinci eşidir. Okuma- yazma bilmez. Eğitim almamıştır. Metinde kocasına sözünü geçiren biri olarak karşımıza çıkar.

Tükezban, Kerbelayı Mehmetali'nin ilk eşidir. Onun hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Araplar Köyü'nde ikamet etmektedir. Bir çocuğu vardır.

Kerbelayı Mehmetali, Araplar Köyü'nden gelmiş Rusya'ya çalışmaya gelmiştir. İşçidir ve okuma- yazması çok yoktur. Adını dahi yanlış yazar. Her iki hanımından da çekinir. Pasif bir kişiliğe sahiptir.

Dellək adlı hikâyede de karşımıza cahil tipler çıkmaktadır. Burada iki tür cahil tip ile karşılaşmaktayız. Biri halk hekimine çok güvenen, diğeri ise dini yönden istismar edilmeye müsait olan tiplerdir. Hikâyenin kadrosu çok azdır. Ancak bu azlığa rağmen yazar az sözle ders vermeyi başarabilmiştir. Hikâyede, diğer hikâyelerde olduğu gibi tasvire başvurulmamıştır.

Mehmetveli, on yaşında gözü ağrıyan bir çocuktur.

Sadık Mehmetveli'nin babasıdır. Saçları uzundur. Yazar Sadık'ın saçının uzun olduğunu berber dükkânında söyler bundan başka da Sadık ile ilgili herhangi bir tasvire başvurmaz. Sadık, cahildir. Şii mezhebine bağlıdır. Onun dini yönü ağır basmakta, ancak din ile pek bilgisi yoktur. Bunu, Sadık'ın berber dükkânına girmeden Usta Hüseyin'in ona bir ayna tutması ve Sadık'ın bu aynayı alarak birtakım dualar okuduğu bölümden anlıyoruz.

Usta Hüseyin, berberdir ve aynı zamanda halk hekimliği de yapmaktadır. İnsanların dini duygularını sömürmekten çekinmeyen birisidir.

Pirverdinin Xoruzu adlı hikâyede karşımıza tekrar cahil tipler çıkmaktadır. Bu tiplerin de diğer hikâyelerde olduğu gibi analiz edilmemektedir.

Halime Teyze, kocasına sözünü geçiren birisidir. Pirverdi'nin de annesidir.

Kasım Emmi, Halime Teyze'nin kocasıdır. Karısına söz geçiremeyen biridir.

Zübeyde Teyze, Halime Teyze'nin kız kardeşidir.

Pirverdi, Kasım Emmi ile Halime Teyze'nin oğludur.

Ahunt Molla Cafer, Kasım Emmi'nin yakın arkadaşıdır. Metinden anlaşıldığı kadarıyla da toplumda dini görevi vardır.

Perinisa, Kasım Emmi'nin ikinci hanımıdır ve biraz yaşlıdır.

Gurbaneli Bey, hikâyesinde diğer metinlerden farklı olarak karşımıza Rus memurları, Rus sosyetesini çıkmaktadır. Buradaki tek cahil tip metnin ana kahramanı olan Kurbanali Bey'dir. Yazar en fazla onun cehaletiyle alay eder. Hikâyede, Kerbelayı Kasım, Kurbanali Bey'in hanımı, Aşçı Ali, Gülperi de cahildir; ancak onların cahilliği çok fazla ortaya çıkmamaktadır. Çünkü yazar dönemin Türk ağa profilini, Kurbanali Bey tipinde toplamıştır. Rus kahramanlar ise her ne kadar Türk toplumunu yönetseler de, Türk toplumundan haberleri yoktur. Onların bilgisizliği daha çok tebaası hakkında yeterince bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Hikâyedeki tiplere bakacak olursak:

Vali, atlara tutkusu olan bir yöneticidir.

Polis müdürünün hanımı, konuk sever bir hanımdır.

Kerbelayı Kasım, son derece sadık bir hizmetkârdır. Ağasının her dediğini yerine getirmeye çalışır. Atlardan anlayan iyi bir seyistir.

Kurbanali Bey, Kapazlı Köyü'nün beyidir. Ukala, zalim, ayyaş, yalancı bir beydir. Kendini yüksek sosyeteye kabul ettirmek için her türlü komikliği yapar.

Aşçı Ali hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Ancak son derece sadık birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Gülperi, Kurbanali Bey'in hizmetçisidir. Cahil bir kadındır.

Kurbanali Bey'in hanımının ismi verilmektedir. Ancak onun da son derece cahil bir tip olduğu anlaşılmaktadır. Rus sosyetesini merak etmektedir. Rusların yaşantısıyla ilgili hiçbir şey bilmemektedir. Hem Rus, hem Türk kadınları birbirlerine o kadar yabancılardır ki henüz birbirlerinin ne tür kıyafet giydiklerini dahi bilmemektedirler.

İvanova ile Kazak Subayı yan karakterlerdir ve metinde sadece adları geçer.

Guzu adlı hikâyenin tip kadrosu kalabalık değildir. Hikâyede yazar, diğer tiplerde olduğu gibi tiplerin hiçbir özelliğine değinmemiştir. Okuyucuya eserde geçen tipleri hayal etme fırsatı vermiştir. Hikâyenin şahıs kadrosu şöyledir:

Mehmethüseyin, fakir, kurnaz birisidir. Geçimini sağlamak için her yola başvurabilen üç kağıtçı bir tiptir.

Sadık, Aziz Han'ın hizmetçilerinden biridir.

Velikulu, Aziz Han'ın hizmetçilerinden biridir.

Aziz Han, eğlenceye düşkün, zengin, bir memurdur.

Nigarançılığ adlı hikâyede birçok kahraman geçmektedir. Ancak hiçbirinin tahlili yapılmamıştır. Hepsi de aydın insanlardır. Şahıs kadrosu şöyledir:

Meşedi Haydar, Nahçıvanlı bir kumaş tüccarıdır.

Meşedi Gulamhüseyin, Nahçıvanlı bir işportacıdır.

Meşedi Mehmetbağır, Şirvanlı'dır.

Mirza Rıza, Tebrizli bir muallimdir. Gazetecilik yapmaktadır.

Hasan Bey, şair ve yazardır, Rusça bilmektedir.

Konsolun Arvadı hikâyesinde kahramanın dış tasvirini yazar sadece bir yerde yapmıştır. Bu tasviri yapmaya neden gerek duyduğunu anlayamadım. Yazarın yaptığı tasvir sıradan bir nöbetçinin tasviridir. Bu nöbetçi konsolosluğun kapısında duran, uzun boylu esmer, çirkin birisidir. Bundan başka yazar herhangi bir tahlil yapmamıştır. Metnin kahramanları şunlardır:

Rızakulu'nun arkadaşı aydın ve varlıklı birisidir.

Rızakulu, öğretmendir. Geleneklere bağlı birisidir.

Nayip Cafer, konsolos ile istediği zaman konulabilen, bu yüzden de kendi ile gururlanan biridir.

Hallagül Memalik, zengin bir insandır. İran Rus konsolosudur.

Xanın Təsbehi adlı hikâyede de sadece Nazarali Han'ın özelliği verilmektedir. Nazarali Han, misafirperver bir handır. Görünüşte halkına zulmetmeyen, onların refah içinde yaşaması için elinden geleni yapan bir han görünümündedir. Ancak yazar ilerleyen bölümlerde onun maskesini düşürür. Gerçekte Nazarali Han zalim, kural tanımayan, istediğini yapan, köylüsünü korkutan bir handır.

Ferraş Ali Cafer, hanın memurlarından biridir. Son derece zalimdir.

Mirza Sadık Münşi, hanın veziridir. İstedığinin hemen olmasını isteyen zalim bir tiptir.

Peri Kadın dört çocuğu olan, fakir ve dul bir kadındır.

Molla Nasrettin, Germe- Çatak Köyü'nden geçerken, hana misafir olur. Olayları Molla Nasrettin anlatır. Aydın bir insandır.

Zırrama adlı hikâyede yazar her ne kadar Kurbankulu Bey'i tasvir etmese de Kurbankulu Bey'in tavırlarından onun nasıl birisi olduğu anlaşılır. Kurbankulu Bey son derece ısrarcı, geveze birisidir. Hemşerilerine önem veren, konuşmalarıyla ve akrabalarının vazifeleriyle övünen birisidir.

Molla, Nahçıvanlı bir memurdur. Molla büyük ihtimalle yazarın kendisidir.

Rus Ğızı adlı hikâyede hem Rus kızının, hem de Meşedi Gulam Hüseyin'in tasviri yapılmıştır. Kişi kadrosuna bakacak olursak:

Meşedi Gulamhüseyin, Culfa'da bir tüccardır. Meşedi Gulamhüseyin yaşlı, dişlerinin çoğu dökülmüş, çirkin bir insandır. Bunun yanında güzel bir kız görünce nefsine hâkim olamayan bir zattır. Yazar, onun bu durumunun tezat oluşturması için Meşedi Gulamhüseyin'in dini görevlerini yerine getiren birisi tasvir eder.

Meşedi Gulamhüseyin'in arkadaşı, metinde anlatıcı görevindedir; ismi verilmez. Onun aydın biri olduğuna ve dünyadaki gelişmeleri yakından takip ettiğini anlamaktayız. Bu kişi Reyngarten'a saygısından dolayı onunla Culfa'ya yürüyerek gelmiştir.

Meşedi İmamali, Meşedi Gulamhüseyin'in hem yardımcısı, hem de aşçısıdır.

Rus kızı gümrükte memur olan İvanov'un büyük kızıdır. Kız çok güzeldir. Dudaklarını Meşedi Gulamhüseyin, laleye benzetmektedir. Kız genç, cesur bir Hıristiyan kızıdır.

Celil Mehmetkuluzâde, eserlerinde sıradan insanı konu edinmiştir, onların sıkıntılarını, dert ve acılarını en iyi şekilde anlatmaya çalışmıştır. Bunu yaparken de anlatmak istediklerini uzun uzadıya değil de kısaca vermeye çalışmıştır. Celil Mehmetkuluzâde'nin tip incelemesini gruplara şu şekilde ayırabiliriz:

1) Cahil tipler	4) Fakir köylü tipi
2) Yarı aydın tipler	5) Zengin Han tipi
3) Aydın tipler	6) Zalim tipler
	7) Yarı dindar tipler

Cahil tiplerin ve fakir köylü tiplerin ortak özelliği okuma-yazma bilmeyen, işçi ve köylü sınıfı olmalarıdır. Bu tipteki insanların hayattan çok fazla bir beklentileri yoktur. Gerek dini konularda, gerekse dünyevi konularda onları istismar etmek çok daha kolaydır. Erkeklerin büyük kısmı iki evlidir.

En güzel örnekleri çıkarıklı Nevruzali, Zeynel Usta, Kurban, Kerbelayı Mehmetali, Kerbelayı Rıza, Perinisa, Sadık, Sadık'ın hanımı, Kasım Emmi, Halime Teyze, Kasım Amca'nın Perinisa adlı ikinci hanımı, Kurbanali Bey, Kerbelayı Kasım, Aşçı Ali, Gülperi, Kurbanali Bey'in hanımı, Mehmethüseyin, Peri Kadın, Kurbankulu Bey gibi tiplerde görmekteyiz.

Yarı aydın tiplerin en güzel örneklerini **İranda Hürriyet** adlı hikâyede görmekteyiz. Bu tipteki insanlar medresede ya da mektepte muallimdir. Ancak başkasını yazısını dahi okuyamayacak derece cahildir. Molla Oruçali, Mirza Hasan, Aktar Meşedi Hüseyin, Kerbelayı Meşedi Molla Hasan, Molla Cafer, Mirza Sadık Münşi gibi tiplerde en güzel örneklerini görmekteyiz.

Hikâyelerde aydın tipler pasif kalmıştır. Toplumu aydınlatmak gibi bir amaçları yoktur. Yanlırlara müdahale etmekten çekinen tipler karşımıza çıkmaktadır. Etmek isteseler de tek başlarına oldukları için kendilerini yalnız hissederler ve hiçbir şeye dokunmazlar. Genellikle gözlemcidirler ve hikâyeleri aktaran onlardır. **Rus Gızı** hikâyesinde anlatıcı, Meşedi Mehmetbağır, Mirza Rıza, Edip Hasan, Mirza Mehmetkulu gibi tiplerde aydınların en güzel vasıflarını görmekteyiz.

Zengin han tipleri ve zalim tiplerin büyük çoğunluğu eğlenceye düşkün, bencil tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu insanların tek gayesi hoşlandıklarını yapmak ve köylüyü her yerde kullanmaktır. Veli Han görünüşte diğer hanlardan ayrılır; ancak, dikkatle bakıldığında o da zalim hanların içindedir. Çünkü Nevruzali, Veli Han'dan çok korkmaktadır. Bu tiplerin ortak özelliği okuma-yazma bilen; ancak bundan öteye geçmemiş olmalarıdır. Zlim han tiplerinin en güzel örneklerini Aziz Han, İkrâmüddeve Nazarali Han, Kurbanali Bey gibi tiplerde görmekteyiz.

Yarı dindar tipler her hikâyede vardır. Onların ortak özelliği dini kulaktan dolma bilgilerle yaşamaya çalışmalarıdır. Köylü sınıfı, işçi sınıfı, molla sınıfı, han sınıfını bu tiplere örnek verebiliriz.

5.3. Anlatıcı

Celil Mehmetkuluzâde, hikâyelerini anı tarzında yazmıştır. Bütün hikâyelerin bir yerinde yazar bulunmakta ve olan biteni olduğu görüp anlatmaya çalışmaktadır. Onun hikâyelerinde konular gerçek hayatta yaşanmış olaydır ve hikâyede adı geçen kahramanlar, gerçek hayattan esinlenerek kurgulanmıştır. **Hanın Tespihi** hikâyesinde konu edilen olayın

meydana geldiğini, Hamide Mehmetkuluzâde'nin hatıralarından anlamaktayız. Prof.Dr. Fatma ÖZKAN'ın hazırladığı kitapta, Hamide Mehmetkuluzâde, Güney Azerbaycan'a gittiklerini ve Nügedi Köyü'nde konakladıklarını anlatır. **Hanın Tespihi** hikâyesindeki olaylara benzer bir olay, yazarın Güney Azerbaycan yolculuğu sırasında Nügedi Köyü'ne yaptığı bir ziyaret esnasında yaşanır. Nügedi KKöyü'ndeki olaydan etkilenen Celil Mehmetkuluzâde'nin Hanın Tespihi adlı hikayeyi yazdığını belirtir.¹⁴⁷

Yazar, hikâyeleri anlatırken ben dilini kullanmıştır. Hikâyelerinin hemen hepsinde bazen kendini bir rumuz kullanarak belli etmiştir, bazen de hikâyelerde anlatının nerede olduğunu vermeyi gerek görmemiştir. Anlatıcı kimi zaman olayların içindedir, kimi zamansa gözlemci olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatıcı tiplerin ruh dünyalarına, fiziki özelliklerine çok önem verilmemiştir. Ona göre bunların hiçbir önemi yoktur, asıl olan olayı vermektir. Nevruzali, ne hissetmiş, Peri Kadın hangi duygular içerisinde çok fazla önem taşımaz. Çünkü anlatıcının asıl amacı olaylara yaşanmışlık hissini vermektir. Yaşanmışlık hissini vermek için de okuyucuya tiplerin duygu ve düşüncelerini sezdirmesi, anlatıcıyı suniliğe düşürecektir. Yazar bundan kurtulmak için olayları olduğu anlatmayı tercih etmiştir. Ancak bunu yaparken de okuyucuya gerek tiplerin fiziksel özelliğini, gerek ruhsal özelliğini sezdirme yoluyla vermiştir.

Poçt Ğutusu'nda anlatıcının ilk bakışta Veli Han olduğu zannedilmektedir. Çünkü Nevruzali'nin başından geçenleri, Veli Han'ın yazıya dökmüştür. Ancak hikâyenin sonunda Nevruzali'ye hapis cezası verilmesi hanı çok üzdüğü söylenerek asıl anlatıcının Veli Han olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kişmiş Oyunu'nda anlatıcı olayların bizzat içindedir. İki seyitten biridir. Bunu hikâyenin son cümlesinden anlamaktayız son paragraftan, "Bu sözden Zurnalıların üzüm kervanını soymadığını ve devecileri de öldürmediklerini anladık. Onlar bizimle üzüm kurusu oyununu oynamışlar. Zurnalıların kuru üzüm oyununu oynamalarının amacı meğer bizi köyden

¹⁴⁷ ÖZKAN, Fatma, Azerbaycanda Yenilikçi Bir Öncü: Celil Mehmetkuluzâde Hatıralar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002 s. 99

kaçırmakmış. “Biz pencereden atladığımızda kurşunlayabilirlerdi, tutup öldürebilirlerdi de, ama öldürmediler...”¹⁴⁸, gibi cümlelerden anlamaktayız.

Usta Zeynal adlı hikâye de anlatıcının olayların içindedir. Ancak kendini öyle saklamıştır ki olayların neresinde olduğunu anlamak mümkün değil. Belki Kurban’dır, belki De Hacı Resul’ün oğludur, ya da Muğdusi Agop’un oğullarından biridir. Yazar, ben dilini kullanmıştır. Hatta hikâyenin inandırıcı olması için hikâyenin sonuna tarih atmıştır.

İran’da Hürriyet adlı hikâyenin anlatıcısı olaylara önem vermiş, tiplerinin düşüncelerine ve duygularına değinmemiştir. Anlatıcının kim olduğu belli değildir. Belki Perinisa’nın bir komşudur. Ancak olayları çok iyi gözlemlemiştir ya da kendine nakledilenleri olduğu gibi anlatmayı başarmıştır.

Dellək adlı hikâye ile **Pirverdinin Xoruzu** adlı hikâyenin anlatıcıları olay örgüsünde yoktur. Olayları gözlem yoluyla yazar nakleder. **Dellək** hikâyesinde az bir şahıs kadrosu vardır. Olaylar onların arasında geçmektedir. Anlatıcı belki de o an orada bulunan bir müşteridir. **Pirverdinin Xoruzu** hikâyesinde anlatıcı Kasım Emmi’nin köyünden birisidir. Hikâyeyi anlatan köylü kılığında karşımıza çıkan yazardır. Bunu “Hikâyemi bitirmeme az kalmıştı ki arkadaşım Mozalan¹⁴⁹ gelip, “Kalk Kasım Emmi’nin karısının kavgasını izlenmeye gidelim.” dedi. Bu yüzden hikâyemi tamamlayamayıp burada bırakıyorum.” cümlesinden anlamaktayız. Yazar olay örgüsünün içinde değildir, o sadece gözlemcidir. Ancak burada bir tezatlık vardır. Yazar, hem yaşananları not etmekte, hem de Kasım Emmi ile Halime Teyze’nin kavgasını izlemeye gitmektedir. Burada yazar, devam etmekte olan olayların hemen not edildiği ve hala devam ettiği izlenimi vermek istemiştir.

Kurbanali Bey ve Kuzu hikâyelerinde anlatıcının kim olduğu belli değildir. Ancak anlatıcının Kurbanali Bey’e ve Mehmethüseyin’e her şeyi görebilecek kadar yakın birisi olduğunu anlamaktayız.

Nigarançılığ hikâyesinde yazar otel odasında bulunan kahramanların ağzından konuşmaktadır. Anlatıcı muhtemelen polis memurunun kapıyı

¹⁴⁸ Kışmış Oyunu s. 29

¹⁴⁹ Mozalan: Ömer Faruk Nemanzâde’nin Molla Nasreddin Dergisi’nde kullandığı lakabıdır.

açmasını gören iki kişiden biridir. Yazar bunların isimlerini vermemektedir. Bu yüzden kim olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır.

Konsolun Arvadı ve **Rus Gızı** hikâyelerde anlatıcı kendi ismini vermemektedir. Anlatıcı olaylara bizzat şahit olmuştur. Anlatıcı olayların içindedir. **Rus Gızı** adlı hikâyede olayları sonradan hatırlayabildiği kadar yazıya döktüğünü anlatmaktadır.

Zırrama ve **Xanın Təsbehi** hikâyelerinde yazar kendisini belli etmektedir. **Zırrama** hikâyesinde molla adında olaya tanık olmakta, olaylar kendi başından geçmektedir. **Xanın Təsbehi** hikâyesinde yazar karşımıza Molla Nasrettin mahlasıyla çıkmaktadır. Olayları gözlem yoluyla okuyucusuna ulaştırmıştır.

5.4. Zaman ve Mekân

Celil Mehmetkuluzâde'nin asıl gayesi toplumu aydınlatmak olduğundan dolayı yazar sanatı geri plana itmiştir. Onun için asıl olan insanlara bir şeyler öğretmek, onlara bazı davranışlar kazandırmaktır. Ancak insanları eğitirken eğlendirmeyi de göz ardı etmemiştir. Yazar için zaman ve mekân önemli değildir. Önemli olan olaydır. Olayın nerede geçtiğinin hiçbir önemi yoktur. Elbette yazarın kurguladığı olaylar bir mekânda geçmek zorundadır. Ancak bunun için özel alan oluşturulmamıştır. Yazar, okuyucusuna hikâyelerle hitap ederken yaşanmışlık duygusunu vermeyi amaçlamıştır. Bunun için gerçek mekânı kullanmıştır, gerçek kişiler, gerçek mekânda, gerçek zamanda yazarın çizdiği oyunu okuyucu için sahnelemektedir.

Yazar, mekân tasvirlerinde çok fazla bulunmamıştır. Bunun nedeni ise okuyucuya yaşanmışlık duygusunu vermek için günlük hayatta her zaman karşılaşılan tipleri ve olayların geçtiği mekânı hayal etme görevini hitap ettiği kitleye bırakmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Yani yazar, mekân ve kişi tasviri yapmayarak anlattığı olaylara gerçeklik hissini vermek için olayın

kahramanlarını ve mekânı okuyucuya bırakmıştır. Bunun nedeni ise yazarın okuyucuyu da hikâyeye dâhil etmek istemedir.

Poçt Ğutusu’nda yazar hikâyenin geçtiği zamanı bir iki cümle ile açıklamaktadır. Metnin sonuna olayların geçtiği zamanı not ederek zamanı kısaca vermeyi yeterli görmüştür.

“Kasımın on ikinci günüydü. Hava soğuktu. Buna rağmen havada kar alameti gözükmüyordu.”¹⁵⁰

“12 Kasım 1903”¹⁵¹

Poçt Ğutusu hikâyesinde yazar mekân tasvirlerinde bulunmamıştır. Mekânı yazar tam olarak vermez, okuyucunun hayal ve olaylara yaşanmışlık duygusunu vermek için Nevruzali’nin gelidiği İtkapan Köyü’nün adını vermiştir. Ancak olayın nerede geçtiği tam olarak belirtilmemiştir. Poçt Ğutusu’nda olay, Veli Han’ın avlusunda geçmektedir. Bu avlunun nasıl bir yer olduğu anlatılmamıştır.

Kışmış Oyun’unda olaylar bir kış günü Bala Sultan’ın tavalasında geçmektedir. Bala Sultan, Zurnalı Köyü’nün beyidir. Metinde bu durum şöyle anlatılır:

“Mevsimlerden kıştı, hava çok soğuktu. Biz iki seyyit, İran ahalisi, Aras Nehri’nde Rusya topraklarına geçmiştik, akşamleyin Zurnalı Köyü’ne varmıştık.”¹⁵²

“Köye geldiğimizde buranın cemaatinin akşamları köyün itibarlı ağası ve aksakallı Bala Sultan’ın tavalasında toplanıp, uzun kış gecelerini sohbet ederek geçirdiklerini öğrendik. Biz, Bala Sultan’ın tavalasına doğru yola koyulduk.

Tavlanın bir kısmı ineklerle dolu ve karanlıktı, ama diğer tarafı yüksek ve aydınlıktı. Burada herkes toplanmıştı ve sohbet ediyorlardı.”¹⁵³

Yukarıdaki açıklamadan başka ne zaman, ne de mekân açıklaması verilmektedir.

¹⁵⁰ Posta Kutusu s. 11

¹⁵¹ Posta Kutusu s. 18

¹⁵² Kışmış Oyunu s. 19

¹⁵³ Kışmış Oyunu s. 19

Usta Zeynal hikâyesinde yukarıdaki durumla karşılaşılmaktadır. Yazar, zamana ve mekâna önem vermemiştir. Olayların hangi şehirde geçtiği tam olarak bilinmemektedir, yalnızca olayın Kuzey Azerbaycan'da geçtiği anlaşılmaktadır. Yazar hikâyenin bir yerinde Zeynel Usta için İran'dan çalışmaya geldiğini anlatmaktadır. Hikâyenin geçtiği zaman tam olarak verilmemektedir. Sadece hikâyenin sonunda "Eylül, 1905, Tiflis" notunu düşmüştür.¹⁵⁴

Mekân olarak olaylar Muğdusi Agop'un evinde geçmektedir. Bu ev ile yazar:

"Muğdusi Agop, karısının elinden tutup odaları dolaşmaya başladılar. Karı koca, bu oda aziz misafirlerinin yatak odasına, odaya bitişik olan ufak odaya bir yazı masası atıp, misafirlerinin çalışma odası olmasına, büyük odaya halı serip, misafir odası olarak hazırlamaya, dördüncü odayı yemek odası olmasına, beşinci odayı kendilerinin yatak odası yapmaya, altıncı odayı ise küçük oğullarına ayırmaya karar verdiler.¹⁵⁵" açıklamayı yapmaktadır. Bunun yanında avludan su arkı geçmektedir. Mekân ile ilgili bir açıklama yapmamıştır.

İran'da Hürriyet adlı hikâyede zaman ve mekân verilmemektedir. Olayın hangi şehirde ve hangi mekânda geçtiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak Kerbelayı Mehmetali'nin İran'ın Araplar Köyü'nden Rusya'ya çalışmaya geldiği bilgisi yazar tarafından düşülmüştür.

Hikâyede olay başlangıçta bir mescidin önünde geçmektedir. Daha sonra Perinisa'nın evinde, şehrin sokaklarında geçmektedir. Olayın geçtiği yer ile bir bilgi verilmemiştir. Hikâyenin sonunda 23 Kasım 906 Tiflis notu düşülmüştür.

Dəllək de bu durum devam etmektedir. Yazar zamanı ve mekânı geri plana itmiştir. Olaylar bir evin avlusunda ve berber dükkânda geçmektedir.

Pirverdinin Xoruzu hikâyesinde olay Danabaş Köyü'nde başlayıp, Tezekent'te devam etmekte, tekrar Danabaş Köyü'nde sonlanmaktadır. Zaman ile herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁵⁴ Zeynel Usta s. 42

¹⁵⁵ Zeynel Usta s. 30

Kurbanali Bey hikâyesi, polis amirinin evinde geçmektedir. Yazar Rus yaşantısını okuyucunun gözünde canlandırılması için tasvir etme gereğini duymuştur. Hikâyede ziyafeti anlatmak için yazar “Misafirler salonda toplanmışlardı. Ortaya masalar konulmuştu, masaların üzeri çeşit çeşit ekmekler, çörekler, baklavalara, helvalar, şekerler, limonlar, portakallar, kuru yemişler ile döşenmişti. Bir masanın üzerine büyük bir semaver koyulmuştu ve hizmetçiler misafirlere çay veriyorlardı.¹⁵⁶” gibi örnekler hikâyede verilmiştir.

İlk olayın hangi şehirde geçtiği bilinmemektedir. Ancak davet sonrası olayın Kapazlı Köyü’nde, Kurbanali Bey’in evinde geçtiği bilinmemektedir.

Yazar zaman olarak metnin ortalarında olayın ne zaman geçtiğine dair ipucu vermektedir. Buna göre:

“Baharın ikinci ayıydı. Çiçeklerin ve otların kokuları birbirlerine karışmıştı. Çeşmelerin su sesleri, kuş seslerine karışmıştı. Zurnanın sesi her zaman yükselerek diğer sesleri bastırıyordu. Zurna sustuğu anda insanların sesi duyuluyordu. Evin önünde, çayın kenarında, çayırın üstüne birkaç kilim atılmıştı. Avlunun bir köşesine üç büyük semaver koyulmuş, yanlarına da otuz, kırk bardağı, bardakaltıkları, şekerler, tepsiler, reçeller, tatlılar, çörekler, limon ve portakallar, kurabiyeler... Yani çay ile ya da çaysız yenilecek her şeyi, yağları, kaymakları, kuru yemişleri dizmişlerdi. Yastık ve minder etrafa koyulmuştu. Tatar muhafızlar köylüleri halay çekmeleri için bir yere topluyorlardı.¹⁵⁷” şeklinde vermektedir.

Guzu hikâyesinde sadece Kurtbasar Köyü’nün adı geçmektedir. Ancak olay Kurtbasar Köyü’nde geçmemektedir. Olayın nerede geçtiği bilinmemektedir. Hikâyenin Aziz Han’ın evinde ve olayın geçtiği şehrin bir sokağında meydana geldiği anlaşılmaktadır. Zaman olarak da yazar, herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak yazar, metnin sonuna “Haziran, 1914, Tiflis” notunu düşmüştür.

Nigarançılığ hikâyesi Tiflis’te 1. Dünya Savaşı sırasında geçmektedir. Yazar bu durumu şöyle anlatır:

¹⁵⁶ Kurbanali Bey s. 69

¹⁵⁷ Kurbanali Bey s. 72

“Tiflis’te, İslamiyye Oteli’nin üçüncü numarasında iki kişi kalıyordu. İkisi de Nahçıvanlı idi. Birisi kumaş tüccarı Meşedi Haydar’dı, diğeri de pazarcı Meşedi Gulamhüseyin’di.¹⁵⁸”

“Yevropa Davası’ndan¹⁵⁹ dolayı, şehir hınca hınç doluydu. Otellerde kalabalık nedeniyle yer bulunamıyordu. Bundan dolayı da sesiz ve sakin bir yer bulmak mümkün değildi. Bahsettiğimiz gibi herkes yerin az olmasına ücretlerin pahalılığı nedeniyle tahammül ediyordu.¹⁶⁰”

Olaylar her ne kadar bir otel odasında geçmiş gibi gözükse de, aslında ilk iki olay otel odasında diğeri üç olay farklı zamanda ve farklı mekânda meydana gelmiştir. Mirza Mehmetbağır’ın anlattığı olayın yeri ve zamanı belli değildir. Hasan Bey’in anlattığı olay, Tiflis’te gerçekleşip, Gence’de son bulmuştur. Meşedi Haydar’ın anlattığı hikâye Erivan’da gerçekleşmiştir. Hikâyelerin zamanıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Konsolun Arvadı hikâyesi şehir parkında başlar. İsmi belli olmayan anlatıcı, muhtemelen yazarın kendisidir. Anlatıcının canı çok sıkılır ve şehir parkına gider. Bir müddet parkta oturur ve arkadaşını görür. Olay şehir parkında başlamaktadır. Daha sonra ise konsoloslukta devam etmektedir. Yazar, konsoloslukla ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Naip Cafer, bahçedeki kapıdan bizi çağırdı, ikimiz onun arkasından bir odaya girdik, salona girdik ve kapının önünde durduk. Naip Cafer bize hürmet eder bir şekilde oturmamız için yer gösterdi. Ben çekinerek koltuklardan birine oturdum. Yumuşak, kadife döşeli koltuğa öyle bir yayıldım ki, beni hiç kimse kaldırmazsa, hiç kalkmam, dedim. Rızakulu da benim tam karşımdaydı.

Büyük salona çok güzel halılar döşenmişti. Önümüzdeki masanın üzerine güzel bir kadife bir örtü atılmış, üzerine bir lamba konulmuş, onun etrafına da dört tane kül tablosu konulmuştu.¹⁶¹”

Olay örgüsü kahramanların konsolosluktan atılmasıyla son bulur.

Hikâyenin ne zaman gerçekleştiği ile en ufak bir ipucu yoktur.

¹⁵⁸ Endişe s. 94

¹⁵⁹ Yevropa davası: 1. Dünya Savaşı

¹⁶⁰ Endişe s. 94

¹⁶¹ Konsolsun Hanımı s. 101

Xanın Təsbehi hikâyesi Germe-Çatak Köyü'nde geçmektedir. Hikâyenin başında yazar ve arkadaşlarının köye gidiş hikâyesini anlatmaktadır. Anlatıcı ve arkadaşları Germe-Çatak Köyü'ne ulaşmak için geldikleri ve gidecekleri güzergâhı yazar vermektedir. Buna göre anlatıcı ve arkadaşları:

“Bakü ile Tiflis Demiryolu'nun Yevlah İstasyonu'ndan şose yolu Berde'ye, sonra Ağdam'a, Ağdam'dan yukarıya Şusa Kalesi Şehri'ne gidiyordu. Ağdam'ın solundaki şose yoldan Karabulağ'a, oradan Cebrayıl'e, Cebrayıl yolu da Aras'a çıkıyordu.

Meşhur Hüdäfer'in Köprüsü oradadır.

Benden birkaç yıl önce, ben o köprüden geçtim, İran'ın dağlarına çıktım. Oradan Karabağ vilayetleri başlar ve taaa Tebriz'e çıkar. Sol taraf, Şahseven İlleri, sağ taraf Rusya toprağının Avar serhattı.

Yazın ilk aylarıydı. Aras'ın bu tarafı çok sıcaktı. Köprüyü geçip, çayın diğer tarafında kaldık. Sabah hemen Larcan Köyü'ne gittik, Kulu Han'a konuk olduk. Üç gün burada kaldıktan sonra, yukarıdaki dağlara giderek serin, sefalı İran dağlarına çıktık.”

“İki gün yola gittikten sonra, meşhur Kalayber Köyü'ne vardık. Burada iki gün kaldık ve Eher Şehri'ne, oradan da Tebriz'e ulaşmak istedik. O vilayetin meşhur Nazarali Han, İkrämüddeve, önümüze üç atlı gönderip bizi misafirliğe çağırdı. İstemediğimiz halde gittik.¹⁶²” güzergâhını takip edip, Tebriz'e gideceklerdir.

Yazar diğer hikâyelerden farklı olarak mekânı tasvir etmiştir. Bu tasvir şöyledir:

“İkrämüddeve, Germe-çatak Köyü'nde oturuyordu. O köy ve civar köylerin hepsi Hanın malıydı. Germe-çatak Köyü, Kalayberden daha yüksek, dağların eteğinde, Merzenli Şehri'nin sol tarafında güzel manzaralı, küçük bir yaylaydı.

Köyle yaklaşık iki yüz kişi yaşıyordu. Güzel, serin suları, harika otlakları... Ancak yazık, çok yazık ki, hanlar arasında uzun zamandır devam

¹⁶² Hanın Tespihi s. 104

eden çekişmeden dolayı köylüler geçimlerini asudelikle bu kadar güzel bir yerde rahatça sağlayamıyorlardı. Diğer taraftan uzun zaman önce orada hastalık ve kıtlık baş göstermiş ve halkın yarısı, belki de yarısından fazlası kırıp, dökülmüştü. Birçok ev boştu, kapısı ve penceresi kırık, bu tür yerler göze çarpıyordu kısacası.¹⁶³

Zırrama hikâyesinde olay sokakta başlar; ancak hangi şehrin sokağında olduğu belirtilmemiştir. Olayın zamanı da belli değildir. Olay örgüsü Molla'nın iş yerinde biter.

Xanın Təsbehi hikâyesinin ne zaman geçtiği tam olarak belirtilmemiştir.

Rus Gızı adlı hikâyede iki olay anlatılır. İlk olay Reyngarten'in dünya turuna çıkmasıdır. Reyngarten dünya turuna Batı'dan başlar onun geçeceği güzergâhı yazar, şöyle anlatır:

“Miladi bin sekiz yüz doksan dört yılında Reyngarten Rusya'ya yaya olarak gelmişti. Önce Kafkaslardan İran'a, oradan Hindistan'a, Çin'e, Japonya'ya, Japonya'dan deniz yolu ile Amerika'ya geçmeyi planlıyordu. Amerika'dan İngiltere'ye, Avrupa'ya, Almanya'ya, oradan da yaya olarak batıdan Riga Şehri'ne varacaktı.”

Reyngarten bu güzergâhtan Nahçıvan'a gelir ve orada ona hikâyeyi anlatan kahramanımız katılır. Oradan Culfa'ya geçerler. Culfa'da Meşedi Gulanhüseyn'in arkadaşı Reyngarten'dan ayrılır ve Culfa'da kalır. Olay örgüsü bundan sonra Culfa'da geçmektedir. Culfa, Rus-İran sınırındadır ve içinden Aras Nehri geçen bir şehirdir. Olay kahramanları Culfa'da Meşedi Gulanhüseyn'in evinde sohbet ederler ve ertesi sabah Navçıvan'a gitmek için yola koyulurlar. Olay örgüsü Nahçıvan yolunda bitmektedir. Ancak Meşedi Gulanhüseyn'in anlattığı olay gümrük memuru İvanov'un evinde geçmektedir.

Yazar bu yerlerle ilgili sağlıklı bir bilgi vermemektedir. Baştaki 1894 tarihi anlatıcının Culfa Şehri'ne geliş tarihidir. Meşedi Gulanhüseyn'in anlattığı olay bu tarihten çok önceleri olmuştur.

¹⁶³ Hanın Tespihi s. 104

Celil Mehmetkuluzâde, anlattığı mekânlarla çizdiği tipler arasında bir bağ kurmuştur. Her ne kadar tip ve mekânları yazar tam olarak açıklamasa da, yazarın çizdiği tip profilinin olayın geçtiği mekâna uygun olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin çarıklı Nevruzali'yi alıp da polis amirinin evine göndermemiştir.

Yazar, çizdiği tip profilinin giyinişini, dış görünüşünü vermemiştir. Büyük ihtimalle okuyucunun her gün karşılaştığı tipleri gözünde canlandırmaksını istemiştir.

5.5. Hikâyelerin Dili ve Kelime Dünyası

5.5.1. Hikâyelerin Dili

Celil Mahmetkuluzâde, hikâyelerinde sanat kaygısı gütmemiş, okuyucuları güldürürken düşündürmeyi amaçlamıştır. Bundan dolayı hikâyelerinde oldukça sade bir dil kullanmıştır. Celil Mehmetkuluzâde, tiplerini oluştururken onların kullanacağı kelimeleri özenle seçmiştir. Yazar, karakterlerin eğitim düzeylerine uygun bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Yazar, modern Azerbaycan dilini eserlerinde en iyi şekilde kullanmıştır. Yazarın amacı toplumu aydınlatmaktır. Bunu yaparken de hiç şüphesiz, olaylar ve kahramanlar gerçek hayattan almıştır. Bütün bunların yanında yazar yalın, duru, temiz anlaşılır bir dille olayları anlatır. Yazar, Arapça ve Farsça kullanılarak yazılan metinlere karşıdır. Yazar, mümkün olduğu kadar halk konuşma diline yaklaşmıştır.

Celil Mehmetkuluzâde'nin eserleri okuyucu adeta tiyatro eseri izliyormuş gibi bir hava verir. Yazar, bunu yaparken karşılıklı canlı konuşmalardan yararlanmıştır. Celil Mehmetkuluzâde, tiplerini hikâyelerinde canlı bir şekilde konuştururken, onların bağlı bulunduğu sosyal tabakaya göre konuşmasına özen göstermiştir. Yazar, kurguladığı tipleri dünya görüşüne, hayat felsefesine göre konuşturmaktadır. Bunu yaparken de yerel Azeri Türkçesinin kaynaklarından en iyi şekilde yararlanmıştır.

Yazar, Nevruzali'yi kendi karakterine, Veli Han'ı kendi karakterine uygun konuşturur. Nevruzali ile Veli Han, aynı köyden olmalarına rağmen aralarında sosyal sınıf farkı bulunmaktadır. Biri han, diğeri sıradan köylüdür. Han sürekli emirler yağdırırken, Nevruzali ise sürekli yalvarmaktadır. Nevruzali yetimlerini ve kendini Veli Han'a kurban edebilen bir konuşma biçimiyle karşımıza çıkmaktadır.

Yazar, kahramanlarını yeri geldiğinde yerel ağızda konuşturmuştur. Ağız konuşmalarına şu örnek verebiliriz:

Azerbaycan ağzının en güzel örneğini İran'dan gelen Zeynel Usta'dan duymaktayız. Zeynel Usta gerek Kurban'dan, gerekse Hacı Resul'den çok daha farklı konuşmaktadır. Zeynel Usta “yaxçı” kelimesini kullanırken, Kurban yaxşı kelimesini kullanmaktadır. Bunun yanında Zeynel Usta, Muğdusi Agop'a sorduğu “Beyim sizin padşahuuz neden yokdur?¹⁶⁴” sorusunda Zeynel Usta “n” sesini kullanmayabildiği anlaşılmaktadır.

Celil Mehmetkuluzâde, **Kişmiş Oyunu**'nda Bala Sultan olan kelimesinden anlamaktayız. Dipnotta yazar, bu kelimenin oğlan olduğunu vermiştir.

Hikâyelerin birçok yerinde –dlr bildirme ekinin kullanımıyla ilgili farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Hem Nevruzali, hem Usta Zeynel –dlr bildirme ekini –dl şeklinde kullanmaktadır.

“Beyim, niye sizin padişahınız yoktu¹⁶⁵, domuz etinde bir lezzet yoktu”¹⁶⁶

Kurbanali Bey hikâyesinde, Kurbanali Bey yanına gelen köpeğe “malades” derken, vali “molades” demektedir. Her iki kelime de aferin, bravo anlamındaki Rusça kelimedir. Aynı kelimenin farklı söylenişlerini görmekteyiz. Celil Mehmetkuluzâde, cahil tiplerine kendilerine uygun, işçi tiplerine bulunduğu ortama uygun, köylüyü, çocuğu, hanı, beyi, aydını temsil ettikleri kitleye uygun konuşturmaya özen göstermiştir. Karşılıklı konuşmaya çokça yer veren yazar, okuyucunun anlatılanlara inanması için ve olayların gerçek

¹⁶⁴ İran'da Hürriyet s. 35

¹⁶⁵ İran'da Hürriyet s. 35

¹⁶⁶ İran'da Hürriyet s. 39

hayatla bağlantısı olduğu izlenimini vermek için yazar, bu yolu benimsemiştir. Yazar, gereksiz sözcük kullanımına yer vermemiştir. Anlatmak istediklerini kısa ve öz olarak anlatmıştır. Yazar, kısacık hikâyelere birbirinden farklı gibi görünen; ancak aynı zamanda birbiriyle alakalı olan konuları az sözle vermeyi başarmıştır. Onun hikâyelerinde bir cümle altında birden çok anlam bulunmak mümkündür.

5.5.2. Kelime Dünyası

5.5.2.1. Kelime Türleri ve Sıklıkları

5.5.2.2. İsimler

5.5.2.2.1. Sıfatlar

5.5.2.2.1.1. Niteleme Sıfatları

Celil Mehmetluzâde, niteleme sıfatlarına çok fazla yer vermemiştir. Çünkü o, hikâyelerinde betimlemelere fazla yer vermez. Betimleri okuyucuya bırakmıştır. Onun eserlerinde mekân herhangi bir yerdir. Yazarın hikâyelerinde mekân önemli değildir. Asıl olan konudur, yazarın anlatmak isteğidir. Yazar, hikâyelerinde kahramanlarını tasvir etmez. Çünkü onun anlattığı olayları yaşayan kahramanlar, toplumun hemen her kesiminde vardır. Yazar bu işi de okuyucuya bırakır.

Yazar, niteleme sıfatlarının içerisinde en fazla “molla ve usta” sıfatlarını kullanır. Yazarın bu sıfatlarının fazla kullanmasının nedeni hiç şüphesiz kurguladığı olaylardaki aksaklıklara dikkat çekmek istemesidir. “Molla ve usta” lakaplarını taşıyanlar aslında gerçek molla ve usta değildir.

açan: Bir defa

alçağ: Üç defa

ağ:Üç defa

alış- veriş ələyən: Bir defa

ahund: Bir defa

ali: Bir defa

alicanab: Bir defa

alim: Bir defa

aman: Üç defa

asan: Bir defa

aşpaz: Beş defa

atlı: Dört defa

axar : Bir defa

axund: Bir defa

ayığ: Bir defa

balaca: Üç defa

baş: Bir defa

bavan: Bir defa

bəd: Bir defa

bekar: Bir defa

belalı: Bir defa

bərkimiş: Bir defa

beş günlük: Bir defa

bezzaz: Bir defa

bibim: Bir defa

biçare: Bir defa

bihəya: Bir defa

birce : Dört defa

bisavat: Bir defa

boş: İki defa

böyük: Dokuz defa

bürünmüş: Bir defa

əttar: Bir defa

əziz: Üç defa

fağır: Bir defa

fanatik: Bir defa

fəgir: İki defa

cavan: Bir defa

cənab: Bir defa

cildli: Bir defa

çarıqlı: Bir defa

çarxı: İki defa

çavan: Bir defa

çayçı: Bir defa

çetin: Bir defa

çıxan: İki defa

çinli: Bir defa

çirkin: İki defa

çirkli: Dört defa

daldı: Bir defa

dayıoglum: Bir defa

derin: Üç defa

deste: İki defa

digər: Bir defa

dikilmiş: Bir defa

dolu: Üç defa

dumanlı: Bir defa

düzülmüş: Bir defa

edip: İki defa

emmoğlum: Bir defa

ənvai: Bir defa

əşşək: Bir defa

fərraş: Üç defa

fotə: Bir defa

ğaftar : İki defa

ğalan: Bir defa

ǵamış: Bir defa
 ǵana bulanmış: Bir defa
 ǵara: Üç defa
 ǵaraşın: Bir defa
 ǵasıb: Bir defa
 ǵecəmə: Bir defa
 ǵədən: İki defa
 ǵədim: Bir defa
 ǵələn: On defa
 ǵeyrətli: Bir defa
 ǵeyri: Beş defa
 ǵəyzli: Bir defa
 ǵıçları bağlı: Bir defa
 ǵırda: Bir defa
 ǵıymətli: Bir defa
 ǵoca: Bir defa
 ǵoca: Altı defa
 ǵoyulan: Bir defa
 ǵöy: Bir defa
 ǵöycək: Bir defa
 ǵözel: Beş defa
 kəhər: İki defa
 kəməhtiyad: Bir defa
 kəsə: Bir defa
 kətdi: İki defa
 kiçik: İki defa
 köhne: Dört defa
 lampa asılan: Bir defa
 mahal: Bir defa
 maharetli: Bir defa
 mahut: Bir defa
 makulku: İki defa

gözəlçə: Bir defa
 ǵudurgan: Bir defa
 ǵurtaran: bir defa
 ǵülüzlü: İki defa
 hacı: Altı defa
 hacı: Bir defa
 hacı: Yirmi üç defa
 haman: On iki defa
 haramzadeoğlu: Bir defa
 harici: Bir defa
 həkəndaz: Bir defa
 həyasız: Bir defa
 həyvan: Bir defa
 hırda: İki defa
 hızır olan: Bir defa
 hirsli: Bir defa
 hoş: Bir defa
 irəvanlı: Bir defa
 katlet: Bir defa
 keçel: Bir defa
 keçen: Yedi defa
 məlumatlı: İki defa
 məşhur: İki defa
 milli: Bir defa
 mirzə: On altı defa
 mis: iki defa
 molla: Otuz dokuz defa
 möhkəm: Bir defa
 mötəbər: İki defa
 muəyyən: İki defa
 müellim: Bir defa
 müeyyən: Bir defa

münşi: Bir defa
 müsəlma: Bir defa
 müxtəsər: Bir defa
 namalum: Bir defa
 nayib: Sekiz defa
 nazik: Bir defa
 nəcib: Bir defa
 nişanlı: İki defa
 növ: Üç defa
 olan: Üç defa
 oxumuş: Bir defa
 oxuyan: Bir defa
 özge: On altı defa
 pis: Yedi defa
 prihod: Bir defa
 rəhmətlik: Bir defa
 sahipsiz: Bir defa
 sarı: Bir defa
 təkə: Bir defa
 təzə: Dört defa
 tike: Dört defa
 ucaboy: Bir defa
 uca: On ik defa
 uçan: Bir defa
 uçan: İki defa
 usta: Yüz yirmi bir defa
 uzun: yedi defa
 xırda: İki defa
 yad: Üç defa

sefali: Bir defa
 səmimi: Bir defa
 serin: İki defa
 sinli: Bir defa
 sol: Bir defa
 sud: Bir defa
 süren: Bir defa
 şair: Bir defa
 şəhadət: Bir defa
 şiddetli : Dört defa
 şirin: Dört defa
 şişmiş: Bir defa
 şose: Bir defa
 şum: Bir defa
 tapılan: Bir defa
 taxta: Üç defa
 tək: Bir defa
 yaşıl: İki defa
 yaxçı: Bir defa
 yaxşı: On beş defa
 yazan: İki defa
 yazdığı: İki defa
 yazığı: Bir defa
 yəkə : On defa
 yəkə yəkə: İki defa
 yəkəpapağı: İki defa
 yerli: Bir defa
 yetişmiş: İki defa

5.5.2.2.1.2. Belirtme Sıfatları

Celil Mehmetkuluzâde, belirtme sıfatlarının içerisinde en fazla sayı sıfatlarını kullanmıştır. Sayı sıfatlarının içerisinde de en fazla “bir” sıfatını kullanmıştır. Yazar, sayı sıfatlarından sonra en fazla belgesiz sıfatları kullanmıştır.

5.5.2.2.1.2.1. İşaret Sıfatları

bu: İki yüz on altı

həmin: otuz defa

o: yetmiş altı defa

5.5.2.2.1.2.2. Sayı Sıfatları

5.5.2.2.1.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

altı: Dokuz defa

altmış beş: İki defa

altmış: İki defa

beş yüz: Bir defa

dokuz: Bir defa

dört yüz: Bir defa

dört: On dokuz defa

elli beş: Bir defa

elli: Dört defa

iki min: İki defa

iki: yetmiş defa

kırk: Bir defa

min beş yüz: Bir defa

min: Bir defa

beş: Sekiz defa

bir: Beş yüz on dokuz defa

birce: Bir defa

on altı: İki defa

on beş: Bir defa

on dört: İki defa

on iki: Üç defa

on sekiz: İki defa

on üç: üç defa

on yedi: İki defa

on: Dört defa

otuz: İki defa

sekiz: on bir defa

tek: Bir defa

üç: Otuz altı defa

yedi: Sekiz defa

yirmi: Üç defa

yirmi beş: İki defa

yirmi dört: Bir defa

yüz: Bir defa

5.5.2.2.1.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

altıncı: Bir defa

beşinci: bir defa

birinci: Bir defa

dördüncü: İki defa

ikinci: Üç defa

min dokuz yüz altıncı: Bir defa

min sekiz yüz doksan dördüncü: Bir defa

on ikinci: Bir defa

üçüncü: Sekiz defa

5.5.2.2.1.2.2.3. Kesir Sayı Sıfatları

yarım: Yirmi bir defa

5.5.2.2.1.2.3. Soru Sıfatları

hansı: Beş defa

ne: On sekiz defa

necə: İki defa

neçə: İki defa

5.5.2.2.1.2.4. Belirsizlik Sıfatları

bəzi: Üç defa
 bir az: On yedi defa
 bir azca: Bir defa
 bir neçə: On beş defa
 bu gədər: Üç defa
 çox : Otuz beş defa
 heç bir: Sekiz defa
 heç: Sekiz defa
 neçə: Dört defa

5.5.2.2.1.2.5. Sıfatların Derecelendirilmesi

daha uca: İki defa
 az: Bir defa

5.5.2.2.2. Zamirler

Celil Mehmetkuluzâde, hikâyelerinde şahıs zamirlerini daha çok kullanmıştır. Şahıs zamirlerinin içerisinde de en fazla “biz” zamirini kullanmıştır. Yazarın “biz” zamirini kullanmış olması dikkat çekicidir. Yazar, hikâyelerinde toplumu eleştirmiştir, toplumu eleştirirken detoplumun içerisinde görülen tipleri ana kahraman olarak seçmiştir. Yazarın hikâyelerindeki tipler, ümmetçi anlayışı sürdüren, henüz birey olamamış tiplerdir. Yazarın, “biz” zamirini bu kadar fazla kullanmış olması sebepsiz değildir.

Şahıs zamirlerinde kullanım sıklığına göre ikinci sırayı “men” zamiri alır. Yazar, “men” zamirini kurguladığı kahramanların cahilliklerini vurgulamak içindile getirir. “men” zamirinin kullanıldığı yerlere baktığımızda kahramanlar kendilerince ya bir suç işlemiştir, ya da cahilce çok bilmişlik taslamışlardır.

Yazar, en az belgesiz zamirlere yer vermiştir. Bunun nedeni ise yazarın anlatmak istediklerini direk anlatmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yazarın amacı toplumu bilinçlendirmektir. Celil Mehmetkuluzâde, hitap etmek istediği kesim toplumun yarı aydın, köylü, kendini bey olarak topluma kabul ettirmiş, ancak beyliğin ne demek olduğunu bilmeyen kesimdir. Yazar, eğer belirsizliği eserlerinde çok fazla kullanmış olsaydı vermek istediği mesajı tam olarak veremeyecekti. Onun hikâyelerindeki kahramanlar bellidir. Hiçbir belirsizliğe yer yoktur.

5.5.2.2.2.1. Şahıs Zamirleri

biz: Yüz seksen sekiz
 mən: Dört yüz yetmiş iki
 o: Altmış dört defa
 onlar: On altı defa
 sən: Üç yüz dokuz
 siz: Doksan sekiz

5.5.2.2.2.2. Dönüşlülük Zamirleri

öz: Yüz kırk bir defa

5.5.2.2.2.3. İşaret Zamirleri

bu: Yüz doksan altı
 o: Elli dört defa
 olar: Bir defa
 onlar: Bir defa
 ora: Üç defa

5.5.2.2.2.4. Soru Zamirleri

hara: On iki defa

harda: Bir defa

kim: Dokuz defa

nə: Kırk dörd defa

nərə: Bir defa

5.5.2.2.2.5. Belirsizlik Zamirleri

bir kəs: Bir defa

bir neçəsi: Yedi defa

biri: altı defa

biri: Yirmi dokuz defa

çoxu: Dört defa

hamı: Otuz iki defa

heç bir kəs: Bir defa

heç bir: On üç defa

heç kəs: Bir defa

heç kəs: Sekiz defa

heç kim: İki defa

heçkəs: Bir defa

hər bir kəsi: Bir defa

hər bir: Altı defa

hər birisi: Bir defa

hər iki: İki defa

hər ikisi: Yedi defa

hər kəs: İki defa

hər kəsə: Bir defa

hər kim: Bir defa

her nə: Dokuz defa

hərdən biri: Bir defa

hərə: Üç defa

hərəsi: Bir defa

kimi: Dokuz defa

nə isə: İki defa

neçəsi: Bir defa

5.5.2.2.3. Zarflar

Zarflar fiilleri niteleyen kelime ve kelime gruplarıdır. İnceleme yaptığımız hikâyelerde zarf-fiilleri göz önünde bulundurmamışız. Zarf-fiilleri göz önünde bulundurmamamızın nedeni ise, inceleme yaptığımız metnin düzyazı olmasıdır ve düz yazılarda zarf-fiil gruplarının çok fazla yer teşkil edebileceğidir. Zarf-fiil gruplarının çok fazla geçiyor olması üslubu anlamamızda bize yardımcı olmayacağını düşünmemizden dolayı ele almamayı uygun gördük.

İncelediğimiz hikâyelere baktığımızda en fazla zaman zarflarının geçtiğini görmekteyiz. Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerinde en fazla “indi” zarfı geçmektedir. Bu da bize yazarın bulunduğu döneme dikkat çekmek istediğini gösterir. Yazar, “indi” zaman zarfından sonra, “sonra” zarfını daha fazla kullanmaktadır.

Yazarın zaman zarflarından sonra en fazla kullandığı zarflar, azlık-çokluk zarflarıdır. Yazar, azlık-çokluk zarflarının içerisinde en fazla “biraz” zarfını kullanmaktadır. Azlık-çokluk zarfından sonra en fazla kullanılan zarflar, soru zarflarıdır. Yazar, soru zarflarının içerisinde en fazla “ne” soru zarfını kullanmıştır.

5.5.2.2.3.1. Nitelik Zarfları

açıb: Bir defa
 açıqlı:mat-mat: İki defa
 açıqlıqla: Bir defa
 ağısaya ağısaya: Bir defa
 artıq: Bir defa
 aşğar: Bir defa
 atıla-atıla: Bir defa
 bərk: On bir defa
 birden: İki defa
 boş boş: İki defa
 bulaya bulaya: İki defa
 çaparağ: Bir defa
 çəkə-çəkə: İki defa
 çığıra-çığıra: Bir defa
 cırpa-cırpa: Bir defa
 dəyə: Bir defa
 diğgətlə: Yedi defa
 dik: Bir defa
 dinmez söyləməz: Beş defa
 döyə-döyə: Bir defa
 düz: İki defa
 düzgətdim: Bir defa
 əl gəl ata ata: Bir defa
 gəçarağ: Bir defa
 gah gah çəkib: Bir defa
 gərin-gərinə: Bir defa
 gədə-gədə: Bir defa
 gəh-gəh çəkib: Beş defa
 gəzə-gəzə: Bir defa
 gəl-gəla: Bir defa

görüglə: Bir defa
 görxa görxa: Üç defa
 gövləyə gövləyə: Bir defa
 güclə: İki defa
 güle-gülə: Bir defa
 haman: Yirmi beş defa
 hıgğına-hıgğına: İki defa
 hırslandı: Bir defa
 hırsı: Bir defa
 hürə-hürə: Bir defa
 kəhildəyə kəhildəyə: İki defa
 kor -pəşiman: Bir defa
 mat: İki oefa
 mat-mat: İki defa
 merdi-mərdanə: Bir defa
 məşəğgətli: Bir defa
 oxuya-oxuya: İki defa
 oya-oya: Bir defa
 səhvən: Bir defa
 şirin-şirin: İki defa
 tək: Dört defa
 təpə-təpə: İki defa
 təz təz: Dört defa
 təz: Sekiz defa
 təzdən: Bir defa
 təzlə: Bir defa
 tökə-tökə: Bir defa
 uzun: Bir defa
 xoş: Bir defa
 xoş: Üç defa
 yaman-yaxşı: Bir defa
 yavaş: On dokuz defa

yaxçı: Bir defa
 yaxşı: Dokuz defa
 zəhmətlə: Bir defa
 zorla: Bir defa

5.5.2.2.3.2. Zaman Zarfları

axır: Bir defa
 axır vaxtlar: Bir defa
 axır: İki defa
 axşam vaxtı: İki defa
 bir gün: Yirmi yedi defa
 bu həyəndə: Dört defa
 bu saat: Bir defa
 bu səhər: Bir defa
 bundan əabağ: İki defa
 bundan sonra: Dört defa
 dəyəndə: Bir defa
 dünən: İki defa
 əvələri: Bir defa
 əvvəl: On altı defa
 əvvələn: İki defa
 əabağça: İki defa
 nahar vaxtı: İki defa
 nə vaxt: Bir defa
 ondan sonra: Bir defa
 pişəz vaxt: Bir defa
 sabah: Beş defa

axşam: Beş defa
 axşamədək: Bir defa
 bir azdan sonra: Bir defa
 gecə: Bir defa
 gəçəndə: Bir defa
 görəndə: Bir defa
 gün ortaya: Bir defa
 haftayədək: Bir defa
 havaldəyədək: Bir defa
 heç vaxt: Beş defa
 hərçənd: Dört defa
 hərdənbir: Yedi defa
 indi: Otuz dokuz defa
 indiye: Üç defa
 kəçəndən sonra: İki defa
 səhər: Bir defa
 səhərdən: Bir defa
 sonra: Yüz otuz defa
 subh: Dört defa

5.5.2.2.3.3. Yer Yön Zarfları

alt: Bir defa
 aşağı: İki defa
 içəri: Bir defa
 irəli: Bir defa
 üst: Bir defa
 yuxarı: Yedi defa

5.5.2.2.3.4. Azlık-Çokluk Zarfları

artıq artıq: Bir defa
 artıq: Bir defa
 az: On beş defa
 bir az: Kırk dokuz defa
 bir dəfə: Elli üç defa
 çox: Altmış üç defa
 daha: On defa
 dəhi: Bir defa
 ən: Bir defa
 heç: On sekiz defa
 həyli: İki defa
 iki dəfə: İki defa
 nə gədər: On iki defa
 nəcə dəfə: Bir defa
 o gədər: On üç defa

5.5.2.2.3.5. Soru Zarfları

hara: Bir defa
 harda: Bir defa

nə gəder: Bir defa

nə: Yirmi defa

nece: Dört defa

neçə: Üç defa

nəyə: Bir defa

niye: Üç defa

5.5.2.3. Deyimler ve Atasözleri

Daha çok gerçek anlamı dışında kullanılan, etkileyici anlamı olan kalıplaşmış ifade topluluklarıdır deyimler. Deyim ve atasözlerinde bir milletin, tarihini, iktisadi ve sosyal hayatını görebilmek mümkündür. Bir insanın tutum ve davranışları, kendine has özelliklerini deyim ve atasözleri vasıtasıyla anlayabiliriz. İncelediğimizde Celil Mehmetkuluzâde'nin üslûp özelliğini ortaya koymak için deyimleri ve atasözlerini incelemeye dahil etmeye kara verdik.

Yazarın kullandığı deyimlerin ve atasözlerinin bir kısmı Türkiye Türkçesinde kullanılan deyim ve atasözleriyle aynıdır, bir kısım da farklıdır. Yazar, deyimlere hikâyelerinde yer vermiştir, atasözlerine ise yer vermemiştir. Yazarın atasözlerini tercih etmemiş olması belki de ataların söylediği sözün üstüne kendinin söyleyecek bir söz bulamamasından kaynaklanmaktadır.

5.5.2.3.1. Deyimler

Celil Mehmetkuluzâde, deyimlere çok fazla yer vermemiştir. Yazarın en fazla yer verdiği deyimlerin içerisinde “baş, göz, kurban olmak, ayak” gibi kelimelerin geçtiği deyimler olduğunu görmekteyiz. Yazar, hikâyelerinde bu deyimleri daha çok, yarı aydın kesime ya da cahil kesime kullanmaktadır. Cahil köylü ağasına yalvarırken “başına dönüm, kurbanın olayım, ayağının toprağı olayım” gibi deyimleri kullanmaktadır.

Allah birinizi min ələsin: Bir defa
 allah size nahlət ələsin: Üç defa
 altımıza su çıxmağ: Bir defa
 aman günü: Bir defa
 atama nahlət: Bir defa
 atamın ğoru hağğı içün: Bir defa
 ayağ saxlamağ: Bir defa
 ayaqlara od salmağ: Bir defa
 ayağının toprağı olmağ: Bir defa
 baş tutmağ: Bir defa
 başa daş salmağ: Bir defa
 başına and olsun: Bir defa
 başına dönüm: Bir defa
 canın sağ olsun: Bir defa
 daşına dolanım: Bir defa
 əl çəkmək: Bir defa
 əl içi kimi görünürdü
 əlüstü duymağ: Bir defa
 gadan almağ: Bir defa
 ğaş ğabağını tökmək: Bir defa
 ğıl köprüdən gəçmək: Bir defa
 ğol ğoymağ: Bir defa
 göz açmağa fürsət vermək: Bir
 defa

gözlerini açmağ: Bir defa
 gözü su içmək: İki defa
 gözü yolda ğoymağ: Bir defa
 gözün aydın olsun: Bir defa
 ğulağ asmağ: Dört defa
 ğurban olsun: Bir defa
 ğurbanın olmağ: Bir defa
 ğüman ələmək: Bir defa
 hağ fərmayız ədərsə: Bir defa
 haneharab ələsən: Bir defa
 hirs təpəyə vurmağ: Bir defa
 işləri öz ğaydasınca yola vurmağ:
 Bir defa
 oğlunun canına and içmək: Bir defa
 pişmiş tovuğun ğülməyi gəlmək:
 Bir defa
 Sibirə göndərmək: Bir defa
 sözləri çürük ğapıya çıxmağ: Bir
 defa
 tünbetün olmağ: Bir defa
 üreyini sıxmağ: Üç defa
 yazanın barmaqları ğurusun: Bir
 defa
 yər ğulağlıdır: Bir defa

5.5.2.3.2. Atasözleri

İncelenen metinlerde atasözlerine rastlanılmamıştır.

5.5.2.4. Cümleler

Cümleler üslubun önemli unsurlarından biridir. Yazarın duygu, düşünce ve heyecanını nasıl yansıttığını açıklar. Aynı zamanda da sanatçının üslûbunu gözler önüne serer. Celil Mehmetkuluzâde'nin hikâyelerinde cümle yapıları anlatılmak istenen konulara göre farklılık göstermektedir.

İncelenen eserde iki bin beş yüz on dört cümle kullanılmıştır. İki bin beş yüz on dört cümle içerisinde yüklem yerine göre cümle çeşitlerinden en fazla payı, kurallı cümleler bin yedi yüz seksen sekiz cümle ile almıştır. Devrik cümlelere yazar, çok fazla yer vermemiştir. Celil Mehmetkuluzâde, devrik cümleleri daha çok ki ile kurulmuş olan cümle çeşitlerinde kullanmıştır. Devrik cümle sayısı metin genelinde yedi yüz yirmi altıdır.

Celil Mehmetkuluzâde, yapılarına göre cümle çeşitleri içerisinde en fazla bin iki yüz yetmiş altı cümle ile basit cümlelere yer vermiştir. İncelenen metinde basit cümleleri beş yüz yetmiş dört cümle ile bileşik cümleler takip eder. Yazar, ki ile dört yüz on altı cümle kullanmıştır, sıralı cümle kullanımı ise iki yüz kırk sekizdir. Celil Mehmetkuluzâde, akıcılığı ve kolay anlaşılabilirliği sağlamak için basit cümlelere daha fazla yer vermiştir. Onun eserleri tiyatro niteliğindedir, bundan dolayı yazarın basit cümlelere daha fazla yer ayırması doğaldır. Celil Metmetkuluzâde, daha çok yarı aydın kesime ve cahil kesime hitap etmek istemiştir. Yarı aydın ve cahil kesimin en iyi anlayacağı cümle çeşidinin basit cümle olduğu, hitap etmek istediği kesimin konuşken kullandığı cümle çeşitlerini kullanmayı uygun görmüştür.

Yazar, ki ile kurulmuş olan cümleleri genellikle devrik olarak kullanmıştır. Açıklama yapmak istediği yerlerde ki ile kurulan cümle çeşitlerini kullanmayı uygun görmüştür. Celil Mehmetkuluzâde, ki ile kurulan cümleleri daha çok İran'dan Azarbaycan'a çalışmaya giden işçilere kurdurur. Okumuş aydın kesim ki ile cümleleri çok fazla kullanmaz.

Anlamına göre cümle çeşitlerine bakıldığında ilk sırayı olumlu cümle çeşitleri bin dokuz yüz cümle ile almaktadır. Olumlu cümleleri üç yüz on altı cümle ile olumsuz cümleler takip etmektedir. Soru cümlelerinin payı yüz

seksen, emir cümlelerinin payı ise ellidir. İstek cümleleri on sekiz cümle ile emir cümlelerini takip etmektedir.

Bunlara ayrı başlıklar altında değinmeyi uygun gördük. Şimdi bunlara göz atalım:

5.5.2.4.1. Anlamına Göre Cümleler

5.5.2.4.1.1. Olumlu Cümleler

Celil Mehmetkuluzâde, incelediğimiz hikâyelerinde kendinden emin olan, toplumda saygın bir yere sahip olan tiplerine daha çok olumlu cümleler kullandırmıştır. Bu tipler olumsuz cümleleri ya emir verirken, ya da gördükleri olumsuz bir durumu dile getirirken kullanmışlardır. Yazar, anlamına göre olumlu cümleleri bin yedi yüz dokuz defa kullanmıştır.

Posta Ğutusu'nda yukarıda bahsettiğimiz durum değişmemiştir. Veli Han'ın ağzından olumsuz cümlelerle emir verirken çıkmaktadır. Bunun dışında olayları anlatan kişi zaman zaman olumsuz cümlelere başvurmuştur. Bunların dışında genellikle olumlu cümleler geçmektedir. Metinde verilmek istenen mesaj genel itibariyle olumlu cümle ile verilmek istenmiştir.

“Bizim karşımızda Erivanlı birisi oturmuştu. Bu kişi deri almak maksadıyla köye gelmişmiş. Bu husustaki sohbet iki saat sürdü. Biz ısındığımız için yemek bekliyorduk. Çünkü toplantıya ulaştığımızda Bala Sultan, uşağına horoz kesmesini ve bizim için sedr pilav pişirmesini söyledi.”

(Kışmış Oyunu s. 20)

“Adam gönderdiler, Zeynel Usta geldi ve işi kabul etti. İki liraya Muğdusi Agop'un tavanını tamir etmeye anlaştı. Yalnız bir şarla, bugün başlayacak, sabahdan akşama kadar işi bitirecek, odanın tozunu toprağını temizleyecekti. Muğdusi Agop, eğer Zeynel Usta, bu şartı zamanında yerine

getirirse, Usta'ya ayrıca altı buçuk arşın¹⁶⁷ yünlü kumaş vereceğine söz verdi.” (Zeynel Usta Sayfa:31)

5.5.2.4.1.2. Olumsuz Cümleler

Celil Mehmetkuluzâde, hikâyelerinde daha çok toplumun aksayan yönlerini, insanların cahilliklerini, dini yanlış anlayıp yanlış hayatlarına aksettirmiş olmalarını hikâyelerinde hicvetmiştir. Hikâyelerde başroldeki tiplerin içine düştükleri kötü durumları, cahilliklerini anlatan durumları vermek için yazar, olumsuz cümlelerden yararlanmıştır. Yazar, üç yüz on altı defa anlamına göre olumsuz cümle kullanmıştır.

Poçt Ğutusu'nda yazar Nevruzali'nin cahilliğini anlatmak için olumsuz cümlelerden yararlanmıştır. Nevruzali, sık sık Veli Han'a yalvarmakta ve acziyetini ortaya koymakta, bunu dile getirirken de sürekli “Sensiz benim bir günüm bile olmasın.” demektedir. Bunun yanında Nevruzali'nin emin olmadığı durumlar, yapıp yapmamak gibi, olumsuz cümleden yazar yararlanmıştır.

— Nevruzali, postaneyi biliyor musun?, dedi.

Nevruzali cevap verdi:

— Ey Han, ben köylü bir adamım, ben ne bilirim postane nedir? diye

— Peki, valinin bulunduğu binasını da biliyor musun?, diye sordu.

— Evet, Han, kurban olayım sana, biliyorum, neden bilmeyeyim. Geçen hafta kaz reisinin yanına şikâyetle bulunmaya gitmiştim. Han, Allah seni inandırсын, bizim muhtar bize çok zulüm ediyor. Aslında bizim muhtar başka yöreden, onun için bizden bihaber. Geçen hafta benim iki buzağım kaybolmuştu. Onun için gittim.”

(Posta Kutusu s. 12)

¹⁶⁷ Arşın: Metre ölçüsü kabul edilmeden kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. (71 cm.) Parmakların ucundan omuza kadar olan kol boyunda ölçü.

Poçt Ğutusu’nda olayı anlatan kişi bir yerde sürekliliğı vermek için olumsuz cümleden yararlanmıştır.

“Bu řəxs çox vaxt xanın yanına gəlib-gedər və hər gələndə olmaz ki, undan, ərıştədən, baldan, yağdan gətirməsin”

5.5.2.4.1.3. Emir Cümlələri

Celil Mehmetkuluzâde’nin incelediğimiz eserlerine baktığımızda emir cümlelerini bey-köylü ilişkisi çerisinde, iki arkadaş ilişkisi çerisinde, karı- koca ilişkisi çerisinde, usta-çırak ilişkisi çerisinde kullanıldığını görmekteyiz. Bu ilişki çemberinin içinde amir memura, usta çırağına, bey köylüsüne, birbirine nazı geçen samimi arkadaşlar birbirlerine mutlaka emir cümleleriyle hitap etmektedirler. Buradaki emir cümleleri bazen kesin emir bildirirken, bazen de bir öneri anlamını taşımaktadır. İncelenen hikâyelerde yazar, doksan sekiz defa emir cümlesi kullanmıştır.

“— Oğlum, git sen de burnunu kanat! Mehmetveli’ye annesi böyle söyledi.

— Be adam, gel bi bak! Mehmetveli’nin burun kanaması dinmiyor, ne yapalım şimdi, belki sen bir yol bulursun.

— Be adam, hemen pazara koş!” diye kadın, başladı yüksek sesle Sadık’a bağırmaaya. “Hemen Hüseyin Usta’nın yanına koş. Onun hekimlikte tecrübesi çoktur. Hemen Hüseyin Usta’nın yanına git. Yoksa çocuğı kan götürecekt, evin yıkılacak. Durma, hadi koş, hemen haber getir.”

(Berber s. 61)

5.5.2.4.1.4. Hitap Cümlələri

Celil Mehmetkuluzâde, eserlerinde hitap cümlelerini çok fazla kullanmaktadır. Bu cümleler arasında “ədə, əzizim, a kişi, gedə, olan (oğlan ya da ulan), cəfərəli , ay ğardaşlar, sultan ağa, a balam , agədə, ağalar, balalarım, ğardaş, ay allah bəndələri, usta, xozeyin, ay xozeyin, ay rəhmətlik

oğlanları, ay Muğdusi, ğurban, Məşədi əmi, ay rəhmətliyin ğızı, ay ğız, ay arvad, ay Məşədi Molla əmi, dadaş, ay dadaş, balam, molla əmi, molla dayı, bala, ay Sadığ kisi, Sadığ əmi, ay xanım, ay əfsər ağa, ağalar və xanımlar, Kəblə Ğasım, ada, Mirzə Həsən, ğlava , ədə kəblə Ğasım , ay naçalnik , ay ağa, naçalnik ağa , ay bəy, a xanım, xanım, əli, ay ağa, gülpəri, Vəliğulu əmoğlu, Sadığ əmoğlu, ay Usta Hüseyn , xan, məşədi, axund Molla Cəfər, Ğasım əmoğlu, Zibeydə xala, Ğulamhüseyn, mirzə, Həsən bəy, Rzağulu, cənab konsul, Cənab Molla Nəsrəddin, Molla Sadığ Münşi, Pəri, əmoğlu, ay Molla əmi” hitap kelimeleri geçmektedir. İncelenen metinde geçen hitap kelimelerine baktığımız daha çok “ay” hitap kelimesine görmekteyiz. Yazar, metinlerde insanların isimleriyle hitap cümlelerini çok fazla kullanmamıştır, bunun yerine ay kelimesi ile başlayan ya da sesleneceği edeceği kişilerin lakaplarını kullanarak hitap etmiştir.

5.5.2.4.1.5. Soru Cümlesi

Yazar, soru cümlelerine karşılıklı konuşmalarda çok fazla başvurmuştur. Hikâyelerde iç konuşmalar geçmediği için sorulan soruların cevapları soruyu soranlarda değil, soruyu yöneltildiği kişilerdedir. Sorular fiil cümleleri ile yöneltilmektedir. Bir şeyden emin olmak için yöneltilmemektedir. Soru cümlelerini yazar, yüz seksen defa kullanmıştır.

“— Hey Nevruzali! Bu ne zahmet?, dedi.

Nevruzali, çuvalların ipini çözerek cevap verdi:

— O nasıl sözdür Han, ben ölene kadar senin kölenim, dedi.

Nevruzali, bunları söyleyerek başladı üstünün tozunu silmeye... Saat öğleyi bir saat geçiyordu, postanın vakti geçebilirdi. Hanın aklına yazdığı mektubu Nevruzali'ye postaya atması için vermek geldi.

Han, misafirine döndü:

— Nevruzali, postaneyi biliyor musun?, dedi.

Nevruzali cevap verdi:

— Ey Han, ben köylü bir adamım, ben ne bilirim postane nedir? diye”

(Posta Kutusu s. 11-12)

5.5.2.4.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

5.5.2.4.2.1. İsim Cümleleri

İsim cümleleri bir varlığın olup olmadığını haber verir. Celil Mehmetkuluzâde incelediğimiz on üç hikâyede isim cümlelerine çok fazla yer vermemiştir. Celil Mehmetkuluzâde, daha çok tasvire başvurduğu zaman ve karşılıklı konuşmalarda isim cümlelerini kullanmıştır. Hikâyelerde tasvire çok fazla yer verilmediğinden dolayı isim cümlelerini kullanmaya gerek duymamıştır. İsim cümleleri en fazla **Xanın Təsbehi** ve **Ğurbaəli Bəy** adlı hikâyelerde kullanılmıştır. Bunun önemli nedeni yazar bu iki hikâyede tasvire diğerlerinden daha çok yer vermiş olmasıdır. Yazar, isim cümlelerini, cümlelerde “idi, -dl, var, yox deyil, dUr” yardımcı fiil, ek ve kelimeleriyle yapmıştır. İncelen metinde isim cümlesi sayısı dört yüz altmış dördtür.

“— Yoksa sen de mi fanatik müslümanlardansın, onun için mi içmiyorsun?”

(Kurbanali Bey s. 72)

“Kadın olanları tekrar anlattı. Bey ayağa kalktı, biraz düşündü, odanın içinde volta atmaya başladı ve karısına:

— Git, bey evde yok, desinler.”

(Kurbanali Bey s. 85)

“— Bey nereye gitti, neden evde yok?”

(Kurbanali Bey s. 86)

“İki gün sonra Aziz Han’ın evinden tekrar gürültü sesleri geliyordu. Bu kez özel olarak şarkı söyleyip oynayanlar da vardı.”

(Kuzu s. 90)

5.5.2.4.2.2. Fiil Cümleleri

Celil Mehmetkuluzâde, eserlerinde daha çok fiil cümlelerine yer vermiştir. Celil Mehmetkuluzâ'nin hikâyelerinde iki bin elli tane fiil cümlesi kullanılmıştır. Bunun nedeni ise tasvire çok fazla başvurmayıp, tasvir edeceği mekânı veya olay kahramanın özelliklerini okuyucuya hissettirerek vermeyi amaçlamasında yatmaktadır.

“— Yok, emmioğlu, ben size gelmem, önce bize gidelim, sonra ben size gelirim; yoksa öldürsen de gitmem. Evim buraya çok yakın, dedi.”

(Zırlama s. 109)

“Meşedi Gulamhüseyin'in söyledikleri yattığım yerde aklıma geldiğinde güldüğümü çok iyi hatırlıyorum. O gün özel bir şey olmuştu. Ben olayı Meşedi Gulamhüseyin'den işittikten sonra, Nahçıvan'a gelince unutmamak için yazıya döktüm, ancak o defteri kaybettim. Hatırladığım kadarını şimdi yazıya geçiriyorum.”

(Rus Kızı s. 115)

5.5.2.4.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

5.5.2.4.3.1. Kurallı Cümle

Celil Mehmetkuluzâde, hikâyelerinde kurallı cümlelere çok fazla yer verilmiştir. Hikâyelerde bin yedi yüz seksen sekiz tane kurallı cümle geçmektedir. Yazar, kurallı cümleleri genellikle isim cümlelerinde ve soru cümlelerinde kullanmaya dikkat etmiştir. İsim cümlelerinde devrik cümle yok denecek kadar azdır.

“Kasım Emmi, oğlunun yüzüne baktı, eşeğin hareket etmediğini görünce bindi, oğluna dönüp sordu:”

(Pirverdinin Horozu s. 64)

“Köylüler, avludaki ark hakkında yüksek sesle konuşuyorlardı, hizmetçiler de sağa sola koşuşturuyorlardı, hiç kimse Mehmethüseyin'e

bakmıyordu. O da ceketle koltuğunun altındaki kuzunun başını örtüp, sokak kapısına yöneldi ve evine çekip gitti.”

(Kuzu s. 89)

5.5.2.4.3.2. Devrik Cümle

Celil Mehmetkuluzâde, hikâyelerinde devrik cümleleri az kullanmıştır. yazar, yedi yüz yirmi altı tane devrik cümle kullanmıştır. Kurallı cümlelerin arasına devrik cümleleri serpiştirerek anlatıma akıcılık kazandırmıştır. Devrik cümleleri karşılıklı uzun konuşmalarda oldukça fazla kullandığını görmekteyiz. Bu durum büyük ihtimalle olay kahramanlarının memleketlerinin Güney Azerbaycan olması ve kahramanların doğdukları yerde Farsça'nın Azerî Türkçesine etkisi olduğunu düşünmekteyiz.

“Muğdusi Agop, odaları babasının yaptırdığını kime yaptırdığını bilmediğini; bu yüzden de hangi ustanın yaptığını bilmediğini söyledi.”

(Zeynel Usta s. 33)

İran'da Hürriyet adlı eserde yazar karşılıklı konuşmalarda devrik cümlelerden sonra genellikle ki ile bağlanmış bir açıklaması cümlesi kullanmaktadır.

“Kerbelayı Mehmetali, sabah olunca erkenden sokağa çıktı, ne yapacağını bilemedi. Bir taraftan Perinisa'dan korkuyordu, niçin korktuğunu kendi de bilmiyordu, diğer taraftan memleketteki karısı Tükezban'dan korkuyordu. Korkmasının nedeni ise, eğer mektup yazdırıp memleketi gönderirse, Tükezban kocasına düşen hakkı yeni karısından dolayı istediğini sanacağıydı. Kerbelayı Mehmetali, burada evlendiğini çok iyi gizlemişti. Tükezban'ın kardeşleri eğer gurbette evlendiğini duyarlarsa oraya gelip onun başını yaracakları hususunda Kerbelayı Mehmetali'yi korkutmuşlardı. Tükezban, eğer Kerbelayı Mehmetali gurbette evlenirse başı açık yalın ayak gelip kadının saçını başını yolacağına dair yemin etmişti.”

(İran'da Hürriyet s. 49-50)

Devrik cümleler **Ġurbaneli B y** adlı hikâyede “...i ir m m n bu st kan  sizin sağlığınıza...” şeklindeki sağlık temennisi her zaman devrik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu söyleyiş tarzı, muhtemelen yazara ait bir s yleyi tir.

“Bana bir av köpeği hediye etmişti. Allah sana da, kocana da afiyet versin, hepimize sağlık versin.   iyorum senin sağlığına ey hanım, urra!”

(Kurbanali Bey s. 76)

Konsolun Avrady adlı hikâyede, “ki” ile kurulmuş cümlelerin haricinde devrik cümle çok fazla kullanılmamıştır. Bu cümlelerin çevirileri kurall  cümle halinde yapıldı.

“Bahçeye nasıl çıktım aklımdan çıkmıyor. Rızakulu benim arkamdan geliyordu. Sokağa çıktığımızda nöbetçiye neden “Selametle kal!” dediğimi bilmiyorum. O, hiçbir şey söylemedi, sanki duymuyordu, güya bizler ipsiz sapsız adamlardık.”

(Konsolosun Hanımı s. 103)

5.5.2.4.4. Yapısına Göre C mler

5.5.2.4.4.1. Basit C mler

Celil Mehmetkuluzâde, hikâyelerinde iki yüz yetmiş altı defa basit cümle kullanmıştır. Yazar, hikâyelerinde akıcılığı basit c mler sayesinde sağlamıştır.

“— Meşedi emmi, bana bir kâğıt yaz!

Meşedi Molla Hasan, bunu duyar duymaz sağ elini işçinin önüne uzatır ve:

—  ıkar bakayım cebinde neyin var?

    elini cebine atıp iki kuru  çıkartıyor.

Meşedi söyler ki:

— Bu çok az.

    yemin ediyor:

— Vallahi başka param yok.
 Meşedi yemin eder ki:
 — Yazamam.”

(İran’da Hürriyet s. 45)

5.5.2.4.4.2. Birleşik Cümle

Celil Mehmetkuluzâde, anlatımı süslemek için kullandığı cümle türlerinden birisi birleşik cümlelerdir. Yazar, birleşik cümleleri beş yüz yetmiş dört defa kullanmıştır.

“Nevruzali, sopasını alıp çocuk gibi koşmaya başladı. Sonra aklına bir şey geldi ve Han’a dönüp”

(Posta Kutusu s. 13)

“Nevruzali uzaklaşmak istedi, Han onun arkasından yüksek sesle seslendi.”

(Posta Kutusu s. 13)

“Bu defa da on pud¹⁶⁸ ekmek pişirmesi lazımdı. Zübeyde’nin yardıma çağırılması gerekliydi.

(Pirverdinin Horozu s. 64)

5.5.2.4.4.3. Ki’li Cümleler

Celil Mehmetkuluzâde, “ki” bağlama edatıyla yapılmış olan cümlelere hikâyelerine çokça yer vermiştir. Yazar, ki ile kurulmuş olan cümleleri dört yüz on altı defa kullanmıştır. Yazar, okuyucuyu sıkacak derecede ki edatıyla bağlanan cümleleri fazla yer vermiştir. Celil Mehmetkuluzâde, açıklamak istediği yerlerde ki ile kurulmuş olan cümlelere baş vurmuştur.

“Biz oturunca onlar bizim hal ve hatırımızı sormaya başladılar. Bizde onların halini hatırını sormaya başladık. Sözün kısası köylüler bize öyle

¹⁶⁸ Pud: önceden kullanılan 16.4 kg’lık Rus ölçü birimi

dostane davrandılar ki, sanki aylardır bizi bekliyorlarmış gibiydiler. Köylülerin bu davranışı bizi çok memnun etti.”

(Kışmış Oyunu s. 20)

5.5.2.4.4. Sıralı Cümle

Celil Mehmetkuluzâde, olayların nasıl geçtiğini okuyucuya anlatmak için sıralı cümleleri kullanmıştır. Konuşma anlarında sıralı cümleleri daha çok emir cümlelerinde ve başkasının yaptığı bir şeyi anlatırken kullandığını görmekteyiz. Celil Mehmetkuluzâde, iki yüz kırk sekiz sıralı cümleye yer vermiştir.

“İkimizden ve Bala Sultan’dan başka tavlada bir de yaşlı bir adam vardı. Arkadaşım son sözlerini söyler söylemez, o yaşlı adam önce öksürdü, sonra da çubuğunu yere boşalttı ve hiçbirimizin yüzüne bakmadan başını sallayarak, sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi mırıldandı.”

(Kışmış Oyunu s. 24)

“Ben şaşkın şaşkın o zavallının yüzüne baktım, ne cevap vereceğimi bilemedim. Biraz geçtikten sonra uzaktan at sesleri geldi. Az sonra da kurşun sesleri duyuldu. Ardından beş, altı defa peş peşe tüfek sesleri geldi. Bu olayların arkasından nal sesleri şiddetlendi, gittikçe yakınlaştı. Tavlanın kapısı açıldı, gençler gülüşe gülüşe atları tavlaya çekip, üzüm kurusu çuvallarını tavlanın bir köşesine bıraktılar. Bala Sultan, ayağa kalktı, köylülere dönerek”

(Kışmış Oyunu s.24-25)

5.6. Anlatım Teknikleri

Celil Mehmetkuluzâde, hikâyelerinin hepsini anı tarzında yazmıştır. Yazar, hikâyelerinin hepsinde gözlemci durumundadır. Olaylara tanıklık etmiştir. Hikâyelerini daha sonra hatıra defterine geçirir gibi bir his verir. Olayları ilk ağızdan anlatır, hikâyenin sonuna gelir ve orada hikâyenin

yazıldığı tarihi ve şehri verir. Bu da yazarın sanki hikâye yazmadığı, onun için o gün olan önemli olayları unutmak istemediği için yazdığı izlenimini vermektedir. Yazar, anı türünü kullanarak okuyucuya öğüt verme amacı gütmektedir.

Yazar, posta kutusundan bahsetmek için Veli Han'a mektup yazdırır, o mektubu da okuma-yazma bilmeyen, mektuptan bihaber olan Nevruzali'ye attırır. Kendisi de hikâyenin içinde bir yerlerdedir, belki de Veli Han'ın ismini bilmediğimiz uşak rolünü kendisi oynamaktadır.

Yazar, Nevruzali adını bilerek kahramanına koyar. Çünkü o toplumun aydınlanmasını istemektedir. Nev Farsça yeni, ruz gün demektir, yani yeni gün demektir. Nevruz adını yeni doğan dersek, galiba yanlış olmaz. Yazar, tıpkı Nevruzali gibi topluma yeni doğan Ali adını vererek onun karakterinde toplumun yeniden doğmasını sağlamak istemektedir.

Yazar, her konuya uygun tipler oluşturmuştur. Dini istismarı anlatmak için iki seyit tipi kurgular, hatta birinin adı Hüseyin'dir. Bu ismi özellikle koymuştur. Peygamber efendimizin torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere seyit denir. Metinde seyitlerin birinin adı Seyyit Hüseyin'dir.

Yazar, Zeynel'e Usta sıfatını yakıştırır. Zeynel, aslında yarım ustadır, bilgisiz, cahil birisidir. Usta olan kişi işinin ehlidir, aldığı işi bitirir. Yazar, Zeynel'e usta sıfatını koyarak metinde tezatlık meydana getirmiştir.

Celil Mehmetkuluzâde, Zeynel Usta'nın yardımcısına Kurban adını verir. kurban yakın, adanmış anlamındadır. Hâlbuki kurban dini olduğu gibi kabul etmez, sürekli sorgular. Burada da tip ile ismi arasında bir tezatlık görülmektedir.

Yazar, metinde Kerbela, Molla, Hacı, Han lakaplı kişilerin isimleri ile temsil ettikleri arasında bir zıtlık olduğunu okuyucuya hissettirmek istemiştir. Kerbela isim sıfatını almak için Şii Mezhebine göre kutsal olarak atfettikleri yeleri ziyaret etmek gerekir. Bir nevi onlar için Kerbela hacı sayılmaktadır. Bu insanların da dine körü körüne bağlanmak veya beşik ulemalığı yapmak yerine gerçekten bilgi sahibi olmaları beklenir. Ancak bu kişiler yarı cahil kimselerdir.

Molla lakabı taşıyan karamanların gerek vazifeleri, gerekse aldıkları eğitimden bilgili olmaları, halkı aydınlatmaları beklenir. Ancak metinde durum tam tersidir. Bunun en güzel örneğini İran'da Hürriyet adlı hikâyede görmekteyiz. Meşedi Molla Hasan'ın yazdığı mektubu okuma yazma bilenlerden kimse okuyamaz. Sadece Aktar Meşedi Hüseyin okur, ancak başta verilen tercüme ile Meşedi Hüseyin'in okuması arasında dağlar kadar fark vardır.

Yazar, hikâyelerini anlatırken kimi yerde yazdıklarının kendi anılarından ibaret olduğunu kanıtlamak için metne müdahale etmektedir. **Pirverdi Xoruzu** ile **Rus Gızı**'nda bu örneği en iyi şekilde görmekteyiz. Yazar, **Pirverdinin Xoruzu** hikâyesini anlatır, sonunu şöyle bağlar:

“Hikâyemi bitirmeme az kalmıştı ki arkadaşım Mozalan gelip, “Kalk Kasım Emmi'nin karısının kavgasını izlenmeye gidelim.” dedi. Bu yüzden hikâyemi tamamlayamayıp burada bırakıyorum.¹⁶⁹” şeklinde müdahale ederek bitirir.

Yazar, **Rus Gızı** hikâyesini yaşanmış olduğu inandırıcılığını arttırmak için asıl olaya geçmeden müdahale eder.

“Meşedi Gulamhüseyin'in söyledikleri yattığım yerde aklıma gelip güldüğümü çok iyi hatırlıyorum. O gün özel bir şey olmuştu. Ben olayı Meşedi Gulamhüseyin'den işittikten sonra, Nahçıvan'a gelince unutmamak için yazıya döktüm, ancak ö defteri kaybettim. Hatırladığım kadarını şimdi yazıya geçiriyorum.

Sohbetimizin Rus kızı hakkında ve onun hikâyesini ben, bu küçük kitapta rivayet ediyorum:¹⁷⁰” şeklinde araya girer.

Yazar tasvirlerden çok fazla yararlanmamıştır. Aslında anı türünde tasvirlerden yararlanması beklenir. Büyük ihtimalle yazarın asıl gayesi, sanat yapmak değil, halkı aydınlatmaktır.

¹⁶⁹ Pirverdi'nin Horozu s. 67

¹⁷⁰ Rus Kızı s. 115

SONUÇ

Celil Mehmetkuluzâde, eserlerinde toplumu aydınlatmayı, onları bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Toplum için sanat anlayışını benimsemiştir. Yazar, toplumu bilgilendirirken sanatı da göz ardı etmemiştir, vermek istediği mesajı metnin içine sindirmiştir. Bu sayede başarılı hikâye örnekleri vermiştir.

Celil Mehmetkuluzâde, Azerbaycan yenileşme hareketinin öncülerindendir. Onun eserleri yapı bakımından yenidir; ancak muhteva bakımından ise eski edebiyata bağlıdır.

Yaptığımız çalışmada Celil Mehmetkuluzâde'nin on üç hikâyesini dil ve üslûp bakımından inceledik. Toplumdaki aksaklıkları hiç çekinmeden eleştiren yazarın toplumun düzeltilmesi gereken yönlerini hikâyelerine nasıl yansıttığını araştırdık.

Celil Mehmetkuluzâde'nin Azerbaycan kültür ve edebiyatına en büyük hizmeti, şüphesiz Molla Nasreddin Dergisi'dir. Yazar, Türk dünyasının en tanınmış fıkra tipi olan Molla Nasreddin'in adını, çıkardığı dergiye vererek insanları güldürürken düşündürmeyi amaçlamaktadır. Derginin adının bir fıkra kahramanından gelmesi hiç şüphesiz manidardır. Yazar, eserlerinde toplumu realist bir anlayışla yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda mizahi unsurları da olayların içerisine katarak anlatımı tek düzelikten kurtarmayı başarmıştır.

Celil Mehmetkuluzâde, eserlerinde halk dilini kullanmıştır. Kahramanlarının hepsi, Nayip Cafer hariç, dönemin Azeri Türkçesini konuşmaktadır. Yazar, bütün kahramanlarını bağlı bulunduğu sosyal statüye göre konuşturmayı başarmıştır. İtkapan Köyü'nden gelen Nevruzali'yi cahil olarak kurgulamış ve onun cehaletine uygun kelimeleri özenle seçmiştir. Mesela metinde kâğıt kelimesi mektup için kullanılmaktadır. Çeviride bu kelimeyi Veli Han'ın ağzından mektup, Nevruzali'nin ağzından kâğıt olarak aktardık. Çünkü Nevruzali, mektubun ne olduğundan haberdar değildir. Bu durum hikâyelerinin hepsine sirayet etmiştir.

Yazar, kahramanlarını Azerbaycan ağızlarını kullanarak konuşturmuştur. Realist bir yazardan kahramanlarını bu şekilde

konuşturması elbette beklenir. Yazar, kelimelerin açıklamasını ya dipnotta vermiştir, ya da karşılıklı konuşmalarda aynı kelimeyi diğer kahramanın kullanmasını sağlamıştır.

Yazar, hikâyelerinin hiçbirinde karakter oluşturmamıştır. Hepsi bir tiptir. Toplumu aydınlatmak isteyen bir yazarın kahramanlarının bir topluluğu temsil etmes eden tipleri seçmesi beklenir. Celil Mehmetkuluzâde, istese karakter oluşturabilirdi; ancak vermek istediği mesajı göz ardı etmeyerek tiplerini hikâyelerin içine özenle yerleştirmiştir.

Celil Mehmetkuluzâde, tiplerinin isimlerini dikkatle seçmiştir. Çok cahil olan Nevruzali'nin adı neden yeni gün ile başlamaktadır, Veli Han'ın ismi neden Veli'dir, eski ve yeni yazıyı çok iyi okuyamayan tiplerin hepsinin unvanı neden molladır, zalim hanın adı neden Aziz'dir, Kapazlı Köyü'nün beyinin adı neden Kurbanali'dir? Yazar, kurguladığı tiplerine karakterleriyle ilgili zıt isimler vererek bir ironi ortaya koymayı başarmıştır. Bütün bunlar yazarın üslûbunu anlamaya yardımcı olmaktadır.

Yazar, tiplerini günlük hayattan özenle seçmiştir. Onun tipleri işçi, köylü, han, molla, kadındır. Bu tiplerin tamamı cahil kişilerdir. Birçoğu okuma-yazma bilmez, aynı zamanda dindar olmalarıyla övünürler; ancak dini bilgileri on beş yaşındaki bir çocuğun bilgilerinden daha azdır. Kim ne derse, ona inanan tiplerdir. Yeri geldiğinde de dini, kazanç sağlamak için alet etmekten geri durmayan insanlardır.

Celil Mehmetkuluzâde eserlerinde kadın, cehalet, dini istismar, cinsellik konularını işlemiştir. Ancak hikâyeleri kısa olmasına rağmen vermek istediği mesajı etkili bir şekilde vermeyi başarmıştır. Bunun en güzel örneklerini **İranda Hürriyet Usta Zeynal, Dëllëk, Xanın Tësbehi** hikâyelerinde görmekteyiz. **İranda Hürriyet** hikâyesinde hem din istismarı, hem kadın, hem de molla geçinenlerin cehaleti işlemiştir. Aynı durum **Xanın Tësbehi** hikâyesinde de görülmektedir.

Yazarın eserlerinde anlatıcı ben dilini kullanmıştır. Yazar, hikâyelerini anı tarzında yazmış ve yazdıklarının inandırıcılığını arttırmak için de hikâyenin yazıldığı tarihi ve şehri not olarak düşmüştür. Anlatıcı yazarın bizzat kendisidir. Olay örgüsünde bir yerlerde yazarın sesini duyabilmek

mümkündür. Bazen o, aydın bir molla olarak karşımıza çıkar, bazen Molla Nasreddin olarak karşımıza çıkar. Ama yazar, olayların yaşandığı her dakikada tiplerinin yanındadır.

Yazar, klasik olay örgüsünü benimsemiştir. Geriye dönüşler, bilinçaltı, iç konuşmalar hikâyelerinin hiçbirinde bulunmamaktadır. Olaylara çok fazla müdahale etmemiştir, ancak okuyucuya aktarılan olaylarında gerçeklik hissini vermek için zaman zaman olay akışına müdahale etmiştir. Olay örgüsü bakımından yazarın en başarılı olduğu hikâye hiç şüphesiz **Nigarançılığ**'tır. **Nigarançılığ** hikâyesinde, olay içinde olay vardır. Birbirinden bağımsız beş olay aynı anda, aynı akıcılıkla kahramanların ağzından birebir anlatılır. **Nigarançılığ** hikâyesinde aynı mesajı veren ancak birbirlerinden farklı olaylar bulunmaktadır.

Celil Mehmetkululuzâde, eserlerinde olayları ve vermek istediği mesajların seçeminde titizlik göstermektedir. Onun için tip ve mekân analizi fazla önem teşkil etmez. Mekân ve tip analizini okuyucuya bırakır. Çünkü o tipteki insanlarla her yerde karşılaşmak mümkündür ve anlatılan olaylara benzer vakaları her yerde yaşamak mümkündür. Yazar, böylece okuyucunun kendisini hikâyenin bir parçasıymış gibi hissetmesini sağlamayı amaçlamıştır.

Yazar, hikâyelerini adeta tiyatro eseri gibi yazmıştır. Konuşmalar son derece canlıdır.

Yazar, cümle seçimlerine özen göstermiştir. Okuyucuyu sıkmamak için bazen devrik cümlelerin arasına kurallı cümle, bazen "ki"li birleşik cümlelerin arasına basit cümleler koymuştur. Edip olarak adlandırdıklarına yazar, genel olarak kurallı cümle kurdurmuştur. Cahil tiplerden hemen hemen hiç kimse emir cümlesi kullanmamıştır, kullanmışsa bile usta çırak, karı-koca, iki arkadaş ilişkilerinde kullanmışlardır. Yazar cahil tiplerin bir kısmına, özellikle Nevruzali'ye, çok fazla devrik cümleler kurdurmuştur. **Nigarançılığ** adlı eserde "Dünyada endişeden daha kötü bir şey yoktur." cümlesi her nedense sürekli devrik kullanılmıştır.

Yazar, hikâyelerini kendisine has bir üslûbla ortaya koymuştur. Mola Cefer Kasım Emmi'ye Perinisa'yı tarif ederken bacakları çam kütüğünden daha kalın, demesi, Meşedi Gulamhüseyn'in Rus kızının dudaklarını laleye

benzetmesi, Germe-Çatak yolunu tarif ederken bile sanki ortada bir olay yaşanıyormuş gibi hızlı hızlı tarif etmesi hiç şüphesiz yazarın metinlerinde geçen üslûp elemanlarındanıdır.

Celil Mehmetkuluzâde, en fazla unvan bildiren kelimelere yer vermiştir. “Molla, usta, Kerbelayı” gibi unvan bildiren kelimeler diğer kelime türlerinin içerisinde daha fazla yer kaplamaktadır. Yazarın unvan bildiren kelimeleri daha fazla kullanmış olmasının nedeni toplumda yarı aydın geçinen insanların gerçek yüzlerini ortaya çıkartarak topluma ışık tutmak istemesidir. Celil Mehmetkuluzâde, büyük ölçüde bunu başarabilmiştir. Yazarın tiplerinin isimleri, bulunduğu sosyal statüye uygun değildir. Celil Mehmetkuluzâde, kurguladığı tiplerine toplumun önemli saydığı unvanları takarak bir tezatlık yaratmak istemiştir. Onun eserlerinde ustalar, ustalık dışında her şeyi yapmaktadır, mollalar ise doğru düzgün okuma-yazma bilmemektedir. Hekimler ise kazanç sağlamaktan başka bir derdi yoktur. Beyler ise kara cahildir.

Celil Mehmetkuluzâde, niteleme sıfatlarının içerisinde en fazla sayı sıfatlarını kullanmıştır.

Yazarın zamirleri kullanım sıklığına bakıldığında ilk sırayı şahıs zamirlerinin aldığı görülür. Şahıs zamirlerinin içerisinde de “biz” zamiri daha fazla kullanılmıştır. Yazarın “biz” zamininin fazla kullanmasının nedeni, yaşadığı yüzyılda içinde bulunduğu toplumun ümmetçi anlayıştan henüz kurtulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Celil Mehmetkuluzâde, kurguladığı tipleri gerçek hayattan alınmıştır ve bu tipler, bireysel düşünme, bireysel hareket etme gibi özellikleri olmayan tiplerdir. Yazar, bu tipleri konuştururken “biz” kelimesini daha fazla kullanması tabidir. “Biz” zamirinden sonra ikinci sırayı “men” zamiri almaktadır. Hikâyede geçen tiplerin büyük çoğunluğunun cahil olması, “men” zamininin kullanım sıklığını arttırmıştır. Hikâyelerdeki cahil tipler aslında hata yapmamaktadırlar, ancak hata yaptıklarını zannederek “men ne bilim, ya da özüm ne bilsin” gibi cümleler kullanmaktadırlar.

İncelenen on üç hikâyede en az belgisiz zamirlere yer verilmiştir. Yazar, söylemek istediğini kapalı olarak dile getirmemiştir. Olayları

yaşayanlar da, tanık olanlar bellidir. Yazarın hikâyelerinde anlam belirsizliğine, kişi belirsizliğine yer yoktur. onun asıl amacı topluma yararlı olmaktır. Bundan dolayı yazar, kurguladığı tipleri anlaşılır bir şekilde gözler önüne serer. Yazar, sadece olay kahramanlarının dış görünüşü hakkında bilgi vermez, olay kahramanlarının dış görünüşünü hayal etme işini okuyucuya bırakır. Böylece okuyucu ile kendi arasında bir bağ kurar. Celil Mehmetkuluzâde'nin olay kahramanlarının dış görünüşünü vermemesi, onun hikâyelerinin konusunun günümüze kadar taşınmasını, yazdığı hikâyelerin ölümsüz olmasını sağlamıştır. Çünkü hikâyelerde geçen olayların bir kısmı, her ne kadar çok benzemese de, günümüzde de cereyan edebilmektedir.

Celil Mehmetkuluzâde, kurguladığı kahramanların bağlı bulunduğu toplumsal statüye göre konuşturmaktadır. Örneğin **Konsolun Arvadı** adlı hikâyede ki ile kurulmuş cümlelere ve devrik cümlelere çok fazla rastlamamaktayız. Bunun nedeni olayın tahsil görmüş, toplumda önemli yerlere gelebilmiş insanların arasında geçmiş olmasıdır. Ancak **Usta Zeynal** adlı hikâyede, ki'li cümleleri, devrik cümlelere çok fazla yer verilmiştir. Çünkü olay; dini duyguları ağır basan, ancak dini bilgileri pek fazla olmayan insanlar arasında geçmektedir. Celil Mehmetkuluzâde, ki'li cümleleri daha çok açıklama yapmak istediğinde kullanmaktadır. **Usta Zeynal** adlı hikâyede yazar Zeynel Usta ile Kurban'ın ne kadar cahil olduğunu göstermek için Zeynel Usta'nın ağzından sık sık açıklama yapar. Yazar, **Rus Qızı** ve **Qurbaneli Bey** adlı hikâyelerde devrik cümlelere daha fazla yer verir.

Yazar, isim cümlelerine fazla yer vermemiştir. Onun için asıl olan konudur, anlatılmak istenenlerdir. Mekân, önemli değildir. Olay kahramanlarının dış görünüşleri de önemli değildir. Aynı olay herhangi bir yerde, herhangi birinin başından geçebilir. Bundan dolayı isim cümlelerine çok az yer vermiştir. Celil Mehmetkuluzâde, olaya giriş yapmak istediğin ve olayın gerçekten yaşanmış olduğunu hissini vermek istediğinde isim cümlelerini kullanır.

Sonuç olarak Celil Mehmetkuluzâde'nin Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli katkısı olmuştur. O, hem halk edebiyatı unsurlarını, hem

modern edebiyat unsurlarını harmanlayarak eserlerini mizahi bir biçimde vermeyi başarmıştır. Yazarın her hikâyesi aslında bir tiyatro eseri niteliğindedir. Eserlerinde tiplerini toplumsal statülerine göre konuşturmuştur. Azerbaycan ağızlarından yararlanmıştır.

KAYNAKLAR

AĞAYEVA, İ. S. *Edebî Üslûpla İlmî Üslubun Mukayesesi*, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı:4,Güz, 1997, s. 42

AKDOĞAN, Yaşar, *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*, Beşir Yayınevi, İstanbul 1999

AKPINAR, Yavuz, *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, Haziran, İstanbul 1994.

AKPINAR, Yavuz, KARAYEV Yaşar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergah Yayınları, İstanbul 1994.

AKTAŞ, Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

ALBAYRAK Recep, *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu*

ALTAYLI, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, (Cilt 1-2), MEB. Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1994.

ALTAYLI, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara, 2005

ASKEROVA, Aynur, *Celil Mehmetkuluzâde (1866-1932) ve Molla Nasreddin Dergisi (1906-1931)*, 2006, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, C.2, Azerbaycan SSR Nazirler Sovyetinin Dövlət Neşriyat İşleri Komitesi, Bak, 1977.

BALCI, Mustafa, *Osman TUKAY'ın Şiirlerinde Dil ve Üslûp Çalışması*, Ankara, 2004 (Doktora tezi)

BAYKARA, Tuncer, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997.

CAFEROĞLU, Ahmet, *Azerbaycan*, İstanbul 1940 s.47

CAFER, M., *Celil Mehmetkuluzâde*, çev. Z.Sertel, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1956

Celil Mehmetkuluzâde seçilmiş Eserleri, edit: Necef Necefov, Bakü, 2004

ÇOBAN, Ahmet, *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

DEVELİ Hayati, *Azeri Türkçesi Lügati*, Atatürk Üniversitesi Erzurum, 1986

DİLAÇAR Agop, *Azeri Türkçesi*, TD Belleten 1950 seri 3, sayı 14-15 Ankara, 1951 TİK Basımevi

EFENDİYEVA, Türkan, *Azerî Edebi Dilinin Üslûp Özellikleri*, Uluslar arası Türk Dili Kongresi, 1992, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

ERCİLASUN, A. B. *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1997

ERGİN, Muharrem, *Azeri Türkçesi*, İstanbul 1971, Edebiyat Fakültesi basımevi

ERGİN, Muharrem, *Azerbaycan Türkçesi*, Ebru Yay. , İstanbul, 1981

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2000.

ERGÜN, Hülya, *Mirza Celil Mehmetkuluzâde'nin Ölüler Adlı Tiyatro Eseri (Metin-Dizin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, 2004 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

GÖZAYDIN, Nevzat, “*Türk Dünyasının Atasözleri*”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, sayı 6, 1998, s. 708-719.

GÜRSOR- NASKALİ, Emine, “*Sovyet Türk Edebiyatı*”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, c. 1, sayı 1, 1996, s. 54-64.

HABİBBEYLİ, İ. Seçki, *Azerbaycan Yazarı Celil Mehmetkuluzâde*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum 1994

HACALOĞLU, Recep Albayrak, *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu, Güney Azeri Sahası Deneme Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Edebiyat Tahlilleri*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.

HACIYEVA, Maatife, *20. Asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Samsun 1994.

HAŞİM, Ahmet, “*Üslûp Hakkında Bazı Mülâhaza*”, İkdâm, Temmuz 1928, s.1

İBADULLAYEVA, Nergis, *Celil Mehmetkuluzâde'nin Hikâyelerinde Sosyal Tenkit 1889-1931*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2001 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

İNAN, Abdulkadir, “*Rus Sovyet Sömürgelerinde Türk Dili ve edebiyatı Meseleleri*”, Türk Kültürü Dergisi, c. 2, Sayı 21, 1993-1994, s. 108-113.

DEMİREZ, Aysun, *Celil Mehmetkuluzâde'nin Hikâyeleri İnceleme-Metin-Aktarma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

KAPLAN, Mehmet, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, 1986.

KARAHAN, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi Cümle Tahlilleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

KARAKAŞ, Şuayip, "20. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Bir Deneme", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Güz1996.

KARTALLI OĞLU Yavuz, YILDIRIM Hüseyin, edit. Ahmet, Bican ErcilAsun, *Azerbaycan Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ yayınları, Ankara 2007 s.171-230

KARAYEV, Yaşar, *Azerbaycan Edebiyatı: Belli Başlı Dönemi ve Zirve Şahsiyetleri*, Yayına Hazırlayan. Yavuz Akpınar, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

KASAPOĞLU-ÇENGEL, Hülya, *Abdurrahim Ötkür'ün Şiirleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000

KINACI, Cemile, *Kazak Şairi Seken Seyfuli'nin Kökşetaw Poeması- aktarma, Dil ve Üslûp Bakımından İnceleme-*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

KÖSEOĞLU, Nevzat, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Azerbaycan Türk Edebiyatı, Kültür Bak. Yay., Ankara 1993

MEMMEDKULUZÂDE, Hemide, *Mirza Celil Hakkında Hatirelerim*, Bakı 1981.

NAĞİYEVA, Nigar, *Çağdaş Azerbaycan Yazarlarından Anar'ın Romancılığı Üzerine Bir İnceleme*, Çukurova Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana, 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

NALBANT, Hatice, *Azerbaycanlı Şair Baytiyar Vahapzade'nin "Mugam" Poeması (Metin ve İnceleme)* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ÖZBAY, Hüseyin, *Çolpan'ın Şiirleri*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1994.

ÖZKAN, Fatma, *Abdullah Tukay'ın Şiirleri, İnceleme-Metin-Aktarma*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:136, Seri: IV-Sayı: A.38, Ankara 1994

ÖZKAN, Fatma, *Azerbaycan'da Yenilikçi Bir Öncü: Celil Mehmetkuluzâde: Hatıralar*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002

TANE, Vahit, *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Dil ve Üslûp*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

Türk Dünyası Edebiyatı tarihi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, c. 7, Ankara 2002.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Azerbaycan Edebiyatı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 6, Ankara 1997.

UYGUR, Erdoğan, “*Molla Nesreddin Dergisi’nin Dil Anlayışı*”, V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı, 20-26 Eylül, Ankara, 2004

UYGUR, Erdoğan, *Celil Memmedkuluzâde’nin Anamın Kitabı Piyesinde Dil ve Kimlik Şuuru*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi- Turkish Journal Of Sournal Resaarch, yıl 9, sayı 3, 9-18 (Aralık 2005)

YETİŞ, Kazım, “ *Bir Araştırma Konusu Olarak Üslûp ve Mehmet Kaplan*”, Türk Kültürü Araştırmaları, sayı 1-2, 1996

YILDIZ, Cemal, *Üslûp ve Üslûp İnceleme Metotları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ZAL, Ünal, *Gurbanazar EZİZOV’UN Şiirleri Üzerine Dil ve Üslûp Çalışması*, Ankara 2006 (Doktor tezi)

ÖZET

ÇİÇEK, Ömer. Mirza Celil Memmedkuluzâde'nin Hikâyeleri Aktarma, Dil ve Üslûp İncelemesi, Yüksek Lisan Tezi, Ankara, 2011.

Bu tez çalışmasında Azerbaycan edebiyatının önemli isimlerinden olan Celil Mehmetkuluzâde'nin kaleme aldığı hikâyeleri dil ve üslûp açısından incelenmiştir.

Çalışma beş bölümden oluşur. Birinci bölüde yazarın hayatı ve sanat anlayışı hakkında bilgiye yer verilmiştir.

İkinci bölümde yazarın hikâyeleri Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde Azerbaycan Türkçesinin ses ve şekil özellikleri verilmiştir.

Dördüncü bölümde hikâyelerin tanıtımı ve temalar verilmiştir.

Beşinci bölüm, hikâyelerin biçimsel özelliğini teşkil eder. Bu bölümde olay örgüsü, kişiler, zaman ve mekân, hikâyelerin dili ve kelime dünyası, anlatım teknikleri verilmiştir.

Sonuç kısmında çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılır.

Anahtar kelimeler:

1. Celil Mehmetkuluzâde,
2. Azerbaycan Türkçesi,
3. Dil ve Üslûp,
4. Türkiye Türkçesi.

ABSTRACT

ÇİÇEK, Ömer. Stories of Mirza Celil Memmedkuluzâde, Translated, Language and Style Review, Master thesis, Ankara, 2011.

This thesis is examined in terms of language and style the stories of Celil Mehmetkuluzâde, one of the most denomination of the Azerbaijan literature.

The study consist of five parts. In the first part is on the life and are given information about art of author.

In the second parts the stories of author has been transferred to Turkish turkey.

In the third part sound and shape features of Azerbaijan literature were provided.

Forth part theme of stories and presentation of stories were given.

Chapter Five, the formal characteristics of stories is formierened. In this section plot, people, time and space, the world of stories and words of language, narrative techniques, are given.

A general assessment of the results of the study is done.

Key words:

1. Celil Mehmetkuluzâde,
2. Azerbaijan Turkish,
3. Language and Style,
4. Turkish Language.